

การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจ
ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

AN ANALYTICAL STUDY OF THE ROLES OF
JĪVAKAKOMĀRAPHACCA
IN THE BUDDHIST TEXTS

นางสาวเกสินี ลิ้มบุญสืบสาย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๕

ISBN 974-575-784-5

การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจ
ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุศาสนา

นางสาวเกสินี อัมมบุญสืบสาย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

ISBN 974-575-784-5

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE ROLES
OF JĪVAKAKOMĀRAPHACCA
IN THE BUDDHIST TEXTS**

MISS KASINEE LIMBUNSUEBSAI

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ

(พระเมธีวสันตติภก)

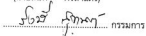
(พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ)

(ดร. ปาริชาติ สุวรรณบุบผา)

(นายสนิท ศรีสำแดง)

(นายรังษี สุทนดี)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ประธานกรรมการ

นายสนิท ศรีสำแดง กรรมการ

นายรังษี สุทนดี กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย	นางสาวเกศินี สัมบุญสืบสาย
ปริญญญา	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	
	พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.
	นายสนธิ ศรีลำแดง ป.ธ.๙, พธ.บ., น.บ. (ธรรมศาสตร์) M.A.
	นายรังษี สุทนส์ ป.ธ.๙, พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	๑ เมษายน ๒๕๔๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาชีวประวัติของหมอชีวกโกมารภัจ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาระดับพระไตรปิฎกและอรรถา โดยเน้นปฏิบาทเฉพาะตัว บทบาทในการเป็นแพทย์ถวายการรักษาพยาบาลแด่พระพุทธเจ้า ถวายการรักษาพยาบาลแด่พระภิกษุสงฆ์ ถวายการรักษาพยาบาลแด่พระเจ้าแผ่นดิน รักษาพยาบาลข้าราชการและประชาชน และการอุปถัมภ์เผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นแบบอย่างที่อนุชนจะพึงถือเอาเป็นทิฏฐานุคติ

ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น ๕ บท ในแต่ละบทได้ศึกษางานสำคัญ ดังนี้

บทที่ ๑ ความเป็นมาและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทที่ ๒ ชีวประวัติของหมอชีวกโกมารภัจและบทบาทอันแสดงถึงความเลื่อมใสเฉพาะบุคคล

บทที่ ๓ ความเกี่ยวข้องระหว่างหมอชีวกโกมารภัจกับบุคคลสำคัญ เช่น พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์

บทที่ ๔ ศึกษาวิเคราะห์วิธีการรักษาพยาบาลของหมอชีวกโกมารภัจ เช่น วิธีการวินิจฉัยโรค รักษาด้วยยาสมุนไพรและการผ่าตัด เปรียบเทียบกับวิธีการรักษาโรคในสมัยปัจจุบัน

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาถึงบทบาทของหมอชีวกโกมารภัจ ผู้วิจัยพบความโดดเด่นพิเศษของหมอชีวกโกมารภัจ ดังต่อไปนี้

ช่วงต้นพุทธกาล พระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลายอยู่ในกรุงราชคฤห์ ภิกษุสงฆ์ที่อาศัยอยู่ ณ ที่เมืองนั้น ต้องรักษาพยาบาลกันเองในเวลาเกิดเจ็บป่วย แสวงหายานำบำบัดโรคจากญาติหรือจากบุคคลที่ออกปากจะถวายไว้ ซึ่งก็ไม่ได้ได้รับความสะดวกเท่าที่ควร

เมื่อหมอชีวกโกมารภัจ ศึกษาสำเร็จวิชาแพทย์มาจากดักกิลลาแล้วถวายตัวเป็นแพทย์ประจำ ถวายการรักษาพยาบาลแก่พระพุทธเจ้า และถวายการรักษาพยาบาลแก่ภิกษุสงฆ์ที่อาพาธ ทำให้ภิกษุสงฆ์ไม่ลำบากยุ่งยากในการรักษาพยาบาล ในการแสวงหายานำบำบัดโรค

ท่านได้รับความไว้วางพระทัยจากพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์ทรงมอบหมายให้ท่านเป็นแพทย์หลวงถวายการรักษาพระองค์ และให้การรักษาพยาบาลข้าราชการสำนักทั้งหมด นอกจากนี้ หมอชีวกโกมารภัจ ยังได้ทำการผ่าตัดรักษาโรคในสมองของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ ผ่าตัดเนื้องอกในลำไส้ของลูกชายเศรษฐีเมืองพาราณสี ซึ่งถือว่า วิชาการแพทย์ที่หมอชีวกโกมารภัจ ศึกษาในสมัยนั้น ก้าวหน้ามากที่สามารถรักษาแบบผ่าตัดได้

นอกจากจะถวายการรักษาพยาบาลภิกษุสงฆ์ที่อาพาธให้หายจากอาพาธ หมอชีวกโกมารภัจยังมีส่วนสนับสนุนให้ภิกษุสงฆ์ได้รับความสะดวกสบาย โดยการกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทราบปัญหาและวางระเบียบปฏิบัติในด้านต่าง ๆ เช่น กราบทูลเสนอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตที่จะกรรมและเวียนไฟ กราบทูลขอพระพุทธานุญาต ให้ภิกษุสงฆ์ซึ่งแต่เดิมต้องแสวงหาผ้าปูนั่งหมกกันเองตามแต่จะได้ ให้รับผ้าที่คฤหัสถ์ถวาย ทำให้ภิกษุสงฆ์ได้รับความสะดวกมาจนกระทั่งทุกวันนี้

นอกจากนี้ หมอชีวกโกมารภัจ ยังเป็นห่วงการที่มีผู้กล่าวโทษเรื่องฉันทะเนื่อสัตว์ของภิกษุสงฆ์ ได้เข้ากราบทูลขอฟังคำแนะนำจากพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ก็ได้ทรงชี้แจงให้ทราบว่า ภิกษุสงฆ์จะฉันทะเนื่อสัตว์ได้เฉพาะปวัตตมังสะ(เนื้อที่เราขายอยู่ตามปกติสำหรับคนทั่ว ๆ ไป) ไม่ฉันทะเนื่อสัตว์(เนื้อสัตว์ที่เขาฆ่าจะเจงจกถวายภิกษุสงฆ์)

หมอชีวกโกมารภัจมิได้เป็นแต่เพียงแพทย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในสมัยพุทธกาลเท่านั้น แต่ท่านยังเป็นคนดี มีความกตัญญูต่อบุคคล มีสติ มีปัญญา มีความเพียร เอาใจใส่และมีความหวังดีต่อคนใจหรือต่อส่วนรวมเป็นหลัก นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้ที่มีศีลธรรมและมีจริยธรรม ความเป็นแพทย์อย่างสมบูรณ์

บทบาทปฏิบัติเฉพาะตัวของหมอชีวกโกมารภัจ เกี่ยวกับการถวายการอุปถัมภ์ พระพุทธศาสนา ด้วยการถวายการรักษาพยาบาลภิกษุสงฆ์และชักนำให้มีการถวายผ้าแก่ ภิกษุสงฆ์ ได้เป็นแนวทางที่อุบาสกอุบาสิกาในภายหลังได้ยึดถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน และ ท่านก็ยังเป็นพุทธบริษัทที่ดีเลิศท่านหนึ่ง ท่านเป็นหนึ่งในเอตทัคคะฝ่ายอุบาสกผู้ได้สร้าง คุณความดีไว้ในพระพุทธศาสนาชั้นวันดร จึ่งเป็นการสมควรที่จะได้ยกย่องและเชิดชูท่าน และยึดถือจริยวัตรของท่านเป็นแนวทางการปฏิบัติตัวของแพทย์และพุทธศาสนิกชนรุ่นหลัง ต่อไป

Thesis Title : AN ANALYTICAL STUDY OF THE ROLES OF JĪVAKA-
KOMĀRABHACCA IN THE BUDDHIST TEXTS

Researcher : Miss Kasinee Limbunsuebsai

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee :

Phramaha Somjīn Sammapanño, Pali IX., M.A., Ph.D.

Mr. Sanit Srisamdaeng, Pali IX., B.A., LL.B., M.Ed.

Mr. Rangsi Suthon, Pali IX., M.A.

Date of Graduation : April / 01 / 2002

ABSTRACT

The objective of this research is to study the biography and roles of Jīvaka Komārabhacca found in Buddhist scriptures covering Tipitaka, commentary and sub-commentary scriptures. The study will be focused on Jīvaka Komārabhacca's story i.e. an individual conduct, talent and roles of being a doctor who provided the medical services for the Lord Buddha, the monks, the king, other members of Royal family, and the people in those days. He was also the great supporter for the propagation of Buddhism. His individual conduct and roles are the ideal model for the later generation.

This research is divided into five chapters. The main concepts in each chapter are as follows ;

Chapter 1 : Background and statement of the problems.

Chapter 2 : Biography and individual conduct of Jīvaka Komārabhacca.

Chapter 3 : Role of Jīvaka Komārabhacca in relation to other persons such as the Lord Buddha, the monks, the kings.

Chapter 4 : Medical treatment of Jīvaka Komārabhacca e.g. using the herb treatment and the surgery, comparing it with the present-day medical treatment.

Chapter 5 : Summary and the recommendation.

Having considerably studied, it is found that the individual conduct and role of Jīvaka Komārabhacca is very special one, which can be concluded as follows :

In the beginning of the Lord Buddha's period, Buddhism was widely prevalent in Rājagaha City. The monks who were living there had to take care of themselves when they were sick. They sometimes got some medicines from their relatives or from the people who expressed willing to provide the medicines for the monks in advance. There were no conveniences at all for the monks in those days.

When Jīvaka Komārabhacca had graduated from Taxila. He surrendered himself to be a public doctor and he provided the medical services for the Lord Buddha, the sick monks. All the medical - conveniences and more comfortable treatment were provided by Jīvaka Komārabhacca.

Jīvaka Komārabhacca satisfied the King Pimbisāra so that he was appointed by the king to be a doctor for Royal family. Jīvaka Komārabhacca also gave the treatment to king's internal subordinates.

Apart from this, Jīvaka Komārabhacca gave the neuro-surgery for brain symptoms to the millionaire of Rājagaha City and the abdominal operation for Vārānasi millionaire's son. This indicated that the medical treatment which Jīvaka Komārabhacca used in those days, was very advanced like the present treatment has been.

Apart from the medical treatment, Jīvaka Komārabhacca had also played a key role in improving the monk's living standard e.g. he approached to the Lord Buddha and informed the Lord Buddha to give an allowance of

walking up and down-seat and fire-house to the monks. And previously the monks faced the difficulties in searching for the clothes, Jīvaka Komārabhacca requested the Lord Buddha to give an allowance of the clothes. That is to say, the monks could directly received the clothes provided by the house-holders. As a result of this, the monks lived the more comfortable life upto the present.

Jīvaka Komārabhacca also felt care about the social condemnation of meat-eating of the monks. He asked for suggestion from the Lord Buddha on how to do about meat-eating. The Lord Buddha laid down the regulation for this case that the monks were allowed to eat the meat sold publicly in the market, but not to eat the meat prepared specifically for them.

Jīvaka Komārabhacca was not only the greatest doctor in the Buddhist era but also a good man who had the oblinging, requitalting for the done favours, mindful equipped with wisdom and energy. He had the responsibility to all his patients and the society.

The individual conduct and role of Jīvaka Komārabhacca pertaining to giving many services to Buddhism e.g. medical service, clothes service etc. became the good direction which the monks and lay disciples in later generation has followed upto the present.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากหลาย ๆ ท่าน ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมจินต์ สมมาบุญโญ ป.ธ. ๙, Ph.D. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ซึ่งเป็นประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์สนิท ศรีสำแดง อาจารย์รังษิ์ สุนทนต์ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาให้คำแนะนำ ตรวจสอบ แก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยดีตลอดมา

ในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้อาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ชุด ๙๑ เล่ม ๒๕๒๕ เป็นหลักในการค้นคว้าข้อมูลสนับสนุนการเขียนงานวิจัยนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระมหาสมจินต์ สมมาบุญโญ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่กรุณาให้ยืมหนังสือข้อมูลต่าง ๆ และอาจารย์รังษิ์ สุนทนต์ ที่ได้ช่วยค้นหาข้อมูลจากพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี ทั้งช่วยแปลข้อมูลที่ยังมิได้มีการแปลไว้เป็นภาษาไทย ขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าเจ้าหน้าที่ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย คุณสุริยา ทาระบรรณารักษ์ห้องสมุด รพจ. บรรณารักษ์ห้องสมุด รพ. ศิริราช ตลอดจนอาจารย์อีกหลายท่าน ที่ให้ความสะดวกเกี่ยวกับหนังสือเพื่อการวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณแพทย์หญิงศิริวัฒน์ มโนธรรม ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเจริญกรุงประชารักษ์ที่อนุญาตให้ศึกษาในระหว่างที่รับราชการในสังกัดสำนักงานการแพทย์กรุงเทพมหานคร และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลแด่หมอซึก โคมารมัจจ มารดาบิดา อาจารย์ เพื่อนแพทย์ผู้ร่วมงาน ตลอดถึง ผู้มีอุปการคุณของผู้วิจัยทุกท่าน

นางสาวเกศินี สัมบุญสืบสาย

๑ เมษายน ๒๕๔๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๔)
กิตติกรรมประกาศ	(๗)
คำอธิบายอักษรย่อ	(๑๑)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ ชีวิตประวัติของหมอชีวกโกมารภัจ	๙
๒.๑ บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจเอตทัคคะด้านมีความเลื่อมใส เฉพาะบุคคล	๙
๒.๒ ประวัติในอดีตชาติ	๑๐
๒.๓ ประวัติในชาติปัจจุบัน	๑๑
ชาติกาล	๑๑
การบรรลุธรรม	๒๕
การสร้างชีวกัมพนาาราม	๒๘
คุณสมบัติพิเศษ	๓๑

๔.๗	วิเคราะห์สารธรรมจากบทบาทของหมอชีวกโกมารภัจจ์ในแง่ของ การเป็นบุคคลธรรมดา การเป็นข้าราชการ การเป็นพุทธนามกะ และการเป็นแพทย์	๑๐๒
๔.๘	วิเคราะห์ลักษณะอุปาสกของหมอชีวกโกมารภัจจ์	๑๑๐
๔.๙	วิเคราะห์หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของหมอชีวกโกมารภัจจ์	๑๑๓

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๑๔
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๒๑
	บรรณานุกรม	๑๒๗
	ภาคผนวก ๑ พระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์	๑๓๒
	ภาคผนวก ๒ สรุปประเด็นสำคัญในเกสัชชขันธกะ	๑๓๔
	ภาคผนวก ๓ เวชศึกษา	๑๓๗
	ภาคผนวก ๔ การแพทย์พื้นบ้าน	๑๔๓
	ภาคผนวก ๕ คัมภีร์อดิสารและคัมภีร์ปฐมจินดา	๑๕๔
	ภาคผนวก ๖ สมุนไพร	๑๕๔
	ภาคผนวก ๗ โรค ๕ อย่างที่ห้ามบวช	๑๕๗
	ประวัติผู้วิจัย	๒๐๓

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลขย่อคัมภีร์

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ธรรมปาฎกถา และอรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับมหาวิทยาลัย เวียงตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินยปิฎก มหาวิภคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.	(บาลี)	=	วินยปิฎก ภิกขุณีวิภคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินยปิฎก มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จู.	(บาลี)	=	วินยปิฎก จุฬวคคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.จู.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)
วิ.ป.	(บาลี)	=	วินยปิฎก ปริวารวคคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก ปริวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)

ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาฬิ (ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาฬิ (ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อ.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิพพานสกปาฬิ (ภาษาบาลี)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุपरินิพพานสก (ภาษาไทย)
ส.ส.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถาคคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ส.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
อ.อ.เอกก.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อ.อ.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.อ.ทุก.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อ.อ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.อ.ติก.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อ.อ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.อ.จตุกก.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อ.อ.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.อ.ปณจก.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก อังคุตตรนิกาย ปณจกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อ.อ.ปณจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปณจกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.อ.ฉก.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อ.อ.ฉก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต (ภาษาไทย)
อ.อ.สคต.	(บาลี)	=	สุตตนต์ปิฎก อังคุตตรนิกาย สคตนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อ.อ.สคต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สคตนิบาต (ภาษาไทย)

- อญ.อญจก. (บาลี) = สุตตปิฎก อังคุตตรนิกาย อญจกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
- อญ.อญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัญญกนิบาต (ภาษาไทย)
- อญ.ทสก. (บาลี) = สุตตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
- อญ.ทสก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
- ขุ.ธ. (บาลี) = สุตตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาฬิ (ภาษาบาลี)
- ขุ.ธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
- ขุ.วิ. (บาลี) = สุตตปิฎก ขุททกนิกาย วิमानวตฺตปาฬิ (ภาษาบาลี)
- ขุ.วิ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ (ภาษาไทย)
- ขุ.เถร. (บาลี) = สุตตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถาปาฬิ (ภาษาบาลี)
- ขุ.เถร. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)
- ขุ.พุทธ. (บาลี) = สุตตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวสฬาฬิ (ภาษาบาลี)
- ขุ.พุทธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินยปิฎก

- วิ.อ. (บาลี) = วินยปิฎก สมณุตปาสาทิกา สังฆาทิเสสชาติ มหาวกุคคาปิฎกจกถา (ภาษาบาลี)
- วิ.อ. (ไทย) = วินัยปิฎก สมณุตปาสาทิกา สังฆาทิเสสชาติ มหาวรรคาคติอรรถกถา (ภาษาไทย)
- กฐ.ชา.อ. (บาลี) = กฐชาวิตรณปิฎกจกถา (ภาษาบาลี)
- วิ.สงคห. (บาลี) = วินยสงคหปิฎกจกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

- ที.สี.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลกฤษฎะคคปิฎกจกถา (ภาษาบาลี)
- ที.สี.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลกฤษฎะคคอรรถกถา (ภาษาไทย)
- ม.ม.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุตฺตานิ มุลปญฺเณสาอญจกถา (ภาษาบาลี)

- ฐ.อป.อ. (บาลี) = ชุททกนิกาย วิสุทธชนวิลาสินี อปทานอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
 ฐ.อป.อ. (ไทย) = ชุททกนิกาย วิสุทธชนวิลาสินี อปทานอรรถกถา (ภาษาไทย)
 ฐ.พุทธ.อ. (บาลี) = ชุททกนิกาย มรุตตวิลาสินี พุทธวโรฎฐกถา (ภาษาบาลี)
 ฐ.พุทธ.อ. (ไทย) = ชุททกนิกาย มรุตตวิลาสินี พุทธวงศ์อรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาอภิธรรมปิฎก

- อภิ.วิ.อ. (บาลี) = อภิธัมมปิฎก วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอฎฐกถา (ภาษาบาลี)
 อภิ.วิ.อ. (ไทย) = อภิธัมมปิฎก วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา (ภาษาไทย)

โยชนา

- ปาจิตฺตยาทีโยชนา = ปาจิตฺตยาทีโยชนา (ฉบับบาลีอักษรพม่า)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

- สารตฺตฎีกา = สารตฺตทีปนี วินยฎีกา (ภาษาบาลี)
 กุฎฺฐาฎีกา (อภินว) = วินยตฺตมณฺฑลฐา กุฎฺฐาวีรณฺณี อภินวฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

- ที.ปา.ฎีกา (บาลี) = ทีฆนิกาย สีนตฺตปฺปกาลินี ปาฎีกวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
 ที.สี.อภินวฎีกา (บาลี) = ทีฆนิกาย สาธุวิลาสินี สีลฺกฤษณฺธวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)
 ม.อ.ฎีกา (บาลี) = มัชฌิมนิกาย สีนตฺตปฺปกาลินี อุปฺปวิพฺลฺลณาสกฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระอภิธัมมปิฎก

- อภิ.วตฺตารฎีกา (บาลี) = อภิธมฺมตฺตวิลาสินี อภิธมฺมวตฺตารฎีกา (ภาษาบาลี)

การใส่หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม ชื่อ หน้า ตามลำดับ เช่น
 วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๖๕/๑๖๖ หมายถึง วินยปิฎก มหาวคฺคปาลี เล่ม ๕ ชื่อ ๓๖๕ หน้า ๑๖๖
 ฉบับมหาจุฬาเลปิฎก ๒๕๐๐

การใช้หมายเลขอ้างอิงบรรณานุกรม-ฎีกา ภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า หรือ เล่ม หน้า ที่ไม่จัดเป็นลำดับเล่ม จะแจ้ง ข้อ หน้า หรือหน้า เช่น

อ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๕๖/๓๕๐ หมายถึง อรรถสูตรนิกาย มโนรปปุณณิ เอกกนิปาตอฏฐกถา เล่ม ๑ ข้อ ๒๕๖ หน้า ๓๕๐ ฉบับมหาจุฬาลงกูร

ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๓/๒๑๑/๒๔๗ หมายถึง ทีฆนิกาย สีนตูปภาสิณี ปาฎีกาคุคฎีกา เล่ม ๓ ข้อ ๒๑๑ หน้า ๒๔๗ ฉบับมหาจุฬาลงกูร

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ เช่น

วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๐ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๕ ข้อ ๓๖๕ หน้า ๒๓๙-๒๔๐ ฉบับมหาจุฬาลงกูรราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

การใช้หมายเลขอ้างอิงบรรณานุกรมภาษาไทย จะแจ้งเล่ม หน้า, แจ้งเล่ม ภาค หน้า, แจ้งเล่ม ภาค ตอน หน้า ตามลำดับ เช่น

ช.ช.อ. (ไทย) ๑/๒๐ หมายถึงพระสูตรและอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย ชุททกปาฐะ เล่มที่ ๑ หน้า ๒๐ ฉบับมหาจุฬาลงกูรราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

ที.ส.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๓๘ หมายถึงพระสูตรอรรถกถาแปล ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคเล่มที่ ๑ ภาคที่ ๑ หน้า ๓๓๘ ฉบับมหาจุฬาลงกูรราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

ช.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๕๐ หมายถึงพระสูตรอรรถกถาแปล ชุททกนิกาย ธรรมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๓ หน้า ๑๕๐ ฉบับมหาจุฬาลงกูรราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

เฉพาะ ธรรมนูญจาก ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬฯ ให้ฉบับพิมพ์เนื่องในวโรกาส พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๓๕ พระบรมราชินีนาถ ซึ่งจัดพิมพ์รวมเป็น ๒ เล่ม

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เป็นความจริงตามพระพุทธทวณะที่ว่า อาโรคยปรมา ลาภา ความไม่มีโรค คือ ความมีสุขภาพดี เป็นลาภอย่างยิ่ง^๑ แต่คนทุกคน จะเป็นคนที่ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บหาได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้^๒ ข้อความที่กล่าวนี้หมายถึงความเจ็บไข้ทางกาย ซึ่งต้องรับประทานยาบำบัดไข้ หรือต้องไปหาหมอรักษาเยียวยา

ความเจ็บไข้ทางกายนั้น ไม่ยกเว้นใครทั้งนั้น พระพุทธเจ้าผู้ทรงฤทธานุภาพมาก พระองค์ก็ยังทรงพระประชวรเช่นคนสามัญทั่วไป พระสารีบุตรผู้ทรงปัญญา พระโมคคัลลานะ ผู้ทรงฤทธิ์ก็ยังมีอาพาธ ในที่สุด แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงตกอยู่ในอำนาจโรคลักษณะ ต้องดับขันธปรินิพพาน พระอัครสาวกทั้งสองก็ยังต้องละสังขาร ที่เป็นโรคร้างโรคาพาธ

พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย มีแต่ความเจ็บไข้ทางกาย ท่านไม่มี ความเจ็บไข้ทางจิต ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย โรคมี ๒ อย่าง คือ โรคทางกาย และโรคทางจิต^๓ โรคทางกาย เช่น โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคในกาย โรคศีรษะ โรคในช่องหู โรคปาก โรคฟัน ฯลฯ^๔ โรคทางจิต เช่น โรคโลภ โรคโกรธ โรคหลง

^๑ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๑๕-๒๑๖/๒๑๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๕-๒๑๖/๒๑๕, พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๐๙/๑๖.

^๒ สกท สุตคา พุทธินิพมา พุทธินิ สนิตา (สุโข อ.ปยุตฺต. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๘, อ.ปยุตฺต. (ไทย) ๒๒/๕๗/๖๐๒).

^๓ อ.ปยุตฺต. (บาลี) ๒๑/๑๕๗/๑๖๒-๑๖๓, อ.ปยุตฺต. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๑.

^๔ อ.ป. พธ. (บาลี) ๒๕/๖๐/๘๑, อ.ป. พธ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๒๒๕.

สัตว์ทุกชนิด ส่วนมีโรคทางกาย จะน้อยหรือมาก ไม่มียกเว้น ทั้งปวงจนกระทั่ง พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนโรคทางจิตมีเฉพาะแก่ปุถุชน ซึ่งไม่เว้นแม้แต่เวลา เพียงครู่เดียว แต่พระอรหันต์ไม่มีโรคทางจิต^๕

พระพุทธเจ้า ทรงเป็นคุณนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ เพราะทรงสามารถบำบัด ความเจ็บป่วย คือ กิเลสพร้อมทั้งอนุสัย^๖ ทรงตรวจดูโรคคือกิเลสของสัตว์ ต่อจากนั้น ทรงแสดงธรรมคือทรงจัดธรรมโอสธแก่ผู้เป็นโรคกิเลส คุณนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ ตรวจดูโรค แล้วจึงลงมือรักษาพยาบาล^๗

หมู่สัตว์ ผู้มีความเจ็บไข้ ได้อาศัยพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นกัลยาณมิตร ทำให้พ้น จากความเจ็บไข้ (ทางจิต)^๘ หรือเมื่อไม่มีโรคทางจิต ก็สิ้นชาติสิ้นภพไม่เกิดอีก เมื่อสิ้นชาติสิ้น ภพไม่เกิดอีก ก็พ้นจากโรคทางกาย

พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายไม่มีโรคทางจิต แต่มีอาพาธ (โรค) ทางกาย เมื่อเกิดมีการเจ็บป่วย (อาพาธ) ทางกาย พระพุทธเจ้าทรงมีรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลาย รักษาพยาบาลกันเอง ถึงกับตรัสว่า ภิกษุที่ต้องการพยาบาลพระองค์จงพยาบาลภิกษุใช้ ดังมีเรื่องปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรคว่า

ครั้งหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งอาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนทับอุจจาระปัสสาวะของ ตนเอง ไม่มีใครรักษาพยาบาล พระพุทธเจ้ามีพระอาณานท์ตามเสด็จไปพบเข้า จึงทรงรักษา พยาบาลภิกษุที่เป็นท้องร่วงด้วยพระองค์เองโดยมีพระอาณานท์ช่วยเหลือ

พระพุทธเจ้ามีรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า เหตุใด จึงไม่มีภิกษุมารักษาพยาบาลภิกษุที่เป็นโรคท้องร่วงนั้น ภิกษุทั้งหลายทูลว่า เพราะภิกษุรูปนี้ไม่ได้ทำอุปัฏฐากแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนั้น จึงไม่มีภิกษุมาคอยดูแล รักษาพยาบาล

^๕ อร. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๙๗/๑๒๓, สร. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๗/๑๒๓.

^๖ ฐานุสยภิณฑพฺพชฺชิตฺถนสนคฺคตฺถ กุโธโล เวทุโส วิธ พุทฺโธ (ดูใน พ.ุ.ส. (บาลี) ๑๒) พระพุทธเจ้า เปรียบดลเหมือนแพทย์ผู้ฉลาด เพราะทรงสามารถกำจัดพหุวิธ คือ กิเลสพร้อมทั้งอนุสัยออกได้ (พ.ุ.ส. (ไทย) ๑/๒๐).

^๗ ยถา ทิ กุโธโล เวทุโส... เสร ภาควา ธมฺม เทสนฺโต ... (ดูใน ม.อ.ฎีกา (บาลี) ๓๘๘/๑๗๘).

^๘ มนสฺสิตฺ ยานนท กัลยาณมิตฺตํ ยานนท ... พุทฺธาธิณฺณา สคฺคา พยาธิตฺตํ ปริจุจฺจนฺติ (ดูใน อ.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๗/๑๐๕, อ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๐๕ (ฉบับมหาจุฬาฯ ๖ แปลงคำคำว่า "มีความเจ็บไข้เป็นธรรมชาติ").

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดามาคอย
รักษาพยาบาล ถ้าพวกเธอไม่รักษาพยาบาลกันเอง ใครจะมาคอยรักษาพยาบาล
ภิกษุที่ต้องการรักษาพยาบาลเวลาดาต จงรักษาพยาบาลภิกษุให้เถิด^๙

เวลาภิกษุเกิดอาพาธ (เจ็บป่วย) ขึ้นมา ก็แสวงหาเภสัช (ยา) และเครื่อง
อุปกรณ์ปรุงยาตนเอง ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวรรคว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรากไม้ที่ใช้เป็นยาคือ ชมัน จิงสด ร่านน้ำ
ร่วนเปราะ อุดพิต ช่า แฝก แห้วหมู หรือรากไม้ที่ใช้เป็นยาชนิดอื่น ที่มีอยู่ ซึ่ง
ไม่ใช่เป็นของเคี้ยวของฉัน รับประเคนแล้วเก็บไว้ได้จนตลอดชีวิตเมื่อมีเหตุจำเป็น
(อาพาธ) จึงฉันได้^{๑๐}

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตหินบด (ยา) ลูกหินบด (ยา)”^{๑๑} “ภิกษุทั้งหลาย
เราอนุญาตให้ปรุงน้ำมันทาเท้า”^{๑๒} “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการผ่า (ฉี)”^{๑๓}
“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้รับประเคน (ยา) เมื่อมีกัมปนิยการก (เด็กวัด)
ถ้าไม่มีกัมปนิยการก ให้หยิบยาฉันเองได้”^{๑๔}

เมื่อเกิดมีภิกษุอาพาธที่ไม่สามารถรักษาพยาบาลกันเองได้ ก็ต้องให้แพทย์ช่วย
รักษาพยาบาล เช่น ภิกษุรูปหนึ่งเป็นริดสีดวง นายแพทย์อากาศโคตรทำการผ่าตัดแล้วพูด
เสียดสี พระพุทธเจ้าจึงทรงห้ามผ่าตัด ปรับอาบัติอุลลัจจัย^{๑๕}

ในช่วงต้นพุทธกาล ภิกษุสงฆ์ต้องรักษาพยาบาลกันเองในเวลาเจ็บป่วย แสวงหา
ยารักษาโรคจากญาติหรือจากอุบาสกอุบาสิกาที่ออกปากปวารณาไว้ ซึ่งไม่ได้ได้รับความสะดวก
เท่าที่ควร

เมื่อชีวโกมารภัจ์ เดินทางไปศึกษาวิชาแพทย์ที่คักกลิลากลับมากรุงราชคฤห์
เข้ารับตำแหน่งเป็นแพทย์หลวงถวายการรักษาพยาบาลพระเจ้าพิมพิสาร และข้าราช

^๙ จ.ม. (บาลี) ส/๒๖๕/๒๖๖, จ.ม. (ไทย) ส/๒๖๕/๒๖๗-๒๖๘.

^{๑๐} จ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖/๒๖๗, จ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖/๔๖.

^{๑๑} จ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖/๒๖๗, จ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖/๔๖.

^{๑๒} จ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖/๒๖๘, จ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖/๔๗.

^{๑๓} จ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖/๒๖๘, จ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖/๔๗.

^{๑๔} จ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖/๒๖๘, จ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖/๔๖๐.

^{๑๕} จ.ม. (บาลี) ส/๒๖๗/๔๗-๔๘, จ.ม. (ไทย) ส/๒๖๗/๔๗.

บริวาร ถวายการรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ที่อาพาธทางกาย ตั้งแต่
นั้นมา พระภิกษุสงฆ์ เฉพาะที่อยู่อาศัยในกรุงราชคฤห์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนา
ในยุคนั้น ก็ไม่ลำบากในการรักษาพยาบาล ในการแสวงหาเภสัชบำบัดใช้ ในคราวเกิดความ
เจ็บไข้ขึ้นมา

หมอชีวกโกมารภัจ มีบทบาทสำคัญมากทั้งในด้านการรักษาพยาบาล และ
ด้านอื่น จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าไว้ในเอตทัคคะในทางเป็นที่รักของปวงชน
ด้านเป็นผู้เลื่อมใสเฉพาะบุคคล ในสมัยของพระพุทธเจ้าปฐมุตตะระ^{๑๖} ท่านเกิดในตระกูลเก่าแก่
ในเมืองหงสาวดี วันหนึ่งเห็นพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งอุบาสกคนหนึ่งมาตำแหน่งเอตทัคคะด้าน
มีความเลื่อมใสเฉพาะบุคคล จึงปรารภถามตำแหน่งนั้น สร้างสมคุณความดีเรื่อยมาเวียนว่าย
ตายเกิดอยู่ในเทวตาและมนุษย์เป็นเวลา ๑ แสนกับ

ในปัจจุบัน แม้ว่าความรู้ในการแพทย์จะมีวิวัฒนาการไปอย่างมากมายทั้งในด้าน
ความรู้พื้นฐาน การตรวจวินิจฉัย และแนวทางการรักษา แต่บุคคลที่จะเป็นแพทย์นั้นไม่ใช่แค่
จะมีวิชาความรู้ในเรื่องยาและรู้จักแต่เรื่องของโรคอย่างเดียวพอ แต่ควรต้องเป็นคนที่มี
คุณธรรมของความเป็นแพทย์ที่ดีด้วย เช่น การมีเมตตาจิตแก่คนไข้ การไม่เห็นแก่ลาภ
การไม่เป็นคนโอ้อวด การไม่ลูแก่อำนาจอคติทั้ง ๔ คือ ฉันทาคติ โทษาคติ ภยาคติ
และโมหาคติ การเป็นผู้มีหิริโอตตัปปะ ความไม่เป็นคนเกียจคร้านและมักง่าย การมี
โยนิโสมนสิการ ซึ่งถือว่าเป็นคุณธรรมระดับของความเป็นแพทย์ซึ่งจะพบว่ามิอยู่ในหมอ
ชีวกโกมารภัจอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ยิ่ง ท่านเป็นแพทย์ที่มีคุณธรรมและจริยธรรมแพทย์
เป็นบรมครูของแพทย์ โดยเฉพาะแพทย์แผนโบราณได้ยกย่องและนับถือบูชาท่านเป็น
อันดับแรก ท่านเป็นแพทย์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในด้านสำคัญ ๆ อื่นอีกหลาย
ประการ เช่น เป็นผู้ขอพรจากพระพุทธเจ้าให้อนุญาตให้พระภิกษุสามารถรับผ้าจาก
คฤหัสถ์ได้ เป็นผู้ให้ข้อให้มีการตรวจสอบคุณสมบัติบางอย่างก่อนที่จะอนุญาตให้บวชใน
พุทธศาสนา เป็นผู้ที่ได้สันทนาธรรมกับพระพุทธเจ้าไว้มากมาย ๆ ประเด็น ซึ่งได้จารึกไว้ใน
พระไตรปิฎกให้ได้อีกมาอีกหลาย ๆ ประเด็น เช่น การกินเนื้อสัตว์

ผู้วิจัยต้องการทราบจริยวัตรของหมอชีวกโกมารภัจ เพื่อจะได้เป็นแบบอย่าง
ของตัวผู้ศึกษาเองซึ่งเป็นแพทย์ และเพื่อนร่วมอาชีพอื่น ๆ ที่ได้มาศึกษางานของผู้วิจัยใน

^{๑๖} เกตุย พินธังยี, นิสสัยนามหาวิษณโณตถักอโธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๑) หน้า ๕๖-๖๔, เกตุยพจน์ วรเวป, ชีวิตตัวอย่าง : หมอชีวกโกมารภัจ, (กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา จัดพิมพ์ ๒๕๔๓), หน้า ๑.

ภายหลัง เพื่อเป็นแบบอย่างของแพทย์ที่ดีตามแนวทางของเขาดต่อไป ซึ่งเป็นหนึ่งในเป้าหมายที่สำคัญของผู้วิจัย ในปัจจุบัน จรรยาแพทย์ได้เสื่อมลงไปมากจากการที่มีข่าวในสื่อต่าง ๆ และการที่มีการฟ้องร้องในคดีทางการแพทย์สูงขึ้น ถ้าเราได้ศึกษาถึงแบบอย่างของการเป็นแพทย์ที่ดีของเขาและเผยแพร่ออกไปในหมู่บุคลากรทางการแพทย์ก็จะทำให้ปัญหานี้ลดลงหรือไม่เสียก็ได้

นอกจากนี้ ชีวิตประวัติของเขาในแง่ชาติกำเนิดนั้นประทับใจผู้วิจัยมาก เพราะ ทั้ง ๆ ที่เขาเกิดจากหญิงชายตัวและถูกนางนำไปทิ้งไว้ตั้งแต่เกิด แต่เขาก็มีคุณสมบัติวิริยะ เล่าเรียนจนจบวิชาการแพทย์ และนำวิชาที่ได้เรียนมาใช้ช่วยชีวิตคนทั้งหลายในสมัยนั้น

ในการวิจัยครั้งนี้ จึงต้องการที่จะศึกษาถึงชีวิตและบทบาทของหมอชิวโกมารักกิจอย่างละเอียด โดยรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประวัติดังกล่าวของ เขาจากพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา และคำวาทอื่นที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาศึกษา วิเคราะห์ เปรียบเทียบและนำเสนอ เพื่อให้เกิดประโยชน์ และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนในรุ่นปัจจุบันและอนาคตภายหน้า

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ต้องการศึกษามโนทัศน์ของหมอชิวโกมารักกิจ โดยมุ่งประเด็นดังต่อไปนี้ คือ

๑. เพื่อศึกษาชีวิตประวัติของหมอชิวโกมารักกิจทั้งในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างหมอชิวโกมารักกิจกับบุคคลอื่น
๒. เพื่อศึกษาคุณสมบัติเฉพาะตัวของหมอชิวโกมารักกิจที่ก่อให้เกิดศรัทธา ปสาทะในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่น
๓. เพื่อศึกษาวิธีการและบทบาทที่สำคัญของหมอชิวโกมารักกิจที่มีต่อพระพุทธศาสนา เปรียบเทียบการรักษารักษาของหมอชิวโกมารักกิจกับการแพทย์สมัยปัจจุบัน และเปรียบเทียบการแพทย์ในปัจจุบันกับสมัยพุทธกาล

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. หมอชิวโกมารักกิจมีชีวิตทั้งอดีตชาติและปัจจุบันชาติเป็นมาอย่างไร
๒. หมอชิวโกมารักกิจมีคุณสมบัติเฉพาะตัวอย่างไร จึงก่อให้เกิดศรัทธา ปสาทะ ในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่น ๆ ที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนา

๓. หมอชิวโกโมมารักมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นอย่างไร

๔. หมอชิวโกโมมารักมีวิธีการและบทบาทที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาและช่วยเหลือสังคมอย่างไร

๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

อุบาสก หมายถึงศฤงคารผู้ถึงสรณะ คือ เป็นผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ผู้ถึงสรณะ ๓ นี้ ชื่อว่า อุบาสก คือผู้นั่งใกล้พระพุทธเจ้า นั่งใกล้พระธรรม นั่งใกล้พระสงฆ์

เอกทัศละ หมายถึง ตำแหน่งอันยอดเยี่ยมสูงสุดที่พระพุทธเจ้าได้ประทานให้แก่ พระสาวกทั้งฝ่ายภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา ผู้มีความสามารถมีความชำนาญ เป็นเลิศเฉพาะด้าน เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ได้รับตำแหน่งนั้น ซึ่งจะพึงได้ด้วยการตั้งความปรารถนาแล้วบำเพ็ญบารมีมาในอดีตชาติ

บทบาท หมายถึง บทบาทของหมอชิวโกโมมารัก ในด้านเป็นบุคคลธรรมดา ด้านเป็นข้าราชการ ด้านเป็นพุทธมามกะ ด้านเป็นแพทย์

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ อาจารย์เสฐียร พันธงชัย^{๓๓} และ อาจารย์ เสฐียรพงษ์ วรรณปก^{๓๔} ได้กล่าวถึงหมอชิวโกโมมารัก ไว้ในหนังสือนักศึกษามหาวิทยาลัยทักษิลา และ หนังสือชีวิตตัวอย่าง หมอชิวโกโมมารัก ตรงกันว่า หมอชิวโกโมมารัก เป็นเอกทัศละในทางเป็นที่รักของปวงชน ด้านเป็นผู้เลื่อมใสเฉพาะบุคคลในครั้งพุทธกาลของพระพุทธเจ้าปฐมุตตระ ซึ่งท่านได้เกิดในตระกูลเก่าแก่ในเมืองหงสาวดี วันหนึ่งได้ไปฟังธรรมเห็นพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งอุบาสกคนหนึ่งเป็นตำแหน่งเอกทัศละด้านมีความเลื่อมใสเฉพาะบุคคล จึงปรารถนาตำแหน่งนั้น แล้วได้สร้างสมคุณความดีเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวดาและมนุษย์เป็นเวลา ๑ แสนกัป และถึงแม้ท่านจะมาเป็นบุตรของหญิงชายตัวในสมัยพระพุทธเจ้าโคดม ท่านมีอุตสาหกรรมเดินทางไปศึกษาวิชาแพทย์ที่กรุงคัสสิลาจนจบวิชาแพทยศาสตร์มา รักษาพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวกทั้งหลายในพระพุทธศาสนา รวมทั้งพระเจ้าพิมพิสาร

^{๓๓} เรื่องศัพทมูล, หน้า ๔.

^{๓๔} เรื่องศัพทมูล, หน้า ๔.

และกษัตริย์ต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาลให้หายจากโรคภัยความเจ็บปวดทุกข์ทรมานต่าง ๆ นอกจากนี้ท่านยังได้รักษาประชาชนทั่วไปที่เจ็บป่วยด้วย แสดงถึงความเป็นผู้มีความรู้ และมีความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นอย่างสูงสุด จนได้รับเป็นเอตทัคคะในทางเป็นที่รักของปวงชน เป็นเป็นผู้เลื่อมใสเฉพาะบุคคล

๑.๕.๒ จากวิทยานิพนธ์ของพระมหาวิธ เศรษฐ์คำ ในหัวข้อ อุบาสกในพระไตรปิฎก^{๓๙} สรุปความได้ว่า อุบาสกมีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาและช่วยชำระอิริยาวัตรที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาให้หมดสิ้น ในกรณีดังกล่าวนั้นปัญหาและอิริยาวัตรเป็นเรื่องที่พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้สอบสวนหาความจริง แต่เนื่องจากเป็นอิริยาวัตรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เป็นโลกวิสัยซึ่งเป็นโทษที่ชาวโลกติเตียน การสอบสวนหาความเป็นจริงจึงเป็นการไม่เหมาะสมที่พระสงฆ์จะต้องเข้าไปหาหลักฐานข้อเท็จจริง ดังกรณีสอบสวนเรื่องอติลาเศรษฐีเมืองราชคฤห์ จึงต้องอาศัยอุบาสกและอุบาสิกาเป็นผู้ทำหน้าที่แทน พระพุทธเจ้าต้องการจะให้ความยุติธรรมในหลักธรรมนั้นปรากฏแก่สังคมและประชาชนโดยทั่วไป และให้มีส่วนร่วมในการตัดสินปัญหาและอิริยาวัตรที่เกิดขึ้น ความจริงเรื่องดังกล่าวนี้พระพุทธรูปเจ้าทรงทราบและมีวิธีระงับอยู่แล้วแต่ไม่ทรงกระทำ ทรงประสงค์จะให้เรื่องนี้ระงับด้วยการสอบสวนกันเองของเหล่าสาวก ดังนั้น จึงได้มอบหมายให้เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์อุบาสกและอุบาสิกาช่วยกันตัดสินวินิจฉัยโดยใช้หลักความถูกต้อง ในที่สุดปัญหาและอิริยาวัตรที่เกิดขึ้นก็ระงับได้ ในกรณีของหมอชีวกก็เช่นกัน ก็มีปัญหาเรื่องที่มีบุคคลที่ไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา แต่ได้ปลอมปนเข้ามาบวชเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งหมอชีวกได้กราบทูลพระพุทธเจ้าถึงปัญหานี้ ซึ่งต่อมาพระพุทธองค์ก็ได้ทรงบัญญัติห้ามมิให้บุคคลบางจำพวกเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา

๑.๕.๓ หมอชีวกโกมารภัจ เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามาก ในเวลาที่ว่างจากการดูแลคนไข้ จะต้องไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและขอให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมต่าง ๆ ให้ฟัง อีกทั้งยังทูลถามข้อข้องใจในธรรมอยู่เสมอ ในพระไตรปิฎกมีพระสูตรบันทึกบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับหมอชีวกอยู่หลายแห่ง เป็นเรื่องมีสาระน่ารู้ทั้งสิ้น เช่น พระสูตรที่เกี่ยวกับการกินเนื้อสัตว์^{๔๐} เป็นต้น

^{๓๙} พระมหาวิธ เศรษฐ์คำ, "อุบาสกในพระไตรปิฎก", วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๐), หน้า ๗๘.

^{๔๐} "ชีวกสูตร" อยู่ใน ม.ม. (ปัลล) ๑๗/๕๑-๕๕/๓๓-๓๗, ม.ม. (ปัลล) ๑๗/๕๑-๕๕/๔๔-๕๓.

๑.๕.๔ จากการศึกษาถึงเรื่องคุณธรรมของแพทย์จากแพทย์หลังการ^{๒๐} ซึ่งกล่าวด้วยเรื่องคุณธรรมอันเป็นเครื่องประดับของแพทย์ และ การศึกษาเรื่องจรรยาบรรณของแพทย์ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าหมอช็อกโกมารภัก เป็นแพทย์ที่มีความเป็นแพทย์ที่ดีเลิศที่สุดท่านหนึ่งในยุคนั้น และยังได้เป็นแบบแผนแก่แพทย์ทั้งแผนโบราณและแผนปัจจุบันในสมัยต่อมาด้วย

๑.๖ วิธิตำเนนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาลักษณะภาพ ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้ :-

๑. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติ และผลงานของหมอช็อกโกมารภัก จากพระไตรปิฎก-อรรถกถา-ฎีกา และคำวาทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย
๒. ศึกษา แปล และวิเคราะห์ข้อมูล
๓. เรียบเรียง นำเสนอผลการวิจัย
๔. ข้อมูลในบางส่วน ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบชีวประวัติความเป็นมาทั้งอดีตชาติและปัจจุบันชาติของหมอช็อกโกมารภักและความสัมพันธ์ระหว่างหมอช็อกโกมารภักกับบุคคลอื่น
๒. ทำให้ทราบคุณสมบัติเฉพาะตัวของหมอช็อกโกมารภัก ที่ก่อให้เกิดศรัทธาปสาทะในหมู่พุทธบริษัทและบุคคลอื่น
๓. ทำให้ทราบวิธีการและบทบาทสำคัญของหมอช็อกโกมารภักที่มีต่อพระพุทธและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้

^{๒๐} พระมงคลสุทธิคุณ (หลวงพ่อดำใส ปิยะคุณโย), "แพทย์อังกฤษ" ในหนังสือ เนื่องในงานฉลองสมณศักดิ์ เจริญอายุครบ ๗๒ ปี, (กรุงเทพมหานคร : เทวเวอร์ พับลิช, ๒๕๔๐), หน้า ๙๔-๙๐.

บทที่ ๒

ชีวประวัติของหมอชีวโกโกมารัก

๒.๑ เอตทัคคะด้านมีความเลื่อมใสเฉพาะบุคคล

หมอชีวโกโกมารัก เป็นนายแพทย์ผู้มีชื่อเสียงมากในครั้งพุทธกาล สำเร็จการศึกษาวิชาแพทย์จากสำนักตักสิลา ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งจากพระเจ้าพิมพิสาร พระราชาแห่งมคธรัฐให้ดำรงตำแหน่งแพทย์หลวงประจำราชสำนัก ต่อมาเขาได้ถวายการรักษาวโรคของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยความใกล้ชิดกับพระพุทธองค์เขาจึงเกิดศรัทธาในพระพุทธองค์เป็นอย่างยิ่ง ถวายตัวเป็นแพทย์ประจำพระองค์ ประชุมพระโอสถถวายทุกครั้งที่ทรงพระประชวร นอกจากนี้เขายังได้ถวายสวนมะม่วงอันเป็นสมบัติส่วนตัว ให้เป็นอารามที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นอุบาสกที่มีความหวังดีต่อพระพุทธศาสนา มีความจงรักภักดีต่อพระพุทธองค์ แม้พระเจ้าพิมพิสารสวรรคตแล้ว หมอชีวโกโกมารักก็ยังคงทำหน้าที่เป็นหมอบำบัดโรคพาธพระภิกษุสงฆ์เช่นเดิม เมื่อพระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ที่พระนครวสาณฤกษ์ ในระยะหลังก็พอพระทัยประทับ ณ ชวิกัมพวันสวนมะม่วงของหมอชีวโกโกมารักซึ่งถวายเป็นอารามอยู่เนื่อง ๆ ตลอดชีวิตเขาได้บำเพ็ญแต่คุณงามความดี ช่วยเหลือผู้เจ็บไข้ ไม่เลือกฐานะว่าจะยากดีมีจนเพียงใด คนไข้ของเขาทุกคนต่างได้รับการดูแลรักษาเท่าเทียมกันหมด พระพุทธองค์ทรงยกย่องเขาเป็นเอตทัคคะ คือ ผู้เลิศหรือยอดเยี่ยมในทางหนึ่งทางใดเป็นพิเศษในบริษัท โดยทรงประกาศท่ามกลางภิกษุสงฆ์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ฯลฯ ชวิโกโกมารักเลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเขาผู้เลื่อมใสเฉพาะบุคคล” ฯลฯ” ดังนี้ นั่นคือได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นเอตทัคคะในทางเป็นที่รักของปวงชน

* เอตทัคคะ ภิกขเว มน สวากนํ อุปาสมนํ ปุคคตปฺปสนฺนํ ยถิ ๑ ชวิโก โกมารกฺโข : คู่มือ
อ.อุ.เลก. (ป.๒) ๒๐/๒๕๖๒๑๗, อ.อุ.เลก. (ป.๒) ๒๐/๒๕๖๒๑๗.

กัศตชีวประวัติของเขางานส่วนมิกกล่าวไว้ในพระวินัยปิฎก^๒ และคัมภีร์อรรถกถาหลายแห่ง^๓ เขาเป็นนายแพทย์ที่มีชื่อเสียงมากในสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะการนำวิธี “ผ่าตัด” มาทำการรักษาผู้ป่วย สร้างความตื่นเต้นแก่วงการแพทย์ในยุคนั้น เพราะเป็นวิธีการที่ “ล้ำยุคล้ำสมัย” มากในสังคมอินเดียเมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปีก่อน^๔

๒.๒ ประวัติในอดีตชาติ

ประวัติในอดีตชาติของหมอชีวกโกมารภัจ มีเล่าไว้ว่า นับย้อนหลังจากภพที่ปีโป ๑ แสนปี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่าพุมุตตระ เสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระองค์ประสูติที่เมืองหงสาวดี เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอาณนทกับพระนางสุชาดาราชาเทวี ขณะทรงดำรงเพศอุทิสต์ ทรงมีพระมเหสีพระนามว่าวสุทตดาเทวี มีพระโอรสพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าอุตร ภายหลังทรงรู้สึกเบื่อหน่ายในเพศผู้ครองเรือน จึงเสด็จออกผนวช บำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วันก็สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้เสด็จไปประกาศพระศาสนา โปรดเวไนยสัตว์ให้มีผู้เลื่อมใสมอบตนเป็นสาวกจำนวนมาก ทรงมีพระเทวิธเถระกับพระสุชาตเถระเป็นคู่พระอัครสาวก ทรงมีพระสมณเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก ทรงมีพระอมิตาเถระกับพระอสมิตาเถระเป็นคู่พระอัครสาวิกาทรงมีมิตตอุบาสิกกับติสสอุบาสิกเป็นคู่ศรัทธาอุบาสิก ทรงมีหัตถาอุบาสิกกับสุจิตราอุบาสิกเป็นคู่ศรัทธาอุบาสิก พระศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่ ๑ แสนปี^๕

สมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพุมุตตระนี้ ชีวกโกมารภัจ ได้บังเกิดในตระกูลที่มีหลักฐานมั่นคง วันหนึ่ง เขาได้ไปฟังพระธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพุมุตตระ เห็นพระองค์ ทรงแต่งตั้งอุบาสิกคนหนึ่งไว้ตำแหน่งเอกตักกะเป็นเลิศด้านเป็นผู้เลื่อมใสเฉพาะบุคคล ได้ทำบุญอย่างถึงแล้ว ปวารณาคำแห่งนั้น

^๒ สุวาลละยือตัม วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๒๖-๓๓๘/๒๒๓-๓๔๐, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๒๖-๓๓๘/๒๒๓-๒๐๐.

^๓ สุวาลละยือตัม วิ.ม. (บาลี) ๓/๒๒๓-๓๓๘/๒๐๔-๒๐๘, ที.สิ.ล. (บาลี) ๓/๒๕๐/๒๒๒,๒๒๓,๒๕๗-๒๕๘/๒๒๒-๒๓๘, ๒๓๙,๒๔๐, ๒๔๑,๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๔, ๒๔๕, ๒๔๖, ๒๔๗, ๒๔๘, ๒๔๙, ๒๕๐.

^๔ หนังสือตำราแพทย์แผนโบราณเชื่อกันว่า หมอชีวกโกมารภัจได้แต่งคัมภีร์แพทย์แผนโบราณอยู่หลายเล่ม ตำราเหล่านี้เป็นที่ยังยั้งกันอยู่เสมอในวงการแพทย์แผนโบราณ จนได้รับการยกย่องว่าเป็น “บรมครูด้านการแพทย์แผนโบราณ” ถึงทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน (สุวาลละยือตัมภาคผนวก หน้า ๓๕๔'-๓๕๗)

^๕ เสนก จักทอง, พุทธวงศ์ ประวัติพระพุทธรเจ้า ๒๕ พระองค์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๔-๑๑๑.

จุดจากชาตินั้น หมอชิวโกมารักได้เวียนว่ายตายเกิดในเทวโลกและมนุษยโลก
นับได้ ๑ แสนกับ ในที่สุด แร่อิฐฐานของเขาก็สัมฤทธิ์ผล เขาได้มาถือกำเนิดเป็นหมอ
ชิวโกมารัก โอรสบุญธรรมของเจ้าชายอภัยราชกุมาร พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสารเจ้า
แห่งมคธรัฐ^๖

๒.๓ ประวัติในชาติปัจจุบัน

ชาติกาล

กำเนิดของหมอชิวโกมารักนั้น มีกล่าวไว้ใน จีวรชั้นกะ มหารรค แห่ง
พระวินัยปิฎก^๗ และยังมีในคัมภีร์อื่น ๆ ที่มีผู้ค้นคว้าเพิ่มเติมตรงกันว่า ครั้งสมัยโบราณ
ก่อนพุทธกาล ชมพูทวีปเป็นพื้นภูมิภาคที่เกิดอาศัยของคนหมู่มากมีหลายเชื้อชาติ
หลายภาษา แต่เมื่อกล่าวโดยกลุ่มใหญ่อาจแบ่งได้เป็น ๒ ชนชาติ คือ ชนชาติที่ได้ชื่อว่า
อริยกะหรืออารยันพวกหนึ่ง และชนชาติที่เป็นชาวพื้นเมืองเดิมอีกพวกหนึ่ง ซึ่งชาวอารยัน
ให้ชื่อรวมว่า ทสฺย ชมพูทวีป ในครั้งโบราณ คือประเทศอินเดีย หรือตามที่ชาวอินเดีย
เรียกตัวเองว่า ประเทศภารตะ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศพายัพของประเทศไทย ถัดไปจากประเทศ
สาธารณรัฐสหภาพพม่า

ประเทศอินเดียครั้งพุทธกาล แบ่งแยกออกเป็น ๑๖ แคว้นใหญ่เรียกว่า มหา
ชนบทมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์บ้างแบบประชาธิปไตยหรือสาธารณรัฐบ้าง^๘

แคว้นมคธหนึ่งใน ๑๖ แคว้น เป็นแคว้นใหญ่สำคัญซึ่งเป็นที่เกิดของชิวโกมารัก
มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในขณะที่ชิวโกมารักเกิด พระเจ้าพิมพิสารเป็น
ผู้ครองแคว้นโดยสิทธิ์ขาด แคว้นมคธมีเมืองหลวงชื่อราชคฤห์ ตั้งอยู่บนฝั่งใต้ของแม่น้ำคงคา
ส่วนฝั่งแม่น้ำคงคาถัดขึ้นไปไกลทางด้านเหนือเป็นอีกแคว้นหนึ่ง เรียกว่า แคว้นวัชชีของ
พระเจ้าวัชชี ปกครองตามแบบที่เรียกว่า สามัคคีธรรม เมืองหลวงชื่อไพสาลี แคว้นมคธ

^๖ สรุปจาก วิ.ธ. (บาลี) ๗/๓๒๘/๒๐๖, วิ.ธ. (ไทย) ๕/๖/๓๒๘, อฐ.เสก. ๑. (บาลี) ๑/๖๕๖/๓๕๐, อฐ.เสก. ๑. (ไทย) ๑/๖/๓๕๖-๓๕๗.

^๗ สุวาลกเถยคัม วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๒๖-๓๓๑/๓๒๓-๓๔๐, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๖-๓๓๑/๓๒๓-๓๔๐.

^๘ ภูมิภาควิเศษ, ๓. ศัตตมยุราชธรรม : ชีวิตพระบรมครูแห่งชิวโกมารัก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ไทยชนบท, ๒๕๒๔), หน้า ๑๗.

กับแคว้นวัชชีติดต่อกัน อยู่คนละฝั่งฝั่งแห่งแม่น้ำคงคา ประชาชนทั้งสองแคว้นย่อมไปมาหาสู่กันด้วยกิจธุระ เช่น การค้าขาย อนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกบอกว่า พระนครเวสาลีมีความเจริญอย่างมาก เพราะเป็นราชธานีที่มั่งคั่ง กว้างขวางใหญ่โต มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นและอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารทั้งปวง คือ ทั้งธัญญาหาร ผลาหาร อีกทั้งมัจฉมังสาหาร ครบครัน ไม่ขาดแคลนจึงเป็นพระนครที่ร่ำรวยเป็นที่เลื่องลือ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางการค้าอีกด้วย เพราะบรรดาพ่อค้าวานิชจากแคว้น เมือง และคามนิคมชนบทต่าง ๆ นิยมนำสินค้ามาซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนกันที่พระนครเวสาลีนี้ ฉะนั้น พระนครเวสาลีจึงมีผู้คนเมืองแน่น และมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ดังที่ได้มีผู้พรรณนาไว้อย่างชัดเจนจนมองเห็นภาพอันแสดงถึงความเจริญของพระนครเวสาลีในครั้งนั้นว่า

“พระนครเวสาลีครั้งนั้น มีปราสาทถึง ๗,๗๐๗ หลัง มีเรือนยอด ๗,๗๐๗ หลัง มีสวนดอกไม้มิ ๗,๗๐๗ แห่ง และมีสระโบกขรณี คือ บ่อซึ่งน้ำขนาดใหญ่ที่สุดขึ้นและซึ่งน้ำไว้ดื่ม ปูลูกพรรณไม้ น้ำมีเป็นต้นไว้ในสระนั้นด้วยอีกถึง ๗,๗๐๗ สระเช่นกัน”

ครั้งหนึ่ง พวกคนสำคัญ ๆ ขึ้นเสวยวิภุมพินในกรุงราชคฤห์แห่งแคว้นมคธ ไปกิจธุระในกรุงโศภณแห่งแคว้นวัชชี คนพวกนี้ไปเกิดสนใจเรื่องสำนักหญิงโสเภณี^๔ ซึ่งตั้งอยู่ในกรุงเวสาลีหลายตำบล เป็นอาชีพที่ไม่มียืนแคว้นของตนจึงสนใจ ก็พากันเห็นพ้องต้องกันว่า เป็นประสาธโนบายอย่างหนึ่ง เปิดช่องทางให้เงินไหลเข้าสู่แคว้นโดยได้จากคนต่างแคว้นซึ่งเข้ามาด้วยธุระกิจ เช่น พวกพ่อค้าวานิชเข้ามาทำการค้าขาย เข้ามาแล้วก็จึกเข้าหาหญิงโสเภณี หญิงพวกนี้ก็เท่ากับเป็นคนละมีหน้าที่ทำการรับแขกเมืองอันมาจากแคว้นต่าง ๆ ปากกฏว่าหญิงโสเภณีในแคว้นวัชชีครั้งครั้งนั้นมีหัวหน้าควบคุม นางอัมพปาลีได้รับตำแหน่งเป็นหัวหน้าควบคุมหญิงโสเภณีทั้งหมด เรียกว่า คณิกา คือ หญิงหัวหน้าคณะโสเภณี

^๔ โสเภณีในอินเดียโบราณ อิงหลักฐานชัดเจนอันมิได้หา เกิดขึ้นเมื่อใด คัมภีร์คณิดัตถ สันนิษฐานว่า น่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่ยุค ๑,๕๐๐ ปีก่อนพุทธกาล บุคคลที่เข้ามาสู่การควบคุมของเจ้าเมืองอินเดีย คือ พวกคณาวินิย (Dahavaniya) พวกฮารยอินเป็นนักบวช และชอบเสกสมรส เป็นพวก “นบญจนการ” (นาคบุตร, นางสน, มนตรี, นักรบ และไมตร) หญิงโสเภณีชอบอินเดีย ไม่อาจหาหลักฐานยืนยันได้ว่าหญิงจารกรรมใด

ในอินเดีย สมัยพระพุทธองค์ เท่าที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์ยารอดถา และปธานวิสส เช่น วิสุทธิธรรมก มีคำใช้เรียก โสเภณี อยู่ ๖ คำ คือ (๑) คณิกา = แปลว่า หญิงของคณะ หรือหญิงหากินเป็นกลุ่ม, นักค้าวน (๒) เวลิกา = หญิงเมษยา หญิงหากินด้วยอาศัยเครื่องเบศ (๓) เวลี = หญิงอาศัยเบศค่างชีพ (๔) นครโสเภณี = หญิงงามเมือง (๕) ฐูปุชชีวินี = หญิงค้าชีวิตค้าสวาคีรูป (๖) วรรณภาลี = หญิงมีรูปเป็นเครื่องบริการ หรือหญิงบริการทางเพศ (ตติห ครีล้านคง, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาพระพุทธศาสนาฉบับพุทธธรรมปีจอ ๒๕๔๕).

ประกอบกับชื่อของเธอว่า อัมพาลีศดึกา เฉพาะตัวนางอัมพาลีเอง ซึ่งเป็นหัวหน้ามีค่าตัว
คืนหนึ่ง ๕๐ กหาปณะ^{๕๐}

เมื่อพวกเศรษฐีภุมพิจชาวกรุงราชคฤห์ กลับคือสู่แคว้นของตน ได้ออกาส
ก็พากันเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินของตน ทูลเล่าถวายถึงความเจริญสมบูรณ์
แห่งกรุงเวสาลี รัชชอาณาจักร และพวกหญิงโสเภณีซึ่งมีอยู่ทั่ว ๆ ไปตามหัวเมืองสำคัญ ๆ
ในแคว้นวัชชี ทูลถวายความเห็นถึงประโยชน์แห่งหญิงโสเภณีว่า เป็นทางให้เงินเข้าสู่ประเทศ
ได้จากคนต่างแคว้น ซึ่งเข้ามาในแคว้นนั้น ๆ ทูลแนะนำว่าควรให้จัดทำตั่งสำนักหญิงโสเภณี
ขึ้นบ้าง เหมือนอย่างแคว้นวัชชี พระเจ้าพิมพิสารทรงสละแล้ว ก็ทรงเห็นประโยชน์ล้นคดล่อง
กับคนพวกนั้น ได้ประทานพระราชานุญาต เสนาบดีผู้เป็นประธานในราชกิจก็ได้ดำเนินงาน
ตามพระราชานุญาตจัดตั้งขึ้นตามความประสงค์ของคนเหล่านั้น

อนึ่ง หญิงที่จะเป็นโสเภณีได้ มิใช่จะหมายเอาแต่คนรูปสวยงามอย่างเดียว
เท่านั้น ต้องเป็นคนที่มีคุณสมบัติที่สมบูรณ์ด้วยมรรยาท นาฏศิลป์ มีความรู้ในการขับร้อง
จับระบำรำฟ้อน และดนตรีประเภทต่าง ๆ ด้วย^{๕๑}

หญิงสาวชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่งมีนามว่า สาลวดี^{๕๒} นางได้รับตำแหน่ง
หญิงโสเภณีประจำแคว้น ประกอบด้วยคุณสมบัติทั้งรูปร่าง ทรวดทรงและผิวพรรณงดงาม
ผุดผาดยิ่งนัก นับว่าเลอโฉมเป็นเลิศยิ่งกว่าหญิงอื่น ๆ ทั้งหลาย และมีคุณสมบัติสมบูรณ์
พร้อม ฟ้อนรำ ระบำดนตรี นับว่าดีเลิศหาผู้ทัดเทียมได้ยาก มีค่าตัวคืนหนึ่ง ๑,๐๐๐
กหาปณะ ก็มีบุรุษทั้งหลายผู้เป็นชาวแคว้นบ้านเมืองอื่น ๆ ที่มีทรัพย์ ต่างมาจองและ

^{๕๐} ชื่อเมืองราชคฤห์ตามกาล ๑ กหาปณะเท่ากับ ๒๐ มาสก ๕ มาสกเท่ากับ ๑ บาท (เงินบาทชนบทที่ปี)
การเทียบกันอัตราเงินประเทศอื่น ทำได้โดยคำเทียบ ๕ มาสก มีมูลค่าเท่ากับทองคำหนัก ๒๐ เบล็ดอัมมาสเตอร์ หรือข้าว
เปลือก ๒๐ เบล็ด (ราชคฤห์ รัชชอาณาจักร กหาปณะ โหสี, ตองกา ปณฺณาสก ปาโก - วิ.ล. (บาลี) ๑/๘๘/๓๒๐,
หรือตามอุปการณฤคชนกฤคชนกชนโก ลฤคชนกปณฺโณ นฤคชนกปณฺโณ ฤคชนกปณฺโณ (บาลี) ๑/๘๘/๓๒๓) ๒๐
มาสก ก็มีมูลค่าเท่ากับทองคำหนัก ๕๐๐ เบล็ดอัมมาสเตอร์ หรือ ๕๐๐ เบล็ดข้าวเปลือก ๕๐๐ กหาปณะ ก็เท่ากับ ๑๐,๐๐๐
มาสก มีมูลค่าเท่ากับทองคำหนัก ๕๐,๐๐๐ เบล็ดอัมมาสเตอร์ หรือ ๕๐,๐๐๐ เบล็ดข้าวเปลือก ต่อการทราบราคา ค่าตัว
นางอัมพาลีศดึกเป็นเงินน้อยสมัยปัจจุบันเท่ากับน้ำหนักทองคำหนัก ๕๐,๐๐๐ เบล็ดข้าวเปลือกไปซื้อแล้วให้คนขายทองตีราคา.

^{๕๑} บุรุษโสเภณี คือ หญิงโสเภณีที่กล่าวนี้คือลักษณะคล้ายคลึงกับหญิงโสเภณีของกรีกสมัยโบราณ หรือ
หญิงโสเภณีของชาวญี่ปุ่น ถือว่าเป็นนางงามระดับนคร ไม่ถือว่าเป็นหญิงโสเภณี โสเภณีของอินเดียโบราณจึงต้องเป็น
คนงามที่มีความรู้ทั้งศาสตร์ และศิลป์ เรียกว่า "Art of Prostitutes" ในการให้บริการบริการลูกค้า ศิลปะประกอบด้วย
ศิลปการอวยวน การพูดปลอบ การสวมกอด การปลุกเข้า การจูบ การนวดตัว การนวดเท้า การนวดศีรษะ การนวดแขนขา เช่น
การนวดศีรษะ การนวดไหล่ และรูคาสร์ คือ จิตวิทยาชั้น (สติ) ศรีกันต, เอกสารเรื่องกษัตริย์ราชคฤห์, วิชา
พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบัน, ๓๐ มีนาคม ๒๕๔๔).

^{๕๒} ไม่ปรากฏนามมารดาและบิดาของนาง.

รับเอานางสาวดีไปสู่มดด้วยเกือบทุกคืน แทบไม่มีวันว่างเว้น นางสาวดีจึงมีรายได้จากอาชีพโสเภณีจนเป็นผู้มั่งคั่ง ร่ำรวยอย่างรวดเร็ว และพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธก็เกิดมีหญิงโสเภณีขึ้นตึ้นตามตามหัวเมืองสำคัญ ๆ อย่างเดียวกับแคว้นวัชชี

นางสาวดีประกอบอาชีพเป็นหญิงงามเมืองได้ไม่นาน เกิดประมาทขาดความระมัดระวังในการสู่สมกับบุรุษ จึงตั้งครภักดิ์ นางทราบดีว่า พวกบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่พอใจและไม่ยินดีที่จะสู่สมกับสตรีที่ตั้งครภักดิ์ เพราะจะไม่ได้ได้รับความสุขในกามกิริยาอันพึงใจ หากมีผู้รู้ว่ นางตั้งครภักดิ์ นางก็จะเสื่อมจากลาภผลที่เคยได้ จะหาผู้เสนหานางได้ยาก คิดปกปิดเรื่องที่ตัวเองตั้งครภักดิ์ไม่ให้มีผู้อื่นนอกจากคนที่ไว้วางใจทราบ โดยการงดรับบุรุษที่ต้องการสมสู่กับนางชั่วระยะเวลาหนึ่ง จนคลอดแล้วและบริหารร่างกายให้เป็นปกติก่อน แล้วจึงประกอบอาชีพอย่างเดิมต่อไป แล้วนางจึงสั่งให้เรียกคนเฝ้าประตูบ้านมาพบแล้วสั่งห้ามมิให้ใครเข้ามาพบโดยอ้างว่าป่วย ต้องนอนพักรักษาตัวนานวัน และเข้ามาเยี่ยม เพราะจะเป็นการแสดงต่อโรค(ทำให้ติดเชื้)

เวลาผ่านไปโดยลำดับ นางสาวดีก็สามารถปิดบังเรื่องส่วนตัวของนางไว้ได้ โดยไม่มีผู้อื่นทราบเรื่องที่นางตั้งครภักดิ์เลย เมื่อตั้งครภักดิ์ครบกำหนด นางก็ได้คลอดบุตรเป็นผู้ชาย เมื่อนางทราบว่าบุตรที่คลอดออกมานั้นเป็นเพศชาย ก็ตั้งใจที่จะทิ้งไม่ยอมเลี้ยง เพราะคิดว่าลูกชายไม่อาจสืบทอดอาชีพโสเภณีต่อจากตนได้ จึงสั่งให้หญิงรับใช้คนสนิท เอาทารกน้อยใส่กระดังงาไปทิ้งไว้ที่กองขยะ^{๓๓} นอกเมือง ในเวลากลางคืน

แต่ทารกน้อยนั้นกลับไม่ตาย เวลาเช้าครู ได้มีกาฝูงใหญ่ฝูงหนึ่งบินลงมาจับกลุ่มกันที่กองขยะห้อมล้อมทารกนั้นไว้ เหมือนช่วยกันกำบังลมไม่ให้พัดกระเทบต้องร่างทารกผู้บ่่าสงสารเพื่อบรรเทาความหนาวเย็น และกันมิให้สัตว์ร้ายมีสุนัขเป็นต้นเข้ามารุมกัดทิ้งแทะกินร่างของทารกที่นอนอยู่ในกองขยะเป็นเรื่องแปลกประหลาดยิ่งนัก

เจ้าชายอภัยราชกุมาร โอรสของพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จออกจากวังของพระองค์ไปยังพระราชวังของพระราชบิดา มีพวกมหาดเล็กตามเสด็จ ขณะที่เสด็จผ่านกองขยะนั้น ทอดพระเนตรเห็นฝูงกาห้อมล้อมอยู่ที่กองขยะ และไม่ส่งเสียงร้องเหิงแซ่ตามประสาการทรงประหลาดพระทัย จึงตรัสถามพวกมหาดเล็กว่าฝูงกากำลังรุมล้อมอะไร

พวกมหาดเล็กกราบทูลว่า “ฝูงกากำลังรุมล้อมทารกเพศชาย และยังมีชีวิตอยู่”

^{๓๓} ในพระไตรปิฎกใช้คำว่า “ถกการกฏ” (ป.ม. (บาลี) ๕/๓๒๑๑-๑๒๑๔) ซึ่งมีอาจารย์บางท่านในสมัยก่อนนิยมแปลว่า “กองกุนมัย” บ้าง “กองพยางมือ” บ้าง ปัจจุบันนิยมเรียกกันว่า “กองขยะ”.

เจ้าชายอภัยจึงครัสสั่งพวกมหาดเล็กให้นำทารกกลับไปวังมอบหมายให้แม่นมช่วยเลี้ยงไว้

พวกมหาดเล็กรับสนองพระบัญชาแล้วนำทารกไปยังวังเจ้าชายมอบหมายให้แม่นมเลี้ยงแล้วตั้งชื่อให้ทารกนั้นว่า “ชีวึก” เพราะนึกถึงคำที่กราบทูลเจ้าชายอภัยราชกุมารว่า “ยังมีชีวิตอยู่” ตั้งชื่อว่า “โกมารภัก”^{๑๔} ต่อกันเป็น “ชีวึกโกมารภัก” หมายความว่า เด็กหรือบุตรบุญธรรมที่พระราชกุมารทรงชุบเลี้ยงไว้ แต่คนทั่วไปพากันเข้าใจว่า ชิวึกโกมารภักเป็นพระโอรสของเจ้าชายอภัยราชกุมาร เป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าพิมพิสาร

ชีวึกโกมารภักเป็นเด็กดี มีความสุภาพ เรียบร้อย มีสัมมาคารวะ ทั้งยังเฉลียวฉลาด จึงเป็นที่โปรดปรานของเจ้าชายอภัยยิ่งนัก แต่เมื่อรู้เตียงสาแล้วเขาก็สงสัยว่าทำไมตนไม่เคยรู้จักมารดาของตนเลย ซึ่งผิดกว่าเด็กอื่น ๆ ทั้งหลายที่มีอายุไล่เลี่ยกัน ที่มีบิดามารดาพร้อมหน้า เป็นเหตุให้เกิดความสงสัยยิ่งนักและในวังของเจ้าชายอภัยนี้ก็มีมหาดเล็ก ตลอดจนผู้รับใช้ และทาสทาสีเป็นจำนวนมาก ทั้งคนทั้งหลายเหล่านี้ต่างทราบเรื่องราวที่เจ้าชายอภัยแสดงไปพบ และรับสั่งให้เก็บเอาชีวึกโกมารภักจากกองขยะมาเลี้ยงไว้ในวังจนเติบโตขึ้นมาได้ และระอวยว่าจะมีผู้ทอดทิ้งเรื่องนี้กันอยู่จนชีวึกโกมารภักกุมารได้ยินได้ฟังเรื่องของตนเองจากคนในวัง ท่านจึงต้องการจะทราบเรื่องของตนตามความเป็นจริงฉะนั้น ในวันหนึ่งเมื่อชีวึกโกมารภักกุมารได้เข้าเฝ้าเจ้าชายอภัยตามลำพัง และเป็นโอกาสอันสมควร จึงกราบทูลถามเรื่องที่ตนสงสัยและได้ฟังพระดำรัสตอบว่า “พ่อชีวึก มารดาของเจ้านั้นเราเองก็ไม่รู้จัก แต่ว่าบิดาของเจ้าคือเรา เพราะเจ้าถูกเขาเอาไปทิ้งไว้ที่กองขยะแห่งหนึ่งเมื่อเจ้าแรกเกิด เราพบเข้าจึงให้เก็บเจ้านำมาเลี้ยงไว้ตั้งแต่นั้นมาจนถึงบัดนี้ เจ้าจึงเหมือนเป็นลูกของเรา และเราจะเลี้ยงเจ้าเป็นลูกเช่นนี้ตลอดไป

เมื่อชีวึกโกมารภักกุมารได้ฟังพระดำรัสตอบ รู้ความจริงเรื่องของตนแล้วเกิดความสลดใจยิ่งนัก แต่ก็ไม่ได้กราบทูลถามเจ้าชายอภัยอีกต่อไป และนับตั้งแต่นั้นมาก็มีความเจียมตัว ทั้งได้ครุ่นคิดเรื่องตนเองอยู่เสมอว่า “เราเป็นลูกกำพร้า เกิดมาและเติบโตจนถึงขณะนี้แล้วก็ยังไม่รู้ว่าผู้ใดเป็นมารดา และผู้ใดเป็นบิดาที่ไว้กำเนิด ข้ายังมีการผิดกว่าคนอื่น ๆ อีกมาก โดยถูกเขานำไปทอดทิ้งเพื่อต้องการให้เราตายแต่แรกเกิด เพราะเกลียดชัง

^{๑๔} ดุสส ชิวติ ชิวโคติ นาม อภัย, กุมารชน โปถาภิโคติ โกมารภักติ นาม อภัย (ดูใน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๒๗/๑๒๕, พวกมหาดเล็กตั้งชื่อทารกนั้นว่า ชิวึก เพราะบ่งถึงคำว่า ยังมีชีวิตอยู่ ตั้งชื่อว่า โกมารภัก เพราะเป็นผู้ที่เจ้าชายรับสั่งให้เลี้ยงไว้ (ดูใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๗/๑๗๑), กุมารชน กโคติ โกมารภักติ (ดูใน พ.สิ.ล. (บาลี) ๑/๔๔๐/๑๒๒) ที่ชื่อว่าโกมารภัก เพราะเป็นผู้ที่พระกุมารทรงชุบเลี้ยงไว้ (พ.สิ.ล. (ไทย) ๑/๑๓๑๓).

จึงไม่ประสงค์จะเลี้ยงเรา เศรษฐีผู้คุมครองที่ยังไม่ตายและเจ้าชายอภัยได้ทรงสั่งให้เก็บเรามา
หุบเลี้ยงไว้ ทั้งยังทรงมีพระเมตตาต่อเราตลอดมา เราคงต้องเติบโตอยู่ในราชสกุลแน่นอน”

ซีกโกมารภักจุมการพิจารณาเห็นว่า ผู้ที่อาศัยราชสกุลต้องมีคุณสมบัติ จึงจะมีความ
เจริญในราชสกุล เจ้านายในราชสกุล ย่อมทรงโปรดปรานและยกย่องผู้ที่มีศิลปวิทยา
เป็นผู้ฉลาดและมีความสามารถ เหมาะสมกับงานในหน้าที่ทรงใช้สอย ปฏิบัติงานต่าง ๆ
สนองพระเดชพระคุณตามที่ทรงมอบหมายให้ลุส่งเรียบร้อย มีผลงานปรากฏเป็นที่พอ
พระทัย เป็นที่ไว้วางพระทัยแล้ว จักทรงมอบหมายให้ทำงานที่สำคัญยิ่งขึ้นอีก โดยทรงเห็น
ความสามารถ ซึ่งเป็นช่องทางให้ได้โอกาสรับราชการในราชสำนัก ผู้ที่มีศิลปวิทยาจึงเป็น
ผู้เจริญได้ในราชสกุล ส่วนผู้ที่ไร้ศิลปวิทยา ย่อมไม่เจริญในราชสกุล เจ้านายทุกพระองค์ย่อม
ไม่ทรงโปรดปรานเพราะไม่ทรงเห็นความสามารถ หรือคนเช่นนั้นจะมีวาสนาได้เป็นถึง
ราชสกุลก็ย่อมไม่เจริญในราชการเท่าที่ควรเช่นผู้ที่มีศิลปวิทยาได้

เมื่อเขามีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของศิลปวิทยาแล้ว ก็ตั้งใจศึกษาในศิลปวิทยา
อย่างหนึ่งในวิชาทั้งหลายที่เรียกว่า “ศิลปศาสตร์” วิชาการที่มีการเรียนการสอนกันในปัจจุบัน
มีสองกลุ่มวิชา คือ วิชาอาคมวิทยากับมนตราวิทยา

อาคมวิทยา ความรู้เกี่ยวกับอาถรรพ์ หรือพรหม เป็นความรู้เกี่ยวกับตนเอง
เพื่อเข้าใจตนเอง โดยผ่านทางตะบะ-โยคะ

มนตราวิทยา เป็นความรู้ที่ใช้ในการดำรงชีพ ส่วนใหญ่เป็นความรู้จากคำรา
ความรึกสุมนี้ เรียกว่า ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ มีความรู้เรื่องพระเวทอยู่ในกลุ่มนี้ แต่
เป็นความรู้ตามทฤษฎี ศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ ได้แก่^{๑๔}

๑. ฤคเวท	}	ความรู้พื้นฐานสำหรับนักเขียนของสังคมฮินดูทุกคนต้องรู้
๒. ยชุรเวท		
๓. สามเวท		
๔. อาถรรพเวท		
๕. ปุราณะ วรรณกรรม และความรู้ทั่วไป		

^{๑๔} S.T. Taraporevala, *Heritage of Vedic Culture*, (Bombay : D.B. Taraporevala Sons & Co. PVT. Ltd. 1969), P. xxx-xxxi.

บำบัดเพื่อให้หายจากโรคหรือบรรเทาลง ฉะนั้นการเรียนวิชาโรคเพื่อช่วยบำบัดโรคแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน จึงเป็นคุณประโยชน์อย่างแน่นอน และถ้าแพทย์ผู้นั้นใช้ชีวิตด้วยน้ำใจเปี่ยมหรือตั้งมั่นในความเมตตา ไม่ได้หวังอามิส ก็ย่อมมีแต่ผู้ปรารถนาเป็นมิตร และได้รับไมตรีจิตตลอดจนความเคารพนับถือจากคนทั้งหลายทั่วไป จะมีผู้มุ่งร้ายหรือต้องการเป็นศัตรูด้วยยาก ผิดกว่าการทำงานโดยใช้วิชาอื่น ๆ ซึ่งไม่อาจใช้ความรู้และความสามารถที่ตนมีจากวิชานั้น ๆ ให้เป็นคุณประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ได้เท่าการเป็นแพทย์รักษาคนป่วย ซึ่งบางครั้งหรือบางโอกาสผู้ที่ใช้วิชาอย่างอื่นนั้น ยังเป็นผู้ที่ใช้วิชาความรู้ของตนเป็นเครื่องทำลายหรือบั่นทอนความสุขของผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นต้องเกิดความทุกข์ ความเดือดร้อน และความลำบากอีกด้วยตามหน้าที่ที่จำเป็นต้องทำ

ในสมัยนั้น การเรียนการสอนสรรพวิทยาต่าง ๆ ที่เรียกว่า ศิลปศาสตร์จะมีความสมบูรณ์และครบถ้วนที่เมืองดักกิลลา ซึ่งเป็นราชธานีของแคว้นคันธาระ^{๑๑} โดยเป็นที่ทราบและยอมรับกันในสมัยนั้นว่า เมืองดักกิลลาเป็นเมืองที่อุดมด้วยวิชาการและความรู้ยิ่งกว่าเมืองใดในแคว้นคันไคใด ๆ เพราะมีสำนักศึกษาวิชาการมากมายครบถ้วน แต่ละสำนักก็มีทศปาโมกข์ คือ อาจารย์ผู้สอนวิชาที่มีชื่อเสียงโด่งดัง และมีความรู้ความเชี่ยวชาญในแต่ละวิชาเป็นเจ้าสำนัก^{๑๒} เมืองดักกิลลาจึงเปรียบเหมือนเป็นนครแห่งวิชาการ เป็นเมืองแห่งมหาวิทยาลัย ที่ประสิทธิ์ประสาทสรรพวิทยาทั้งหลายให้ผู้ที่ตั้งใจมาศึกษาหาความรู้เป็นบัณฑิตในสาขาวิชาการต่าง ๆ จำนวนมาก

เมื่อชีวกโกมารภัจมีความตั้งใจจะศึกษาวิชาแพทย์แล้ว ในขณะนั้นบังเอิญมีพวกพ่อค้าชาวนครดักกิลลามาค้าขายที่กรุงราชคฤห์ และมาเข้าเฝ้าเจ้าชายอภัยสืบเนื่องจากกษัตริย์ แห่งแคว้นคันธาระ คือ พระเจ้าปุกกุสาดิ พระองค์ทรงมีลัมพินอโมตริกับพระเจ้าพิมพิสารอย่างใกล้ชิด ทรงแลกเปลี่ยนเรื่องราวขบรวบณาการอันล้ำค่าแก่กันและกันตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ประวัติศาสตร์ชัดเจน หมอชีวกโกมารภัจในขณะนั้นเข้าใจว่ามีอายุเพียง ๙-๑๐ ปี จึงได้มีโอกาสพูดคุยกับพวกพ่อค้าเหล่านั้น เขาได้สอบถามเกี่ยวกับอาจารย์สอนวิชาแพทย์ที่สำนักดักกิลลาด้วย เมื่อหมอชีวกโกมารภัจทราบข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการศึกษาวิชาแพทย์ที่เมืองดักกิลลาแล้ว ตลอดจนรู้จักทศปาโมกข์ที่ทางด้านแพทยศาสตร์แล้ว จึงตัดสินใจจะหลบหนีออกจากกรุงราชคฤห์ไปเมืองดักกิลลา ดังนั้น

^{๑๑} เมืองนี้ ปัจจุบันตั้งอยู่ในประเทศอัฟกานิสถาน ชื่อว่า กันดาแฮะ.

^{๑๒} สืบเทียบตามหลักทางวิชาการในสมัยปัจจุบันก็คือ ศาสตราจารย์ หรือ Professor นั่นเอง.

เมื่อถึงวันที่พวกพ่อค้าจากเมืองดักกลิลาจะเดินทางกลับ เขาจึงได้ลักลอบแอบไปกับขบวนพ่อค้าเหล่านั้นด้วย โดยไม่ยอมให้ผู้ใดล่วงรู้ และไม่ติดทูลลาแม่แต่เจ้าชายอภัยซึ่งเปรียบเหมือนบิดา ด้วยเกรงว่าจะไม่อนุญาตให้ไปเล่าเรียนวิชาแพทย์ตามที่ตั้งใจเนื่องจากท่านมีอายุยังน้อย พระวาชบิดาจะทรงเป็นห่วง

อนึ่ง สันนิษฐานว่าท่านเดินทางไปกับขบวนพ่อค้าเนื่องจากในสมัยนั้น เมืองดักกลิลาแคว้นคันธาระซึ่งอยู่เกือบเหนือสุดของชมพูทวีป อยู่ห่างจากกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธซึ่งอยู่เกือบตะวันออกสุดของชมพูทวีปเป็นระยะทางไกลกันมาก ต้องเดินทางจากแคว้นมคธผ่านเขตแคว้นวัชชี แคว้นกาสิ แคว้นโกศล แคว้นวังสะ เป็นลำดับ จนใกล้ถึงต้นแม่น้ำยมุนา โดยต้องผ่านเขตของแคว้นสุรเสนะ และแคว้นกुरु แล้วเข้าเขตเทือกเขาหิมาลัย จึงจะถึงเขตของแคว้นคันธาระ และเมืองดักกลิลาได้ ซึ่งขณะนั้นเขายังเป็นเด็กมาก และการเดินทางที่แสนลำบากและอันตราย เป็นการยากที่จะเดินทางไปตามลำพังผู้เดียวได้

จะเห็นว่า ชิวโกโมรภักเป็นผู้ที่มีความรู้ มีกระบวนการคิดที่ฉลาดหลักแหลม ตั้งแต่เด็ก ทั้งที่ยังเป็นเด็กมีอายุยังเยาว์วัย ก็ยังตั้งใจที่จะเล่าเรียนให้มีความรู้เพราะเห็นคุณค่าของศิลปวิทยาที่จะเป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่น เป็นคุณเครื่องอุดหนุนให้ผู้อื่นได้รับความสุข และมิผลให้ตนเองได้รับความเจริญสืบต่อไปในภายหน้า ซึ่งจะเป็นการยากสำหรับเด็กอายุ ๙-๑๐ ปี จะมีกระบวนการคิดแยกแยะเป้าหมายของการศึกษาได้ชัดเจนว่า อะไรคือเป้าหมายหลักและเป้าหมายรอง หรือเป้าหมายแท้และเป้าหมายเทียม เด็กชายชิวโกโมรภักจะสามารถแยกวิชาแพทย์ว่า การรักษาผู้อื่นให้หายจากโรคและทำให้เพื่อนมนุษย์มีความสุขเป็นเป้าหมายหลัก การทำให้ตนเองอยู่รอดมีทรัพย์สิน วรรีวรร และชื่อเสียง เป็นเป้าหมายรอง ดังนั้น เด็กคนนี้มีโชธรมตา เป็นผู้ที่มีการบวนการคิดที่ถูกต้องจึงเป็นเด็กอัจฉริยะ มีเชาวน์ปัญญา(ไอ.คิว.) สูงแน่นอน

ในสมัยพุทธกาลนั้น ผู้เรียนที่ปัจจุบันเรียกว่า “นิสิต” มีอยู่สองประเภท คือ ในกรณีผู้ที่ศึกษาเป็นคนยากจน ไม่มีทรัพย์สินเสียค่าเล่าเรียนแต่หากมีความตั้งใจที่จะศึกษาเล่าเรียนก็เล่าเรียนได้โดยต้องอยู่รับใช้อาจารย์ ช่วยทำงานทุกอย่างตามแต่อาจารย์จะเรียกใช้ตั้งแต่ตักน้ำ ผ่านไฟ หุงหาอาหาร ทำความสะอาดบ้านเรือน บิบนวด ฯลฯ เรียกว่า ๑ ว่า เขาแรงงาน ของตนเป็นค่าบูชาครู แต่ถึงเวลาเรียนก็ได้เรียน หมดเวลาเรียนก็ต้องทำงาน เรียกว่าเรียนโดยใช้กำลังอันเป็นริ้วแรงของตนเองเป็นเครื่องตอบแทนคุณของอาจารย์

อีกกรณีหนึ่ง ผู้ที่ศึกษาเป็นคนฐานะดี มีทรัพย์สินเสียค่าเล่าเรียน เมื่อสมัครขอเป็นศิษย์เล่าเรียนวิชาและอาจารย์ตกลงรับเป็นศิษย์แล้ว ได้อาศัยอยู่กินในสำนักของ

อาจารย์ด้วย โดยต้องจ่ายทรัพย์สินให้อาจารย์ตามที่ท่านตั้งอัตราไว้ เป็นการตอบแทนค่าเล่าเรียน ค่าอยู่และค่ากิน แม้อยู่ในสำนัก ก็ไม่ต้องทำงานให้อาจารย์ มีหน้าที่เล่าเรียนหนังสืออย่างเดียว

กรณีของนิสิตชีวโกมารภักนั้น จัดอยู่ในประเภทแรก คือ ไม่มีทรัพย์สินเล่าเรียน เมื่อถึงนครคังลิลลา ชิวโกมารภักจึงมุ่งเข้าหาอาจารย์ทิศาปาโมกข์ทันที มอบตัวเป็นศิษย์ขอเรียนวิชาแพทย์ โดยการทำงานให้อาจารย์เป็นการแลกเปลี่ยนวิชาความรู้ อาศัยที่ท่านเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน เชื้อพืงโหวท ขยันขันแข็งในการทำงานจนอาจารย์บังเกิดความเมตตาเอ็นดูรักใคร่ มีวิชาความรู้อันใดก็ถ่ายทอดให้จนหมดสิ้น มิได้ปิดบังอำพราง

ชีวโกมารภัก เป็นคนฉลาด จึงว่าเรียนได้มาก สามารถเรียนได้เร็ว มีความทรงจำได้แม่นยำดีมาก และที่เรียนจำได้แล้วก็ไม่รู้จักลืม เขาได้ศึกษาอยู่เป็นเวลา ๗ ปี ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าว สามารถเรียนรู้อะไรจนหมดภูมิของท่านอาจารย์ ถ้าเป็นนักศึกษาคนอื่น ๆ อาจจะต้องใช้เวลาเรียนถึง ๑๖ ปี การที่เขาสามารถว่าเรียนวิชาแพทย์ได้รวดเร็วเช่นนี้ พระอรอดกถาจารย์ได้กล่าวไว้ในอรอดกถาจารย์ชั้นกะ^{๑๑}ว่า เป็นเพราะเทวานุภาพ คือ ท้าวสักกเทวราช ทรงเทวดาวิว่า นายชีวโกมารภักผู้นี้ ในอนาคตอันใกล้นี้ จักเป็นพุทธอุปัฏฐากผู้คู่เคียงสนิทสนมเป็นอย่างดีเยี่ยมของพระพุทธเจ้า ดังนั้น ท้าวเธอจึงทรงสอนการประกอบเภสัช (หลักการปรุงยา) ให้นายชีวโกมารภัก โดยการสิงอยู่ในร่างของอาจารย์ สอนการปรุงยาให้นายชีวโกมารภักเป็นอย่างดี ชนิดที่ยาขนานเดียวสามารถบำบัดโรคให้หายได้หมด ยกเว้นแต่โรคที่สืบเนื่องจากวิบากกรรม (เรียกว่า กรรมวิปากชาอาพาธ คือ โรคเกิดแต่วิบากผลแห่งกรรม) ของคน ๆ นั้นเอง

ชีวโกมารภักมีความรู้กว้างขวางทั้งด้านคัมภีร์แพทย์โบราณที่เรียกว่า “โรคนิทาน” อันเป็นวิชาว่าด้วยสมุฏฐาน คือ ที่เกิดของโรค ทั้งด้านเวชศาสตร์ คือ ตำรารักษาโรค และทั้งเวชกรรม คือ การรักษาโรค เป็นต้น หลังจากได้เล่าเรียนจนครบ ๗ ปีแล้ว ทิศาปาโมกข์ผู้เป็นอาจารย์ยังไม่ได้รับรองว่าสำเร็จการศึกษาวิชาแพทย์-ศาสตร์ ชิวโกมารภักจึงมีความต้องการทราบว่าตนเองจะต้องเรียนเรื่องอะไรอีก และต้องใช้เวลาเล่าเรียนต่อขึ้นอีกกี่วัน กี่เดือน และปีจึงจะสำเร็จการศึกษา อีกประการหนึ่ง เขายังอยากกลับบ้านเมืองของตนเพื่อไปประกอบอาชีพที่ได้ว่าเรียนมาด้วย เขาจึง

^{๑๑} วิ.อ. (บาลี) n/vinod/boon, วิ.อ. (ไทย) d/bo/elele-nlon.

ได้เรียนถามอาจารย์ว่า ยังมีเรื่องใดอีกบ้างในวิชาแพทยศาสตร์ที่เราควรเรียนอีกต่อไป และต้องใช้เวลาเรียนอีกจำนวนสักเท่าใด

ท่านศาสตราจารย์ผู้เป็นอาจารย์ตอบว่า วิชาแพทยเป็นศาสตร์ที่กว้างขวางมาก เรียนไม่จบ อาจารย์คงจะให้เข้าเรียนอีกปีหรือสองปีจึงจะให้กลับ แต่เอาละ, หากเจ้าคิดถึงบ้าน อยากกลับ วิชาเท่าที่เรียนมาก็พอใช้แล้ว

ความจริงท่านอาจารย์ที่ศาปาโมกข์ผู้ดีว่า ชิวโกमारภังไม่ได้เข้าเรียนวิชาแพทยจากตนเท่านั้น แต่ยังได้เรียนวิชาแพทยด้วยเทวญาณภาพเป็นแน่ เพราะวิชาแพทย์พิเศษในการปรุงยานี้ไม่ใช่ของคน ต้องเป็นของเทวดาท้าลัทธิในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (มีพรสวรรค์) ดังนั้นจึงกล่าวแก่ลูกศิษย์ว่า “ถ้าอย่างนั้นวันพรุ่งนี้ เจ้าจงเดินเท้าไปรอบเมืองดักลิลานี้ โดยกำหนดระยะทางอย่าให้น้อยกว่า ๑ โยชน์ ให้ถือเสียมติดมือไปด้วย และเจ้าเดินไปต้องมองและตรวจตราดูสิ่งที่จะได้เห็นในระหว่างทางให้ถี่ว่า บรรดาคนชาติ รุกขชาติและพืชทั้งหลาย ที่มีราก มีหน่อ มีแขนง มีเปลือก มีกระพี้ มีแก่น มีเถา มีเหง้า มีลำ มีหัว มีดอก มีผล มีรวง มีปล้อง มีปลี มียอด และมีฝัก เป็นต้น ตลอดจนสิ่งอื่น ๆ อีก เช่น ดินขาว ดินดำ ดินแดง ดินดาน อัญ หิน ตะไคร้ และอื่น ๆ อีกที่ปรากฏบนพื้นดิน หรือมองเห็นได้ด้วยตา รวมทั้งสิ่งที่เกิดอยู่ใต้ดิน เจ้าก็ต้องใช้เสียมขุด แล้วสังเกตจดจำไว้ให้แม่นยำ ลองไปสำรวจดูว่า ตนมี ต้นหญ้าทุกชนิดทั่วทั้งสี่ทิศนั้น สิ่งใดบ้างที่ใช้เป็นยา หรือใช้ประกอบกับยาไม่ได้เลย”^{๒๐}

ชิวโกमारภังก็รับคำสั่ง ครั้นวันรุ่งขึ้นก็ถือเสียมเดินไปรอบเมืองดักลิลา เดินไปก็พยายามตรวจมองและสังเกตสิ่งทั้งปวงเท่าที่เห็นได้ ทั้งดินชาติ รุกขชาติ พืชคาม และทั้งภูตคาม เป็นต้น ในทุกส่วนและทุกลักษณะ ตลอดจนสิ่งอื่น ๆ ทั้งหลายที่พบเห็น และมีปรากฏ แม้สิ่งที่เห็นไม่ได้เพราะงอกหรือเกิดอยู่ใต้พื้นดิน ก็ใช้เสียมขุดและเพื่อดูให้ชัดเจน ได้เดินไป ตรวจดูไป เป็นระยะทางถึง ๑ โยชน์แล้ว ก็ยังหาสิ่งใดแม้แต่เพียงสักอย่างเดียวที่จะใช้เป็นยา หรือใช้ประกอบกับยาไม่ได้เลยจึงกลับ เมื่อมาถึงสำนักเข้าไปหาอาจารย์ที่ศาปาโมกข์ รายงานให้ท่านทราบ ว่า “กระผมได้เที่ยวไปรอบเมืองดักลิลาเป็นระยะทาง ๑ โยชน์แล้ว และพยายามตรวจดูทุกสิ่งทุกอย่างที่เห็นตามที่ท่านอาจารย์สั่ง แต่ไม่พบสิ่งใดเลย แม้เพียงสักอย่างเดียวที่จะนำมาใช้เป็นยาหรือใช้ประกอบกับยาไม่ได้ โดยหาสิ่งนั้นไม่ได้ แม้พยายามอย่างที่สุดแล้ว”^{๒๑}

^{๒๐} ว.ม. (ปณิ) ๕/๓๒๗/๑๒๕-๑๒๖, ว.ม. (ปย) ๕/๓๒๗/๑๒๕-๑๒๖, ว.อ. (ปณิ) ๗/๓๒๗/๒๐๐.

^{๒๑} ว.ม. (ปณิ) ๕/๓๒๗/๑๒๖, ว.ม. (ปย) ๕/๓๒๗/๑๒๖, ว.อ. (ปณิ) ๗/๓๒๗/๒๐๐.

ทศปาโมกข์ผู้เป็นอาจารย์แสดงความพอใจจนปรากฏชัด เมื่อได้ฟังหมอซึกโกมารภักจรรายงานให้ทราบ และกล่าวกับเขาว่า “เจ้าศึกษาสำเร็จในวิชาแพทยศาสตร์แล้ว โดยมีความรู้ครบถ้วน สมควรเป็นหมอรักษาโรคต่าง ๆ แก่คนทั้งหลายได้ วิชาที่เธอศึกษาสำเร็จแล้วนี้จะพอช่วยเลี้ยงชีวิตเธอให้อยู่อย่างมีความสุขได้ตลอดไป”

ซึกโกมารภักได้ฟังอาจารย์ทศปาโมกข์รับรองว่า ตนศึกษาสำเร็จวิชาแพทยศาสตร์แล้ว ก็มีความยินดียิ่งนัก เมื่อได้พักอยู่ในสำนักของอาจารย์อีกชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก็ได้ขออนุญาตและลาท่านเพื่อเดินทางกลับพระนครราชคฤห์

ทศปาโมกข์ผู้เป็นอาจารย์ก็อนุญาต และยังมีความกรุณาโดยให้เงินและเสบียงแก่หมอซึกโกมารภักติดตัวไปด้วยเล็กน้อย เพื่อจะได้ใช้บริโภคในระหว่างเดินทางไกลเกี่ยวกับเรื่องที่อาจารย์ของหมอซึกโกมารภัก ให้เงินและเสบียงแก่เขาเพียงเล็กน้อยนั้น คัมภีร์รอรรถถาอธิบายว่า “อาจารย์ทศปาโมกข์คิดว่า หมอซึกโกมารภักนี้เป็นลูกของเจ้าชาย มีตระกูลใหญ่โต เมื่อกลับไปถึงบ้านเมืองก็คงได้รับเกียรติยกย่องเป็นการใหญ่จากพระราชบิดาและพระอัยกา (พระเจ้าพิมพิสาร) เขาจะไม่รู้จักบุญคุณของครูบาอาจารย์และไม่รู้จักคุณค่าแห่งวิชาชีวิตที่ได้ว่าเรียนมา แต่ถ้าหากเสบียงหรือเงินทองที่ให้หมดในระหว่างทาง และได้ใช้สอยบริโภคของตุนั้นแหละ หาเงินทองและเสบียงเดินทาง ซึ่งจะทำให้เขารู้จักซาบซึ้งในบุญคุณของอาจารย์และตระหนักถึงความสำคัญแห่งวิชาชีวิตที่ว่าเรียนมาแล้ว”^{๙๖}

หลังจากที่หมอซึกโกมารภักเดินทางด้วยเท้า แต่เพียงผู้เดียวออกจากเมืองคักสิลามุ่งกลับพระนครราชคฤห์ เพราะไม่มีพาหนะใดทั้งสิ้น ผ่านแคว้นแคว้น บ้านเมือง และคามนิคม ชนบทต่าง ๆ มาเป็นลำดับ จนถึงเมืองสาเกต ซึ่งอยู่ในเขตของแคว้นโกศลอันตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองคักสิลากับเมืองราชคฤห์ แต่ก็ยังห่างไกลจากพระนครราชคฤห์อยู่ ก็เกิดความเดือดร้อนเฉพาะหน้า โดยเสบียงและเงินทองที่อาจารย์ทศปาโมกข์ให้ติดตัวมาเพื่อได้ใช้บริโภคระหว่างทางหมดลงพอดี จึงมีความลำบากใจและเกิดความกังวล เพราะหนทางที่จะต้องเดินทางต่อไปอีกในช่วงข้างหน้าเป็นทางที่ทุรกันดารยิ่งนัก ทั้งอดคัดขาดอาหาร ผู้ต้องเดินทางไปในช่องทางต่อไปนี้หากไม่มีเสบียงติดตัวไปด้วย จะต้องประสบกับความลำบากอย่างแสนเข็ญ และไม่อาจเดินทางต่อไปโดยขาดเสบียง ด้วยเหตุนี้ หมอซึกโกมารภักจึงจำเป็นต้องหยุดที่เมืองสาเกตนั้นก่อนเพื่อ

^{๙๖} ว.ล. (บาลี) ๓/๒๒๓, ว.ล. (ไทย) ๘/๒๓๒๓.

แสวงหาเสบียง แต่เนื่องด้วยตนไม่มีทรัพย์หรือสิ่งของที่มีค่าติดตัวมา จึงไม่มีสิ่งใดพอจะใช้ซื้อหาหรือแลกเปลี่ยนให้ได้มาซึ่งเสบียงที่ต้องการ เขาจึงคิดจะใช้วิชาชีพที่เรียนมาเพื่อช่วยตนเองในยามคับขัน เพราะมีความเชื่อมั่นว่า “อันศิลปวิทยาที่มีอยู่ในตนนั้น เป็นมิตรแท้ยากจกมีมิตรอื่นเท่าเทียมได้” ดังที่ตนเองได้ฟังมาว่า “ไม่มีมิตรใดจะประเสริฐเท่าเทียมวิชาคุณที่มีในตน และนอกจากนั้น ศิลปวิทยารู้ดีแล้วนั้น ยังเป็นคุณเพราะช่วยให้ผู้ทรงความรู้ในศิลปวิทยาค้นความคับขันได้อย่างแท้จริงอีกด้วย”

ปรากฏว่า หมอชิวโกมารักได้แสดงความสามารถในทางแพทย์ให้ปรากฏ โดยได้ใช้ความรู้ที่เรียนมารักษากรรยาของเศรษฐีชาวเมืองสาเกต ซึ่งป่วยเป็นโรคปวดศีรษะมาเป็นเวลา ๗ ปี ให้หายได้ด้วยกาให้ฉัดดยาเพียงครั้งเดียว ได้รับรางวัลรวมทั้งหมดถึง ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ กับทาสทาสีอีกจำนวนมาก ดังจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ ๓ ในด้านบทบาททางด้านการแพทย์ของหมอชิวโกมารักต่อไป ครั้นเมื่อเดินทางมาถึงพระนครราชคฤห์แล้ว ได้รับเข้าเฝ้าเจ้าชายอภัยราชกุมารที่วังของพระองค์ ถวายบังคมขออภัยโทษที่ได้ออกหนีไปจากวัง แล้วกราบทูลให้ทรงทราบเรื่องราวที่ตนคิดศึกษาศิลปวิทยาแล้วหลบหนีไปโดยไม่ได้กราบทูลลา ด้วยเกรงว่า จะไม่ทรงอนุญาตด้วยเหตุที่เมืองดักกลาอยู่ห่างไกล ทั้งตนเองก็ยังมีอายุน้อย และเล่าเรื่องการเดินทางจากพระนครราชคฤห์ไปจนถึงเมืองดักกลา เรื่องระหว่างศึกษาอยู่ในสำนักที่ศำปาโมกข์ผู้เป็นอาจารย์ เรื่องสำเร็จการศึกษาแล้วเดินทางกลับ ตลอดจนถึงเรื่องที่ได้อภิเษกกับภรรยาเศรษฐีเมืองสาเกตให้หาย จึงได้เงิน ได้รับเยี่ยมมา และได้ทาสทาสีเป็นรางวัล แล้วขอทูลถวายเงินกับข้าทาสชายหญิงรถม้าที่ได้รับมาแต่พระองค์ เพื่อเป็นปฏิการะตอบแทนพระองค์ ทั้งเป็นการลบล้างความขุ่นข้องหมองพระทัยในการที่ตนหนีไป ไม่ทูลลา

เจ้าชายอภัยราชกุมาร ทรงปลานปลื้มพระทัย ทรงขออนุญาตที่หมอชิวโกมารักจะขอทูลถวายทรัพย์สินข้าทาสบริวาร แต่ไม่ทรงรับไว้ เพราะไม่ทรงขาดแคลนทรัพย์สินสิ่งใด ทรงชมเชยหมอชิวโกมารักที่เป็นคนดี มีความกตัญญูคนใดที่ต้องการสนองคุณพระองค์ตอบแทน จะต้องมีความเจริญอย่างแน่นอน ไม่ตกต่ำ แล้วทรงมอบคืนแก่หมอชิวโกมารักเพื่อเป็นทุนที่จะได้มีไว้สำหรับตั้งเนื้อตั้งตัวสืบไป และทรงเห็นว่าหมอชิวโกมารักพ้นจากวัยเด็กควรต้องอยู่แยกเป็นส่วนตัวต่างหาก แต่ยังไม่มียานของตนเอง ทรงแนะนำให้จัดการสร้างบ้าน โดยปลูกอยู่ในบริเวณวังของพระองค์

หมอชิวโกมารักก็ถวายบังคมและกราบทูลรับที่จะปฏิบัติตามพระบัญชา ครั้นต่อมาจึงได้จัดการปลูกบ้านของตนเอง ในที่ดินบริเวณวังของเจ้าชายอภัย

ต่อมา หมอชิวโกมารักได้ฉายการรักษาแก่พระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งประชวรเป็นโรคจิตสับสนมานาน จนถูกนางสนมก้านัลลือเสียน้อย ๆ แต่หมอชิวโกมารักได้ฉายการรักษาจนหายขาดได้ด้วยวิธีการทายาเพียงครั้งเดียว ดังจะกล่าวถึงในตอนที่ ๓ ตอนความเกี่ยวข้องกับผู้ครองรัฐ ในด้านบทบาททางการแพทย์ของหมอชิวโกมารักโดยละเอียดต่อไป พระเจ้าพิมพิสารทรงประทานรางวัลด้วยเครื่องประดับเป็นจำนวนมาก แต่หมอชิวโกมารักไม่ยอมรับ ขอให้พระองค์ถือว่าเป็นหน้าที่ของเขา ในที่สุดพระเจ้าพิมพิสารจึงได้แต่งตั้งให้เป็นแพทย์หลวง รับหน้าที่เป็นนายแพทย์ประจำองค์พระมหากษัตริย์และข้าราชการบริพารภายในราชสำนักทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน และเป็นนายแพทย์ประจำองค์พระพุทธเจ้ากับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

หมอชิวโกมารักได้ทำหน้าที่เป็นข้าราชการของแผ่นดินที่ดี เป็นนายแพทย์ที่ดีเป็นที่ไว้วางใจของผู้ใหญ่ เป็นอุบาสกที่ดีที่ยังมีบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนาหลายประการ รวมทั้งได้ฉายการรักษาแก่พระพุทธเจ้าอยู่หลายครั้ง

จากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่า กำเนิดหมอชิวโกมารัก ในชาติปัจจุบันและชาติกาลของท่านที่น่าเสนาสนี่ เป็นเรื่องราวที่น่าทึ่งและน่าศึกษามากเรื่องหนึ่ง ท่านเป็นผู้มีชีวิตในวัยเด็กที่น่าสงสารมาก เพราะถูกแม่ให้เอาไปทิ้งเพื่อใหตายตั้งแต่แรกที่เกิดมาในโลก แต่ได้มีผู้เมตตาได้มาพบเข้าแล้วเก็บไปเลี้ยงจนรอดชีวิตและเติบโตขึ้นมาได้ ครั้นรู้เรื่องในภายหลังว่าตนเป็นลูกกำพร้า ถูกเก็บมาเลี้ยงไว้ ก็รู้สึกคิด แม้ยังเป็นเด็กอยู่ ก็ตั้งใจที่จะแสวงหาวิชาความรู้อันจะเป็นคุณเครื่องอุดหนุนให้เกิดประโยชน์แก่มนุษยชาติและให้เกิดความเจริญแก่ตนเองสืบไป เรียกได้ว่าเป็นเด็กฉลาดและรู้จักคิด เมื่อเขาเรียนจนสำเร็จได้วิชาความรู้มาประกอบอาชีพได้แล้ว ก็ยังมีความกตัญญูตบเทวที่ต่อผู้ที่ได้ชุบเลี้ยงตนมา ไม่ลืมพระคุณท่าน นอกจากนี้การปฏิบัติตนของเขาต่อพระพุทธศาสนาในเรื่องต่าง ๆ ที่จะกล่าวต่อไป เขาเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต เป็นอริยบุคคลผู้ถึงกระแสเป็นที่ไปสู่พระนิพพาน (คือ พระโสดาบัน) เป็นผู้มีหน้าที่ฉายการรักษาต่อพระพุทธเจ้าโดยใกล้ชิด เพื่อให้ทรงมีพระสุขภาพปกติ และฉายการรักษาเมื่อทรงพระประชวร ตลอดเวลาที่พระองค์ประทับอยู่ ณ พระนครราชคฤห์ในระยะหลัง ทั้งยังเป็นผู้ฉายการบำบัดรักษาโรคแก่พระภิกษุสงฆ์เมื่ออาพาธ ทั้งเป็นผู้ที่กราบทูลต่อพระพุทธเจ้า เพื่อทรงมีพระพุทธานุญาติในบางเรื่องที่ทำให้บังเกิดความผาสุก และเป็นความสะดวกแก่พระภิกษุสงฆ์ และให้ทรงมีพระพุทธปฏิภาณห้ามพระภิกษุสงฆ์ในบางประการอีกด้วยที่เห็นว่าไม่เหมาะสม และสมควรจักได้ทรงห้ามเพื่อป้องกันความเศร้าหมอง และความเสื่อมเสียอันจะเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา โดย

ปรารถนาที่จะให้พระพุทธศาสนาเจริญด้วยดีเป็นที่ตั้ง และแต่ละเรื่องที่ทำนชีวิตโกมารภักได้กราบขอ ทั้งเรื่องที่ทรงมีพระพุทธานุญาตแล้ว และทั้งเรื่องที่ทรงมีพระพุทธานุญาตห้ามไว้ก็ยังถือปฏิบัติสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้ นับว่าหมอชีวกโกมารภักเป็นอุบาสกที่ดีของพระพุทธศาสนา และได้บำเพ็ญตามหน้าที่ของอุบาสกที่ดีไว้อย่างมากผู้หนึ่งทีเดียว เรื่องของหมอชีวกโกมารภักจึงเป็นเรื่องที่ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลายสมควรทราบตามจริง และควรใช้คติที่ได้จากประวัติของท่านในบางตอนหรือทุกตอนที่ท่านเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อตัวท่านเอง มาเป็นเครื่องสอนตนเอง เช่น ในอาชีพของผู้วิจัซึ่งเป็นทั้งแพทย์ เป็นข้าราชการ เป็นพุทธมามกะ และทั้งยังเป็นบุคคลธรรมดาที่ไม่ได้มีฐานะหรือยศฐาบรรดาศักดิ์ชั้นสูงประการหนึ่งประการใดคล้ายตัวเขา หลังจากได้ศึกษาถึงเรื่องราวของเขาแล้ว ทำให้ได้ข้อคิดและคติเตือนใจมากมายที่จะนำไปปฏิบัติตามและสอนผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับคนอื่นอีกด้วย ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

การบรรลุลหกรรม

หมอชีวก ได้บรรลุลหกรรมเป็นพระโสดาบัน และด้วยศรัทธาในพระพุทธเจ้า ปรารถนาจะได้เฝ้าวันละ ๒-๓ ครั้ง เห็นว่าพระเวฬุวันไกลเกินไป จึงสร้างวัดวาอารามขึ้น อัมพวัน คือสวนมะม่วงของตน เรียกกันว่า ชีวกัมพวัน^{๒๐}

ในคัมภีร์อรรถกถาแสดงเรื่องที่หมอชีวกโกมารภักได้บรรลุลหกรรมไว้ว่า

ครั้งที่หมอชีวกโกมารภัก ถวายพระโอสถระบายอ่อน ๆ ระบายพระกายที่มากไปด้วยโทษของพระผู้มีพระภาค แล้วถวายน้ำแคว้นกาลิ ๑ ศู เขาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ในเวลาจบอนุโมทนาการถวายนั้น^{๒๑}

จากข้อความที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรว่าด้วยคุณธรรมของอุบาสก ระดับเอตคัคคะ ก็ทำให้ทราบได้ว่า หมอชีวกโกมารภัก สำเร็จโสดาปัตติผล พระสูตรนั้นมีรายละเอียดดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภัลลิกคหบดี ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ ฯลฯ สุตตคณานนินทิกคหบดี ฯลฯ จิตตคหบดี ชาวมัจฉิกาสันด์ ฯลฯ หัตถคคหบดี

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๕๘.

^{๒๑} ที.อี.เอ. (บาลี) ๑/๕๙/๑๒๒, ที.อี.เอ. (ไทย) ๑/๖/๑๓๗-๑๓๘, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๕๖/๑๔-๑๕, ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๖๑๐๕.

ชาวเมืองอาหรี ฯลฯ เจ้าศากยะพระนามว่ามหานามะ ฯลฯ อุคคคหบดีชาวเมืองเวสาลี ฯลฯ อุคคคหบดี ฯลฯ สุรธัมมปฏิรูปคหบดี ฯลฯ ชิวโกมารภัก ฯลฯ ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ เป็นผู้เชื่อมั่นในตถาคต เห็นอมตธรรม ทำให้แจ้งซึ่งอมตธรรมอยู่

ธรรม ๖ ประการอะไรบ้าง คือ

๑. ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า
๒. ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม
๓. ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์
๔. อริยศีล
๕. อริยญาณ
๖. อริยวิมุตติ^{๒๕}

จากการศึกษา ผู้วิจัยได้พบว่า เรื่องที่หอมชิวโกมารภัก ถวายยาระบาย และถวายผ้าคู่ที่ได้มาจากแคว้นสีพันนั้นมาในพระวินัยปิฎก และข้อความมีเพียงเท่านี้ สันนิษฐานว่า ในพระวินัยมุงแสดงเรื่องของพระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์มากกว่า จึงไม่ได้กล่าวถึงการบรรลุตระมของหอมชิวโกมารภัก นอกจากหลักฐานชั้นอรรถกถา นาสีไม่ระบุ ว่า หอมชิวโกมารภัก บรรลุโสดาปัตติผล เป็นอริยบุคคลชั้นโสดาบัน นอกจากใช้ธรรม ๖ ประการเป็นมาตรฐานวินิจฉัยว่า ผู้มีธรรมดังกล่าวสมบูรณ์จะเป็นปุถุชนธรรมดาไม่ได้ อย่างน้อยต้องเป็นโสดาบันบุคคล เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ใหม่ต่อการศึกษาศาสนาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอแทรกความรู้เกี่ยวกับอริยบุคคลชั้นต้นไว้โดยสังเขป ดังนี้

โสดาปัตติผล คือ ผลของการเข้าถึงกระแส คำว่า โสดา แปลว่า กระแส หมายถึงกระแสที่จะไปถึงพระนิพพาน หรือนำไปสู่พระนิพพาน กระแสนั้นได้แก่ อริย-อัฐชังคิการ^{๒๖} โสดาปัตติ แปลว่า การบรรลุถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน หมายถึง การได้ปฐมมรรค คือโสดาปัตติมรรค^{๒๗}

^{๒๕} อ.จ.ฉก. (ปาลี) ๒๒/๑๒๐-๑๒๗/๔๒๙, อ.จ.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๒๐-๑๒๗/๒๙๑-๒๙๒.

^{๒๖} นิพพาน์ ปติ สรณโค สกทปโค โสโต วุจเจติ อริโย อฏฐังคิการโค, คฤส อาทโค ปชชน โสตาปัตติ -อุโป อภี. วสารฎีกา (ปาลี) ๑๒/๒๐.

^{๒๗} โสโต บาม อริยโสโต ปุริสปทาโธปน คฤส อาทโค สกทปพนํ ปชชน โสตาปัตติ, ปจเมคค-ปฏิลาโก -อุโป ที.ปาฎีกา (ปาลี) ๑๒/๑๒๖/๒๙๑.

พระโสดาบัน คือ ผู้ที่เข้าถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพานนั้น หมายถึง เป็นผู้เข้าถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวรรค^{๒๔} พระพุทธเจ้าได้ทรงสนทนากับท่านพระสารีบุตรตอนหนึ่งปรากฏข้อความว่า โสโด (กระแส) หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ	๒. สัมมาสังกัปปะ
๓. สัมมาวาจา	๔. สัมมากัมมันตะ
๕. สัมมาอาชีวะ	๖. สัมมาวายามะ
๗. สัมมาสติ	๘. สัมมาสมาธิ

โสดาบัน คือ บุคคลที่สมบูรณ์ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ เมื่อพิจารณาตามข้อความนี้ พระโสดาบันคือผู้ที่มีจิตดำเนินตามอริยภูมิกรรมกร พระโสดาบันจะกิเลสได้ ๓ อย่าง คือ

- (๑) สักกายทิฏฐิ เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นตน เป็นต้น
- (๒) วิจิกิจฉา ความสงสัย ลังเลไม่แน่ใจ
- (๓) สีลัพพตปรามาส ความยึดถือศีลและวัตรปฏิบัติอย่างมกมาย เข้าใจว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและข้อวัตรปฏิบัติ

อาการที่บรรลโสดาปัตติผลนั้น ท่านใช้คำว่า “วิรัช วิมลล์ ธมฺมจกฺขุ อุกาปทียกฺกฺขิ สมุทฺยธมฺมํ สพุทฺธํ นิโรธธมฺมนฺติ”^{๒๕} เกิดธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ที่ปราศจากอูฐ ปราศจากมลทิน ขึ้นมาว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีการดับไปเป็นธรรมดา ธรรมจักขุ คือ ปัญญาจักขุ เป็นตาปัญญาที่มองเห็นธรรมตาของสิ่งทั้งหลายสว่างชัด หมายถึงญาณที่ทำให้เป็นโสดาบัน (โสดาปัตติมรรคญาณ)^{๒๖}

พร้อมกันกับธรรมจักขุเกิดขึ้นแก่ผู้บรรลธรรม เขาก็ละสังโยชนได้ ๓ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส^{๒๗}

^{๒๔} ส.ม. (บาลี) ๑๗/๑๐๐๑/๓๐๐, ส.ม. (ไทย) ๑๗/๑๐๐๑/๔๙๕-๔๙๕.

^{๒๕} วิ.ฐ. (บาลี) ๗/๓๐๕/๓๕, วิ.ฐ. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๕.

^{๒๖} วิ.ธ. (บาลี) ๗/๕๖/๓๗, วิ.ธ. (ไทย) ๗/๑๗๖, ที.สี.ธ. (บาลี) ๗/๕๗/๒๕๐, ที.สี.ธ. (ไทย) ๗/๑๕๘๔.

^{๒๗} อริยสาวกสูตร วิรัช วิมลล์ ธมฺมจกฺขุ อุกาปทียกฺกฺขิ สมุทฺยธมฺมํ สพุทฺธํ นิโรธธมฺมนฺติ คัมภีร์อภิธานปิณฑิ :- สกกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส (ดูใน อ.ฐ.คธ. (บาลี) ๒๐/๗๕/๒๒๖, อ.ฐ.คธ. (ไทย) ๒๐/๗๕/๓๒๔).

บุคคลผู้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน เป็นผู้ไม่ตกไปอบาย เป็นผู้มีความแน่นอน จะได้รับบรรลุผลขั้นสูงในวันข้างหน้า^{๖๒}

พระโสดาบัน เป็นอริยบุคคลระดับต้นกลุ่มแรกในหมู่อริยบุคคล สวากโสดาบัน จำนวนมากในสมัยพุทธกาล เป็นคฤหัสถ์ดำเนินชีวิตที่ดีงาม เป็นอยู่โดยชอบด้วยศีลธรรม อยู่ท่ามกลางสังคมของชาวโลก มีชีวิตครอบครัวที่เป็นสุขบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชน แก่พระพุทธศาสนาและแก่บ้านเมือง มีชีวิตประวัติดีที่น่ายึดถือเป็นแบบอย่าง บุคคลเหล่านี้แม้จะได้รับการอุทิศธรรมขั้นสูงแล้ว แต่ยังมีกิเลสละเอียดเหลืออยู่ เมื่อประสบความพลัดพราก ก็ยังโศกเศร้ารำพันให้ ยังมีรักมีโกรธดั่งสามัญชน แต่ละเมียดเบาบางกว่า และจะไม่ทำความชั่ว ความผิดที่เสียหายร้ายแรง ความทุกข์ที่เหลืออยู่ก็มีเพียงเล็กน้อย เมื่อเทียบกับความทุกข์ส่วนใหญ่ที่ได้แก้แล้ว เป็นผู้มีความมั่นใจมั่นคงที่จะนำชีวิตของตนเดินทางก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งความสุขที่ไร้โทษและกุศลธรรมที่ไพบูลย์^{๖๓} ซึ่งหมอชิวโกมารภักจุบาสิก ก็เป็นบุคคลหนึ่งจำนวนอริยสาวกโสดาบันคฤหัสถ์เหล่านั้น

การสร้างชีวิตกัมพวันาราม

ชีวิตกัมพวันาราม เป็นวัดที่ตั้งอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ เช่นเดียวกับวัดเวฬุวัน หมอชิวโกมารภัก ถวายเป็นที่พักของพระพุทธเจ้า ด้วยต้องการให้พระองค์ได้มีสถานที่พักอยู่ใกล้ตัวเมือง เพื่อที่ตนเองซึ่งมีภารกิจมาก จะได้เข้าเฝ้าได้สะดวก ชีวิตกัมพวันาราม ตั้งอยู่ระหว่างกำแพงกรุงราชคฤห์กับกุเชาศิขณภูฏ^{๖๔} เป็นสวนมะม่วงอยู่ภายนอกตัวเมือง^{๖๕} เป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์^{๖๖} เป็นวัดที่พระอัครคันคุดะจากทิศทั้ง ๔ มาขอพักอาศัยเมือง ๆ

^{๖๒} โส โสดาปุน อวินิปาตสมุณิ นิยโต สมโธชิปรายัน (ดูใน ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๑/๑๑๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๑/๑๒๖).

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทางพระพุทธศาสนาธรรมสารวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕๕-๓๕๖.

^{๖๔} ราชคห กิร ทูตติส มหาทวารวณิ, จตุลภูมิ จุททกทวารวณิ, ชิวกสฺส อมพวันิ ปากวสฺส จ ศิขณภูฏสฺส จ อนุตรา โหติ (ดูใน ที.ม. (บาลี) ๑/๕๕๙/๑๑๓) กรุงราชคฤห์มีกำแพงล้อมรอบ มีประตูใหญ่ ๓๒ ประตู ประตูเล็ก ๖๔ ประตู ชีวิตกัมพวันาราม ตั้งอยู่ระหว่างกำแพงกรุงราชคฤห์กับกุเชาศิขณภูฏ (ที.ม. (ไทย) ๑/๕๖๒๓).

^{๖๕} ธมฺม ปน ชิวกพวันิ วีย นกรสฺส พทิสฺสา วณสญฺโธ (ดูใน ม.ญ.อ. (บาลี) ๑๒๕๖/๓๕๔) ราวปาณีอยู่ภายนอกตัวเมือง เหมือนชีวิตัมพวัน (ดูใน ม.ญ.อ. (ไทย) ๑๒/๖๖) หมายความว่า ชีวิตัมพวัน ก็อยู่นอกตัวเมือง.

^{๖๖} ชิวกพวันิ รณํ (ดูใน ชุ.เอฉี. (บาลี) ๒๖/๓๖๑/๔๖๖), ชีวิตัมพวัน เป็นสถานที่ที่น่ารื่นรมย์ (ชุ.เอฉี. (ไทย) ๒๖/๓๖๑/๔๖๖).

ซึ่งท่านพระทัฬหฬลบุตร ภิกษุเสนาสนปัญญูปกะ ผู้ทำหน้าที่จัดเสนาสนะถวายสงฆ์ จัดที่พักสำหรับพระอาคันตุกะที่ชีวภัมพวัน ให้ตามที่พระอาคันตุกะขอ^{๗๖}

หมอชีวโกมารภัก ได้มอบถวายชีวภัมพวันเป็นที่พักของพระพุทธเจ้า ภายหลังจากที่ท่านเข้านำนับถือพระรัตนตรัย ซึ่งมีเรื่องปรากฏว่า

เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้า ทรงมีพระอาการท้องผูก พระอานนทได้มาเชิญหมอชีวโกมารภักไปถวายการบำบัดพระอาการดังกล่าว หมอชีวโกมารภักได้จัดถวายพระโอสถ จนพระพุทธเจ้าทรงมีพระอาการสำราญ หมอชีวโกมารภักคิดว่า ท่านต้องไปเฝ้าอุปัฏฐาก พระพุทธเจ้าวันละ ๒-๓ ครั้ง พระเวฬุวัน ก็อยู่ไกลเกินไป ส่วนมะม่วงของท่านอยู่ใกล้กว่า ท่านควรจะสร้างวิหารถวายพระพุทธเจ้าในสวนมะม่วง เมื่อคิดดังนั้นแล้ว หมอชีวโกมารภัก ก็ได้ให้ช่างสร้างที่เรือน สร้างกุฏิ สร้างมณฑป สำหรับพักกลางวันและพักกลางคืน สร้างพระคันธกุฎีสำหรับเป็นที่พักของพระพุทธเจ้า ให้สร้างกำแพงสี่ใบไม้แดงสูง ๑๘ ศอก ล้อมสวนมะม่วงไว้ เมื่อสร้างเสร็จ ก็นิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์มาฉัน ถวายจิวร แล้วมอบถวายวิหาร^{๗๗}

ผู้วิจัย ได้ตั้งข้อสังเกตดูตามที่ได้ศึกษาประวัติของหมอชีวโกมารภักที่ปรากฏ อยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ จะเห็นว่า ตลอดชีวิตของท่านอยู่กับการรักษาโรคคนทั้งเมืองราชคฤห์ และเมืองใกล้เคียง จนแทบหาเวลาปฏิบัติธรรมไม่ได้ อาจเป็นด้วยเหตุนี้ก็ได้ที่ทำให้ท่าน ชิวโกมารภักไม่ได้ออกบวช แต่ท่านก็เป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างมากคนหนึ่ง ในฐานะที่เป็นแพทย์ประจำพระองค์เพียงผู้เดียว เป็นอุบาสกผู้มีความหวังดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง มีความจงรักภักดีต่อพระองค์โดยแท้จริง แม้พระเจ้าพิมพิสาร สวรรคตแล้ว แต่หมอชีวโกมารภักก็ยังคงทำหน้าที่เป็นหมอรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์ อีกเช่นเดิม และเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ ในระยะหลังก็พอพระทัยประทับ ณ ชิวภัมพวันที่หมอชีวโกมารภักสร้างถวายเป็นอาราม

การสร้างชีวภัมพวันอารามถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น สืบเนื่องมาจาก หมอชีวโกมารภักคิดถึงการจะได้ปฏิบัติธรรม ได้สนทนาศธรรมโดยใกล้ชิดกับพระพุทธองค์

^{๗๖} ตูรายณะเยติป็น จ.ม.พ. (ปาลี) ๑/๓๑๒/๒๑๑๗, จ.ม.พ. (ไทย) ๑/๓๑๒/๒๑๑๗, จ.อ. (ปาลี) ๒/๑๙๗/๒๒๐๔, จ.อ. (ไทย) ๒/๑๙๗/๒๒๐๒.

^{๗๗} ที.ที.อ. (ปาลี) ๑/๑๕๐/๑๒๒๒, ที.ที.อ. (ไทย) ๑/๑๓๓๑๓-๑๓๓๗, ม.ม.อ. (ปาลี) ๒/๕๗/๓๕, ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๑๐๕.

และท่านยังปรารถนาจะอบรมจิตใจในทางธรรมให้มากยิ่งขึ้น จึงคิดจะเข้าเฝ้านังโกลี พระพุทธเจ้าทั้งเช้าและเย็นเป็นทางเพิ่มพูนการเจริญภาวนาในทางธรรมปฏิบัติ พระราชอุทยานเวสุวัน ที่พระพุทธองค์ทรงประทับกับพระสาวกภิกษุสงฆ์นั้นอยู่ห่างไกลไปมาไม่สะดวก ส่วนมะม่วงที่พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานให้ท่านชีวกโกมารภัจจ์นั้นใกล้บ้านที่พักของท่าน ไปมาสะดวกดี ท่านจึงขอลาวยอัมพวันอุทิศเป็นที่ธรณีสงฆ์สร้างวัด เมื่อคิดตกลงใจแล้ว ท่านก็ให้เริ่มดำเนินงานก่อสร้างหาช่างมากระทำการ คุดกำลังคนงาน สืบหาไม้ธูปานเครื่องทพสัมภาระอุปกรณ์ก่อสร้างนานาประการตามความต้องการ สร้างอาคารสถานขึ้นเล็กใหญ่ครบตามธุรกิจซึ่งจะต้องใช้ เป็นอาคารธูปานก็มี ไม้ก็มี ภูมิเป็นหลัง ๆ วางเป็นแถวแนวเหมาะสมทั้งที่ประทับขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระภิกษุทั้งหลาย ศาลาที่ประชุมกระถางสังฆกิจ โรงธรรมสภาจัจฉา แสดงพระธรรมเทศนา สถานที่วิเวกบำเพ็ญสมณธรรม บ่อน้ำ กำแพงรอบเป็นเขตวัดที่ธรณีสงฆ์ครบหมดตามที่ต้องการ

เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้กราบถวายบังคมทูลเชิญสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสงฆ์พุทธสาวก เสด็จเข้าประทับอาศัยในวัดใหม่ บำเพ็ญกุศลทานฉลองเป็นการใหญ่ เมื่อเสวยอาหารบิณฑบาตแด่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธานเสร็จแล้ว ถวายบิณฑบาตให้ครองผ้าสบงจีวรอีกค่อหนึ่งเสร็จแล้วหมอชีวกโกมารภัจจ์กราบถวายบังคมทูลมอบถวายอาวาสแด่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน หลังจากนั้นที่ผ้าพระหัตถ์ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแบวเป็นเครื่องหมายโอณกรรมสิทธิ์ที่ดินและอาศรัยนั้น ๆ ในวัดให้เป็นกรรมสิทธิ์ของพระสงฆ์ขาดจากกรรมสิทธิ์ของเดิมตามความนิยมในกาลครั้งนั้น นับว่าหมอชีวกโกมารภัจจ์ได้บริจาคปัจจัยทานแด่พระสงฆ์ มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ครบหมดทั้ง ๔ ประการ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลาณเภสัช เสร็จการมอบถวายแล้ว พระพุทธองค์ทรงแสดงเทศนาอนุโมทนาในกุศลทานพิเศษนี้ จบลงเป็นเสร็จกิจเรื่องการสร้างวัดถวาย

วัดนี้มีชื่อชวักกมพนาราม ส่วนหมอชีวกโกมารภัจจ์ซึ่งเป็นเจ้าของวัดก็อุปถัมภ์วัดนี้จนตลอดชีพ ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าวันละ ๒ ครั้ง เข้าเย็น สมความตั้งใจ และยังได้เที่ยวตรวจดูแลภิกษุสงฆ์ทั่ววัด รูปโคชาติแคลนปัจจัยลี้ลิด ก็จัดการเพิ่มเติมด้วยปัจจัยให้ แม้เกิดอาพาธ ก็รักษาพยาบาลให้จนหายเป็นปกติ พระภิกษุสงฆ์สมบุรณพูนสุขอยู่ดีกินดี บำเพ็ญสมณกิจได้สะดวก หมอชีวกโกมารภัจจ์ ตั้งใจอุปถัมภ์ดูแลด้วยจิตศรัทธาปสาทะแรงกล้า

คุณสมบัติพิเศษ

คุณสมบัติพิเศษของหมอชิวโกมารัก มีทั้งส่วนที่เป็นอัตตสมบัติและบริหิตปฏิบัติ ที่เป็นส่วนอัตตสมบัติ ก็มีตามที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่อง ดังกล่าวข้างต้นแล้ว นอกจากนี้พระผู้มีพระภาคเจ้ายังได้ทรงสรรเสริญว่า หมอชิวโกมารักเป็นผู้หนึ่งในบรรดาอุบาสกบริษัทที่ปลงใจเชื่อพระองค์เป็นผู้ได้เห็นอมตธรรม^{๙๙}

ท่านมีคุณสมบัติพิเศษหลายด้านโดยเฉพาะด้านการแพทย์ ทั้งการตั้งตำรับยาและการปรุงยา จนมีผู้เรียกท่านว่า “หมอเทวดา” ท่านสามารถจัดยาให้เหมาะกับคนไข้แต่ละคน และโรคแต่ละชนิดให้หายได้ในการรักษาครั้งเดียวเป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก แสดงถึงการเป็นผู้รอบรู้ถึงเรื่องสรรพคุณยาและการใช้อย่างดี ซึ่งความสามารถของท่านในด้านนี้ ได้มีปรากฏในประวัติเกี่ยวกับคนไข้ที่ท่านรักษาอีก ๓ คน^{๑๐๐} ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในบทที่ ๓ ต่อไป

ญาติของหมอชิวโกมารัก

ญาติของหมอชิวโกมารักนั้น ข้อมูลในคัมภีร์พระไตรปิฎก-อรรถกถาแล้วบอกไว้แต่เพียงว่า มารดาของท่าน คือ หญิงงามเมืองชื่อสาลาวดี มิได้ระบุว่าเป็นนางตั้งท้องกับชายใด นางสาวดี ถึงแก่กรรมไปเพราะเหตุใด คัมภีร์มิได้แสดง ผู้วิจัยพบแต่เพียงว่านางสาวลาวดีถึงแก่กรรมจากไป นางสาวผู้เป็นลูกสาวก็ได้รับตำแหน่งแทนมารดา^{๑๐๑} เป็นพระสนมคอยถวายการพ้อนำรับร้องแด่พระเจ้าพิมพิสาร^{๑๐๒}

มีข้อสังเกตอยู่หลายอย่าง คือ หมอชิวโกมารัก รู้จักนางสาวลาวดีเสียเนิ่น ผู้เป็นมารดาของตนหรือไม่ หมอชิวโกมารักมีภรรยาหรือไม่ มีบุตรหรือไม่ หมอชิวโกมารักได้ถ่ายทอดวิชารักษาโรคแก่ผู้ใด รวมทั้งหมอชิวโกมารักมีญาติพี่น้องอื่นหรือไม่ เป็นต้น

^{๙๙} ดังที่กล่าวแล้วในข้อการบรรลุมรรค หน้า ๒๔.

^{๑๐๐} สุวาระณเมตฺติน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๓๐/๒๒๐,๓๒๒/๓๓๐,๓๓๓/๓๒๒, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๐/๑๘๖,๓๓๒/๑๘๖,๓๓๓/๑๘๖.

^{๑๐๑} สาลาวดีอา คณิกาย อีตา ชิวกสุธ คณิกุจา สิริมา นาม มาตุ อจฺจยน ตํ จานํ ฌกฺขวา ... ฌมฺเมตฺตํ สุตฺวา โสตาปฺนนา อญฺเญ นิจฺจกตฺตาณิ ปวฺตฺเตติ (ดูใน พุ.สุ.ม. (บาลี) ๑/๒๑๔๕-๒๑๖) นางสาวผู้เป็นลูกสาวของนางสาวลาวดี น้องสาวของหมอชิวโกมารัก มารดาตายจากไป นางก็ได้รับตำแหน่งของมารดา ... ภายหลัง นางได้พึงพระธรรมเทศนา บรรลุโสดาปัตติผล ได้ถวายบิณฑบาต ๔ ปี.

^{๑๐๒} ปริจจาคา รวเรวสุธ (ดูใน พุ.วิ. (บาลี) ๒๒/๑๔๒/๒๒, พุ.วิ. (ไทย) ๒๒/๑๔๒/๒๒), ปริจจาคิกาคิ สกฺขิต-ปริจฺจยาธ อุฎฺฐาจาณิ, รวเรวสุธาคิ พินิตฺสามมหารวเรวสุธ (ดูใน พุ.วิ.ม. (บาลี) ๑๔๒/๒๐).

เรื่องเหล่านี้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้าแล้ว คัมภีร์พระไตรปิฎก-อรรถกถามีได้กล่าวถึง นอกจากนางสาวดีมารดาของหมอชิวโกมารักแล้ว ก็มีแต่ที่ระบุถึงนางสิริมา น้องสาวของหมอชิวโกมารัก ซึ่งไม่มีประวัติปรากฏ^{๔๖} พอสรุปได้ ดังนี้

นางสิริมาเป็นเป็นธิดาของนางสาวดี เมื่อนางเกิด มารดาว่าเป็นเพศหญิง จึงเลี้ยงไว้ เพราะหวังจะให้สืบอาชีพเป็นโสเภณีต่อไปแทนตน ฉะนั้น เมื่อนางสิริมาเติบโตขึ้น จึงได้รับการฝึกอบรมจนฉลาดและชำนาญในคณิกาศิลป์ และเมื่อนางสาวดีถึงแก่กรรมจากไป นางสิริมาก็ได้รับตำแหน่งของมารดามีอาชีพเป็นโสเภณีแทนนางสาวดีผู้เป็นมารดา เนื่องจากนางมีรูปร่างงดงามและมีความรู้ความเชี่ยวชาญในศิลปะอันเป็นวิชาชีพ จึงมีพวกบุรุษทั้งหลายวิ่งนางไปบำเรอและสมสู่ด้วยโดยจ่ายทรัพย์สินให้นางเป็นค่าตอบแทนตามราคาที่นางกำหนดไว้ นางสิริมาจึงร่ำรวยด้วยอาชีพโสเภณี

นำคิดว่า เพราะเหตุไรหมอชิวโกมารัก ไม่ช่วยน้องสาวให้เลิกอาชีพนี้ สันนิษฐานว่า อาชีพโสเภณี เป็นอาชีพมีเกียรติ ผู้หญิงเข้าสู่อาชีพนี้ เป็นหญิงในสังคมชั้นสูง มีการศึกษา และที่สำคัญ คือ มีใบมาจากวรรณะต่ำ เช่น พวกศูทร หรือจัณฑาล แม้ตอนเมื่อเป็นอาชีพมีเกียรติ หมอชิวโกมารัก จึงไม่จำเป็นต้องให้น้องสาวเปลี่ยนอาชีพ หรือไม่ก็คนทั้งสองไม่รู้จักกันในฐานะญาติ เพราะประวัติดูถูกปกปิดไว้

นางสิรินี้ ก็มีพฤติกรรมอย่างโสเภณีทั่วไป มีความอิจฉาริษยา เป็นชู้กับสามีหญิงอื่น เป็นต้น แต่หลังจากได้พบพระพุทธรูป ได้ฟังพระธรรมเทศนาได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน เลิกอาชีพโสเภณี ด้วยการเข้าถึงธรรม และถึงแก่กรรมด้วยโรค ไข้ใจว่า คงเป็นกรรมโรค หรือโรคติดเชื้จากการเป็นโสเภณีต่ำส่งผ่านทางเพศ^{๔๗}

^{๔๖} ความตอนนี มีบาลีว่า “ภนฺเต ชิวโกสฺส กนิฏฺเฐกนิ สิริมา กามกาลี” เป็นเครื่องยืนยันโดยพระเจี๊หมังคิการทรงเขียนอย่างนี้พระทศพรว่า นางสิริมาผู้เป็นน้องสาวหมอชิวโกมารัก (สุตฺต. ขุ.น.ส. (บาลี) ๒/๑๔๕, ขุ.น.ส. (บาลี) ๔๒).

^{๔๗} ในคัมภีร์วิมานวัตถุอรกถาสถาว่า เพราะนางสิริมาได้รับรูปโสเภณีปติผล นางจึงจะทิ้งการงานที่เศร้าหมอง ขึ้นตั้งสถานียศถาว่าภิกษุวันละ ๔ รูป (สิริมา คณิกา โสเภณีคณิกสุตฺต อธิกคตฺตา วิภทฺธิคณิกสุตฺต-กณฺณนา ทูคฺวา สัณฺธสฺส อฏฺฐ สกาทคตฺตานํ ปฏฺเยยฺยติ -ขุ.น.ส. (บาลี) ๔๔, ขุ.น.ส. (ไทย) ๒/๑๔๖/๑๒๔). ในคัมภีร์อภัยคตฺตนิคาย อภัยคตฺตนิคายและอารกถา ได้กล่าวถึงคณิกา ๒๕ ท่านที่วิภทฺธิคณิกกรรมประกอบด้วยของ ๔ ในบรรดาวิภทฺธิคณิกเหล่านั้น มีนางสิริมาอยู่ด้วย (...สิริมา ทูปาสิกา ...ติ อิมายํ เอกคตฺตานํ อฏฺฐจฺจุสมฺมจฺจนคตฺตํปฺลลภฺตญฺเฆว กถํ -อฎฺฐอฏฺฐ. (บาลี) ๒๔/๑๔๖-๑๔๗/๑๒๔, อฎฺฐอฏฺฐ. (ไทย) ๒๔/๑๔๖-๑๔๗/๑๒๔, อฎฺฐอฏฺฐ.อ. (บาลี) ๑๗๒/๑๔๘, อฎฺฐอฏฺฐ.อ. (ไทย) ๔/๑๔๘).

เมื่อนางสิริมาน้องสาวหมอลือชวโกมารภัก ถึงแก่กรรม เนื่องจากนางเป็นโสเภณีนับบุคคล และพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบเรื่องนี้ จึงทรงมีพระราชสาสน์ให้ราชบุรุษนำไปกราบทูลให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ^{๔๔}

พระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะใช้ “ศพ” ของนางเป็นอุปกณ์การสอน ได้มีพระพุทธดำรัสให้ราชบุรุษนั้นไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสารขออย่าให้มีการฉาปนกิจนางสิริมา ในระหว่างนี้ ขอให้นำศพของนางสิริมาไปไว้ในป่าช้า แล้วให้มีอารักษศพนี้ อย่าให้สัตว์ทั้งหลายมารุมทั้งกินศพ

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงมีพระราชบัญชาให้พวกราชบุรุษจัดการศพของนางสิริมาตามพระพุทธดำรัสทุกประการ แต่หลังจากที่นางสิริมาถึงแก่กรรมล่วง ๓ วันไปแล้ว พอถึงวันที่ ๔ ศพก็พองขึ้น มีหมู่นอนได้ออกจากปากทวารทั้งเก้า^{๔๕} และซากศพนั้นได้แตกสลายคล้ายถั่วสาธินั้น

พระเจ้าพิมพิสาร มีพระราชดำรัสสั่งให้พวกราชบุรุษไปตีกลองร้องประกาศบอกให้ประชาชนทุกคนทั้งชายและหญิง ไม่ว่าหนุ่มหรือสาวเฒ่าแก่ เว้นแต่เด็ก ซึ่งต้องเฝ้าบ้านเรือนเท่านั้น ไปดูนางสิริมาทุกคน ถ้าผู้ใดขัดขืนไม่ไปตามประกาศ ต้องมีโทษถูกปรับเป็นเงินคนละ ๘ กษาปณ์ แล้วทรงส่งพระราชสาสน์ให้ราชบุรุษถือไปถวายขอกราบทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาค ได้เสด็จพระพุทธดำเนินพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เพื่อทอดพระเนตรนางสิริมา พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิกษุสงฆ์ไปดูนางสิริมาทุกรูป

ภิกษุรูปที่เคยมีจิตปฏิพัทธ์ในนางสิริมา ซึ่งไม่ลุกจากที่นอน ไม่ฉันอาหารเลยตลอด ๔ วันแล้ว พอได้ทราบข่าวพระพุทธเจ้าจะเสด็จไปทอดพระเนตรนางสิริมา และมีพระพุทธดำรัสให้ภิกษุสงฆ์ได้ตามเสด็จด้วย ท่านลุกขึ้นได้ทันทีโดยฉับพลัน แม้จะหิวเพราะอดอาหารตั้ง ๔ วันก็ตาม แต่ก็เบิกบานใจที่จะได้ไปพบนางสิริมา แล้วท่านก็เทข้าวปลาอาหารที่บูดในบาตร ล้างบาตรที่เกิดขึ้นนิมิตขึ้นแล้วจนสะอาดใส่บาตรไปถลกไปกับภิกษุสงฆ์ด้วยประสงค์ดูนางสิริมา ซึ่งตนไม่รู้ว่ามีนางถึงแก่กรรมแล้ว ไปถึงป่าช้า ณ ที่นั้น มีพระพุทธเจ้า

^{๔๔} ความตอนี้ บาฬีสืบคำว่า “ภุเชต ชีวสสุต กนิฏฐกนิยํ สิริมา กอธมาอิ” อันเป็นการยืนยันโดยพระเจ้าพิมพิสารทรงเชื้ออย่างสนิทพระทัยว่า นางสิริมาผู้นี้เป็นน้องสาวหมอลือชวโกมารภัก (พ.ศ.๒๒๑, พ.ศ.๒๒๑, (ไทย) ๑๖๗๗๕๐, พ.ศ.๒๒๑, (บาฬี) ๔๒, พ.ศ.๒๒๑, (ไทย) ๒๔/๑๓๐-๑๓๑).

^{๔๕} ปากทวารทั้งเก้า คือ ศา ๒ หู ๒ จมูก ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบาอีก ๑.

และภิกษุบริษัทห้อมล้อมประทับยืนอยู่ที่แห่งหนึ่ง ภิกษุณีสงฆ์ ราชบริษัทมีพระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นประธาน อุบาสกบริษัท และอุบาสิกบริษัท อยู่ที่อีกแห่งหนึ่ง

เมื่อต่างมาพร้อมกันแล้ว กำลังศุภที่นอนเฝ้ามีหมู่หนองไต้ดอมยั่วเยี้ยทั้งร่าง พระพุทธเจ้ารับสั่งกับพระเจ้าพิมพิสาร ขอให้มิพระราชดำรัสให้พวกราชบุรุษร้องประกาศว่า ผู้ใดต้องการนางสิริมาไปก็ได้ โดยต้องจ่ายทรัพย์หนึ่งพันกษาปณ์ แล้วตรวจราคาจากราคาหนึ่งพันกษาปณ์เหลือห้าร้อยกษาปณ์ สองร้อยกษาปณ์ หนึ่งร้อยกษาปณ์ ห้าสิบกษาปณ์ ยี่สิบห้ากษาปณ์ สิบกษาปณ์ ห้ากษาปณ์ หนึ่งกษาปณ์ ครึ่งกษาปณ์ จนถึงที่สุดประกาศยกให้เปล่า ก็ยังไม่มีผู้ได้รับศพของนางสิริมาไป

พระพุทธเจ้าทรงยกเรื่องความไม่มีราคา ไม่มีผู้ใดปรารถนานางสิริมา ในเมื่อนางถึงแก่กรรมแล้ว และเป็นศพที่มีสภาพดังเช่นนั้น แล้วทรงแสดงธรรมพรรณนาถึงความไม่ยั่งยืนแห่งร่างกายที่ประชาชนพากันลุ่มหลง พองจบพระธรรมเทศนา ภิกษุรูปที่หลงรักนางสิริมา ได้บรรลุโสดาบัน^{๔๖} คัมภีร์สุดตนิบาตอรรถกถา กล่าวว่าภิกษุนั้นบรรลุโสดาปัตติผล^{๔๗} แต่ในคัมภีร์วิมานวัตถุอรรถกถาว่าบรรลุอรหัตตผล^{๔๘}

สรุปเรื่องราวของนางสิริมา ซึ่งเชื่อดตามพระวาจาของพระเจ้าพิมพิสารกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า นางเป็นน้องสาวของหมอชีวกโกมารภัจและถึงแก่กรรมก่อนหมอชีวกโกมารภัจ และทั้งนี้ในการศึกษาที่ได้รับรวบรวมมา ไม่มีการกล่าวไว้ให้ทราบเลยว่านางสิริมากับหมอชีวกโกมารภัจต่างคนต่างทราบว่าเป็นพี่น้องกัน จึงไม่มีการสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน แม้ตอนนางเป็นโรค หมอชีวกโกมารภัจ ก็มีได้ให้การเยียวยา

ชีวิตในบั้นปลาย

เรื่องของหมอชีวกโกมารภัจเท่าที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์พระไตรปิฎก-อรรถกถา และคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ที่ได้รวบรวมมาไม่มีตอนใดปรากฏประวัติชีวิตในบั้นปลายของท่านว่า หลังจากพระพุทธองค์ได้ทรงพระปรมาภิไธย เสด็จดับขันธปรินิพพาน

^{๔๖} ดูราชภคยัตติณ พุ.ธ.ธ. (บาลี) ๒/๑๑๕, พุ.ธ.ธ. (บาลี) ๒/๓๑๖-๓๒๖, พุ.วิ.ธ. (บาลี) ๔๑-๔๓, พุ.ธ.ธ. (ไทย) ๑/๒๗/๑๕๓, พุ.วิ.ธ. (ไทย) ๒/๑๖๒๙-๑๕๕.

^{๔๗} โส จ ภิกขุ โสทาปัตติผล ปตฺติงหิ (ดูใน พุ.สุ.ธ. (บาลี) ๑/๒๓๖).

^{๔๘} เกสบบภิโยสานํ สิริมาย ปฏฺิพทุธจิตฺโต ภิกขุ ... อารหตุ ปาปุนิ (ดูใน พุ.วิ.ธ. (บาลี) ๔๙, พุ.วิ.ธ. (ไทย) ๒/๑๕๕).

หลังจากถวายพระเพลิงแล้ว หมอชีวกโกมารภัจได้ไปอยู่ที่ใด ท่านทำอะไรอีกบ้าง และได้
สิ้นอายุขัยไปเมื่อใด

จากการศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยได้พบเพียงว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับ
ขันธปรินิพพาน ณ นครกุสินารา พวกอำมาตย์ของพระเจ้าอชาตศัตรูได้เข้ากราบทูลแจ้งข่าว
การปรินิพพานของพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระเจ้าอชาตศัตรูถึงกับสิ้นพระสติสัมปชัญญะ
พอทรงรู้สึกพระองค์ดีแล้ว ได้เสด็จไปยังชีวกัมพวันาราม พร้อมกับพวกนางนาฏศิลป์
ทรงทอดพระเนตรดูสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ทรงระลึกถึงว่า พระพุทธองค์ทรง
แสดงธรรมที่ตรงนี้ ทรงบรรเทาความโศกของพระองค์ และพระองค์ได้เคยมาয়้งสำนัก
ของพระพุทธองค์ บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จะไม่ทรงประทานพระดำรัสตอบแก่พระองค์
อีกแล้ว^{๕๐} แต่ไม่มีการกล่าวถึงหมอชีวกโกมารภัจในเหตุการณ์นี้เลย ซึ่งถ้าหมอชีวกโกมารภัจ
ยังมีชีวิตอยู่ น่าจะได้รับการกล่าวถึง

^{๕๐} ที.ม.ธ. (บาลี) ๒/๒๓๖:๒๑๔-๒๑๖, ที.ม.ธ. (ไทย) ๒/๑๔๕๔-๔๖๐.

บทที่ ๓

ความเกี่ยวข้องระหว่างหมอม้ากโกมารภักกับบุคคลสำคัญ

๓.๑ ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปทรงแสดงธรรมจกกับปวัตตชนสูตรโปรดพระปัญจวัคคีย์^๖ จนพระโณทปัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม ทรงแสดงปณิกเทศนาโปรดท่านที่เชื่อถือจนได้ดวงตาเห็นธรรมทั้งหมดแล้ว ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรโปรดจนพระภิกษุทั้ง ๕^๗ ได้บรรลุอรหัตตผล หลังจากโปรดพระปัญจวัคคีย์แล้วได้โปรดศฤงคารบุตรพร้อมสหาย ๕๔ คน จนสำเร็จอรหัตตผล แล้วทรงส่งพระสาวกเหล่านั้นไปประกาศพระศาสนา ส่วนพระองค์เสด็จไปสู่ตำบลอุรุเวลาระหว่างทางได้ทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุวัคคีย์กุมาร ๓๐ คน จนสำเร็จอรหัตตผล แล้วเสด็จไปทรงแสดงธรรมโปรดชฎิล ๓ พี่น้องพร้อมบริวารจำนวน ๑,๐๐๓ ท่านจนสำเร็จอรหัตตผลด้วยกันทั้งหมด หลังจากนั้น ทรงว่าเสิกถึงคำปฎิญา ที่ให้ไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร^๘ จึงเสด็จไปพักที่อุทยานลัฏฐิวันแล้วได้ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสารซึ่งเสด็จไปเข้าเฝ้าพร้อมข้าราชการบริพาร จนพระเจ้าพิมพิสารพร้อมข้าราชการบริพาร จำนวน ๑๑๐,๐๐๐ คนได้รับบรรลุโสดาปัตติผล ข้าราชการบริพารจำนวน ๑๐,๐๐๐ คนได้ประกาศตนเป็นอุบาสก

ภายหลังพระเจ้าพิมพิสารได้มอบถวายสวนเวฬุวัน(ป่าไผ่) เป็นที่ประทับของพระพุทธองค์กับพระภิกษุสงฆ์ เพื่อที่พระองค์และข้าราชการบริพารจะได้เข้าเฝ้าได้สะดวก^๙ เหตุการณ์ดังกล่าวทั้งหมดเกิดขึ้นในพรรษาแรกหลังตรัสรู้

^๖ ปัญจวัคคีย์ คือ ผู้ที่ออกมาบวชติดตามปรณนิบัติเจ้าชายสิทธัตถะ ๕ ท่านด้วยกัน คือ โณทปัญญะ วัปปะ ภิกขุระ มหาวนระ อัสสชิ

^๗ ครั้นเจ้าชายสิทธัตถะแรกเสด็จออกผนวช พระองค์ได้เสด็จมาพักที่ข้ามภูเขายืนพระ ได้ทรงพบกับพระเจ้าพิมพิสารและได้ทรงรับปฎิญญาตามทีพระเจ้าพิมพิสารทูลขอว่า ถ้าได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วขอให้เสด็จมาโปรด : ดูรายละเอียดใน พุ.สา.อ. (บาฬี) ๑/๓๙, พุ.สา.อ. (ไทย) ๓/๑๒๔-๑๓๑.

^๘ เนื่องจากอุทยานลัฏฐิวันอยู่ห่างจากกรุงราชคฤห์ฝั่ง ๓ คาวุต - คูใน พุ.สา.อ. (บาฬี) ๑/๑๒๒, พุ.สา.อ. (ไทย) ๓/๑๓๕ (๑ คาวุต เท่ากับ ๑๐๐ เปี).

^๙ พุ.สา.อ. (บาฬี) ๑/๑๓๔-๑๓๕, พุ.สา.อ. (ไทย) ๓/๑๒๒-๑๓๑.

ในบรรดาข้าราชการที่ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่อุทยานลัฏฐิวันนั้น ตามเหตุการณ์แล้ว หมอชิวโกโกมารักจะรวมอยู่ในจำนวนนั้นด้วย เพราะท่านคงจะได้รับราชการเป็นแพทย์ประจำพระองค์พระเจ้าพิมพิสารแล้ว ถ้าหมอชิวโกโกมารักจะรวมอยู่ในกลุ่มข้าราชการนั้น ก็น่าจะได้ประกาศตนเป็นอุบาสกแล้ว แต่คัมภีร์แสดงเหตุการณ์ตอนพระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าระบุนามเฉพาะพระเจ้าพิมพิสารเท่านั้น นอกนั้นใช้คำว่ารวมทั้งข้าราชการบริวาร^๕ ไม่มีการกล่าวถึงหมอชิวโกโกมารัก โดยเฉพาะพุทธประวัติ ได้กล่าวถึงหมอชิวโกโกมารักไว้ชัดเจน ในเหตุการณ์ของพรรษาที่ ๔ ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ หมอชิวโกโกมารักได้เข้าเฝ้าประกอบขารบายนวราย เป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงหายประชวร และได้รับโปรดเกล้าจากพระเจ้าพิมพิสารให้เป็นแพทย์หลวงคอยถวายการรักษาพระพุทธองค์ ในพรรษาที่ ๔ นี้ นอกจากกล่าวถึงเรื่องสำคัญคือการโปรดให้หมอชิวโกโกมารักเป็นแพทย์หลวงถวายการรักษาพระพุทธเจ้าแล้ว มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เกี่ยวกับหมอชิวโกโกมารัก คือ

๑. เขาได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ภิกษุรับคหบดีจิวร (จิวรที่มีผู้นามาดวาย) และตัวเขาก็ถวายผ้าสีไวยกะเนื้อดีประเมินค่าไม่ได้คู่หนึ่งแด่พระพุทธเจ้า ซึ่งตามประวัติผ้านี้เขาได้รับพระราชทานมาจากพระเจ้าจันทรปัชโชต^๖

๒. พระบรมศาสดาทรงรับผ้าคู่่นั้นแล้วทรงแสดงธรรม พร้อมทั้งทรงอนุญาตคหบดีจิวร^๗ หลังจากฟังธรรมแล้ว หมอชิวโกโกมารักบรรลุเลขาปัตติผลแล้วทูลขอถวายสวนมะม่วงของเขาเพื่อสร้างเป็นวัดทางพระพุทธศาสนา ชื่อว่า ชิวกัมพวนาราม

๓. ณ ชิวกัมพวนารามนี้เอง หมอชิวโกโกมารัก ได้ทูลถามข้อวิจารณ์ของประชาชนที่ว่าพระพุทธเจ้า ทรงฉันทนือสัตว์ทั้งที่ทรงทราบว่าเขาฆ่าเขาจะจงถวาย ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ไม่เป็นจริง ที่จริงคือ ทรงห้ามฉันทเฉพาะเนื้อสัตว์ที่ได้เห็นเขาฆ่า ได้ยินว่าเขาฆ่าเขาจะจงถวาย และเนื้อที่สงสัยว่าเขาฆ่าเพื่อถวาย^๘

เป็นที่น่าสังเกตว่า ตอนนี้ พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงยกย่องหมอชิวโกโกมารักเป็นเอตทัคคะ ในฐานะเป็นผู้เลศกว่าอุบาสกทั้งหลายที่มีความเลื่อมใสเฉพาะตัว (individual

^๕ บาฬีใช้คำว่า พุทธพณคหบดีกา (ดูใน อ.ช.บ. (บาฬี) ๑/๑๒๑).

^๖ วิ.ม. (บาฬี) ๕/๓๓๗/๑๓๘-๑๓๙, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๓๗-๑๓๘.

^๗ วิ.ม. (บาฬี) ๕/๓๓๗/๑๓๙, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๓๘.

^๘ ม.ม. (บาฬี) ๑๗/๕๑-๕๕/๓๒-๓๓, วิ.ม. (ไทย) ๑๗/๕๑-๕๕/๔๘-๕๑.

respect) การยกย่องทรงกระทำคอนประทับจำพรรษาที่พระเชตะวัน^๙ ซึ่งน่าจะหลังจากพรรษาที่ ๒๑ ไปแล้ว

จากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่า หมอชีวกโกมารภัจ ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกหลังจากที่ท่านได้ถวายสวนมะม่วง และสร้างที่พักในสวนมะม่วงถวายเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์แล้ว ซึ่งเป็นเหตุการณ์ในพรรษาที่ ๔ หลังจากพระเจ้าพิมพิสารทรงนำข้าราชบริพารเข้าเฝ้าและประกาศตนเป็นอุบาสก เกือบ ๔ ปี เป็นไปได้ว่า หมอชีวกโกมารภัจ ไม่ได้เข้าร่วมเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วย เพราะหลักฐานที่ชัดเจนและน่าเชื่อถือว่า หลังจากถวายสวนมะม่วงของตนแล้ว หมอชีวกโกมารภัจเข้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องที่ประชาชนมาอวดทำอาหารถวายพระพุทธเจ้ากับภิกษุสงฆ์ ซึ่งข้อความตอนนี้เริ่มต้นด้วยคำว่า “ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ ณ สวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจ เขตกรุงวาศคคฤห์”^{๑๐} และตอนท้ายพระสูตรหมอชีวกโกมารภัจได้ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ”^{๑๑}

เมื่อถ้อยคำหลักฐานที่ปรากฏนี้ ก็แสดงว่า หมอชีวกโกมารภัจ ได้รับนับถือพระรัตนตรัย ภายหลังเหตุการณ์ที่พระเจ้าพิมพิสารกับข้าราชบริพารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่อุทยานลัฏฐิวัน และเมื่อหมอชีวกโกมารภัจ ได้ถวายสวนมะม่วง เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์ ท่านก็ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ด้วยการรักษาพยาบาล^{๑๒} การเข้ากราบทูลขอถวายผ้าจากแคว้นกาสิ^{๑๓} การทูลขอให้ภิกษุสงฆ์รับผ้าที่ชาวบ้านถวาย^{๑๔} การเข้ากราบทูลถามหลักธรรมของอุบาสก^{๑๕} การเข้ากราบทูลขอไม่ให้ภิกษุสงฆ์บวชให้คนที่ตนคิดดีต่อ^{๑๖}

^๙ อฐ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๕๖/๑๕๖, อฐ.เอก.อ. (ไทย) ๑๖๖/๑๖๖.

^{๑๐} ยามเม สุตฺถิ เมกั สมณั ภควา ราชคฆ วัฑฒนั ชีวกธส โกมารภจกตส ธมฺพณ (อุใน ม.ม. (บาลี) ๑๑/๕๖/๓๓, ม.ม. (ไทย) ๑๑/๕๖/๓๓).

^{๑๑} เมสสัถิ ภมฺมเต ภควนฺตึ สรณั คจฺจามิ ธมฺมธฺมจ ภิกขุสงฺฆจ, อุปปถกั มั ภควา ธาตคฺค อุชชคฺคเค ปากฺกนเปตึ สรณญคฺค (อุใน ม.ม. (บาลี) ๑๑/๕๖/๓๓, ม.ม. (ไทย) ๑๑/๕๕/๕๓).

^{๑๒} ตฺวามถะเมธิตฺตึเน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๓๖/๑๓๖-๑๓๗, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๖/๑๓๕-๑๓๖.

^{๑๓} ตฺวามถะเมธิตฺตึเน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๓๗/๑๓๖, ๓๓๗/๑๓๗-๑๔๐ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๓๕, ๓๓๗/๑๓๖-๑๓๗.

^{๑๔} ตฺวามถะเมธิตฺตึเน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๓๗/๑๓๗, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๓๗.

^{๑๕} ตฺวามถะเมธิตฺตึเน อฐ.อ.อุตฺต. (บาลี) ๒๑/๖๖/๑๖๖, อฐ.อ.อุตฺต. (ไทย) ๒๑/๖๖/๑๖๖-๒๑๗.

^{๑๖} ตฺวามถะเมธิตฺตึเน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๔๑/๑๐๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๑/๑๐๕.

๑. การเข้ากราบทูลถามปัญหาเรื่องการฉันทะ

นอกจากหมอชีวกโกมารภัจ จะถวายการรักษาพยาบาลพระพุทโธเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว ท่านยังเอาใจใส่ในเรื่องหาแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการฉันทะ หรือแนวทางป้องกันทานที่จะมีคนนอกศาสนา มากล่าวร้ายพระพุทโธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ท่านจึงเข้ากราบทูลถามพระพุทโธเจ้าเรื่องที่สวเยเนือสัตว์ มีเนื้อหาพอสรุปได้ ดังนี้

ขณะที่พระผู้มีพระพุทโธเจ้าประทับอยู่ที่สวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจ เขตกรุงราชคฤห์ หมอชีวกโกมารภัจได้เข้าเฝ้ากราบทูลพระพุทโธองค์ว่า ท่านได้ฟังคนเขาพูดกันว่า พวกเขาม้าสัตว์เจาะจงเอาเนื้อปรงเป็นอาหารถวายแด่พระพุทโธเจ้าและภิกษุสงฆ์ พระองค์ก็ทรงทราบเรื่องนั้น แต่ก็ยังเสวยอาหารที่ปรงด้วยเนื้อสัตว์ ที่พวกเขาทำถวาย เจาะจงพระพุทโธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ที่เขาพูดกันนั้นตรงกับความจริงหรือไม่

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ไม่ตรงกับความจริง เป็นการกล่าวดูพระองค์แล้วทรงแสดงหลักการพิจารณาเนื้อสัตว์ที่ควรฉันทะและไม่ควรฉันทะ ดังนี้

เนื้อสัตว์ที่ไม่ควรฉันทะ ๓ อย่าง คือ

๑. เนื้อสัตว์ที่ตนเห็น (เขากำลังฆ่าเพื่อตน)
๒. เนื้อสัตว์ที่ตนได้ยิน
๓. เนื้อสัตว์ที่ตนสงสัย

ส่วนเนื้อสัตว์ที่ควรฉันทะ ๓ อย่าง คือ

๑. เนื้อสัตว์ที่ตนไม่ได้เห็น (เขากำลังฆ่าเพื่อตน)
๒. เนื้อสัตว์ที่ตนไม่ได้ยิน
๓. เนื้อสัตว์ที่ตนไม่สงสัย

ทรงยกตัวอย่างภิกษุในพุทธศาสนา แม้แต่ตา ภรรยาคูหา และอุเบกขา ไม่คิดเบียดเบียนสัตว์ใดทั้งสิ้น มีผู้มานิมนต์ไปฉันอาหารบิณฑบาตอันประณีต เธอไม่มีความคิดที่จะให้เขาถวายอาหารบิณฑบาตอันประณีต ทั้งไม่คิดที่จะให้เขาถวายตลอดไป และเธอไม่กำหนดอาหารว่าประณีตหรือทรมาน ไม่กำหนด ไม่ยินดี ไม่ริบฉันทะ เห็นโทษ มีปัญญาหาทางพ้นทุกข์อยู่ ภิกษุนั้นไม่คิดจะเบียดเบียนผู้อื่น การฉันทะจึงไม่มีโทษ

ทรงแสดงเหตุ ๔ ประการ ที่ทำให้ประสพสิ่งที่ไม่เป็นบุญสำหรับผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงถวายพระพุทโธเจ้าและภิกษุสงฆ์ คือ

๑. การสั่งให้เขานำสัตว์มา
๒. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกข์โศกนาฏิกิริยาขณะถูกผูกคอ นำมา
๓. การสั่งให้เขานำสัตว์
๔. การที่สัตว์นั้นได้รับทุกข์โศกนาฏิกิริยาขณะถูกฆ่า
๕. การที่เขาทำให้พระพุทธรูปหรือภิกษุสงฆ์ฉีกเนื้อสัตว์ที่ไม่สมควร

หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้ฟังพระพุทธเจ้าอธิบายเป็นลำดับโดยตลอดเช่นนี้ มีความเข้าใจอย่างชัดเจน ก็หายสงสัยในเรื่องที่ตนมากราบทูลถาม ได้กล่าวสรรเสริญพระธรรมเทศนา^{๓๖}

จากการศึกษา ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เหตุที่หมอชีวกโกมารภัจจ์นำปัญหาเกี่ยวกับการฉีกเนื้อสัตว์มาทูลถามพระพุทธเจ้า เป็นเพราะเกรงว่าพระพุทธเจ้าจะถูกกล่าวหา จึงทูลถามเพื่อหาแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการฉีกเนื้อสัตว์แก่ภิกษุสงฆ์

การตอบปัญหาเรื่องการฉีกเนื้อสัตว์ พระพุทธเจ้าทรงยกภิกษุขึ้นแสดงเป็นตัวอย่าง โดยมีได้หมายถึงภิกษุรูปใด อรรถกถาอธิบายว่า ภิกษุนั้นหมายถึงพระพุทธองค์นั่นเอง^{๓๗}

หลักฐานตอนนี้ชัดเจน ให้คำตอบแก่ผู้ถือมังสวัติว่า พระพุทธเจ้าทรงเสวยเนื้อสัตว์หรือไม่ คำตอบ คือเสวย แต่เสวยโดยมีเงื่อนไข ๓ ประการ ดังกล่าว เมื่อไม่เข้าเงื่อนไขที่กำหนดไว้ แม้พระภิกษุก็สามารถฉันได้ เหตุผลอาจเป็นเพราะ

๑. ศาสนาพุทธ ไม่ถือว่า คนจะบริสุทธิ์ด้วยอาหารที่บริโภค หากบริโภคด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่น พิจารณาให้เห็นว่า สิ่งที่บริโภคเป็นเพียงวัตถุธาตุ มิใช่สัตว์บุคคล เป็นของว่างเปล่า และตัวผู้บริโภค ก็ไม่ใช่สัตว์บุคคล เป็นของว่างเปล่า บริโภคเพื่อให้ชีวิตดำเนินไป เพื่อประพฤติกุศลกรรม^{๓๘}

๒. ชีวิตนักบวช เป็นปวัตตูปชีวี อาศัยผู้อื่นดำรงชีวิต จึงเลือกสิ่งบริโภคได้ลำบาก ต้องบริโภคอาหารปกติที่คนทั่วไปเขารับประทาน พระศาสดาได้เสนอให้พระภิกษุฉันมังสวัติ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงยอมรับ^{๓๙}

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ม. ม. (บาลี) ๑๓/๕๖-๕๘ /๓๓-๓๗, ม. ม. (ไทย) ๑๓/๕๖-๕๘/๕๘-๕๓.

^{๓๗} ม. ม. อ. (บาลี) ๒/๔๓/๓๘, ม. ม. อ. (ไทย) ๒/๔๓/๓๘.

^{๓๘} วิ.มท. (บาลี) ๑/๔๖๗/๓๐๘, วิ.มท. (ไทย) ๑/๔๖๗/๓๐๘-๓๐๙, วิ.อ. (บาลี) ๗/๓๔๓/๑๓๗, วิ.อ. (ไทย) ๗/๓๔๓/๑๓๗.

หมอชีวกโกมารภัจ เมื่อตนเองประกาศตัวเป็นอุบาสกแล้ว ก็คงจะต้องการทราบแนวทางที่จะนำไปปฏิบัติสำหรับตนและปฏิบัติกับผู้อื่น ถือได้ว่า นอกจากท่านจะต้องรับภาระทำการรักษาพยาบาลพวกเจ้านายในวัง ถวายการรักษายาบาลภิกษุสงฆ์แล้ว ท่านยังเอาใจใส่การพระศาสนา ควรที่จะถือเป็นกิจฐานุคติสำหรับชาวพุทธในปัจจุบันนี้

๒. การเข้ากราบทูลขอพร

๒.๑ เวลากลางวัน

ในตอนที่พระพุทธเจ้า ยังมีได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับผ้าที่ประชาชนถวาย นั้น ภิกษุทั้งหลายต้องแสวงหาผ้าที่เรากิ่งไวดามกองขยะ ผ้าที่เขาห่อศพนำไปทิ้งไว้ที่ป่าช้า และผ้าอื่น ๆ ที่ไม่มีเจ้าของ มาทำเป็นผ้าไตรจีวร คือ ผ้า ๓ ผืน^{๒๖}

หลังจากที่หมอชีวกโกมารภัจ ถวายพระโสดรรักษาอาการท้องผูกแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า และได้โปรดรักษาพระเจ้าจันทพัสโศจนหายดีแล้ว ได้รับผ้าสี่ผืนยกแก่ที่พระเจ้าจันทพัสโศท ทรงส่งมาพระราชทาน เพื่อเป็นรางวัลที่ช่วยรักษาพระองค์ หมอชีวกโกมารภัจ ได้นำผ้าสี่ผืนยกขึ้น เข้าเฝ้าถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลขอพรว่า^{๒๗} จากพระพุทธองค์ ขอให้ทรงรับผ้าสี่ผืนยกเพื่อทรงใช้ และขอให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับผ้า

^{๒๖} ผ้าจีวร ๓ ผืน คือ อันตราวอก ได้แก่ ผ้าถุงผืนหนึ่ง กุดตราสงฆ์ได้แก่ ผ้าถุงผืนหนึ่ง และสังฆาฏิได้แก่ ผ้าพาหนะใช้ซ้อนนอกผ้าพันอีกผืนหนึ่ง ผ้าแต่ละผืนที่ภิกษุใช้นี้เรียกว่า “จีวร” จีวร ๓ ผืน คือ อันตราวอก กุดตราสงฆ์ และสังฆาฏิรวมเรียกว่า “ไตรจีวร” แปลว่า “ผ้า ๓ ผืน” ภิกษุรูปหนึ่งมีผ้าไตรจีวรนี้ใช้เพียงรูปละ ๑ ชุด หรือ ๑ ไตรเท่านั้นนับกำหนด มีภิกษุว่านี่ไม่ได้ ทั้งยังทรงห้ามมิให้รับอันใดนอกไตร คือ ผ้าที่เขาถวายเพิ่มเข้ามานอกจากผ้าไตรจีวรเดิมเพื่อคนละอิดยิบ ฉะนั้น นับแต่แรกอุปสมบท พวกรูปหนึ่งใช้จีวรที่มีแค่เดิมอันมีฐานเป็นไตรจีวรได้เพียง ๑ ชุด คือ ๓ ผืนเท่านั้น หากมีเหตุโดยผ้าที่อันฐานหรือครองผืนใดผืนหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งผืนเกิดมาเป็นอันตราวอกหรือถูกไฟไหม้ขาด ถูกไฟไหม้ขาด เป็นต้น หรือชำรุดเสียหายจนใช้ไม่ได้แล้วก็ตาม จะเปลี่ยนใช้ผ้าอื่นใหม่แทนต้องได้ด้วยผ้าที่เกิดขึ้นตามกาล คือ ผ้ากฐิน นอกนั้นต้องได้ด้วยผ้าบังสุกุล (คือ ผ้าที่เขาทิ้งแล้วความกองหมากเยื่อ ผ้าที่ปรารถนาค้นด้วยอันหาเจ้าของไม่ได้ และผ้าที่เขาใช้มีศพนศพที่อยู่กลางแจ้ง เป็นต้น โดยเมื่อภิกษุผู้พิจารณาแสวงหาผ้าที่จะนำผืนนั้น และรู้เป็นอย่างดีว่า ผ้าดังกล่าวเป็นผ้าที่ไม่มีเจ้าของหรือเป็นผ้าที่เขาทิ้งแล้วจึงนำมาได้ และผ้าผืนนี้ให้ละอาศ ตกแก่ คัด เบ็บ แล้วขัดด้วยน้ำผาสุ) ทำเป็นผ้าอันตราวอกเพียงรูป หรือเป็นกุดตราสงฆ์เพื่อหมหรือว่าเป็นสังฆาฏิเพื่อพหและใช้ซ้อนนอกผ้าพัน แทนผ้าจีวรผืนเดิมที่สูญและเปลี่ยนไป หากไม่สามารถได้ผ้าแทนจีวรที่สูญเปลี่ยนด้วยผ้ากฐินและผ้าบังสุกุล จึงขอผ้าและพาณัติผู้ที่เคยปวารณาไว้ก่อนนั้น ทรงกำหนดให้ภิกษุขอผ้าเพื่อทำจีวร แก่ผู้ที่ไม่ใช่ภิกษุหรือผู้ที่ไม่เคยปวารณาไว้ก่อน และจะรับผ้าเพื่อทำจีวรที่ได้อายุและเปลี่ยนจากผู้อื่นที่ไม่ใช่ภิกษุผู้ที่ไม่เคยปวารณาไว้ก่อนก็ไม่ได้

^{๒๗} “พร” เป็นคำบาลี มีความหมายสองอย่าง คือ หมายถึงแสดงความปรารถนาดี เช่น ขอพร ให้พร ก็ได้ หมายถึงเพื่อบอกขอความความประสงค์ที่ดี พห็นที่ผู้พหาลังสิ่งที่เป็นอภัยความความประสงค์

ที่ผู้ต้องการบุญถวาย ซึ่งพระผู้มีพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาแล้ว เห็นเป็นการสมควร จึงทรงรับผ้าลิโวกะคู่อันหอมชวักโกมารักจกราบถวาย แล้วทรงอนุญาตให้ภิกษุรับจีวร ที่มีผู้ถวายได้

ส่วนภิกษุที่ปรารธนาถือแต่ผ้าบังสุกุล ก็จงถือผ้าบังสุกุล ภิกษุที่ปรารธนา รับผ้าที่ประชาชนถวาย ก็จงรับได้ แต่ตถาคตสรรเสริญการยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้

พอประชาชนชาวพระนครราชคฤห์ ผู้นับถือพุทธศาสนาและมีศรัทธา ได้ทราบ เรื่องที่มีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุทั้งหลายรับคหบดีจีวรได้ ต่างมีความชื่นชมยินดี จัดหาผ้าทำ เป็นจีวรหลายพันผืนถวายแก่ภิกษุทั้งหลายซึ่งอยู่ตามอารามในพระนคร พร้อมกันในวันเดียว

เมื่อประชาชนชาวชนบทนอกพระนครราชคฤห์ได้ทราบเรื่องนี้ด้วย ต่างมีความ ชื่นชมยินดี และจัดทำจีวรถวายแก่ภิกษุทั้งหลายซึ่งอยู่ตามอารามในชนบท จำนวนหลายพัน ผืน ไม่น้อยกว่าประชาชนชาวเมืองในพระนครราชคฤห์

ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตจีวร ๖ ชนิด คือ จีวรทำด้วยเปลือกไม้ ทำด้วยฝ้าย ทำด้วยไหม ทำด้วยขนสัตว์ ทำด้วยป่าน และทำด้วยด้ายแกมไหม^{๒๔}

การที่ผู้ปรารธนาบุญได้บำเพ็ญบุญด้วยจิวรทานโดยสะดวก และภิกษุสงฆ์ ทั้งหลายรับคหบดีจีวร คือ ผ้าที่มีผู้ถวายได้ ใช้ได้ โดยการรับ การใช้ และการเก็บ เป็นต้น ต้องเป็นไปตามพระพุทธานุญาตสืบต่อมาจนถึงบัดนี้ได้นั้น ก็เพราะหอมชวักโกมารักจ เป็นต้นเหตุ โดยได้กราบทูลขอพรต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงมีพระพุทธานุญาตให้ภิกษุ ทั้งหลายรับคหบดีจีวรได้นั่นเอง

เรื่องการห้ามขบคนเป็นโรค

หอมชวักโกมารักจ ไม่ใช่เอาใจใส่สนใจการพระศาสนาเท่านั้น ท่านยัง เอาใจใส่ในเรื่องที่เกี่ยวกับภาระหน้าที่ของตนเอง ซึ่งเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล ดังมีเรื่อง ปรากฎว่า

ในชนบทของแคว้นมคธนอกพระนครราชคฤห์ได้เกิดโรคระบาดขึ้น ๔ ชนิด คือ โรคเรื้อน ๑ โรคฝี ๑ โรคกลาก ๑ โรคมอกร่อ (คือ โรคไธเรื้อรัง หรือหลอดลมโป่งพอง) ๑ และ โรคลมบ้าหมู มีประชาชนผู้ป่วยด้วยโรคระบาดเหล่านี้จำนวนมาก ได้มาหาหอมชวักโกมารักจ

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ปาฏิ) ๕/๒๓๗-๒๓๘/๑๒๘-๑๔๐, วิ.ม. (ทีธ) ๕/๒๓๗-๒๓๘/๑๔๑-๒๐๑.

ขอร้องให้ช่วยรักษาโรคที่เกิดแก่คนมากมาย แต่เนื่องจากหมอชิวโกมารักังไม่มีเวลา รักษาโรคของพวกเขา เพราะมีงานต้องทำตลอดทั้งวัน ต้องเข้าเฝ้าเพื่อตรวจดูอาการ รักษาพยาบาลพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงมีพระสุภาพปกติ ทรงพระสำราญ ต้องดูแลรักษา พยาบาลข้าราชการบริวารภายในราชสำนักด้วย และต้องดูอาการพยาบาลแต่พระพุทเจ้าและ พระภิกษุสงฆ์ หมอชิวโกมารักังบอกให้พวกเขาไปรับการบำบัดโรคจากหมออื่น

ประชาชนชาวชนบทผู้ป่วยเป็นโรค ๕ อย่าง แม้ทราบความจริงดังที่หมอชิวโกมารักังชี้แจงแล้ว ก็ยังไม่ละความพยายาม พากันอ่อนวอน ขอร้องให้หมอชิวโกมารักัง ช่วยรักษา ถึงกับให้สัตตยาอย่างแข็งขันว่า ถ้าหมอชิวโกมารักังรักษาโรคให้จนหาย จะยอม ยกทรัพย์สินสมบัติทั้งปวงที่มีให้แก่หมอชิวโกมารักัง และยอมเป็นทาสของหมอชิวโกมารักัง แม้เช่นนั้นหมอชิวโกมารักังก็ปฏิเสธที่จะรักษาโรคแก่พวกเขา เพราะไม่มีเวลาพอ ประชาชน ผู้ป่วยเป็นโรค ๕ อย่าง จึงต่างพากันกลับไปด้วยความผิดหวัง แล้วได้คิดปรึกษากันลงกันไป บวชเป็นพระภิกษุ บวชแล้วได้กินดีด้วย ได้อยู่ดีด้วย ภิกษุทั้งหลายจึงช่วยดูแลพยาบาล ด้วย แม้หมอชิวโกมารักังก็จะต้องตรวจบำบัดโรคให้เป็นประจำอีกด้วย โดยไม่ต้องเสียค่า รักษาใด ๆ เลย แล้วพากันเข้าไปหาภิกษุสงฆ์ ขอบรรพชาอุปสมบท พระภิกษุทั้งหลาย ไม่ทราบสาเหตุที่พวกเขามุ่งเข้ามาบวช เพื่อต้องการได้รับการรักษาโรคเป็นสำคัญ ก็จึงให้ ผู้ป่วยทั้งหลายนั้นได้บรรพชาและอุปสมบทเป็นภิกษุทั่วกัน

ครั้งนั้น จึงมีภิกษุอาพาธ อยู่ในอารามทั้งหลาย ในพระนครราชคฤห์จำนวน มากมายผิดปกติกว่าแต่ก่อน เมื่อภิกษุอาพาธมีมาก ก็จำเป็นต้องมีภิกษุคอยช่วย พยาบาลดูแลภิกษุที่อาพาธมากรูป จึงวุ่นวาย ไม่สงบและอื้ออึงไปด้วยเสียงขอสิ่งต่าง ๆ เช่น ขออาหารเช่นนั้นเพื่อภิกษุอาพาธรูปนี้ ขออาหารเช่นนั้นเพื่อภิกษุอาพาธรูปนั้น ขออาหารเพื่อภิกษุผู้พยาบาลภิกษุอาพาธรูปนี้ รูปนั้น ขอยาทา ยากิน ยาหยอด และ ยาพอกแก่ภิกษุอาพาธรูปนั้น ๆ และขอที่พักให้แก่ผู้อาพาธ ณ ที่นั้น ที่นี้ เป็นต้น ไม่เป็นอันได้บำเพ็ญสมณธรรมด้วยความสงบเหมือนเช่นครั้งก่อน แม้หมอชิวโกมารักังเอง ก็ต้องรับภาระในการตรวจและดูอาการรักษาพยาบาลแต่พวกภิกษুবวชใหม่เพิ่มขึ้น จึงปฏิบัติราชการในราชสำนักไม่เต็มที่ เป็นเหตุให้บกพร่องในราชการ เพราะต้องใช้เวลา แต่ละวันในการหมั่นดูแลรักษาโรคแก่ภิกษุทั้งหลายมากกว่าแต่ก่อน

ภิกษุที่บวชโดยมุ่งได้รับการบำบัดโรคนั้น บางรูปเมื่อหายแล้ว ก็สึกไปเป็น คฤหัสถ์ มีคนหนึ่งได้มาพบกับหมอชิวโกมารักัง และหมอชิวโกมารักังจำเขานี้ได้ จึงถามจนทราบความจริงแล้ว หมอชิวโกมารักัง บังเกิดความสลดใจและพิจารณาว่า

พระพุทธศาสนาจักเศร้าหมอง เพราะเหตุที่มีผู้ป่วยด้วยโรคติดต่อที่น่ารังเกียจเข้ามาบวช เพื่อหวังเพียงได้พึ่งเลี้ยงที่คนพวกนี้กระทำแล้ว โดยมีได้บวชด้วยศรัทธา และมีความตั้งใจที่จะทำให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบด้วยประพฤติและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แล้วมุ่งบำเพ็ญสมณธรรมเป็นสำคัญ หากมีคนเช่นนี้เกิดขึ้นมากในภิกษุบริษัท ก็เสมือนเกิดมีกาฝากเกาะอยู่ที่ต้นไม้คือ พระพุทธศาสนา เป็นเหตุทำลายพระพุทธศาสนาได้ เพราะพระพุทธศาสนาจักเศร้าหมอง ไม่เจริญเป็นประโยชน์แก่โลกอย่างแท้จริง จึงควรที่จะกำจัดกาฝากพระพุทธศาสนาออกเสียตั้งแต่ต้น เพื่อต้นไม้คือพระพุทธศาสนาปราศจากกาฝากเหล่านี้ แล้วจักรักร่มกันเป็นประโยชน์แก่โลกสืบต่อไป

จากนั้น หมอชิวโกมารักจึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วให้ทรงทราบ และถวายนามคิดเห็นของคนที่เป็นทุกข์ทั้งหลายบวชคนยากนัก ให้บวชได้ แม้คนที่ป่วยด้วยโรคติดต่อที่น่ารังเกียจเหล่านี้ เมื่อบวชแล้วย่อมไม่อาจประพฤติและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย แล้วมุ่งสมณธรรมให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ด้วย เป็นการบวชเพื่อเข้ามาเกาะพึ่งพระพุทธศาสนาด้วยหวังเพียงประโยชน์ให้ได้รับการบำบัดโรค และแทรกแซงทำให้ภิกษุที่ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมต้องรับเป็นภาระช่วยเหลือพยาบาล เป็นการเสียเวลาและไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด ข้ากลับเพิ่มจำนวนภิกษุที่เป็นโทษและเป็นภัยแก่พระพุทธศาสนาให้มากขึ้น จึงควรที่จะห้ามมิให้ผู้ป่วยเช่นนั้นได้บวชเป็นกาฝากในพระพุทธศาสนา ได้กราบทูลขอพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อโปรดบัญญัติห้ามภิกษุทั้งหลาย มิให้บวชกุลบุตรผู้เป็นโรค ๕ อย่าง คือ โรคเรื้อน ๑ โรคฝี ๑ โรคกลาก ๑ โรคหนองครว ๑ และโรคลมบ้าหมู ๑ เป็นภิกษุ

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาแล้วเห็นเป็นการสมควรตามที่หมอชิวโกมารักกราบทูลขอ ทรงปวารณาเรื่องนี้เป็นต้นเหตุแล้วทรงเพิ่มเติมเป็นพระพุทธบัญญัติในอุปัชฌายกรรมต่อมาว่า ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรผู้เป็นโรค ๕ อย่างมาขอบวช ไม่พึงให้บวช หากรูปใดให้กุลบุตรผู้เป็นโรค ๕ อย่างนั้นบวช ต้องอาบัติทุกกฏ^{๒๕}

สำหรับการห้ามบวชคนเป็นโรค ๕ ชนิด มีเป้าหมายสำคัญ คือ

๑. กันคนเป็นโรคที่ไม่มีศรัทธา เข้ามาบวชรักษาโรค เป็นการแก่เพื่อนภิกษุด้วยกัน และอุบาสกอุบาสิกาที่ต้องเอาใจใส่พยาบาล จนไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม

^{๒๕} ตราพระเถรคันธิม วิ.ม. (บาลี) ๔/๘๘-๘๙/๑๐๕-๑๐๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๘-๘๙/๑๔๖-๑๔๗.

๒. โรคบางชนิด เช่น โรคกลาก เป็นโรคติดต่อไปยังผู้อื่น โรคฝีธรรมดา (Pustulosis) หรือฝีดาษ (Smallpox) มีอาการพุพอง มีหนองไหล โรคเหล่านี้เป็นโรคที่ทรมาณมาก และมักเป็นเรื้อรัง เป็นการแก่ผู้อื่นและสังคมโดยรวม

๓. เนื่องจากการดูแลสุขภาพของหมอชีวกโกมารภัจจ์ให้ทรงห้ามผู้เป็นโรค ๕ ชนิด บวช นอกจากเหตุผลตามข้อ ๑ และ ๒ อาจเป็นเพราะความต้องการไม่ให้สังคมสงฆ์อ่อนแอเกินไปด้วยคนไข้โรค ไม่อาจทำหน้าที่และเผยแพร่ศาสนาให้มีประสิทธิภาพได้^{๒๖}

จะเห็นได้ว่า ความเกี่ยวข้องระหว่างหมอชีวกโกมารภัจจ์กับพระพุทธเจ้า นั้น ก็เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา เพื่อภิกษุสงฆ์ และก็เป็นประโยชน์ แก่พระพุทธศาสนา มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ เช่น อุบาสกอุบาสิกา ท่านอื่น ๆ ได้กระทำไว้

(๓) การถวายการรักษาพยาบาล

หลังจากที่หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้รับสนองพระมหากรุณาธิคุณ ตามที่พระเจ้าพิมพิสาร ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นแพทย์หลวง และเป็นแพทย์ถวายการรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์แล้ว เขาได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างดียิ่งด้วยความตั้งใจอย่างเต็มความสามารถ จึงเป็นแพทย์ที่มีชื่อเสียงได้รับการสรรเสริญว่ามีความรู้และสามารถในการรักษาโรคยิ่งกว่าแพทย์อื่น แม้จะเป็นแพทย์ที่มีอายุน้อยก็ตาม สมัยนั้นจึงไม่มีแพทย์ใดที่มีชื่อเสียง และได้รับความไว้วางใจเท่ากับหมอชีวกโกมารภัจจ์

การถวายการรักษาพยาบาลแก่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์นั้น หมอชีวกโกมารภัจจ์เอาใจใส่ตั้งใจปฏิบัติเป็นพิเศษ แม้จะไม่มีสิ่งตอบแทน เช่นการรักษาพยาบาลผู้มีทรัพย์ก็ตาม เขาสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพระพุทธเจ้ายิ่งนัก ระหว่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระนครราชคฤห์ จนได้มีการผลิตเปลี่ยนพระราชาผู้ครองแผ่นดิน คือพระเจ้าพิมพิสาร ทรงสละราชสมบัติให้พระเจ้าอชาตศัตรู พระราชโอรส หมอชีวกโกมารภัจจ์ยังรับราชการอยู่ และคงทำหน้าที่เป็นแพทย์ถวายการดูแลสุขภาพของพระพุทธเจ้า ถวายการการรักษาพยาบาลแก่ภิกษุสงฆ์อย่างใกล้ชิด จึงเป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้า และคุ้นเคยกับพระองค์และภิกษุสงฆ์มาก ทำให้กล้ากราบทูลถวายความคิดเห็นและกล้ากราบทูลซักถาม ในเรื่องที่เขาเห็นว่าสมควรกราบทูลและสมควรซักถาม ซึ่งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ต่อภิกษุสงฆ์ และต่อผู้มีความสนใจต้องการทราบ

^{๒๖} โรค ๕ อย่าง อาการของโรค และผลกระทบต่องสังคม ดูรายละเอียดในภาคผนวก หน้า ๑๙๗-๒๐๒.

แล้วจึงถวายก้านอุบลตามลำดับ เมื่อทรงสุดก้านอุบลครบทั้ง ๓ ก้านก็ทรงขับฝ่าयरรวม ๓๐ ครั้ง หลังจากนั้น พระวรกายของพระพุทธองค์ก็ไถ่กลับเป็นปกติดี

ด้วยความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าในครั้งนี้ หมอชีวกโกมารภัจจ์เฝ้าเมื่อมีเสพระพุทธร่องค์มาก จึงกราบทูลถวายตัวเป็นศิลาบุญฎฐากประจำ พระองค์ก็ทรงเมตตา รับ เป็นอันว่า แร่ของอิฐฐานแต่หลังของหมอชีวกโกมารภัจจ์สัมฤทธิ์ผลดังปรารถนา^{๒๙}

มีเหตุการณ์อีกครั้งหนึ่ง ที่หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ด้วยการถวายการรักษาพยาบาล ก็เนื่องมาจาก ครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปโปรด พระประยูรญาติทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายศากยราชตระกูล และทั้งฝ่ายโกถิยราชตระกูล ซึ่งมี พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาทรงเป็นประมุข ณ พระนครกบิลพัสดุ์แล้ว ประทับพัก ที่นิโครธารามเป็นเวลานานกว่า ๑ พรรษา ระหว่างประทับอยู่ ณ พระนครกบิลพัสดุ์นี้ ได้ทรงประกาศพระศาสนาโดยแสดงธรรมโปรดพระญาติทั้งหลายรวมทั้งบรรดาพราหมณ์ คหบดี และประชาชนชายหญิงผู้เป็นเวไนยสัตว์ ได้มีผู้ประกาศตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิตเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้น บรรดาเจ้าชายที่เป็นพระญาติทั้งสองฝ่าย ได้ออกบวชในพระธรรมวินัยเป็นจำนวนมาก ในบรรดาพระญาติที่ออกบวชนั้น ที่ปรากฏนามมีชื่อเสียงฝ่ายดี ๖ ท่าน คือ พระเจ้าภัททิยะ เจ้าชายอนุรุทธะ เจ้าชายอานนท์ เจ้าชายภคุ เจ้าชายกิมพิละ และพนักงาน ภูษามาลาชื่ออุบาสี และที่มีชื่อเสียงฝ่ายร้าย ๑ ท่าน คือ เจ้าชายเทวทัต

พระเทวทัต ถูกกลาปลัการและความอยากมีชื่อเสียงครอบงำจิตซัดจูงให้กระทำ ผิดต่อพระพุทธเจ้าโดยประการต่าง ๆ ^{๓๐} ครั้งหนึ่งท่านถึงก้นหินลงจากยอดเขาฉิณณภูฏ หวังจะให้ตกกับพระพุทธเจ้า สะเก็ดหินแตกจากก้นหินก้อนใหญ่ตกลงมากระทบ พระบาทของพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต

ภิกษุทั้งหลาย จึงช่วยกันนำพระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งทรงพระประชวร เพราะ พระโลหิตห้อขึ้นที่พระบาทนั้นไปประทับพักที่สวนมัททกุจจิ แต่มีพระพุทธรูประสงค์จัก ประทับพัก ณ ชีวกัมพวนาราม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเสด็จไปประทับยังชีวกัมพวนาราม อันอยู่นอกประตูพระนครวราชคฤห์

^{๒๙} ตราพระเถรคันธิม วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๓๖/๑๓๖-๑๓๘, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๖/๑๓๕-๑๓๗.

^{๓๐} ตราพระเถรคันธิม วิ.ฐ. (บาลี) ๗/๓๓๕-๓๕๐/๑๑๕-๑๕๕, วิ.ฐ. (ไทย) ๗/๓๓๕-๓๕๐/๑๑๖-๒๑๑.

เมื่อหมอชีวกโกมารภัจ ทราบเรื่องที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระประชวรเช่นนั้น จึงรีบมาเฝ้า ตรวจพระอาการโดยละเอียดแล้ว ถวายการรักษาพยาบาลและถวายพระโอสถ ที่ปรุงด้วยเครื่องยาต่าง ๆ ส่วนมีสรรพคุณแรง ทาทั่วบริเวณพระบาท จนพระอาการ ห้อพระโลหิตหาย พระพุทธรองค์บาดแผลหายสนิทหายประชวร ทรงมีพระอาการสำราญ^{๙๐}

จากการศึกษาผู้วิจัยได้พบว่า ในคัมภีร์อรรถกถาได้บรรยายการที่หมอชีวก โกมารภัจ ได้อาการรักษาทรงพระอาการห้อยพระโลหิตของพระพุทธเจ้า โดยใช้มีดผ่าพระบาท ของพระพุทธเจ้าแล้ววัดพระโลหิตเสียออกนำพระมั่งสะเนาออกแล้วล้างบาดแผลพอกยา ทำให้หายพระอาการบาดเจ็บ^{๙๑}

คัมภีร์อรรถกถา-ฎีกาได้อธิบายว่า สะเก็ดก้อนหินที่แตกจากก้อนหินที่ พระเทวทัตถกถึงหล่นลงมากะทบปลายพระบาทของพระพุทธองค์จนห้อยพระโลหิต การกระทำ ของพระเทวทัตนั้นจัดเป็นอนันตริยกรรม

ส่วนที่หมอชีวกโกมารภัจ ใช้มีดตัดพระคางแล้ววัดพระโลหิตจากปลายพระบาท ตามความพอพระทัยของพระพุทธเจ้า ทำให้อาการพระประชวรห้อยพระโลหิตหาย การกระทำ ของหมอชีวกโกมารภัจนี้ จัดเป็นการทำบุญ^{๙๒} เพราะหมอชีวกโกมารภัจจะทำการรักษา อาการห้อยพระโลหิตของพระพุทธองค์ด้วยจิตเมตตา^{๙๓} การกระทำของหมอชีวกโกมารภัจนี้ ไม่ถือว่าเป็นโลหิตุปาทก มีแต่จะประสพบุญมาก เพราะท่านต้องการจะทำให้พระพุทธเจ้า หายจากอาการบาดเจ็บ^{๙๔}

ถ้ามิได้มีเจตนาที่ประกอบด้วยเมตตากระทำการรักษาพยาบาลแล้ว บุคคลผู้ที่ กระทำให้พระโลหิตในพระวรกายของพระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนมอยู่ให้ออกมาด้วยจิต คิดร้ายต้องการจะปลงพระชนมชีพ เช่นพระเทวทัต แม้เพียงเท่าที่แมลงวันตัวน้อยจะดื่ม

^{๙๐} คูณ วิ.อ. (บาลี) ๗/๒๗๑-๑๗๒, วิ.อ. (ไทย) ๗/๒๗๑-๑๗๕, พ.ธ.ธ. (บาลี) ๑๖/๒๖-๒๖๗.

^{๙๑} พ.ธ.ธ. (บาลี) ๑๖/๒๗๑, พ.ธ.ธ. (ไทย) ๑๖/๒๗๑.

^{๙๒} พ.ธ.ธ. (บาลี) ๑๖/๒๗๑๗, พ.ธ.ธ. (ไทย) ๑๖/๒๗๑, อภ.วิ.ธ. (บาลี) ๒/๑๕๗, อภ.วิ.ธ. (ไทย) ๒/๑๖๑๓, สารตฺถ. ฎีกา (บาลี) ๑/๑๕๖๑๖.

^{๙๓} ชิวโก เมตฺตจิตฺเตน คํ คณฺหํ มาเลหิ ... เมตฺตจิตฺตสฺส ชิวกสฺส คณฺหมาเลหิ ปุณฺณเมว อโหสิ (คูณ พ.ธ.ธ. (บาลี) ๑/๑๕๗, พ.ธ.ธ. (ไทย) ๑/๑๕๓๐-๒๑๑).

^{๙๔} วัชรปฺปละมฺภํ ชิวโก สคฺคณ มาเลหฺวา ปุณฺณํสยฺย โลหิตญฺจ นฺทริหฺวา มาสุกํ กโรติ. ธยฺ โหติคฺคฺคฺปาทกํ น โหติ, พฺหํ ปน โส ปุณฺณํ ปทวติ (คูณ วิ.สุตฺต. (บาลี) ๑๑๖, กุชฺชา. อภิวิฎฺฐา (บาลี) ๑๕๕).

กินได้ ถือว่าเป็นโลหิตอุปาทา^{๓๖} และบุคคลที่กระทำดังที่กล่าวนี้ ห้ามบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา^{๓๗}

๓.๒ ความเกี่ยวข้องกับภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์

๓.๒.๑ ความเกี่ยวข้องกับภิกษุสงฆ์

หมอชีวกโกมารภัจ ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับภิกษุสงฆ์ เนื่องด้วยการเข้ามาถวายการรักษาพยาบาล ท่านได้ถวายการรักษาพยาบาลภิกษุสงฆ์ จนไม่มีเวลาร่างแม้ว่าประชาชนที่ป่วยไข้จะยอมยกทรัพย์สินสมบัติให้และยอมเป็นทาสรับใช้ หากหมอชีวกโกมารภัจ รับรักษาพยาบาลให้^{๓๘} แต่ท่านก็รับรักษาพยาบาลไม่ได้ จนพวกบวชที่ป่วยไข้เป็นโรคติดต่อก็คือ โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมองคร่อ โรคลมบ้าหมู พวกนี้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุให้หมอชีวกโกมารภัจช่วยรักษาพยาบาล พอหายแล้วก็ลาสิกขาออกไปเป็นคฤหัสถ์^{๓๙} ซึ่งต่อมาหมอชีวกโกมารภัจ พบพวกที่สึกออกไปนั้น ได้ถามทราบความจริงแล้วได้เข้ากราบทูลพระพุทธเจ้า ขอให้ภิกษุสงฆ์บวชให้ที่คนที่เป็นโรคติดต่อก^{๔๐}

ครั้งหนึ่ง หมอชีวกโกมารภัจ มีธุระเดินทางไปกรุงเวสาลี ได้เห็นภิกษุทั้งหลายร่างกายย้วย ทำให้มีอาพาธมาก จึงเข้ากราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตสถานที่เดินจงกรม^{๔๑} และเรือนไฟ^{๔๒} ซึ่งพระพุทธองค์ ก็ทรงอนุญาต^{๔๓}

^{๓๖} วิ.สุตท. (บาฬี) ๑๗๖.

^{๓๗} วิ.ธ. (บาฬี) ๓/๑๔๕/๒๓, วิ.ธ. (ไทย) ๔/๑๔๓/๒.

^{๓๘} วิ.ม. (บาฬี) ๔/๑๘๕/๑๐๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๕/๑๐.

^{๓๙} วิ.ม. (บาฬี) ๔/๑๘๕/๑๐๕, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๕/๑๐.

^{๔๐} วิ.ม. (บาฬี) ๔/๑๘๕/๑๐๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘๕/๑๐๖.

^{๔๑} สถานที่เดินจงกรม คือสถานที่สำหรับเดินไปเดินมาซึ่งกำหนดไว้ การเดินจงกรมนี้ ถือเป็นสิ่งสำคัญ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอานิสงส์การเดินจงกรมไว้ ๕ ประการ คือ (๑) มีความอดทนต่อการเดินทางไกล (๒) มีความอดทนต่อการบำเพ็ญเพียร (๓) มีอาพาธน้อย (๔) อาหารที่กินก็เต็มเข้าไปย่อยง่าย (๕) สมาธิที่เกิดเพราะการเดินจงกรมอยู่ได้นาน (ดูใน อฎ.ปฎุจก. (บาฬี) ๒๒/๒๔๗/๒๕, อฎ.ปฎุจก. (ไทย) ๒๒/๒๔๗/๒๕).

^{๔๒} เรือนไฟ คือ ศาลาโรงไฟ เป็นสถานที่ที่จุดไฟไว้เพื่ออบกายไม่ให้เย็นออก (ขนฺตามเวติ ธคฺคิสาธณํ. ธา ทิ ธลลํ ทิพฺพลํ ธคฺคิ ธคฺคตฺถา ธคฺคา, ธมฺมิกี ธีรวิสมมตฺตคาติ วา ธนฺดา, ธา เอว ธว ธนฺดาธมฺมํ จุจฺเจติ - ปาจิณฺคตฺตาธิสฺสนา จปฺบมฺภิกขพรมฺมา หน้า ๒๒๑), ก่อนเข้าเรือนไฟ คือท้าวจวน ทาตินเหนียวตามตัว ตามมือหน้า ปิตนหน้าปัดหลัง เข้าไป (ดูใน วิ.ฐ. (บาฬี) ๗/๓๐๓/๒๔๖๒, วิ.ฐ. (ไทย) ๗/๓๐๓/๒๔๖๐).

^{๔๓} วิ.ฐ. (บาฬี) ๗/๓๐๓/๒๐-๒๑, วิ.ฐ. (ไทย) ๗/๓๐๓/๒๓-๒๔.

การเดินทางกรม เป็นกิจที่พระภิกษุผู้เจริญสมณธรรมปฏิบัติอยู่ตามปกติ แต่การที่หมอชิวโกมารักง์ ขอให้มีเรือไฟ หรือกองไฟ มีลักษณะคล้ายเตาผิง เป็นแนวการลดความอ้วน เพราะทำให้เหงื่อระบายออกมา ไขมันก็ถูกขจัดออก ทำให้ร่างกายเบา ความอ้วนก็จะลดลง นับเป็นความรู้ทางการแพทย์ที่น่าอัศจรรย์ในยุคนั้น ปัจจุบันนิยมใช้การอบไอน้ำด้วยสมุนไพรเพื่อลดความอ้วน

๓.๒.๒ ความเกี่ยวข้องกับภิกษุณีสงฆ์

เท่าที่ผู้วิจัยได้ศึกษาสำรวจข้อมูลในขณะเขียนงานวิจัยเรื่องนี้ ยังไม่พบเรื่องความเกี่ยวข้องระหว่างหมอชิวโกมารักง์กับภิกษุณีสงฆ์ ในด้านถวายเป็นการรักษาพยาบาล หรือการอุปถัมภ์บำรุงภิกษุณีด้วยปัจจัย ๔ ในด้านการรักษาพยาบาลนั้น อาจจะเนื่องจากมีพระวินัยห้ามบุรุษทำการรักษาพยาบาลให้ภิกษุณี ก็เป็นได้^{๔๔}

มีปัญหว่า เมื่อพระวินัยห้ามบุรุษมารักษาพยาบาลภิกษุณี หากภิกษุณีป่วยจะอย่างไร ทางออกในเรื่องนี้ คือ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุณีที่มีความรู้เรื่องยา (เภสัชกร) ปรงยาให้แก่สทรรมิก ๕ คือ^{๔๕}

๑. พระภิกษุ	๒. พระภิกษุณี
๓. ลิกขมานา	๔. สามเณร และ
๕. สามเณรี	

ตามปกติ พระภิกษุจะปรงยาให้คนอื่นเล่าเรียนไม่ได้ เป็นอาบัติทุกกฏ แต่อนุญาตสำหรับคน ๕ จำพวก ดังนั้น หากภิกษุณีป่วย ภิกษุมีความรู้เรื่องยา ก็ปรงถวายได้ หรือหากไม่มีความรู้ ก็ขอคำแนะนำจากหมอ หมอชิวโกคงมีโอกาสเข้ามาให้ความช่วยเหลือโดยอ้อม ส่วนความสัมพันธ์ด้านอื่นเท่าที่พบก็มีเรื่องภิกษุณีรูปหนึ่งชื่อสุภา เป็นชาวกรุงราชคฤห์ ได้เข้ามาบวชในสำนักพระนางปชานดีโคตมีเถรี บวชแล้วก็ปฏิบัติธรรมจนได้สำเร็จ อนาคามี ปกติสุภาภิกษุณี จะไปพักกลางวันที่ชีวกัมพวนาราม ได้มีนักเลงหนุ่มชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่งแอบหลงรักนางสุภาภิกษุณี มาคอยดักพบที่หน้าชีวกัมพวนารามเป็นประจำ ชักชวนนางให้ลักไปอยู่ด้วยกัน นางก็ชี้แจงแสดงธรรมพรรณนาโทษของกามแสดงอาณิสสส์

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ติฎฐี. (ปาลี) ๗/๑๐๖๒/๑๖๖, วิ.ภิกษุณี. (ไทย) ๗/๑๐๖/๒๓๗๘๗.

^{๔๕} วิ.ล. (ปาลี) ๑/๕๐๔-๕๐๙, วิ.ล. (ไทย) ๑/๒/๕๓๑.

แห่งการออกบวช นักเลงหนุ่มฟังแล้วก็ยังไม่ยอมกลับ ยังติดตามสุภาภิกษุณีอยู่ ยิ่งชมว่า นัยน์ตางามอีก สุภาภิกษุณีเห็นเขาไม่ยอมกลับแถมยังชื่นชมดวงตาของนาง จึงถามว่า ท่านชมขอบนัยน์ตาของฉัน จึงควักลูกตาข้างหนึ่งมอบให้นักเลงหนุ่ม เขาถึงกับสะดุ้ง เกิดความสลดใจ เลิกวิ่งนางภิกษุณี ให้ออชมนางภิกษุณีแล้วจากไป ส่วนนางภิกษุณีก็ได้ไป เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พอพบเห็นพระพุทธองค์เท่านั้น นัยน์ตาก็กลับหายเป็นปกติ นางภิกษุณี เกิดปิติดอย่างยิ่ง พระพุทธองค์ทรงทราบวาระจิตของนางจึงตรัสบอกกัมมัญฐานเพื่อให้นาง บรรลุดุชนชั้นสูง นางภิกษุณีชุ่มปิติแล้วเจริญวิปัสสนาในขณะนั้นเอง ก็ได้บรรลุอรหัตตผล^{๔๖}

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า คงจะใช้สุภาภิกษุณีเพียงรูปเดียว ที่ไปพักอาศัยใน ชีวิตกัมพวันาราม ของหมอชีวกโกมารภัจ จะต้องมีหลายรูป และหมอชีวกโกมารภัจ ก็คง ได้อุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย ๔ เป็นแน่ แต่คัมภีร์มิได้แสดงไว้ เนื่องจากไม่มีเหตุการณ์ใน ลักษณะที่เป็นอุปปัติเหตุ ดังเรื่องที่เกิดขึ้นแก่สุภาภิกษุณีนี้

๓.๓ ความเกี่ยวข้องกับผู้ครองรัฐ

(๑) ความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าพิมพิสาร

หมอชีวกโกมารภัจ อยู่ในฐานะโอรสบุญธรรมของเจ้าชายอภัยราชกุมารซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร ในคัมภีร์ที่แสดงประวัติของท่าน ก็ใช้คำว่า ชีวกโกมารภัจ เป็นพระมัตตาของพระเจ้าพิมพิสาร^{๔๗} หลังจากศึกษาวิชาแพทย์แล้วกลับมาสร้างบ้านพักอยู่ในวังของเจ้าชายอภัยราชกุมาร

พระเจ้าพิมพิสารทรงประชรเป็นโรคคันทलाพาธ^{๔๘} ทรงให้หมอหลวงหลายคน ถวายการรักษาพยาบาล อาการพระประชรก็มีได้ทุเลาลง เจ้าชายอภัยราชกุมาร ได้รับสั่งให้ หมอชีวกโกมารภัจไปถวายการรักษาพยาบาล หมอชีวกโกมารภัจได้ประกอบพระโอสถบำบัด พระอาการพระประชรวิดีติดวงทวารจนหายขาด

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน ชู.เอวี.ธ. (บาลี) ๓๐๙-๓๑๐, ชู.เอวี.ธ. (ไทย) ๑๗๙/๒๙๙-๓๐๐.

^{๔๗} พินธุสารมหาราชสูตร นคคา, อภัยกุมารสูตร ปุคโคตติ (ดูใน วิ.ธ. (บาลี) ๓/๓๒๙/๓๐๐).

^{๔๘} หมายถึง โรควิดีติดวงทวารหรือภานะโรค.

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงโปรดหมอชีวกโกมารภัจมาก ทรงบำเหน็จรางวัลพระราชทานที่ดิน บ้านเรือน เครื่องใช้สอย คนรับใช้ ยานพาหนะ อุทยานอัมพวัน (สวนมะม่วง)^{๔๙} แก่หมอชีวกโกมารภัจ และทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้หมอชีวกโกมารภัจเป็นแพทย์หลวง มีหน้าที่ถวายการรักษาพยาบาลพระองค์กับข้าราชการบริพาร ถวายการรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์

หมอชีวกโกมารภัจ ได้กราบบังคมทูลรับสนองตามพระบรมราชโองการ ปฏิบัติราชการสนองพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งทุกประการ

นับว่าเป็นการแต่งตั้งหมอชีวกโกมารภัจเป็นนายแพทย์ประจำพระราชสำนัก และนายแพทย์ประจำองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์เป็นครั้งแรก

หมอชีวกโกมารภัจมีเกียรติยศชื่อเสียงดีในทุกตำแหน่ง เป็นข้าราชการที่ดี เป็นแพทย์ที่ดี เป็นที่ไว้วางใจของผู้ใหญ่และคนทั่วไป ประกอบกับไม่มีการทุจริตฉ้อฉลธรรม สมควรแก่การเคารพนับถือบูชา เป็นข้าราชการที่น่ายกย่องตลอดกาล^{๕๐}

ในส่วนที่หมอชีวกโกมารภัจเกี่ยวข้องกับพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งปรากฏในคัมภีร์เท่าที่สำรวจพบในขณะเขียนงานวิจัยนี้ มีเพียงเท่านั้น พิจารณาตามเหตุการณ์ ท่านคงได้สนองงานราชการ จนกระทั่งพระเจ้าพิมพิสารเสด็จสวรรคตแล้วก็รับสนองงานราชการพระเจ้าอชาตศัตรูต่อ ซึ่งจะได้อีกต่อไป

(๒) ความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอโศกมหาราช

ทางด้านใต้ของมณฑลประเทศแห่งชมพูทวีป ซึ่งเป็นดินแดนของพวกชนชาวอริยกะมีเทือกเขาใหญ่วันธียาวติดเนื่องกันไปเป็นเสมือนกำแพง เป็นเขตกันแดนระหว่างมณฑลประเทศ (ตอนใต้) กับปัจฉิมประเทศ อันเป็นถิ่นฐานของพวกชนชาวมลิกกะ

^{๔๙} ครึ่งหนึ่ง ดินมะม่วงในสวนมะม่วงของพระเจ้าพิมพิสาร ออกผลตก พระองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันกันตามสบาย พวกภิกษุจักษุพัคคีย์ถอยแนวย้อนฉันจนหมดต้น เป็นเหตุให้พระพุทธรูปเจ้าทรงบัญญัติห้ามภิกษุสงฆ์ฉันมะม่วงย้อน ถ้าฉันคืออาบัติทุกกฏ (วิ.ฐ. (ปาฬิ) ๗๒๕๐/๗, วิ.ฐ. (โฆธ) ๗๒๕๐/๑๒-๑๓) สวนมะม่วงที่พระราชทานแก่หมอชีวกโกมารภัจ ยางจะเป็นสวนเดียวกันนี้.

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ปาฬิ) ๕/๗๓๗/๑๒๙, วิ.ม. (ปาฬิ) ๕/๗๓๗/๑๑๕-๑๑๖, และความคิดเห็นเกี่ยวกับประวัติวรรณกรรมชีวกโกมารภัจ, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเซหม, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖-๒๗.

ทางด้านทิศเหนือของเทือกเขาวินธัยนี เป็นที่ตั้งของแคว้นอวันตี มีราชธานีชื่ออุชเชนี กษัตริย์ของแคว้นอวันตีทรงพระนามว่า “พระเจ้าจันดาปัสโชต”^{๔๖} ต่อมาพระเจ้าจันดาปัสโชตทรงพระประชวรด้วยโรคผอมเหลือง มีพระอาการพระวรกายซูบซีด พระฉวี (ผิวกาย) สีเหลืองผิวดกเกิด หมอหลวงและหมอผู้ใหญ่ที่มีชื่อเสียงหลายคน ได้ถวายการรักษาพยาบาลอย่างเต็มที่ถึงความรู้และความสามารถ แต่อาการพระประชวรก็มิได้ทุเลาลง

พระเจ้าจันดาปัสโชต ทรงทราบเกียรติคุณและความสามารถของหมอชิวโกมารักจึงทรงส่งพระราชสาสน์ให้ราชทูตอัญเชิญไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร ขอพระราชทานหมอชิวโกมารักไปถวายการรักษาพยาบาลอาการพระประชวร

หมอชิวโกมารัก ได้เดินทางไปกับราชทูตของพระเจ้าจันดาปัสโชต ถึงเมืองอุชเชนี ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าจันดาปัสโชต ถวายการรักษาพยาบาลจนทรงหายจากพระประชวร แต่แรกพระเจ้าจันดาปัสโชต ไม่ทรงพอพระทัย ที่หมอชิวโกมารัก ล่วงให้เสวยพระโอสถผสมเนยใส แล้วหนีกลับกรุงราชคฤห์^{๔๗} แต่เมื่อทรงหายจากพระประชวรแล้ว ทรงดำริที่จะตอบแทนคุณ ได้ทรงส่งราชทูตไปเชิญหมอชิวโกมารักเดินทางไปรับพระราชทานสิ่งตอบแทน แต่หมอชิวโกมารักได้สั่งความให้ราชทูตกลับไปกราบบังคมทูลพระเจ้าจันดาปัสโชตว่าอย่าให้ต้องมาเฝ้าเลย ขอให้ได้ผำละอองธุลีพระบาททรงระลึกว่าเป็นหน้าที่ของตน พระเจ้าจันดาปัสโชต ได้ทรงส่งผำสีไวยกะ^{๔๘} คู่หนึ่ง ไปพระราชทานแด่หมอชิวโกมารักถึงกรุงราชคฤห์ ซึ่งหมอชิวโกมารักจรับแล้วเห็นว่า สมควรแก่พระพุทฺธเจ้า จึงได้นำไปถวาย^{๔๙}

^{๔๖} จันดาปัสโชต แปลว่า “ผู้ล้นน้ำพระทัยดีล้ำ” หรือ “จนเจียว” เพราะมีพระราชอัธยาศัยจนเจียว เกียรติคุณสูงนัก แม้มีการจัดเครื่องเบญจรงค์เล็กน้อย เมื่อทรงเกรี้ยวหรือไม่พอพระทัยผู้ใด ก็ทรงระงับพระอารมณ์ ความไม่ดี มักทรงสั่งให้ทูลอาชญาอย่างรุนแรงถึงประจักษ์ ฉะนั้น ไม่ว่าเจ้าชาย ข้าราชการ เศรษฐี พ่อค้าวานิช และประชาชนในแคว้นอวันตี จึงต่างเกรงกลัวพระเจ้าจันดาปัสโชต

นอกจากนี้ พระเจ้าจันดาปัสโชตยังมีพระทัยแน่วแน่มหาความยาก ไม่ทรงอ่อน ไม่ทรงพอ ในราชสมบัติ หากทรงทราบว่ากษัตริย์พระองค์ใดทรงสมบูรณ์ด้วยราชสมบัติยิ่งกว่าพระองค์ก็ไม่พอพระทัย ต้องทรงพยายามชิงความเป็นของพระองค์แม้ด้วยวิธีที่ไม่ชอบ แต่ไม่เคยทรงเป็นราชเฝ้ากับพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธ (พ.ศ.๓. (ปฏิศ) ๔/๒๐๑-๒๐๓).

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน พ.ศ. (ปฏิศ) ๔/๒๐๔/๒๐๕-๒๐๖, พ.ศ. (ปฏิศ) ๔/๒๐๕/๒๐๖-๒๐๗, และความเป็นที่ควรใน ชีวิตประวัติบรมครูแพทยชิวโกมารัก, หน้า ๓๔-๔๑.

^{๔๘} ผำสีไวยกะ เป็นผ้าที่ชาวแคว้นอูตตรกุรุทวีป ใช้ห่อศพไว้ฝังไว้บนป่าช้า พวกนกเหยี่ยวถึงคืบคานซากศพ หรือผ่นผ้าขึ้นไปเหยียดเราขึ้นมาจับ คือฉีกออกแล้วจิกกินซากศพ พวกพรานนำไปพบผำนั้น จึงนำมาถวายพระเจ้าจันดาปัสโชต (ดูใน พ.ศ. (ปฏิศ) ๔/๒๐๕/๒๐๖, พ.ศ. (ปฏิศ) ๔/๒๐๖/๒๐๗).

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน พ.ศ. (ปฏิศ) ๔/๒๐๕-๒๐๕/๒๐๖-๒๐๖, พ.ศ. (ปฏิศ) ๔/๒๐๕-๒๐๕/๒๐๖-๒๐๗, และความเป็นที่ควรใน ชีวิตประวัติบรมครูแพทยชิวโกมารัก, หน้า ๓๕-๔๑.

ในส่วนความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าจันทรบุษโตนี ก็เนื่องด้วยการรักษาพยาบาล ซึ่งเป็นเหตุนำไปสู่การที่หมอชิวโกมารักง ได้ใช้ผ้าสีไวยกะเป็นข้ออ้างกราบทูลขอให้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับผ้าที่ประชาชนถวายได้ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรง อนุญาต^{๔๔}

(๓) ความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอชาตศัตรู

เมื่อพระเจ้าพิมพิสาร ราชามุทฺธธรรมสวรคตแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูเป็น พระเจ้าแผ่นดินครองแคว้นมคธ หมอชิวโกมารักง ก็ได้รับราชการสนองงานพระเจ้าอชาตศัตรู ซึ่งตามที่มีผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า หมอชิวโกมารักงจะรักภักดีต่อพระเจ้าอชาตศัตรูอย่างยิ่ง ท่านมิได้รังเกียจว่าเป็นพระราชาทิทรงกระทำบิดาฆาต ท่านได้ชักนำพระเจ้าอชาตศัตรูเข้ามา นับถือพระรัตนตรัย ได้เป็นกำลังในการอุปถัมภ์การสังคายนาพระธรรมวินัย มีเนื้อหาตามที่ ปราบกฏ พอสรุปได้ ดังนี้

หลังจากที่พระเจ้าอชาตศัตรู จอมทัพนคร จับพระบิดาคือพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งศุภกฤตมาจนสวรรคต คืนวันหนึ่ง เป็นวัน ๑๕ ค่ำพระจันทร์เต็มดวงส่องแสงสว่างไสว ทรงแวดล้อมด้วยอำมาตย์ข้าราชบริพาร ประทับอยู่บนปราสาทชั้นบน หวังจะบรรเทา ความวุ่น เนื่องจากพระองค์ ตั้งแต่วันที่ปลงพระชนม์พระบิดาสำเร็จ พอหลับพระเนตร ทั้งสอง ลงด้วยคัมภีร์พระทัยว่าจักหลับ ก็กลับสะดุ้งเอือกเหมือนถูกหอก ๑๐๐ เล่มทิ่มแทง ทรงตื่นตระหนก พอพวกอำมาตย์ทูลถามว่า ทรงเป็นอะไร ก็มีได้ตรัสตอบอะไร

กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเป็นโรคจิต (เจตสิกโรค) อย่างรุนแรง หาความสงบ พระทัยไม่ได้ แม้ชั่วขณะจิต ทรงรำวถึงสมณพราหมณ์ที่จะเสด็จไปหาแล้วสามารถทำให้ พระพุทฺธทัยของพระองค์แจ่มใสได้

พวกอำมาตย์ ต่างก็กราบทูลพรรณนาคุณของสมณะที่ตนนับถือขอให้เสด็จไปหา จะได้สบายพระทัย บางคนก็กราบทูลพรรณนาคุณของปาวกัลลสะปะ บางคนก็กราบทูลถึง มัคชยโคธสาละ อธิตเกสกะมผล ปุกุทธกัจจายณะ สัตฺตยชัยเวสสิฏฐบุตฺร แล้วก็ได้กราบทูลเชิญ เสด็จไปหา ผู้ที่เรียกกันว่าศาสดาเหล่านั้น พระองค์ก็ทรงนิ่งเมื่ออำมาตย์ทุกคนทูลจบ จนในที่สุดหมอชิวโกคิดว่ พระราชาทรงให้โอกาสเรากล่าวพรรณนาคุณของพระพุทธเจ้า

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ปาลี) ๕/๑๓๗/๑๓๘-๑๓๙, วิ.ม. (บาลี) ๕/๑๓๗/๑๓๗-๑๓๘.

จึงได้ลุกขึ้นจากอาสนะหันหน้าไปทางที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ประคองอัญชลี กล่าวพรรณนา
คุณของพระพุทธเจ้าให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงสดับ

พอพระเจ้าอชาตศัตรู ได้ทรงสดับการกล่าวพรรณนาพระพุทธคุณอยู่ทรงเกิดปิ
ติ ขาเข้าไปท้าวพระวรกาย พระองค์ประสงค์จะเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในที่ ที่ ทรงดำริว่า
ถ้าจะไปเวลานี้ ไม่มีใครอื่นจะจัดยานพาหนะให้ได้เร็วเท่าหมอชีวก จึงรับสั่งให้หมอชีวก
จัดเตรียมหัตถ์ยาน

พอพระเจ้าอชาตศัตรูมีรับสั่งว่าจะเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าในเวลานี้ หมอ
ชีวกโกมารภัจจ์ก็คิดว่า “พระราชาทั้งหลายย่อมมีข้าศึกศัตรูมาก หากเกิดมีอันตรายอะไร
ในระหว่างทาง ตนจะถูกดำเนินได้ พระเจ้าอยู่หัวก็ทรงเชื่อเรา เราจะนำพระองค์เสด็จ
ไปในขณะนี้ก็เหมาะสม พระพุทธเจ้าก็จะทรงถูกดำเนินว่ามุ่งแต่จะเทศน์ ไม่ทรงกำหนดเวลา
เราควรจะต้องป้องกันไม่ให้ข้อครหาเกิดขึ้นแก่เราและไม่ให้เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า จะต้องจัดการ
อารักขาอย่างดี สตรีย่อมไม่มีภัยแก่บุรุษ พระเจ้าอยู่หัวทรงแวดล้อมด้วยสตรีจะเสด็จไป
สะดวกดี” จึงให้จัดเตรียมช้างพัง ๕๐๐ เชือก ให้อสุรี ๕๐๐ นาง ปลอมเป็นบุรุษ
สั่งให้ถือทอกดาบเดินแวดล้อมถวายอารักขาแต่พระเจ้าอชาตศัตรู หมอชีวกโกมารภัจจ์
คิดต่อไปว่า “ในชาตินี้ พระเจ้าอยู่หัวไม่มีอุปนิสัยพอที่จะบรรลุมรรคผล^{๕๖} ปกติแล้วพระ
พุทธเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยของผู้ฟังธรรมจึงทรงแสดงธรรม เราจะเชิญประชาชนไปด้วย
พระพุทธเจ้าก็จะทรงแสดงธรรมตามอุปนิสัยของใครสักคน พระธรรมเทศนาก็จะเป็น
ประโยชน์แก่ประชาชน” จึงได้จัดแจงให้เจ้าหน้าที่ดีกลองปาวประกาศให้ทราบทั่ว พระเจ้า
อยู่หัวจะเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอให้ทุกคนช่วยกันถวายการอารักขาตามเหมาะสม

หมอชีวกโกมารภัจจ์ดำเนินการจัดเตรียมในขณะนั้น โดยจัดให้ผู้คนหลายระดับ
ตั้งแต่เจ้าทิพามวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริวาร เสนาอำมาตย์ ประชาชน หลายหมื่นคน
แวดล้อมพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นชั้น ๆ มีดนตรีบรรเลงส่งเสียงไชโยโห่ร้อง มีแม่ทัพนายกอง
ถวายการอารักขา จัดขบวนแวดล้อมพระเจ้าอชาตศัตรู ชนิดที่คนที่ยืนอยู่ริมท้ายสุดยังถูกสร
ไปไม่ถึงพระเจ้าอชาตศัตรู ตัวหมอชีวกโกมารภัจจ์เองก็ตามเสด็จไม่ห่าง คอยถวายการ
อารักขา หากเกิดอันตรายอะไร หมอชีวกโกมารภัจจ์ตั้งใจจะป้องกันอย่างถวายชีวิต ทำให้
พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ชีวกโกมารภัจจ์ทำอย่างใหญ่สมพระเกียรติ

^{๕๖} เพราะพระเจ้าอชาตศัตรูทรงกระทำปศุศก ทำพระบิดา อันเป็นอนันตริยกรรม หันมรรคผล.

พระเจ้าชาตศัตรู พร้อมขบวนเสด็จออกทางประตูทิศตะวันตก^{๔๗} ผ่านเข้าไปภายใต้เงาของภูเขาคิชฌกูฏ บริเวณนั้นแสงจันทร์ถูกยอเคลือบบังไว้ ต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงพระทัย

พระเจ้าชาตศัตรู ได้ทรงทราบจากหมอชีวกโกมารภัจจ์มาก่อนว่า พระพุทธเจ้าทรงพอพระทัยความเยียบสงบ พอเข้าเขตสวนมะม่วง พระองค์จึงรับสั่งให้หยุดประโคมดนตรี ขบวนตามเสด็จจึงหยุดส่งเสียง เดินตามกันด้วยการส่งสัญญาณมือ

ในสวนมะม่วงของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ก็ไม่มีเสียงกระแอมกระไอของใครเลย ปกติพระราชาทั้งหลาย ย่อมทรงพอพระทัยในการส่งเสียง พระเจ้าชาตศัตรูทรงเห็นเยียบสงัดเช่นนั้น ก็ทรงหวั่นพระทัยชักทรงระแวงหมอชีวกโกมารภัจจ์ พลังทรงดำริว่า “หมอชีวกบอกเราว่าที่สวนมะม่วงของตนมีภิกษุอยู่ ๑,๒๕๐ รูป มาถึงที่นี้แล้วเราจึงไม่ได้ยินเสียงกระแอมไอเลย หมอชีวกพูดไม่จริง มันคงลวงเราให้ออกจากเมือง โดยข่มก่าถึงไว้ดักจับเรา แล้วหวังจะขึ้นครองราชสมบัติ มันเป็นคนที่ยิ่งก้ำกึ่งเท่ากับช้างสาร ๕ เชือก และมันก็เดินไม่ห่างเราเลย ทหารของเราที่ถืออาวุธอยู่ใกล้ ๆ ก็ไม่มีสักคน” จึงเกิดความหวาดหวั่นพระทัยแล้วตรัสบอกหมอชีวกโกมารภัจจ์ว่าทรงกลัว หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้กราบทูลตอบว่า “ขอถวายพระพรได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท อย่าทรงกลัวเลย ปกติพวกโจร จะไม่จุดประทีปไว้ นั้นแสงประทีปที่ธรรมสภายังสว่างอยู่ โปรดเสด็จเข้าไปเถิด พระเจ้าข้า”

พระเจ้าชาตศัตรูเสด็จลงจากช้างพระที่นั่งภายนอกที่ประทับของพระพุทธเจ้า เตชะของพระพุทธเจ้าแผ่ไปยังพระเจ้าชาตศัตรูทำให้พระเสโทไหลออกจากพระวรกายของพระองค์ พระเจ้าชาตศัตรู ทรงเกิดความหวาดกลัวอย่างมาก เพราะทรงระลึกถึงความผิดของพระองค์ที่ปลงพระชนม์พระบิดา ไม่อาจจะเสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยพระองค์เอง ทรงเกาะมือของหมอชีวกโกมารภัจจ์เสด็จเข้าไป ทรงทำที่เป็นดริสฺสมสฺสน ตริสฺสมที่ประทับว่า จัดทำได้ดี พลังเสด็จเข้าไปภายในที่ประทับของพระพุทธเจ้า^{๔๘} ถวายบังคมพระพุทธเจ้าแล้วประทับยืน ไม่ว่าจะทรงเหยียวยไปทางไหนก็เยียบหมด ภิกษุสงฆ์นั่งเยียบร้อยมือเท่า

^{๔๗} กุรราชคฤห์ มีกำแพงล้อมรอบ มีประตูใหญ่ ๓๒ ประตู ประตูเล็ก ๖๔ ประตู สวนมะม่วงของหมอชีวก ตั้งอยู่ระหว่างเขตกำแพงเมืองกับภูเขาคิชฌกูฏ (ดูใน ที.อี.เอ. (บาลี) ๑/๑๓๗, ที.อี.เอ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๓-๓๖๔).

^{๔๘} ตอนทรงพระเยาว์ พระเจ้าชาตศัตรูก็เคยเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ากับพระเจ้าพิมพิสาร แต่พอโตทรงพบกับพระนางกัณฐิณี จึงได้ทรงกระทำปิตุฆาต รับสั่งให้ส่งนักมนุญไปลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า รับสั่งให้ไปลอบจ้างบาราศิษฏีรายไม่ให้ง้อเข้าชนพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีความผิดมาก จึงไม่กล้าจะทรงเผชิญพระพักตร์พระพุทธเจ้า ต้องเกาะหมอชีวกโกมารภัจจ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ดูใน ที.อี.เอ. (บาลี) ๑/๒๐๐/๑๓๘, ที.อี.เอ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๖).

ไม่กระดุกกระดิก ไม่มีเสียงกระแอม ภิกษุแม้สักรูปหนึ่งก็มิได้แลดูพระเจ้าอชาตศัตรูหรือแลดู
บริวารนางพื่อนำประทับเครื่องแต่งตัวครบครัน ภิกษุทุกรูปยังดูพระพุทธเจ้าเท่านั้น

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเห็นภิกษุสงฆ์สงบเรียบร้อยจึงทรงว่าพึงในพระทัยพระองค์
จะให้ทุกข์ทรมานโอรสของพระองค์สงบเรียบร้อยอย่างนี้บ้าง^{๕๔} พระเจ้าอชาตศัตรูประทับยืนนิ่ง
มิได้ตรัสอะไรเลย พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า “พระราชาของที่นี่เสด็จมาประทับยืนนิ่งไม่มีเสียง
ทรงดำริอะไร” ก็ได้ทรงทราบ ทรงดำริอีกว่า “พระราชาของที่นี่ไม่อาจจะเจรจากับเรา
ทรงฆ่าเลื่องดูภิกษุสงฆ์แล้วทรงระลึกถึงพระโอรส ถ้าเราไม่เอ่ยขึ้นก่อน พระองค์จะไม่ตรัส
อะไรเลย เราจะเจรจากับพระองค์” แล้วรีบสั่งกับพระเจ้าอชาตศัตรูว่า “มหาบัณฑิต พระองค์
เสด็จมาที่นี่แล้วยังสั่งพระทัยไปทางที่คนรักอยู่”

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงดำริในพระทัยว่า “พระพุทธคุณช่างน่าอัศจรรย์ คนที่
กระทำความผิดต่อพระพุทธเจ้า เช่นเราไม่มีอีกแล้ว เราได้ทำอัชฌาติกุฎฐาของพระพุทธเจ้า
เชื่อคำพระเทวทัตสั่งให้หนักแน่นธนูไปดักข่มปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า สั่งให้ปล่อยช้าง
นาฬาคีรีดูร้ายวิ่งเข้าชนพระพุทธเจ้า เพาะอาศัยเราพระเทวทัตจึงได้กลังศิลาจะโหดกับ
พระพุทธเจ้า เรายึดความผิดมากขนาดนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงเจรจากับเราถึงเพียงนี้
เราจะไม่ละทิ้งพระศาสนาเช่นนี้ ไปนับถือศาสนาอื่นแล้ว” แล้วตรัสกับพระพุทธเจ้าว่า
“อุทัยภัทรกุมาร เป็นที่รักของข้าพระองค์” แล้วทรงถวายบังคมพระพุทธเจ้า ประทับนั่ง ณ
ที่สมควร ได้คร่ำครวญปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับคำสอนของครูทั้งหกที่มีอยู่ในครั้งนั้น

พระพุทธเจ้าได้ทรงตอบข้อทุกถามทั้งหมด พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสชมพระธรรม
เทศนา แล้วขอให้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ประกาศพระองค์เป็นผู้นับถือ

^{๕๔} พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงพระประสงค์จะให้พระโอรสของพระองค์สงบเรียบร้อย แต่มิได้ทรง
พระประสงค์จะให้ถอยกลับ การที่ได้เห็นสิ่งที่ดีที่น่าอัศจรรย์แล้วนึกถึงญาติเป็นธรรมดาของชาวโลก และพระเจ้า
อชาตศัตรูทรงแวงเกรงว่า พอละทิ้งพระโอรสของพระองค์ขึ้นมาก็นับพระบิดาซึ่งทรงพระเยาว์อยู่ด้วยพระเจ้าไปไกล
เมื่อทราบว่าพระบิดาฆ่าพระเจ้านุแล้วครองราชสมบัติ ก็จะไม่เชื่อฟังพระองค์ก็จะต้องฆ่าพระบิดาแล้วครอง
ราชสมบัติบ้าง แม้พระเจ้าอชาตศัตรูจะทรงพระหวั่นเกรงเหตุการณ์อย่างนี้พระองค์ทรงกระทำกับพระบิดาจะเกิดขึ้นกับ
พระองค์ ทรงพระประสงค์จะให้พระโอรสเป็นวิรชทายาทที่ดี แต่พระโอรสของพระองค์ก็ทรงฆ่าพระองค์ ในกมลวิญญ์นี้
ได้มีการฆ่าพระบิดาถึง ๕ ครั้งชดกาล คือ

๑. พระเจ้าอชาตศัตรูฆ่าพระเจ้าพิมพิสาร	๒. พระเจ้าอุทัยภัทรฆ่าพระเจ้าอชาตศัตรู
๓. พระเจ้าอุเทนฆ่าพระเจ้าอุทัยภัทร	๔. พระเจ้าอนุชาตฆ่าพระเจ้าอุเทน
๕. พระเจ้านาคทสยะฆ่าพระเจ้าอนุชาต	

ในที่สุดประชาชนก็ทำรัฐประหารพระเจ้านาคทสยะแล้วตั้งอำมาตย์อุบาลีเป็นพระราชา (ดูใน พ.ศ.๒๒๖ (บวช) ๑/๑๖๖/๑๓๙-๑๔๐, พ.ศ.๒๒๖ (บวช) ๑/๑๖๖๖-๑๖๗).

พระรัตนตรัยตลอดพระชนมชีพ ทรงขอขมาโทษที่พระองค์ทรงหลงผิดปลงพระชนม์พระบิดา ผู้ทรงธรรม ด้วยต้องการเป็นใหญ่ ขอให้พระพุทธรูปเจ้าทรงยกโทษให้ ซึ่งพระพุทธรูปก็ทรงยกโทษให้ด้วยรับสั่งว่า เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเห็นความผิดแล้วทรงรับผิด ผู้ที่เห็นว่า ตนได้กระทำผิดแล้วสารภาพออกมารับว่าจะสำรวมระวัง วิธีนี้เป็นความเจริญในอริยวินัย^{๖๐}

จากข้อความที่เรียบเรียงมานี้ จะเห็นได้ว่า หมอชิวโกมารัก เป็นผู้ที่มีความสามารถหลายด้าน สามารถจัดขบวนเสด็จได้อย่างดีเยี่ยม มิได้มีความรู้แค่เรื่องการแพทย์ที่สำคัญ ท่านเป็นข้าราชการที่มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินอย่างยิ่ง ทั้งเป็นผู้ที่เคารพพระบรมศาสดาอย่างสูงสุด ท่านปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างดีเยี่ยม

แนวความคิดที่อยู่เบื้องหลังเรื่องนี้ คือ หมอชิวโกมารัก เป็นแพทย์รักษาโรคภัย (กายิกโรค) แต่พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเป็นโรคทางจิต มีความเครียดและความขัดแย้งทางอารมณ์ค่อนข้างรุนแรง หมอชิวโกมารักจึงคิดว่า ยาทุกขนานที่เขาเรียนมา ไม่อาจรักษาให้หายได้ นอกจากอาศัยการบำบัดรักษาทางจิต ซึ่งต้องอาศัยผู้รู้จริง แต่ผู้ที่ไม่ใช่ครู ทั้ง ๖ ที่ราชอำมาตย์แต่ละคนอ้างถึง จะต้องเป็นพระพุทธรูปเท่านั้นที่จะทรงประทานธรรมโอสถถวาย และเมื่อพระเจ้าอชาตศัตรู ได้ทรงพบพระพุทธรูป ทรงสามารถบรรเทาพระโรคลงได้ ทรงกลายเป็นอุบาสกที่ดี เป็นการชี้ชัดว่า วิชาทางการแพทย์นั้นสามารถบรรเทาได้ เฉพาะโรคทางกายเท่านั้น ส่วนโรคทางจิต ต้องอาศัยวิถีการทางศาสนา หมอชิวโกมารัก ยอมรับเรื่องนี้และสามารถวินิจฉัยได้ว่า โรคชนิดไหนควรรักษาทางใด ไม่ยึดมั่นในความรูทาง การแพทย์ จนลืมเรื่องจิตใจของมนุษยชาติ

๓.๔ ความเกี่ยวข้องกับบุคคลทั่วไป

ความเกี่ยวข้องของหมอชิวโกมารักกับบุคคลทั่วไป ที่ปรากฏในคัมภีร์ส่วนมาก ก็เกี่ยวกับการรักษาพยาบาลคนทั่วไปที่ป่วยไข้แล้วขอให้รักษาพยาบาล เท่าที่ปรากฏก็ตั้งแต่ ท่านไปศึกษาวิชาแพทย์กับอาจารย์ทศปาโมกษ์ ท่านได้รู้จักกับพวกพ่อค้าที่เดินทางมาจาก กรุงคัสสิลา เพื่อเข้าพบเจ้าชายอภัยราชกุมาร แล้วท่านสอบถามถึงอาจารย์ที่สอนวิชาแพทย์ ที่กรุงคัสสิลา แล้วขออาศัยเดินทางไปด้วย ได้เข้าศึกษาวิชาแพทย์กับอาจารย์ทศปาโมกษ์ โดยมีได้เสียค่าเล่าเรียน เพราะท่านมิได้ทูลลาเจ้าชายอภัยราชกุมารบิดาบุญธรรมของท่าน

^{๖๐} เรียบเรียงจาก ที.อี. (บาลี) ๙/๒๕๐-๒๕๓/๘๕-๘๖, ที.อี. (ไทย) ๙/๒๕๐-๒๕๓/๘๕-๘๖, ที.อี.อ. (บาลี) ๑/๒๕๑-๑๕๒, ที.อี.อ. (ไทย) ๑/๒๕๑-๑๕๒.

ท่านไม่มีทรัพย์สินติดตัวมา ได้อยู่รับใช้อาจารย์แทนค่าเล่าเรียน เมื่อเรียนจบอาจารย์ได้มอบ
เสบียงทางให้หนึ่งหนอย ด้วยหวังว่าเมื่อเสบียงทางสิ้นแล้ว ชิวโกมารักจะได้อาศัยวิชาแพทย์
เลี้ยงตัวแล้วจะรู้คุณของอาจารย์และวิชาแพทย์^{๖๐}

หมอชิวโกมารัก ได้ใช้วิชาแพทย์ที่ตนศึกษามาเลี้ยงชีวิตก่อนที่จะกลับถึง
กรุงราชคฤห์ ขณะที่เขาเดินทางกลับ บังเอิญมีการร่ายเสฐริในเมืองสาเกตบวายเป็นโรคปวด
ศีรษะมา ๗ ปีแล้ว นายแพทย์ที่เก่ง ๆ หลายคนมารักษาก็ไม่สามารถจะบำบัดให้โรคหายได้
จนหมดอาลัยในชีวิต นอนรอความตายไปวัน ๆ หมอชิวโกมารักเข้าไปในเมืองสาเกตขอ
รักษาโรคของภรรยาเสฐริ ภรรยาของเสฐริไม่เชื่อว่าจะรักษาได้เนื่องจากเห็นว่า
เป็นหมอหนุ่มเพิ่งจบมาใหม่ คงจะยังไม่มีประสบการณ์พอ แม้แต่นายแพทย์ที่ลือนาม
หลายต่อหลายคน ยังไม่สามารถรักษาโรคของนางให้หายได้ หมอชิวโกมารักจึงบอกว่าจะ
รักษาให้หายก่อน จึงจะรับค่ารักษา ถ้าไม่หายจะไม่เอาอะไรเลย และจะยอมเป็นข้ารับใช้
ด้วย ภรรยาเสฐริชอบใจ สั่งให้หมอชิวโกมารักเข้าไปรักษา หมอชิวโกมารัก
ก็ซักถามถึงอาการ และขออนุญาตตรวจอาการป่วยอย่างละเอียด ก็ทราบว่า ภรรยาของ
เสฐริเป็นโรคที่เกิดในโพรงจมูก จึงมีอาการปวดศีรษะตลอดเวลา และที่ไม่หายเพราะได้รับ
การบำบัดโรคไม่ตรงกับสมุฏฐาน แล้วทำการรักษาจนภรรยาเสฐริหายจากโรคที่เป็น
เวียรังนาน ๗ ปีให้หายขาดได้ ด้วยปฏยาหยอดทางช่องจมูกขนานเดียว ใช้เวลาไม่ถึง
หนึ่งวัน ภรรยาของเสฐริได้สมนาคุณแก่หมอชิวโกมารักตามที่ตั้งใจไว้เป็นจำนวน
๔,๐๐๐ กหาปณะ

สามี บุตรชาย และหญิงสะใภ้ ทราบเข้า ได้ให้รางวัลแก่หมอชิวโกมารัก
อีกคนละ ๔,๐๐๐ กหาปณะ รวมแล้ว ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ และสามีของคนบวชทราบว่
หมอชิวโกมารักจะเดินทางกลับไปยังพระนครราชคฤห์ ก็ยังอนุเคราะห์ให้รดเทียมม้าและ
ให้ทาสหาลูกเพื่อคอยรับใช้ระหว่างทาง โดยได้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์เด็ดขาดด้วย

หมอชิวโกมารักได้รับค่ารักษาจำนวน ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ นั่งรถม้านำทาส
ทาสีเดินทางออกจากเมืองสาเกต กลับสู่พระนครราชคฤห์^{๖๑}

^{๖๐} วิ.ล. (บาลี) ๗/๒๗๖/๒๐๑-๒๐๓, วิ.ล. (ไทย) ๕/๒/๓๒๐-๓๒๓.

^{๖๑} เขียนเรียงจาก วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๓๐/๑๒๖-๑๒๘, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๓๐/๑๘๖-๑๘๘.

เมื่อกลับมาอยู่กรุงราชคฤห์แล้วท่านได้รักษาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ซึ่งป่วยเป็นโรคปวดศีรษะมา ๗ ปี เศรษฐีผู้นี้มีอุปการะคุณแก่พระราชและพวกคฤหบดีอยู่มาก ท่านเศรษฐีถูกแพทย์ทั้งหลายบอกคืนไข้ไม่ยอมรับรักษา บางคนคาดอากรว่า ท่านเศรษฐีจะต้องถึงแก่กรรมภายใน ๕ วัน บางคนก็คาดว่า ภายใน ๗ วัน พวกคนที่รู้จักเศรษฐีได้เข้าไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารกราบทูลขอให้ทรงพระกรุณาโปรดมีพระราชดำรัสสั่งให้นายแพทย์ชีวกโกมารภัจไปทำการรักษาพยาบาลเศรษฐี

หมอชีวกโกมารภัจรับพระราชโองการ แล้วไปตรวจอาการแล้วทำการรักษาเศรษฐีจนหายป่วย เศรษฐีให้ค่าตอบแทนในการรักษาพยาบาล โดยชอยกทวัตรย์สมบัติทั้งหมดให้แก่และยอมเป็นทาสด้วย หมอชีวกโกมารภัจ ขอเพียงให้ท่านถวายทรัพย์แก่พระเจ้าแผ่นดิน ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ โสดิน ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ

เศรษฐีดีใจมากที่ตนหายจากโรคภัย ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานต่อไปอีกแล้ว จึงได้ทูลเกล้าถวายทรัพย์แก่พระเจ้าพิมพิสาร ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ และให้หมอชีวกโกมารภัจ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ

หมอชีวกโกมารภัจกลับตัวด้วยเกียรติยศใหญ่ ราชสำนักต้อนรับความสามารถของท่านด้วยความยินดี ชื่อเสียงของหมอชีวกโกมารภัจแพร่หลายไปในแคว้นต่าง ๆ^{๖๓}

หมอชีวกโกมารภัจได้รักษาพยาบาลผู้ป่วยจนมีชื่อเสียงปรากฏไปทั่ว ที่กรุงพาราณสีเมืองหลวงของแคว้นกาสิ มีอาณาเขตด้านทิศตะวันออกติดกับแคว้นมคธ ประชาชนของทั้งสองแคว้นไปมาหาสู่กันเป็นประจำ พระเจ้าแผ่นดินของแคว้นกาสิกับแคว้นมคธทรงมีพระราชสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน

ห่างจากตัวเมืองพาราณสีไปทางทิศเหนือประมาณ ๑๐ กิโลเมตร คือป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ มีบุตรชายเศรษฐีคนหนึ่ง เล่นกีฬาหกกะเมน เป็นประจำ เกิดล้มป่วยด้วยโรคลำไส้^{๖๔} รับประทานอาหารลงไม่มีการดูดซึมเลย ทุกข์ทรมานมาก อาหารที่กินเข้าไปก็ไม่ย่อย อุจจาระปัสสาวะไม่สะดวก จึงซบมอมเมื่อดูดชีวิตพรรณไม่สดใส เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่งทั่วตัว เศรษฐีผู้เป็นบิดาเป็นทุกข์และหนักใจอย่างมากที่

^{๖๓} สืบเนื่องจาก จ.ม. (บาลี) ๔/๓๒๗/๑๓๐-๑๓๒/ จ.ม. (ไทย) ๔/๓๒๗/๑๔๖-๑๔๘.

^{๖๔} ภาษานบาลีว่า อญตคฤจาพาโธ (จ.ม. (บาลี) ๔/๓๒๗/๑๓๒) หมายถึง เกิดเป็นปณจันเพราะไส้พัวไม่ให้มีอรรถหรือลำไส้อุดตัน.

บุตรชายป่วยมีอาการเช่นนั้น เชิญหมอมารักษาพยาบาลหลายรายแล้ว ก็ไม่ทุเลา แต่กลับทรุดลง ได้ทราบกิตติศัพท์ของหมอชวีกโกมารภัจ ก็เลื่อมใส ต้องการจะได้หมอชวีกโกมารภัจมารักษาบุตรจึงเดินทางไปทูลขอหมอชวีกโกมารภัจจากพระเจ้าพิมพิสารมา รักษาพยาบาลบุตรชาย

พระเจ้าพิมพิสาร รับสั่งให้หมอชวีกโกมารภัจไปรักษาพยาบาลตามที่เศรษฐีทูลขอ หมอชวีกโกมารภัจรับพระราชโองการเดินทางไปตรวจดูอาการของคนไข้ แล้วทำการรักษาโดยการผ่าตัดดูแลรักษาจนคนไข้หายป่วย มีอาการเป็นปกติเหมือนแต่ก่อน

เศรษฐี ดีใจมากที่บุตรชายหายป่วย ได้สมนาคุณแก่หมอชวีกโกมารภัจด้วยเงินจำนวน ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ หมอชวีกโกมารภัจได้รับเงินจำนวนดังกล่าวแล้ว ก็ได้เดินทางกลับสู่พระนครราชคฤห์

ตั้งแต่นั้นมาชื่อเสียงของหมอชวีกโกมารภัจก็เป็นที่กล่าวขานกันทั่วกรุงพาราณสี ต่างโจษจันกันว่า “หมอหนุ่มจากกรุงราชคฤห์ผ่าท้องคนเอาไส้ออกมาตัดทิ้ง แล้วนำกลับเข้าในท้องอีก คนถูกผ่าท้องกลับหายป่วยเป็นปกติ เก่งราวกับหมอเวทดา”

เกียรติคุณเหล่านี้ ไม่ใช่แต่หมอชวีกโกมารภัจจะมีความภาคภูมิใจเท่านั้น กระทั่งเจ้าชายอภัยและพระเจ้าพิมพิสารก็ทรงโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ที่มีหมอมีความสามารถจุจหมอเวทดามาประดับพระราชสำนักแห่งแคว้นมคธ^{๖๔}

^{๖๔} เขียนเรียงจาก วิ.ม. (บาลี) ๕/๑๓๓/๑๓๖-๑๓๗, วิ.ม. (ไทย) ๕/๑๓๓/๑๔๗-๑๔๘.

บทที่ ๔

ศึกษาวิเคราะห์การรักษายาบาลของหมอชีวกโกมารภัจ

๔.๑ วิธีการรักษายาบาลของหมอชีวกโกมารภัจ

(๑) การใช้สมุนไพร

เรื่องการใช้สมุนไพร ในครั้งพุทธกาลนั้น ปรากฏว่าภิกษุสงฆ์เป็นไข้ หลายครั้ง หลายหน แต่ละครั้งก็ต้องใช้สมุนไพรต่างกันออกไป ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์แสวงหามานำบำบัดอาการให้ได้ตามต้องการ ดังข้อความที่พอสรุปได้ว่า

ครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเป็นไข้ ต้องการใช้รากไม้เป็นยานำบำบัดไข้ ได้นำเรื่องเข้ากราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้รากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น ขิงสด ร่านน้ำ ร่านปาระ อุดคืด ข่า แผลง แห้วหมู หรือรากไม้นชนิดอื่นที่ใช้เป็นยาได้ รับประเคนแล้วเก็บไว้จนได้ตลอดชีวิต เมื่อเป็นไข้ไม่สบาย^๑

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ยังได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นไข้ใช้น้ำฝาดสมุนไพรที่ใช้เป็นยานำบำบัดไข้ คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบอระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดสมุนไพรชนิดอื่นที่ใช้เป็นยา รับประเคนแล้วเก็บไว้จนได้ตลอดชีวิต เมื่อเป็นไข้ไม่สบาย^๒

ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นไข้ใช้ผลไม้ที่ใช้เป็นยานำบำบัดไข้ คือ ลูกพลีลังคะ ตัปสี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ชนิดอื่นที่ใช้เป็นยา รับประเคนแล้วเก็บไว้จนได้ตลอดชีวิต เมื่อเป็นไข้ไม่สบาย^๓

^๑ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖/๒๗๙, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖/๒๘๖.

^๒ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖/๓๐๙-๓๑๐, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖/๓๑๗.

^๓ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖/๓๑๐, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖/๓๑๗.

ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นไข้ใช้ใบไม้ที่ใช้เป็นยานำบำบัดไข้ คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ชนิดอื่นที่ใช้เป็นยา รับประทานแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิต เมื่อเป็นไข้ไม่สบาย^๔

ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นไข้ใช้ยางไม้ที่ใช้เป็นยานำบำบัดไข้ คือ ยางหิงคุ์ ยางเคียว จากหิงคุ์ ยางเคียวจากเปลือกหิงคุ์ ยางจากยอดต้นคทะ ยางจากใบต้นคทะ ยางเคียวจาก ใบต้นคทะ ก่ายาน หรือยางไม้ชนิดอื่นที่ใช้เป็นยา รับประทานแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิต เมื่อเป็นไข้ไม่สบาย^๕

ครั้งหนึ่ง พระปิลินทวัจฉะ อาพาธเป็นโรคลม พวกแพทย์กล่าวว่า ต้องหุงน้ำมัน ให้ฉัน พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาต^๖ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้ยาบรรเทาอาการอาพาธ^๗ ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้เบ็ดเมตตัมภิกกาศะบาดแผล^๘ นอกจากนี้ ยังทรงอนุญาตเครื่องมือต่าง ๆ ที่สำหรับใช้ในการปรุงยาสมุนไพร^๙

นอกจากพระพุทธเจ้า จะทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้สมุนไพรนำบำบัดอาการอาพาธ แล้วยังทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ฉันเภสัช ๕ ชนิด คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย รักษาวาโรศุขผอม หมองคล้ำ ชีตเลหิณ ให้ฉันได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล^{๑๐}

เหตุการณ์เกี่ยวกับการทรงอนุญาต ให้ภิกษุสงฆ์ใช้ยาสมุนไพรนี้ สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเหตุการณ์ก่อนที่หมอชีวกโกมารภัจ รับประทานพริกขี้หนูเพื่อรักษาพยาบาล พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์

อบสมุนไพรนำบำบัดพระอาการอุทรผูกของพระพุทธเจ้า

สำหรับหมอชีวกโกมารภัจนั้น ปรากฏว่าท่านได้ใช้สมุนไพรในการรักษาพยาบาล พระพุทธเจ้าที่ทรงประชวรด้วยโรคพระอุทรผูก โดยใช้กานอุบลอบถวายให้พระพุทธเจ้าทรง สูดดมขับถ่าย การรักษาพระพุทธเจ้าที่ทรงประชวรด้วยโรคพระอุทรผูกนี้ หมอชีวกโกมารภัจ

^๔ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๗/๓๐, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๗/๔๗

^๕ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๗/๓๐, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๗/๔๘.

^๖ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๗/๓๐๙, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๗/๕๕.

^๗ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๗/๓๖, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๗/๕๙.

^๘ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๗/๓๖, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๗/๕๙.

^๙ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๗/๓๐๘, ๒๖๗/๓๖, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๗/๕๙, ๒๖๗/๕๖.

^{๑๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๖-๒๖๗/๓๖-๒๘, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๖-๒๖๗/๕๖-๕๘.

ได้ปรุ่ยาให้สุดตมจากก้านอุบล ๓ ก้าน พระพุทธร่องค์ทรง่ายถึง ๓๐ ครั้ง อาการพระประชวรก็หายเป็นปกติ^{๓๑} ซึ่งตามความรู้ในทางการแพทย์ในปัจจุบัน ก็ยังไม่สามารถวิเคราะห์ถึงเรื่องยาถ่ายพิษชนิดนี้ได้ ข้อที่เป็นปัญหาคือ ท่านชวีกโกมารภักจีเชื้อโรเป็นด้วยาสาคัญที่ทำให้ถ่าย รวมทั้งวิธีการบริหารยา^{๓๒}ซึ่งใช้วิธีสุดตมแสดงถึงความรู้ความสามารถอย่างเยี่ยมยอด ของหมอชวีกโกมารภักจี ซึ่งท่านสามารถพลิกแพลงวิธีการใช้ยาได้ตามความสะดวกและพอใจ

ผสมสมุนไพรกับเนยใสถวายการรักษาพระเจ้าจันทรปักษ์โชต

การรักษาโรคผอมเหลืองของพระเจ้าจันทรปักษ์โชต แห่งกรุงอุษะณี อวันดีชนบทจนหายขาด ด้วยการปรุ่ยาซึ่งก็ต้องใช้สมุนไพรแทรกเนยใสถวายให้เสวยในครั้งเดียว ซึ่งมีรายละเอียดพอสรุปได้ ดังนี้

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงรับพระราชสาสน์ของพระเจ้าจันทรปักษ์โชต ขอหมอชวีกโกมารภักจีไปถวายการรักษาพยาบาล จึงรับสั่งให้หมอชวีกโกมารภักจีไปถวายการรักษาพยาบาล ทั้งนี้เพื่อให้พระราชสัมพันธ์ไมตรีระหว่างพระองค์กับพระเจ้าจันทรปักษ์โชตเป็นไปด้วยดี

หมอชวีกโกมารภักจี เดินทางไปเข้าเฝ้าพระเจ้าจันทรปักษ์โชต กราบทูลขอพระราชวโรกาส ตรวจพระวรกายพิจารณาพระอาการแล้วทราบบว่า ทรงพระประชวรและจะทรงหายด้วยเสวยพระโอสถที่ปรุ่ถวายเพียงครั้งเดียว จึงกราบทูลขอถวายการรักษาพยาบาล

พระเจ้าจันทรปักษ์โชตตรัสถามว่า จะรักษาอย่างไร หมอชวีกโกมารภักจีกราบทูลว่า ถวายพระโอสถผสมเนยใสพระองค์ตรัสสั่งหมอชวีกโกมารภักจีไม่ให้เนยใสทรงเกลียดเนยใสมากเพียงใดกลับก็ทนไม่ไหว มันเหม็นน่ารังเกียจ รับสั่งว่า จะรักษาอย่างไร หรือให้กินยาอะไรยอมทุกอย่าง ขออย่าให้กินยาที่ใส่เนยใส^{๓๓}

^{๓๑} วิ.ม. (บาฬี) ๕/๓๓๖/๑๓๖-๑๓๘, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๖/๑๓๖-๑๓๗.

^{๓๒} เท่าที่สืบมาว่า เหตุที่พระเจ้าจันทรปักษ์โชตทรงรังเกียจเนยใสมากนั้น เพราะได้เคยเสวยพระราชดิเป็นแม่บงนางมาแต่อดีต พระอรธกรถาจารย์กล่าวไว้ว่า พระเจ้าจันทรปักษ์โชตนี้มีพระราชสมภพเนื่องมาจากแม่บงนางพราวว่า เมื่อพระชนบิของพระองค์ทรงมีอายุ บรรพณอยู่บที่บรรพณ แม่บงนางได้เข้าไปบพบนกับพระเกศ พระนางได้ทรงพระศวรด้วยการกลืนคอกแห่งแม่บงนางนั้น ดังนั้นก้านเนยซึ่งเป็นยาสำหรับบำบัดคอกแม่บงนาง และเป็นของเกลียดสำหรับแม่บงนางทั้งหลายด้วย พระเจ้าจันทรปักษ์โชตจึงทรงมีพระกระสรับสั่งกับหมอชวีกโกมารภักจีว่า ห้ามใส่บ้ามันเนยเป็นกระสากับพระโอสถ (วิ.ส. (บาฬี) ๗/๓๓๖/๒๐๕-๒๐๖, วิ.ส. (ไทย) ๕/๒/๒๕๕).

หมอชิวโกมารักจนรักใจอย่างยิ่ง เพราะพระโสดที่เจ้ปรุ่งถวายหากขาดเนยใส ก็ไม่เกิดสรรพคุณบำบัดอาการพระประจวบให้หาย คิดหาอุบายแก้ไขแล้วกราบทูลลากลับไปยังที่พักพยายามคิดหาวิธีใช้เนยใสผสมพระโสดถวาย โดยไม่อาจทรงทราบ แล้วคิดอุบายวิธีได้โดยนำเนยใสมาเคี้ยวให้ละลายปรุ่งให้มีสีกลิ่น และรสแปลกไปจากเดิม เหมือนน้ำผึ้ง เอาเครื่องยาใส่ลงไปเคี้ยวในเนยใสจนละลายเข้ากันแล้ว จะได้พระโสดถวายพระเจ้จัดหามาใช้สดเสวยเพียงครั้งเดียวจะทรงหายจากโรคที่ทรงพระประชวร

คิดวิธีปรุ่งพระโสดได้แล้วคิดหาวิธีที่จะรอดพ้นจากพระอาชญา เมื่อเช้าเฝ้าพระเจ้จัดหามาใช้สด จึงกราบทูลอ้างว่ามีความขัดข้องที่ต้องชวนชวาลเลือกหาเครื่องยาจะนำมาใช้แทนเนยใส แต่ยังไม่หาได้ กราบทูลขอพระราชทานความสะดวกพาหะและประตูเมืองออก-เข้า เพื่อไปแสวงหาสมุนไพรตามบ้านนอกเมือง ขอพาหะที่ไปมาโดยรวดเร็ว และประตูเมืองที่ออก-เข้าได้ทันทีทุกเวลา จะเป็นความสะดวกในการถวายการรักษาพยาบาล

พระเจ้จัดหามาใช้สดทรงพิจารณาแล้ว ทรงเห็นเป็นเรื่องที่มีเหตุผล จึงมีพระราชดำรัสให้สั่งเจ้าพนักงานราชพาหะและเจ้าพนักงานรักษาประตูเมืองทุกประตู ให้ทราบโดยทั่วกัน รับสั่งให้จัดหาพาหะตามที่หมอชิวโกมารักต้องการ หมอชิวโกมารักต้องการออกหรือเข้าทางประตูใด เวลาใด ก็ให้ออกหรือเข้าทางประตูนั้น เวลานั้น ได้ทันที

หมอชิวโกมารัก ได้รับพระราชทานความสะดวกทุกอย่าง ก็เฝ้าฯ ถวายบังคมกราบถวายบังคมพระเจ้เพียงผู้เดียวอย่างมิดชิด ไม่ให้ผู้อื่นได้รู้เห็น ปรุ่งยาเสร็จถวายลงในภาชนะแล้วเก็บสิ่งของจำเป็นที่นำติดตัวมาพร้อมกันเสด็จทาง เสร็จมีการลอบหนีกลับ

รุ่งขึ้น หมอชิวโกมารักเฝ้าฯ พระเจ้จัดหามาใช้สดถวายพระโสด เมื่อพระองค์ทรงรับเสวยแล้ว ระหว่างที่เนยใสในพระโสดยังไม่ย่อย ก็กราบทูลถวายบังคมทูลลาออกจากที่เฝ้า อ้างจะรีบไปแสวงหาเครื่องยาเพื่อปรุ่งเป็นพระโสดถวายต่อ แล้วไปที่โรงราชพาหะ ขอช้างพังภักทวดี^{๓๓} จากเจ้าพนักงาน ได้ช้างแล้วจึงขึ้นช้างพังภักทวดีออกจากประตูเมืองด้านหนึ่ง รีบหนีไปโดยเร็ว

^{๓๓} พาหะของพระเจ้าจัดหามาใช้สดที่สามารถเดินทางได้เร็วเป็นพิเศษมีอยู่ ๔ ตัว และอีก ๑ นายรวมเป็น ๕ ตัว คือ ๑. ช้างพังชื่อภักทวดี ไม่ได้วันอะไร โยชน์ ๒. มหาดเล็กชื่อเกาะ (กำเนิดโดยสมมุติว่ามีความดี) ไม่ได้วันอะไร โยชน์ ๓. ม้าชื่อเวทกาลี และ ๔. ม้าชื่อมฤคชกลี มีกำหนดจะเข้าปีได้วันอะไร โยชน์ ๕. ช้างพังชื่อนามหาดี ไม่ได้วันอะไร ๑๒๐ โยชน์ พาหะทั้ง ๕ นี้ ก็เกิดเพราะอำนาจของบุญที่พระองค์เคยบำเพ็ญเมื่อเกิด (จุ.ม.ล. (ภาวิ) ๑๒๐๖-๒๐๗).

การที่หมอชิวโกมารักเฝ้าฯ ใช้ช้างพังภักทวดีเป็นพาหะ ลอบหนีในครั้งนั้นขณะที่จะให้พาหะอื่นก็ไม่ได้เรียกว่า สันนิษฐานว่าต้องไปจับกับจากเมืองสุโขทัยอย่างสะดวก เพราะจะไม่เป็นเหตุให้ผู้สืบเชื้อสาย ลอบหนี ส่วนเรื่องที่จะมีผู้พาหะที่เฝ้าฯ ติดตาม ท่านคงจะคิดแก้ไขปัญหานี้ในภายหลัง.

พระเจ้าจันชนปัชโชตเสวยพระโสดที่หมอชิวโกมารักปรุงถวายแล้ว เพียงครู่ใหญ่ พอเนยใสที่ได้เสวยด้วยนั้นย่อย ก็ทรงพระอุเทกะออกมาทำให้ทรงได้กลิ่นเนยใส ซึ่งทรงวังเกียจที่สุด มีพระราชดำรัสกับบรรดามหาดเล็กทั้งหลายที่เฝ้าแน่นอยู่ว่า ข้าถูกอ้ายหมอชวาตีขี้ขี้บ้องอาจลงให้กินเนยใส อ้ายหมอคนนี้ร้ายมาก ต้องลงโทษมันให้สาหัส พวกเจ้าจงไปตามจับตัวมันมา

พวกมหาดเล็กก็รีบไปยังที่พักของหมอชิวโกมารัก แต่ค้นหาไม่พบตัว จึงออกสืบถามทราบว่าหมอชิวโกมารักหนีออกจากเมืองไปแล้ว จึงรีบกลับมากราบบังคมทูลให้พระเจ้าจันชนปัชโชตทราบ

พระเจ้าจันชนปัชโชตทรงพระพิโรธมาก มีพระราชดำรัสสั่งให้กษัตริย์มหาดเล็กรีบติดตามไปหาตัวหมอชิวโกมารักกลับมา

มหาดเล็กกษัตริย์มหาดเล็กรีบสนองกระแสพระราชดำรัส รีบเดินทางติดตามหมอชิวโกมารักไปทัน แต่ถูกหมอชิวโกมารักลวงให้กินมะขามป้อมแก้กระหายน้ำ เกิดอาการท้องเสียถ่ายจนอ่อนกำลังลุกขึ้นยืนไม่ได้ ต้องนอนถ่ายอยู่ ณ ที่นั่นเอง

ขณะที่มหาดเล็กกษัตริย์มหาดเล็กนอนถ่ายอยู่ หมอชิวโกมารักก็บอกลาเขาและสั่งให้น้าเอาข้าวฟ่างภัททวดีไปคืนพระเจ้าจันชนปัชโชตด้วย มหาดเล็กกษัตริย์มหาดเล็กถามหมอชิวโกมารักว่า ตนจะตายเพราะการถ่ายคราวนี้หรือไม่ หมอชิวโกมารักจึงตอบว่า ไม่ถึงตาย แต่จะมีอาการอ่อนเพลียหลังจากหยุดถ่ายแล้ว ทำให้สิ้นกำลังจนเดินไม่ไหว ก็ขึ้นช้างภัททวดีกลับไม่นาน พอตกก็จะอ้วนท้วนแข็งแรงยิ่งขึ้นกว่าเดิม เพราะได้ขับถ่ายสิ่งที่เปื้อนโทษออกจากร่างกายหมดสิ้นไปด้วยพร้อมกันในครั้งนี้ เมื่อกลับไปเข้าเฝ้าพระเจ้าจันชนปัชโชต จงกราบบังคมทูลว่าฉันไม่กลับไปเฝ้าอีกแล้ว กลับจะต้องได้รับพระราชอาญา จากนั้นหมอชิวโกมารักก็เดินทางกลับกรุงราชคฤห์ เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ทรงมีรับสั่งว่า ที่สามารถหนีมาได้แล้ว ถ้าไม่หนีมา จะถูกประหารชีวิต^{๑๔}

^{๑๔} สุวณณมัยคัน วิ.ม. (ปาลี) ๕/๑๓๔/๑๓๓-๑๓๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๑๓๔/๑๓๓-๑๓๖.

ปรุเงยไฮสสมสนุไพรรักษาโรคนโพรงจุมก

ทำการรักษาภรรยาของเศรษฐีเป็นโรคนโพรงจุมก มีอาการปวดศีรษะตลอดเวลา หมออื่นรักษาพยาบาลไม่หายเพราะทำการบำบัดโรคไม่ตรงกับสมุฏฐาน หมอชิวโกมารภักทำการรักษาโรคให้โดยใช้น้ำมันสมุนไพรหนึ่งซองมือ^{๔๔} ปรุเงยด้วยเครื่องยาต่าง ๆ ซึ่งมีสรรพคุณบำบัดโรคนั้น โดยนำเครื่องยาใส่ลงในภาชนะที่สะอาด นำเนยใสใส่ลงไปด้วย แล้วตั้งบนเตาไฟหุงเพื่อให้เครื่องยาแต่ละอย่าง ละลายรวมกันด้วยความร้อน โดยมีเนยใสเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงมิให้ไหม้ เมื่อเครื่องยาทั้งหลายละลายเข้าด้วยกันแล้ว ยกภาชนะขึ้นจากเตาไฟ ตั้งพักไว้จนเย็นสนิท แล้วให้คนไข้นอนหงายบนเตียง มีคนคอยช่วยดูแล เมื่อเรียบร้อยแล้ว หมอชิวโกมารภัก จึงหยอดยาเข้าทางจุมก ส่งผลให้คนไข้พยายามสูดยาให้เข้าไปลึก ๆ เนื่องจากคนไข้สูดยาน้ำมันเหลวเข้าทางจุมก เมื่อหมอชิวโกมารภักหยอดยาลงไปในช่องจุมกเรื่อย ๆ คนไข้จึงสำลักจนเนยใสและยาที่หยอดเข้าไปไหลเยิ้มออกจากปาก ต้องบ้วนลงในกระโถน ภรรยาเศรษฐีคนไข้ผู้รับการรักษา จึงสั่งสาวใช้ที่คอยปรนนิบัติให้เอาสำลีคอยซับเอาแต่เนยใสในกระโถนเก็บไว้ ห้ามมิให้นำไปทิ้ง

หมอชิวโกมารภักเห็นเข้าคิดว่า “คนไข้นี้เป็นภรรยาเศรษฐีมีทรัพย์สินสมบัติมากมาย แต่สกปรกยิ่งนัก ข้ายังชี้เหนียว เนยใสสกปรกไม่มีราคาที่สำคัญออกมาแล้ว เพียงนิดหน่อยควรทิ้ง ยังเสียดายสังคนไข้ให้เก็บเอาไว้อีก เครื่องยาที่เราปรุงขึ้นแต่ละอย่างล้วนแต่หาได้ยาก มีราคาแพงมาก กลับไม่เห็นคุณค่าและไม่สนใจยอมให้ทิ้งได้ เราเห็นที่จะอับโชค คนไข้แม้รักษาให้หายขาด คงให้ค่ารักษาเพียงนิดหน่อย”

ภรรยาเศรษฐีเห็นสีหน้าของหมอชิวโกมารภักผิดแปลกไปจากเดิม ก็รู้ได้ว่ากำลังคิดอะไรอยู่ ต้องการทราบความจริง จึงได้ถามว่า หมอคิดอะไรอยู่ หมอชิวโกมารภักก็ตอบนางไปตามความจริง

ภรรยาเศรษฐีชี้แจงให้ว่า “คนเป็นคนมีเหย้ามีเรือน เป็นแม่บ้าน ต้องเป็นผู้รอบคอบถ้วนถี่ มิฉะนั้นจะหมดเปลืองเกินความจำเป็นโดยใช่เหตุ ของอะไรที่พอจะสงวนได้ยังเป็นประโยชน์อยู่ ก็ควรต้องหวงแหนไว้ก่อน อย่าทิ้งหรือทำลาย หากละลายในเรื่องเล็กน้อย ก็จะติดเป็นนิสัย ทำให้เคยตัวจนละเลยขาดความรอบคอบ แม้ในเรื่องอื่นที่เป็นเหตุให้ต้องหมดเปลือง หรือเป็นช่องทางรั่วไหลของทรัพย์สินสมบัติ โดยไม่รู้จักอุดทาง

^{๔๔} เทียบ ๓-๔ กัณฑ์โล.

เร็วไหลเช่นนี้ ย่อมต้องลำบากเดือดร้อนในภายหลัง จะไม่อาจดำรงวงศ์ตระกูลให้มั่นคงสืบต่อไปได้ เณรโลที่ฉันทน์ออกมานั้น ฉันเห็นว่ายังมีประโยชน์พอใช้อย่างอื่นได้อีก จึงสั่งให้เขาเอาสำลีขี้กับเอาไว้ ยังไม่ให้ทิ้ง เพราะเอาไว้ใช้ทาที่เท้าของพวกบ่าวไพร่ในบ้านเมื่อเกาแผล หรือเป็นแผลที่เท้าก็ได้ หรือใช้เติมน้ำบนตะเกียงก็ได้ แม้จะไม่มีวาคาอีกแล้ว แต่ยังมีประโยชน์เช่นนี้ ดีฉันจึงยังเสียดาย สั่งให้เขาเก็บเอาไว้ ขอให้หมองจงเข้าใจ และสบายใจ อย่าได้กังวลในเรื่องคำรักษาที่จะได้รับ ฉันตั้งใจไว้แล้ว หมอใดรักษาฉันให้หายได้ ควรจ่ายค่ารักษาแก่หมอนั้นเป็นเงินจำนวนเท่าไร ฉันจะให้เต็มตามจำนวนที่ตั้งใจไม่ลดลงจากกำหนดเดิม หากหมอสามารถรักษาโรคที่เกิดขึ้นแก่ฉันให้หายขาด หมอจะได้รับค่ารักษาตามจำนวนที่ฉันตั้งใจจะให้”

หมอชิวโกมารักังฟังแล้วก็เข้าใจ หายสงสัย จึงหยอดยาให้นางต่อไป และเผื่อดูอาการผู้ป่วยด้วยความเอาใจใส่ เห็นอาการของนางดีขึ้นโดยลำดับ เมื่อหยอดยาที่ปรุงจนหมดและให้ภรรยาเศรษฐีนอนพักผ่อนสมควรแล้ว ได้สั่งให้นางลุกขึ้นนั่ง เพื่อพิจารณาอาการว่าหายป่วยหรือยัง

ภรรยาเศรษฐีได้รับการรักษาพยาบาลตรงกับสมุฏฐานของโรค ก็มีอาการทุเลา และหายปวดศีรษะ หายขาดจากความทุกข์ทรมาน รู้ตัวว่าหายแล้ว เกิดความอัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง พยายามสังเกตอาการของตนต่อไป ก็มีความมั่นใจว่า ตนหายจากโรคแล้วเด็ดขาด ไม่มีอาการปวดศีรษะอีกเลย นางดีใจมาก สรรเสริญหมอชิวโกมารักังที่รักษาโรคเรื้อรังนานถึง ๗ ปีให้หายขาดด้วยการปรุงยาหยอดทางช่องจมูกเพียงขนานเดียว ใช้เวลาไม่ถึงหนึ่งวัน^{๒๖}

(๒) การผ่าตัด

ผ่าตัดกะโหลกศีรษะเศรษฐี

เรื่องการผ่าตัดนั้น ในฝ่ายภิกษุสงฆ์ แต่แรกพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ทำการผ่าตัดให้กันและกัน แต่ภายหลังทรงห้าม เนื่องจากไม่มีความรู้ในเรื่องนี้เพียงพอ^{๒๗}

หมอชิวโกมารักังได้ด้วยการรักษาแผลของพระพุทธเจ้าที่ชื่อพระบาทห่อเลือดจากก้อนหินที่พระเทวทัตตั้งใจถืองถึงเพื่อให้ไปทับพระพุทธเจ้า จนสะเก็ดของก้อนหิน

^{๒๖} สุวตฺตปิฎก จ.ม. (ปาลี) ๕/๓๓๐/๑๒๖-๑๒๗, จ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๐/๑๕๓-๑๕๔.

^{๒๗} สุวตฺตปิฎก จ.ม. (ปาลี) ๕/๓๖๗/๓๖, ๓๖๘/๔๗-๔๘, จ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๗, ๓๖๘/๕๔, ๗๔.

กระเด็นไปทำให้ข้อพระบาทห่อพระโลหิต หมอชิวโกมารักก็รักษาพระพุทธรูปโดยการเอายาพอกแล้วพันผ้าทิ้งไว้หลายชั่วโมง ซึ่งในการแพทย์ปัจจุบันการรักษาอาการห้อเลือดยังต้องใช้ยาผสมสารเคมีซึ่งละลายก้อนเลือดยังต้องใช้เวลาประมาณ ๔-๕ วัน แต่ยาของท่านชิวโกมารักใช้เวลาเป็นชั่วโมงเท่านั้น

หมอชิวโกมารัก ได้ตรวจรักษาเศรษฐีที่ป่วยเป็นโรคปวดศีรษะ โดยวิธีผ่าตัด พร้อมทั้งใช้คำพูดเชิงจิตวิทยา คือบอกเศรษฐีว่า จะรักษาโรคนี้ให้หายได้ เศรษฐีต้องมีความอดทนนอนตะแคงข้างขวาเพียงท่าเดียว โดยไม่พลิกนอนทำอื่นเลยเป็นเวลาติดต่อกันนานถึง ๗ เดือน นอนตะแคงข้างซ้ายเพียงท่าเดียวโดยไม่พลิกนอนทำอื่น เป็นเวลา ๗ เดือน และนอนหงายเพียงท่าเดียวอีก เป็นเวลานานอีก ๗ เดือน

เศรษฐีมีความดีใจที่หมอชิวโกมารักจะรับรองว่าจะรักษาโรคที่เกิดแก่ตนให้หายได้ จึงตอบด้วยความมั่นใจว่า ตนสามารถนอนได้

หมอชิวโกมารักมีความพอใจมาก ที่เศรษฐีมีกำลังใจเข้มแข็ง และให้คำรับรองเช่นนั้น จึงตกลงใจที่จะบำบัดโรคเศรษฐีนี้ด้วยศัลยกรรม^{๓๔} ตามที่คิดไว้แต่แรก ซึ่งจำเป็นต้องผ่าตัดตรงบริเวณกะโหลกศีรษะผู้ป่วยโดยต้องใช้ความระมัดระวังอย่างมาก และต้องทำด้วยความประณีตที่สุด ทั้งใช้เวลาทำโดยเร็วอีกด้วย จึงเริ่มโดยให้ยาล้างท้อง ขับถ่ายสิ่งเป็นโทษที่หมักหมมอยู่ในท้องของเศรษฐีนั้นออกก่อน ให้โกนศีรษะจนเกลี้ยงเกลา และให้ทำความสะอาดทั่วร่างกายจนหมดจดบริสุทธิ์ จากนั้นให้ท่านเศรษฐีนอนบนเตียง ทายาทัวบริเวณที่จะผ่าตัดเพื่อระับความเจ็บปวด แล้วให้มัดวางของเศรษฐีไว้กับเตียงอย่างแน่นเพื่อไม่ให้ดิ้น

เมื่อได้จัดการทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว หมอชิวโกมารักจึงใช้มีดสำหรับการผ่าตัดผู้ป่วยซึ่งแหลมคมเป็นพิเศษ ประจงกรีดเปิดหนังศีรษะของเศรษฐีด้วยความระมัดระวัง แล้วเปิดรอยประสานกะโหลกศีรษะ ใช้มีดอย่างเล็กคีบตัวสัตว์ที่มีชีวิตออกมาจากรอยประสานกะโหลกศีรษะนั้นสองตัว ตัวหนึ่งเล็ก อีกตัวหนึ่งใหญ่ และแสดงสัตว์ทั้งสองตัวให้ผู้ที่อยู่ในสถานที่นั้นได้ดูด้วยกัน ทั้งชี้แจงให้คนที่ได้เห็นแล้วเข้าใจว่า สัตว์สองตัวที่อยู่ใน

^{๓๔} ศัลยกรรม หมายถึง การรักษาโรคโดยวิธีผ่าตัด (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๖), หน้า ๘๕๖, ศัพท์ทางศาสนาใช้คำว่า สัตถยกรรม (วิ.ม. (กษ) ๕/๒๗๖/๗๔, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬารามราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒๒).

รอยประสานกะโหลกศีรษะของเศรฐฐี มันเจาะกะโหลกศีรษะของเศรฐฐี ทำให้เศรฐฐีมี
อาการปวดศีรษะอย่างรุนแรง ถ้าสัตว์ทั้งสองตัวเจาะกะโหลกศีรษะเข้าไปได้แล้วกันมันสมอง
ท่านเศรฐฐีก็ต้องถึงอนิจกรรมด้วยความปวดศีรษะอย่างทรมาณ

การที่บรรดาหมอได้ตรวจเห็นและพยากรณ์ว่าท่านเศรฐฐี จะถึงอนิจกรรม
ภายใน ๕ วัน เพราะได้เห็นสัตว์ตัวใหญ่ ที่จะถึงอนิจกรรมใน ๗ วัน เพราะได้เห็นสัตว์ตัวเล็ก
แล้วหมอชีวกโกมารภัจจึงทนายา ปิดรอยประสานกะโหลกศีรษะ ดึงหนังศีรษะปิดเข้าที่
ตามเดิมแล้วเย็บหนังศีรษะจนสนิท ทายาสมานแผลที่เย็บไว้จนเรียบร้อยแล้วให้แก้มัดเศรฐฐี
ประคองให้นอนนิ่ง ๆ ในท่านอนตะแคงขวา ก่อน กำชับสิ่งเจ้าของไข้ (คือ ภรรยาและบุตร)
ให้จัดคนคอยระวังดูแลตลอดเวลา และห้ามไว้เป็นเด็ดขาดอย่ายอมให้ผู้ป่วยพลิกเปลี่ยน
ท่านอน เพราะจักเกิดการอักเสบ โดยกระเทือนกะโหลกศีรษะที่เปิดออกแล้วนั้น แม้หมอ
ชีวกโกมารภัจเองก็ได้นั่งมาตรวจเย็บมดูอาการทุกวันวันละหลายเวลาไม่ได้ขาด

เศรฐฐีทุเลาอาการปวดศีรษะลงโดยลำดับ แต่เมื่อนอนตะแคงข้างขวาเพียง
ทำเดี๋ยวติดต่อกันหลายวัน ก็เกิดทุกขเวทนาปวดเมื่อยทั่วร่างกาย ไม่สบายที่นอนเช่นนั้น
จนสุดจะอดทนได้ หลังจากทีนอนตะแคงข้างขวาแล้วไปแล้ว ๗ วัน รู้ตัวว่าไม่สามารถ
ทนนอนในที่นี้ต่อไปอีก จึงได้พูดกับหมอชีวกโกมารภัจ เมื่อหมอมาตรวจเย็บมดูอาการว่า
ท่านทนไม่ได้ก็ต้องนอนตะแคงข้างขวาทำเดี๋ยว ทุกข์ทรมาณจนสุดจะทนต่อไปได้

หมอชีวกโกมารภัจเห็นว่าท่านเศรฐฐีนอนมาได้เวลาพอสมควร จึงอนุญาต
ผ่อนผันให้เปลี่ยนมานอนข้างซ้ายบอกว่า ท่านพยายามนอนข้างซ้ายให้ได้ ๗ เดือน ก็แล้วกัน

พอล่วงไปได้ ๗ วัน เศรฐฐีก็ทนนอนตะแคงข้างซ้ายเพียงทำเดี๋ยวต่อไปไม่ได้อีก
หมอชีวกโกมารภัจก็ยอมให้เปลี่ยนเป็นนอนหงาย ครั้นนอนหงายอย่างนั้นล่วงไปได้ ๗ วัน
เศรฐฐีก็หมดความอดทนที่จะนอนโดยทำเดี๋ยวเช่นนั้นอีกต่อไป ได้คร่ำครวญกับหมอชีวก
โกมารภัจอย่างน่าสงสาร เพราะไม่อาจทนที่ต้องนอนหงายต่อไปได้

หมอชีวกโกมารภัจ บอกว่า ท่านลุกขึ้นได้แล้ว เศรฐฐีมีความสงสัย ถามหมอ
ชีวกโกมารภัจว่า หมอบอกให้นอนตะแคงข้างขวา ๗ เดือน ตะแคงข้างซ้าย ๗ เดือน และ
ต้องนอนหงายอีก ๗ เดือน รวมยี่สิบเอ็ดเดือนตามที่กำหนดหลังการผ่าตัด เมื่อผ่าตัด
เสร็จแล้ว ข้าพเจ้านอนตะแคงขวาเพียง ๗ วัน ตะแคงซ้าย ๗ วัน และนอนหงายอีก
๗ วัน รวมยี่สิบเอ็ดวัน ยังไม่ครบตามที่บอก เหตุไรหมอจึงสั่งให้ข้าพเจ้าลุกขึ้นได้ โปรด
ชี้แจงให้เข้าใจด้วย

หมอซึกโกมารภักจบอกให้ทราบ ว่า ตนจะทำการรักษาโรคนี้หายขาดโดยให้คนใช้นอนนิ่งหลังผ้าตัดภายในเวลาเพียงสามสัปดาห์ คือ ๒๑ วัน แต่ที่ต้องบอกให้คนนอนถึง ๒๑ เดือน ก็เพื่อให้คนใช้มีความอดทน เมื่อนอนได้ตามที่ต้องการ คือ ท่ำละ ๗ วันรวม ๒๑ วัน หากบอกตามตรง คนใช้คงไม่มีความอดทนที่จะทำตามจนครบ ๒๑ วัน ท่านนอนครบกำหนดแล้ว ที่ให้นอนนิ่งนี้ เป็นประโยชน์มาก ทำให้กะโหลกศีรษะไม่กระทบกระเทือน บาดแผลที่ผ่าตัดก็ไม่อักเสบ ข้าพเจ้าแน่ใจว่า ท่านหายป่วยแล้ว ท่านจงลุกขึ้นเถิด^{๑๙}

หมอซึกโกมารภัก มีความชำนาญด้านการรักษาและมีความสามารถด้านจิตวิทยาด้วย เป็นวิธีการรักษาที่น่าอัศจรรย์มาก ปัจจุบัน แพทย์ก็ได้ใช้วิธีด้านจิตวิทยากัน

ผ้าตัดลำไส้ลูกชายของเศรษฐี

หมอซึกโกมารภักได้รักษาบุตรชายของเศรษฐีชาวพาราณสี ซึ่งป่วยด้วยโรคลำไส้^{๒๐} ตรวจดูอาการ วินิจฉัยโรคจนรู้สมุติฐานของโรคว่า บุตรชายของเศรษฐีป่วยด้วยเกิดเนื้องายที่ลำไส้ โรคนี้มีความจำเป็นต้องบำบัดด้วยการผ่าตัดเปิดหน้าท้องแล้วตัดเอาเนื้องายออกจากลำไส้ จึงแจ้งให้เศรษฐีผู้เป็นบิดาทราบ แล้วขอสัญญาจากเศรษฐีว่า จะเชื่อหรือไม่ถ้าเชื่อก็จะหาย แต่ถ้าไม่เชื่อลูกของเศรษฐีก็ต้องตาย เศรษฐีกลัวลูกตาย จึงปรึกษากับภรรยาคนเป็นแม่ยอมเกรงลูกตาย ทั้งสองจึงตกลงใจยอมให้หมอซึกโกมารภักรักษาตามวิธีที่เห็นสมควรได้ ยอมฟังคำสั่งของหมอ

ที่หมอซึกโกมารภักต้องขอสัญญาจากพ่อแม่ของคนไข้ ก็เพราะอาการของโรคดังกล่าวต้องทำการผ่าตัดเท่านั้นจึงจะหาย คนในสมัยพุทธกาลยังไม่คุ้นและไม่รู้จักการรักษาโดยใช้ศัลยกรรม และยังไม่นิยมรับการรักษาแบบผ่าตัดกัน ดีมิฉะนั้นถ้าไปผ่าลูกของเขา ก็จะลำบาก

ก่อนจะลงมือผ่าตัด หมอซึกโกมารภักให้ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องออกไปให้พ้นจากที่นั้นสั่งให้จึงมานับบริเวณที่จะปฏิบัติงาน อนุญาตให้ภรรยาของผู้ป่วยเพียงคนเดียวอยู่ด้วยเพื่อช่วยเหลือ แล้วมัดผู้ป่วยไว้ให้แน่น^{๒๑} ทายาในช่วงหน้าท้องที่จะผ่าตัดและใช้มีดผ่าหน้าท้อง

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๒๒/๑๓๐-๑๓๓, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๒/๑๔๖-๑๔๙.

^{๒๐} ภาษาบาลีว่า อุตตคฺคฺชาฟสฺส หมายถึง เกิดเป็นเนื้องายเพราะลำไส้ ไสยนี้เนื้องายหรือลำไส้อุดตัน.

^{๒๑} บาลีใช้คำว่า “ถมฺเภ อุบฺบิณฺณํ” (ดูใน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๒๓/๓๒๓) แปลว่า “มัดไว้กับเขา” (ดูใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๓/๓๓๐) ชาวอินเดียถือว่าเป็นการมัดกับกษัตริย์มานะอิน หรือมัดกับเสนาบดีให้หนักหนา เพราะการผ่าตัดในทำนุ หมอจะผ่าตัดไม่สะดวก.

ควักเอาล้าใส่ออกมาตรวจอย่างละเอียด เห็นเนื้อร้ายเกิดอยู่ที่ลำไส้ในช่วงซดหนึ่ง จึงชี้ให้ภรรยาของผู้ป่วยดู และอธิบายให้เข้าใจว่า เนื้อร้ายที่ลำไส้เมื่อแพร่ลุกลาม คนไข้จะมีอาการทรุดลง รูปร่างจะซูบผอมผิวดำคล้ำ ผิวพรรณซีดเซียวจนเหลือง เส้นเอ็นปรากฏมองเห็นชัด ขยับ่ายอุจจาระและปัสสาวะไม่สะดวก แล้วหมอชีวโกมารภักจึงตัดเนื้อร้ายนั้นออกจนหมดสิ้น และต่อลำไส้ที่ตัดเป็นช่วง ๆ ให้ติดกัน ทาแผลด้วยยาที่ปรุงไว้แล้ว สอดใส่ลำไส้กลับเข้าที่เดิม เย็บติดกัน ทำด้วยความคล่องแคล่วละมุนละไม และรอบคอบเสร็จ แล้วจึงเย็บหน้าท้องที่ผ่าจนสนิทหายสาบสูญไป ให้แก้มัดผู้ป่วยและให้ผู้ช่วยนอนพัก มีผู้คอยดูแลปรนนิบัติด้วยวิธีที่สั่งทำขึ้นไว้อย่างชัดเจน หลังจากนั้นหมอชีวโกมารภักก็พักอยู่ที่บ้านเศรษฐี เพื่อหมั่นตรวจดูอาการผู้ป่วยหลังจากที่ผ่าตัดแล้วอีกด้วย เพียงชั่วเวลาไม่กี่วัน บุตรชายของเศรษฐีแห่งเมืองพาราณสีก็หายป่วย มีอาการเป็นปกติเหมือนแต่ก่อน หมอชีวโกมารภักจึงได้ออกลาเพื่อเดินทางกลับพระนครราชคฤห์^{๒๒}

๔.๓ วิเคราะห์การรักษาบำบัดใช้ของหมอชีวโกมารภักกับการแพทย์สมัยปัจจุบัน

๑. เป็นผู้สามารถพิเศษในการตั้งตำรับยาและปรุงยา

เพราะหมอชีวโกมารภักมีความรู้ยอดเยี่ยมในเรื่องสรรพคุณยา และเรื่องการรักษาโรค เขาจึงสามารถจัดยาให้เหมาะกับคนไข้แต่ละคน และโรคแต่ละโรค

ตามความรู้ในปัจจุบัน ยาที่พิสดารที่สุดที่กล่าวถึงในประวัติการรักษาผู้ป่วยของหมอชีวโกมารภัก คือ ยาระบายที่เขาปรุงถวายพระพุทธเจ้า ซึ่งมีก้านบัวอบผสมด้วยยาสำคัญ (ที่มีฤทธิ์ถ่าย) และใช้โดย “สุดกลืน” ก้านบัวเข้าทางจมูก ๑ ก้าน ทำให้อถ่าย “๑๐ ครั้ง” ถวายก้านบัวไว้ ๓ ก้าน ทำให้อถ่ายติดต่อกัน ๓๐ ครั้ง ในตอนท้ายทำให้หยุดถ่ายโดยการสงนน้ำยูน

เรื่องนี้ผู้ที่มีไข้แพทย์อาจมีความสงสัยหลายประการ ซึ่งท่าน ศจ.นพ.วอย เกตุสิงห์ ท่านสงสัยแต่เฉพาะที่ว่า “ถ่าย ๑๐ ครั้ง” ด้วยก้านบัว ๑ ก้าน หรือยา ๑ ห่อ คือท่านอาจารย์สงสัยว่า “ถ่าย ๑ ครั้ง” หมายความว่าอะไร

ถ้าหมายความว่า “ถ่ายจนหมดในพักหนึ่ง ๆ” ถ่าย ๓๐ ครั้ง คงจะทำให้เสียมาก เท่า ๆ กับคนที่เป็นบิดอย่างแรง เพราะฉะนั้นท่านอาจารย์จึงได้ให้ความสนใจว่า

^{๒๒} ตำนานพระเวียงคันทน์ วิ.ม. (บาท) ๕/๒๓๗/๑๓๒-๑๓๓, วิ.ม. (บาท) ๕/๒๓๗/๑๓๔-๑๓๕.

“ถ่าย ๑ ครั้ง” คงหมายความว่า “ถ่ายอุจจาระออกมา ๑ ก้อน หรือ ๑ ตอน หรือ ๑ ชั๊ก” คือ ตรงกับการบีบรัด ๑ ครั้งของลำไส้ ตามความเข้าใจนี้ “ยา ๑ ห่อ ทำให้ถ่าย ๑๐ ครั้ง” หมายความว่าทำให้เกิด “คลื่นบีบรัดของลำไส้ ๑๐ คลื่น” มีอุจจาระถูกบีบออกมา ๑๐ ก้อน หรือ ๑๐ ตอน หรือ ๑๐ ชั๊ก” ผู้ที่มีความรู้ละเอียดในเรื่องสรรพคุณยา เช่นเดียวกับหมอชิวโกมารักจะคงจะสามารถปรุ้งยาทำให้เกิดผลดังกล่าวนี้ได้

สำหรับวิธีบริหาร (ใช้) ยา โดยการสูดดมเข้าไปในทางจมูก (เหมือนดมยาแก้หวัด) นั้นไม่มีอะไรสงสัย รู้กันอยู่แล้ว สารระเหยบางอย่างอาจซึมผ่านเยื่อบุโพรงจมูกหรืออุ้งลมของปอดเข้าสู่กระแสเลือดแล้วไหลไปทั่วร่างกายได้ ข้อที่เป็นปัญหาคือ หมอชิวโกมารักจะใช้อะไรเป็นตัวยาสำคัญที่ทำให้ถ่าย และซึมเข้าร่างกายโดยวิธีสูดดม ท่านอาจารย์สารภาพว่า ไม่มีความรู้เรื่องนี้ แต่เชื่อว่าอาจเป็นไปได้ และคิดว่าคงจะเป็นยาที่กระตุ้นระบบประสาทเสรี (Autonomic nervous system) ซึ่งทำงานโดยเป็นอิสระต่อจิตใจ ควบคุมการทำงานของลำไส้และอวัยวะอื่น ๆ ที่คิดว่าเป็นเช่นนี้โดยอาศัยข้อที่แสดงไว้ว่า

“วิธีที่ทำให้หยุดถ่าย คือ การอาบไต้ยูน” ไต้ยูนกระตุ้นผิวหนัง ย่อมกระตุ้นไปถึงระบบประสาทเสรี และในกรณีถ่ายยั้ง คงจะไปแก้ฤทธิ์ของยาถ่าย ทำให้การถ่ายหยุด

เรื่องยาถ่ายพิเศษนี้ เป็นพยานหลักฐานถึงความสามารถละเอียดในเรื่องยา และการจัดตำรับยา และวิธีบริหารยา ซึ่งทำให้หมอชิวโกมารักสามารถพลิกแพลงวิธีการใช้ยาได้ตามความพอใจ

กรณีรักษาพระเจ้าจันทรปัทม แสดงทั้งปัญญา และความรอบรู้ของหมอชิวโกมารักเป็นอย่างดี พระเจ้าจันทรปัทมประชวรโรคเรื้อรังจนผอมเหลือง หมอในประเทศหมดความสามารถ ต้องเชิญหมอชิวโกมารักไปช่วย เขาเห็นว่าต้องรักษาด้วยยาเหลว แต่ขัดข้องเพราะพระเจ้าจันทรปัทมไม่ยอมเสวยโดยเด็ดขาด หมอชิวโกมารักใช้ความรู้ของเขาแปลงรูปเนยเสียจนพระเจ้าจันทรปัทมถึงแก่ได้ เมื่อเสวยลงไปแล้วครั้งเดียวพระโรคของพระองค์ก็หายสนิท

พระโรคนั้นในหนังสือ “กตัญญูदानุสรณ์ ๙” แสดงว่าเป็น “วัณโรค” ท่านอาจารย์ยอ เกตุสิงห์ให้ความเห็นว่าไม่ใช่วัณโรค เพราะถ้าเป็นวัณโรคจริง คงจะไม่หาย เพราะเสวยยาหนักเดียว ท่านอาจารย์เข้าใจว่า พระเจ้าจันทรปัทมคงประชวรเพราะขาดอาหารไขมัน เพราะท่านไม่โปรดและไม่ยอมเสวย ในไขมันมีสารบางอย่าง (กรดไขมัน) ซึ่งร่างกายจำเป็นต้องได้รับจากภายนอก (คือ โดยทางอาหาร) พวกหมอลงหัวแห่งเมืองอุซเบกไม่ถึงโรค เห็น “ผอมเหลือง” ก็วินิจฉัยว่า “เป็นวัณโรค” จึงรักษาไม่หาย แต่หมอ

ชีวโกมารภักมีความรู้และความชำนาญมากกว่า วินิจจยุดถูกต้องว่าเพราะเพราะขาดไขมัน จึงกำหนดจะรักษาด้วยเนยใส เมื่อพระเจ้าจันทรปัชโชตเสวยเนยใสเข้าไปครั้งเดียว โรคก็หาย เพราะการรักษาตรงกับโรค

อุปสรรคสำคัญในการรักษา คือ คนไข้ไม่ยอมรับประทานอย่างเด็ดขาด ถ้าหมอชีวโกมารภักไม่มีความสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการปรุงและแปลงลักษณะของยา การรักษา ก็คงจะทำได้ การที่เขาได้แปลงเนยใสซึ่งเป็นของธรรมดา ๆ ใคร ๆ ก็รู้จักดี ให้มีลักษณะอย่างอื่นซึ่งพระเจ้าจันทรปัชโชตทรงดูไม่ออก ต้องนับว่าหมอชีวโกมารภักมีความสามารถในด้านนี้อย่างยอดเยี่ยมจริง ๆ ซึ่งเมื่อพระเจ้าจันทรปัชโชตได้เสวยเนยใสแปลงรูปเข้าไปแล้ว ยาถูกย่อย เนยใสคืนรูป พระเจ้าจันทรปัชโชตจึงได้ทรงทราบความจริง ทรงพิโรธมาก จะให้จับหมอชีวโกมารภักไปประหาร แต่เธออาศัยปัญญาของคนเล็งเห็นเหตุการณ์ล่วงหน้า และใช้อุบายเอาช้างเร็วของพระเจ้าจันทรปัชโชตเองซึ่งหนีไปเสียไกลแล้ว พระเจ้าจันทรปัชโชตส่งมหาดเล็กชื่อ “นายกาเกะ” ซึ่งเดินเร็วกว่าช้างที่เขาซื้อ ติดตามไปทันที ใกล้ชายแดน แต่ก็ยังถูกอุบายของหมอชีวโกมารภักทำเอานอนซมถูกขังติดตามต่อไปไม่ไหว

ที่จริงหมอชีวโกมารภัก ซึ่งข้ามชายแดนไปเสียเลยก็ได้เพราะใกล้มากแล้ว แต่ท่านกลับหยุดพักรับประทานอาหารคอยจนนายกาเกะตามไปทัน ท่านอาจารย์อวยเหตุสิ่งนี้ให้ความเห็นว่า เขาทำเพื่อจะให้นำเอาช้างกลับไปคืน นายกาเกะได้รับคำสั่งจากพระเจ้าจันทรปัชโชตแล้ว ไม่ให้กินอาหารของหมอชีวโกมารภัก เพราะเกรงว่าจะถูกวางยา แต่หมอชีวโกมารภักหลอกให้นายกาเกะกินมะขามป้อม ซึ่งเขาเก็บจากต้นส่งมาให้ โดยนายกาเกะไม่รู้ว่ ขณะที่ส่งให้นั้นเขาได้เอาเล็บหยิกที่ผิวมะขามป้อม ให้อย่าซึ่งติดไว้ที่เล็บแทรกเข้าไปในเนื้อ พอนายกาเกะกินเข้าไปประเดี๋ยวเดียวก็ถ่ายอุจจาระแบบท้องร่วงจนหมดแรงลงนอน หมอชีวโกมารภัก จึงมอบช้างคืนไว้แก่นายกาเกะ แล้วเดินทางกลับกรุงราชคฤห์โดยปลอดภัย

เรื่องนี้แสดงทั้งปัญญา และความรู้ของหมอชีวโกมารภัก ปัญญาท่านช่วยให้คาดการณ์ถูกต้องว่า นายกาเกะคงไม่ยอมกินอาหารหรือน้ำเพราะเกรงจะถูกวางยา แต่นายกาเกะเดินทางมาไกล ย่อมกระหายน้ำ เขากลับหามไม่ให้น้ำดื่ม น้ำ จะทำให้ไม่สบาย (ซึ่งทำให้นายกาเกะเห็นว่าท่านหวังดี เลยหมดความระวังตัว) แล้วก็ถูกวางยา

มะขามป้อมเหมาะที่สุด สำหรับการขับพิษในทันที เพราะเป็นสิ่งที่รู้กันทั่วว่า แก้กะหร่ายน้ำดีได้ นอกจากนั้นยังมีรสฝาดมาก ซึ่งช่วยกลบรสยาถ่ายที่หยาบเข้าไปในเนื้อ

ผู้วิจัยได้ถามอาจารย์ทางเภสัชกรหลายท่านและสืบค้นจากหนังสือสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อจะหาคำตอบว่า ยาที่หมอชวีกโกมารภักใช้คืออะไร ? แต่ก็ไม่สามารถหาคำตอบได้ ที่มีข้อมูลในปัจจุบันของการแพทย์ ยารบายนแรงที่สุด คือ น้ำมันสลอด แต่จะต้องใช้ถึงสามหยด ซึ่งคงจะมากเกินไปที่จะใช้เล็บบวกอีกใส่เข้าไปในลูกมะขามป้อมได้ ทางที่จะเป็นไปได้มีสองทาง คือ

ทางที่หนึ่ง คือ หมอชวีกโกมารภักมียารบายนของตน ซึ่งในปัจจุบันไม่มีใครรู้จัก

ทางที่สอง คือ หมอชวีกโกมารภักได้ใช้ความรู้ของคนทำให้น้ำมันสลอดเข้มข้นขึ้นหลายเท่า จนกลายเป็นคล้ายขี้ผึ้งและมีฤทธิ์แรงเพิ่มขึ้นจนปริมาณเท่าขี้เล็บบ ก็ทำให้่ายจนหมดแรง^{๒๐}

๒. เป็นผู้นับรู้เรื่องสรรพคุณยาและวิธีใช้ยา

ความสามารถของหมอชวีกโกมารภักใน ๒ ด้านนี้ ปรากฏในประวัติเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลคนไข้อีก ๓ ราย คือ ภารยาเศรษฐีเมืองสาเกต พระเจ้าพิมพิสาร และพระพุทโธเจ้า ทั้ง ๓ รายนี้ หมอชวีกโกมารภักวางยาครั้งเดียวโรคก็หาย แสดงว่าเขาใช้ยาถูกต้องโรค และใช้วิธีที่ให้ผลดีสมบูรณ์

ภารยาเศรษฐีเมืองสาเกตนั้น ปวดศีรษะมาถึง ๗ ปี ไม่มีหมอไหนรักษาหาย หมอชวีกโกมารภักเอาเนยใส่น้ำยวนไฟจนเปลี่ยนรสและกลิ่น ผสมด้วยยาสำคัญแล้วให้คนใช้สอดเข้าทางจมูก “และอาเจียนออกมาทางปาก” รักษาครั้งเดียวหายขาด

อาจารย์อวย เกตุสิงห์ ได้ให้ความคิดเห็นว่า ภารยาเศรษฐีเป็นโรคโพรงอากาศข้างจมูกอักเสบ (Sinusitis), ช่องระบายอากาศของโพรงตีบ อากาศถ่ายเทไม่ดี หนองค้างอยู่ข้างในจึงปวดศีรษะอย่างรุนแรง ยาที่หมอชวีกโกมารภักให้คนใช้สอดเข้าไป คงจะละลายอยู่ในเนยใส อาศัยความชื้นของไขมันผ่านช่องตีบเข้าไปได้ ยังผลให้ช่องขยายหนองออกมาได้ และเชื้อโรคถูกทำลาย หนองไหลลงไปในคอ คนไข้อาเจียนออกมาโรคก็หาย

แม้ในปัจจุบันนี้ การรักษาโรคไซนัสอักเสบก็ไม่ค่อยได้ผลดีนัก เพราะยาไม่ผ่านเข้าไปในโพรงกระดูก ถ้าหากมีใครหาวิธีของท่านชวีกโกมารภักมาลองใช้ดูบ้าง อาจจะได้ผลดีกว่ากินยา หรือผ่าตัดก็ได้

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน กติบัญญัติฉบับที่ ๒๕๒๔ : ชีวประวัติกรมแพทย์ชวีกโกมารภัก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กษัตริย์, ๒๕๒๔), หน้า ๗๙-๘๑.

โรคฝีดาษงูทวารหนัก เป็นโรคเรื้อรังรักษายาก สมัยนี้นิยมวิธีศัลยกรรมตัดเอาออก แล้วบางทีก็เป็นใหม่ หมอแบบเดิม โดยเฉพาะหมอจีน ใช้วิธีเอายาทาให้ "หัวผ่อ" แล้วหลุดออกมา ซึ่งต้องทำหลายครั้ง แต่หมอชิวโกมารักรักษาพระเจ้าพิมพิสาร โดยทายาหนเดียวก็หายสนิท ยาของเขาจะทำให้หัวฝีดาษงูผ่อแล้วแห้งหายเข้าไปในเนื้อโดยตรง คงไม่ใช่ชนิดที่ดีให้หัวหลุดออกมาอย่างที่หมอจีนนิยมใช้ เพราะอย่างหลังนี้ยังมีแผลเป็นซึ่งจะต้องรักษาอีกหลายวัน

ครั้งที่พระเพททิด กลิ้งก้อนหินเพื่อให้ตกลงมาทับพระพุทธรูปเจ้า จนสะเทือนกระเด็นไปทำให้พระบาทห่อพระโลหิต หมอชิวโกมารักรักษา โดยเอายาพอกแล้วพันผ้าทิ้งไว้หลายชั่วโมง ระหว่างนั้นเขาเข้าไปรักษาคนไข้ในนครราชคฤห์ ตั้งใจจะกลับไปแก้ผ้าพันแผลเอง แต่บังเอิญประตูเมืองปิดออกไม่ได้ ต้องรอด้วยความกระสับกระส่ายตลอดคืน พอเช้ารีบออกไปเผื่อกับพบว่า ทุกอย่างเรียบร้อย เนื่องด้วยพระพุทธรูปทรงทราบด้วยญาณและให้พระอนาถ์เอาผ้าพันออกเมื่อถึงเวลา ปรากฏว่า แผลหายสนิท

แพทย์แผนปัจจุบันรักษาอาการหือเลือดด้วยยาผสมสารเคมีซึ่งละลายก้อนเลือด ยังคงใช้เวลาสี่ห้าวัน ยาของท่านชิวโกมารักจึงใช้เวลาเป็นชั่วโมงเท่านั้น^{๕๔}

๓. เป็นผู้สามารถในการผ่าตัด

ในแง่วิชาการ การรักษาโรคของหมอชิวโกมารักก็น่าทึ่งมาก คือ การเปิดกะโหลกศีรษะเศรษฐีเมืองราชคฤห์เพื่อรักษาอาการปวดศีรษะรุนแรงและเรื้อรัง เขาได้พบหนอง ๒ ตัว อยู่ภายใต้กะโหลกศีรษะ จึงเอาออกเสียแล้วปิดกะโหลกไว้อย่างเดิม เศรษฐีก็หายเป็นปกติ

งานของหมอชิวโกมารักที่กล่าวนี้เป็นศัลยกรรมสมอง ซึ่งเป็นการผ่าตัดชั้นยอด แม้ในปัจจุบันนักโบราณคดีได้ค้นพบว่า กะโหลกศีรษะของคนสมัยก่อนมีรอยถูกเจาะรู และสันนิษฐานว่าเป็นผลของการรักษาโรคสมอง วิธีแบบนี้จึงไม่ใช่ของใหม่แต่คงมีมานานแล้ว ดังนั้น เรื่องที่หมอชิวโกมารักเปิดกะโหลกศีรษะคนไข้จึงเป็นไปได้

นอกจากนั้น ในการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองดักลิลา ได้พบเครื่องมือผ่าตัดมีอายุมากกว่าพันปี ซึ่งมีลักษณะบ่งไปในทางเครื่องใช้สำหรับการผ่าตัดกะโหลกศีรษะ

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน คติยอนุชาตธรรม ๙, หน้า ๘๒-๘๓.

แสดงว่าศีลยกรรมสมองอาจจะมีในประเทศอินเดียมาตั้งแต่สมัยของหมอชีวกโกมารภัจ หรือหลังจากนั้นไม่นานก็เป็นได้

สำหรับ “หนอน” ภายในกะโหลกศีรษะของเศรษฐีนั้น คงไม่ใช่หนอนที่เกิดจากไข้แมลงวัน เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นจะต้องมีแมลงทะลุเข้าไปจากภายนอก แต่ไม่ปรากฏว่าเศรษฐีมีแมลงที่ศีรษะ ดังนั้นน่าจะเป็น “หนอนพยาธิ” มากกว่า

ตามความรู้ทางการแพทย์ในปัจจุบัน ได้ให้การสนับสนุนและให้ความเห็นว่า

ตัวพยาธิที่อาจเข้าไปอยู่ภายในกะโหลกศีรษะ หรือสมองนั้นมีอยู่หลายอย่าง รวมทั้งตัวจิ๊ด แอ้งจิโอสรงกียัลลัส, ซิสติเซอร์คัส, และฟาสซิโอสล่า ตัวจิ๊ต้นั้นไม่เคยปรากฏในประเทศอินเดีย จำต้องเดาว่า ในสมัยพุทธกาลก็คงไม่มีเหมือนกัน แอ้งจิโอสรงกียัลลัสและซิสติเซอร์คัส มีความสัมพันธ์กับหนูซึ่งในอินเดียมีน้อย ส่วนฟาสซิโอสล่านั้นอยู่ในวัว ซึ่งมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ไข่ของมันออกมากับมูลวัว ซึ่งอาจไปปนเป็นอนคัก คนกินผักได้ไข่เข้าไปในลำไส้ ตัวอ่อนฟักออกมาแล้ว ไข่เข้าไปในหลอดเลือดและส่งลอยไปทั่วร่างกาย บางตัวอาจเข้าไปอยู่ในสมอง หรือภายในกะโหลกศีรษะได้^{๒๔}

ที่หมอชีวกโกมารภัจเอาออกมาจากกะโหลกศีรษะของเศรษฐีนั้น น่าจะเป็นตัวนี้มากกว่าตัวอื่น เพราะในประเทศอินเดียนั้นวัวเพ่นพ่านไปทั่วทุกแห่ง ส่วนหมูนั้นค่อนข้างจะหายาก ชาวเมืองจึงมีโอกาสดีกินผักที่ปนเปื้อนมูลวัวมากกว่าชีหมู ดังนั้น หนอนพยาธิในกะโหลกศีรษะของเศรษฐี ซึ่งหมอชีวกโกมารภัจเจาะกะโหลกเอาออกมาได้ จึงน่าจะเป็นพยาธิที่มาจากวัว คือ ฟาสซิโอสล่า เฮพาดิคา หรือ ฟาสซิโอสล่า จิกันติคา

ตัวพยาธิที่เข้าไปอาศัยพักพิงอยู่ในร่างกายมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นตัวอะไร ย่อมอาศัยยังพวยอยู่ด้วยอาหาร และออกซิเจน ซึ่งไหลมากับเลือดของมนุษย์ผู้ให้ที่อาศัย พยาธิบางอย่าง เช่น พยาธิปากขอ อาจกินเลือดของผู้ให้อาศัยเสียจนผู้นั้นเกิดอาการโลหิตจาง พยาธิบางอย่างเช่น ตัวติ๊ด ก็เพียงแต่แย่งอาหาร ทำให้ผู้ให้อาศัยขาดอาหาร หรือทำลายเม็ดเลือดมากขึ้นตามอาการ แต่ไปแย่งเนื้อที่อันจำกัดภายในกะโหลกศีรษะ ทำให้สมองถูกเบียด จนเกิดอาการปวดศีรษะอย่างรุนแรง และไม่มีเวลาหาย จนกระทั่งหมอชีวกโกมารภัจจับเอาตัวพยาธิออกไป

^{๒๔} ศาสตราจารย์ นายแพทย์เกษน จงสุขชัยสิทธิ์ คณะเวชศาสตร์เขตร้อน มหาวิทยาลัยมหิดล,

สำหรับการฉีกเศษชี เมืองพรวานลี ที่เป็นโรคมีอาการผอมเหลือง แพทย์อื่นรักษาไม่หาย หมอชิวโกมารักจึงวินิจฉัยว่า เป็นฝีในลำไส้ และรักษาโดยการผ่าตัด แล้วตัดเอาลำไส้ส่วนที่เป็นโรคออกทิ้งไป ส่วนที่เหลือเอาต่อกันเข้าอย่างเดิม ลูกเศรษฐีหายจากโรค และกลับมีร่างกายอ้วนท้วนเป็นปกติ ข้อที่น่าสนใจในผู้ป่วยรายนี้มีสองประการ คือ หมอชิวโกมารักทำอะไร คนไข้จึงไม่รู้สึกเจ็บปวดในขณะผ่าตัดประการหนึ่ง กับโรคฝีในลำไส้ คือ โรคอะไร อีกประการหนึ่ง

สำหรับการผ่าตัดเอาลำไส้ออกทิ้งเสียตอนหนึ่ง แล้วเอาส่วนที่เหลือมาต่อกันนั้น ในสมัยนี้นับว่าเป็นการผ่าตัดที่ไม่ยากนัก แต่ในสมัยพุทธกาลอาจจะเป็นอย่างอื่น หมอทั้งเมืองพรวานลีจึงรักษาไม่ได้ (แต่การรักษาไม่ได้ หรือไม่หายนั้น อาจเป็นเพราะวินิจฉัยไม่ถูก ส่วนหมอชิวโกมารักจึงวินิจฉัยได้ถูกต้อง จึงรักษาได้)

การที่หมอชิวโกมารักผ่าตัดเปิดหน้าท้องเอาลำไส้ออกมาได้โดยสะดวก เขาต้องมีวิธีทำให้คนไข้ไม่รู้รู้สึกเจ็บเสียก่อน เป็นที่น่าคิดว่า วิธีที่น่าจะเป็นได้ที่สุด คือ การใช้ฝิ่น ซึ่งรู้จักกันมาตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (คือ ก่อนพุทธกาล) ไม่ต้องสงสัยว่าหมอชิวโกมารักจะต้องมีความรู้อย่างดีในเรื่องฝิ่น และสามารถเอามาใช้ทำให้คนไข้สิ้นความรู้สึกเจ็บปวด อีกวิธีหนึ่งที่เขาอาจจะใช้ได้ คือ การสะกดจิต ซึ่งรู้จักกันมานานแล้ว

หมอชิวโกมารักเป็นลูกศิษย์ฤาษี คงจะได้ศึกษาเรื่องการปฏิบัติทางจิตมาเป็นอย่างดี และมีความสามารถในการสะกดจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อเขาเก่งทางการผ่าตัดด้วย เขาย่อมจะต้องเตรียมตัวเวียนวิชานี้ไว้ เพื่อใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติ อำนาจจิตของเขาจะมีประโยชน์อย่างอื่นอีก ในการประกอบวิชาชีพของเขา เช่น ใช้เพ่งดูภายในร่างกาย แทนใช้เครื่องมือเขี่ยเครื่องมือสมัยปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้หมอชิวโกมารักจึงวินิจฉัยโรคได้แม่นยำมาก และรักษาได้ผลดีกว่าแพทย์คนอื่น^{๒๖}

กรณีฝีในลำไส้ของลูกชายเศรษฐีนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นตรงกับที่ท่านอาจารย์อวย เกตุสิงห์ ซึ่งท่านได้เสนอไว้ว่า

“น่าจะเป็นจากวัณโรคมากกว่าอย่างอื่น คือ วัณโรคลำไส้ ซึ่งมีกลไกด้วยฝิ่นเรื้อรัง เป็นโรคที่แพร่หลายมากโรคหนึ่ง โดยเฉพาะในหมู่คนที่ดื่มบ้านมั่ว คือ แม่วัวที่มี

^{๒๖} ศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์, ใน คติอนุศาสนธรรม, หน้า ๔๔-๔๕.

เชื่อว่าโรค เชื่อออกมากับน้ำมัน คนคั้นน้ำมันโดยไม่ได้ทำลายเชื้อเสียก่อน เชื่อว่าโรคก็เข้าไปถึงลำไส้ ยึดเป็นแหล่งที่พักพิง ขยายพันธุ์ต่อไป จนกลายเป็นฝีขึ้น ชาวอินเดียคั้นน้ำมันมานานแล้ว แต่การทำลายเชื้อในน้ำมันเพิ่งรู้จักกันเมื่อศตวรรษที่ผ่านมาเมื่อสมัยพุทธกาลยังไม่มีความรู้เรื่องจุลินทรีย์ และการทำลายเชื้อ เป็นการง่ายที่ถูกเชื้อและคนอื่น จะได้รับเชื้อโรคเข้าไปกับน้ำมัน และเกิดเป็นฝีในลำไส้ขึ้น ผู้ที่เป็นโรคนี้ได้รับผลร้ายจากสองทาง คือ จากพิษของเชื้อโรค และจากการที่มีฝีอยู่ในลำไส้ เพราะฉะนั้นลูกเศรษฐีจึงมีอาการผอมเหลือง

เนื่องจากว่าโรคลำไส้มักจะมีแหล่งโรคที่อื่นอีกด้วย โดยเฉพาะที่ปอด ซึ่งต้องรักษาด้วยยา หลังจากการผ่าตัด หมอชีวกโกมารภัจ์ อาจจะมียาวิเศษของเขา ซึ่งสามารถรักษาโรคในตำแหน่งอื่นให้หายไปด้วย ลูกเศรษฐีจึงกลับมีสุขภาพดีโดยเร็ว”^{๒๙}

๔. เป็นผู้มีลักษณะของแพทย์ที่สมบูรณ์

การที่จะเป็นแพทย์ที่ดีเป็นเรื่องยากยิ่ง โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้มีแพทย์จำนวนมากที่มีวิชาความรู้สูง มีความสามารถรักษาโรคได้ดี แต่ขาดคุณสมบัติของแพทย์แท้ ซึ่งข้อนี้ย่อมลบสร้างความดีในส่วนอื่น ๆ ให้เหลือน้อยไปเป็นอันมาก

ผู้ที่ได้อ่านประวัติของหมอชีวกโกมารภัจ์แล้ว ย่อมจะเกิดความรู้สึกว่า เขาช่างเป็นคนดีจริง ไม่ใช่เพียงแต่เป็นหมอเก่งเท่านั้น เขามีศีลธรรมอย่างเต็มเปี่ยมอยู่ในจิตใจของเขา ซึ่งทำให้การปฏิบัติของเขาทุก ๆ อย่าง เป็นไปในแง่ที่พึงนิยมนับถือทั้งสิ้น ความจริงข้อนี้จะเห็นได้จากข้อสรุปต่อไป ซึ่งมีเหตุการณ์เป็นหลักฐานพยาน ดังนี้

(๑) เขาเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อความปลอดภัยของคนไข้ ซึ่งตรงกับคุณสมบัติทางพุทธศาสนา คือ เขาเป็นผู้ที่มีคุณธรรมในข้อที่เรียกว่า มีโยนิโสมนสิการ คือเป็นผู้ที่มีกรอบความคิดและกระบวนการความคิดที่ถูกวิธี เขาไม่ยอมรักษาใครจนกว่าจะแน่ใจว่าตนมีความรู้จริง ๆ และเขายังนำเอาทฤษฎีที่ได้เรียนมา คิดค้นวิชาการใหม่ ๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์และเกิดความก้าวหน้าทางวิชาการตรงตามแนวทางและขั้นตอนการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง กรณีค้นหาค้นไม้ที่ไม่มีสรรพคุณเป็นยา”^{๓๐}

^{๒๙} ศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์, ใน กติกาสุขภาพธรรม, หน้า ๘๔-๘๕.

^{๓๐} สุวาระณีนันท์ วิ.ม. (ปาลี) ๕/๓๒๗/๑๒๕-๑๒๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๒๗/๑๒๕.

(๒) เขาไม่ถือโกรธคนไข้ แม้จะถูกขู่หรือเหยียดหยาม ซึ่งเทียบได้คุณธรรมข้อที่ ๗ ของจรรยาแพทย์ ในตำราเวชศึกษาของพระยาพิศณุประสาทเวช คือ ไม่ลุแก่อำนาจคติทั้ง ๔ คือ จันทาคติ โทสาคติ ภยากติ และโมหาคติ กรณีรักษาเศรษฐีที่ล่ออกจากบ้าน แต่ท่านไม่ถือ กลับเสนอตัวซ้ำ จนได้รักษาให้หายจากโรค^{๒๙}

(๓) เขาตั้งใจช่วยคนไข้ แม้รู้ว่าตนเองอาจต้องเสียหาย หรือแม้ได้รับอันตราย แสดงว่าท่านเป็นผู้ที่มีหิริโอตตปเปและเมตตากรุณาอย่างเต็มเปี่ยม กรณีรักษาพระเจ้าจันทปะชิต ท่านยอมเสี่ยงภัย ใช้จ่ายซึ่งรู้ว่าคนไข้เกลียดอย่างยิ่ง^{๓๐}

(๔) เขาเห็นคนไข้ทุกคนสำคัญเท่ากัน เขาตั้งใจรักษาทุกคนโดยมิได้เลือกเอาใจใส่แต่เฉพาะคนที่ฐานะดีหรือมีความสำคัญ กรณีกลับไปดูคนไข้ในเมืองราชคฤห์ ในเมื่อรักษาพระพุทธรูปยังไม่เสร็จ แต่มีโอกาสมองจะไปได้^{๓๑} แสดงว่าเขาเห็นว่าคุณคนไข้ทุกคนมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน มีเมตตาจิตต่อคนไข้ทุกคนเสมอกัน และเขาเป็นผู้ที่มีไมหวั่นไหวด้วยโลกธรรมด้วย

(๕) เขาไม่ทำอันตรายใคร แม้มีเหตุผลและมีโอกาสจะทำได้ง่าย แสดงถึงคุณธรรมในข้อที่เขาเป็นผู้ที่มีเมตตาจิตแก่ผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ดังเช่นกรณีนายกาเกตามจับตัวเขา จะเอาไปให้พระเจ้าจันทปะชิตลงโทษ เขาอาจจวงยาให้ตายหรือทำร้ายนายกาเกตจนทันทอนหมดแรงอยู่อย่างไม่มีทางสู้ แต่ท่านไม่ได้ทำ^{๓๒}

(๖) เขาไม่รีดนาทาเร้นคนไข้ เรียกค่ารักษาแต่พอสมควรกับเหตุการณ์และฐานะของบุคคล แสดงถึงคุณธรรมในข้อที่ท่านเป็นคนที่ไม่เห็นแก่ลาภและมีความมักน้อยได้เป็นอย่างดี กรณีรักษาเศรษฐีกรุงราชคฤห์ ซึ่งสัญญาจะยอมตัวเป็นทาสพร้อมด้วยครอบครัวท่านลดหย่อนให้ เอาเพียงเงินจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องเล็กน้อยสำหรับเศรษฐี^{๓๓}

(๗) เขาเข้าถึงถึงจิตวิทยาของคนไข้ด้วย ไม่เพียงแต่ตั้งหน้ารักษาโรคทางกายอย่างเดียว กรณีผ่าตัดกะโหลกศีรษะเศรษฐีเมืองราชคฤห์ เขาได้ให้คนไข้เตรียมใจไว้ว่า จะต้องนอนตะแคงข้างขวา ๗ เดือน ตะแคงข้างซ้ายอีก ๗ เดือน และนอนหงาย ๗ เดือน แต่

^{๒๙} ุวาทละเยียดิน วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๓๗/๑๒๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๓๗/๑๖๓.

^{๓๐} ุวาทละเยียดิน วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๓๗/๑๓๓-๑๓๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๓๗/๑๗๑-๑๗๓.

^{๓๑} ุวาทละเยียดิน พ.ธ.ธ. (บาลี) ๑/๒๒๖-๒๒๗.

^{๓๒} ุวาทละเยียดิน วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๓๗/๑๓๓-๑๓๖, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๓๗/๑๗๑-๑๗๓.

^{๓๓} ุวาทละเยียดิน วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๓๗/๑๓๖-๑๓๗, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๓๗/๑๗๓-๑๗๔.

ที่จริงต้องนอนท่าละ ๗ วันเท่านั้น^{๙๙} อันแสดงถึงคุณธรรมในข้อที่ว่าเขาเป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบอย่างแท้จริง เขาดูแลคนไข้อย่างเป็นองค์รวม ไม่มั่งง่ายและเกียจคร้าน คือดูแลทั้งกายและจิตอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งในปัจจุบันการแพทย์ทางตะวันตกและการแพทย์ในไทย (ซึ่งตามอย่างทางตะวันตก) ได้เริ่มหันมาเน้นการดูแลคนไข้อย่างเป็นองค์รวมมากขึ้น จนถึงกับมีคำกล่าวโดยทั่วไปว่า การดูแลคนที่ถูกต้องจะต้องดูแลเป็นองค์รวมทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ (Bio-psycho-social and spiritual Medicine) แสดงถึงความเป็นแพทย์ที่มีคุณสมบัติครบถ้วนของเขา และยังเน้นถึงกระบวนการความคิดของหมอชีวโภการภักในด้านการมีโยนิสมนสิการได้อีกข้อหนึ่ง

หากในปัจจุบันนี้ แพทย์ผู้ใดมีพฤติกรรมอย่างหมอชีวโภการภัก ถึงแม้ว่าจะมีความสามารถในทางรักษาไม่เท่าเทียมเขา แพทย์ผู้นั้นย่อมจะได้ชื่อว่าเป็น “แพทย์ที่ดี” และย่อมจะมีผู้คนเคารพนับถือไปทั่วบ้านทั่วเมือง เท่าที่ปรากฏอยู่ในความสังเกตของคนส่วนมาก แพทย์สมัยนี้มักจะเพ่งเล็งแต่เรื่องความรู้และแบบฉบับของชาวตะวันตก ผู้ที่ยึดแบบที่เคยสั่งสอนอบรมมาแต่เก่าก่อนนั้นหายากเต็มที เพราะถือว่า แบบอย่างนั้น ๆ เป็นของโบราณ สมัยนี้ใช้ไม่ได้เสียแล้ว

๔.๔ วิเคราะห์ธรรมชาติของแพทย์ในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบัน

จากการศึกษาประวัติและบทบาทของหมอชีวโภการภักที่ได้ค้นมาทั้งหมด ทำให้ผู้ศึกษาได้ข้อคิดและแนวทางที่จะนำไปปฏิบัติทั้งในชีวิตการทำงานและชีวิตส่วนตัว และคิดว่าจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คงจะทำให้ผู้ที่ได้อ่านและศึกษาได้รับความรู้ ข้อคิด และแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีด้วยเป็นแน่

จะเห็นได้ว่าหมอชีวโภการภักสมควรจะได้รับตำแหน่ง เสด็จคณะฝ่ายอุบาสก ๑ ใน ๑๑ ท่าน ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงยกย่องตามความรู้ความสามารถ ความประพฤติและความถนัดต่าง ๆ กันออกไป ซึ่งได้แก่^{๙๙}

- ๑-๒. ตปุสสะและภัลลิกะ เสด็จในทางถึงสรณะ ๒ ก่อนใครในโลก
๓. อนาคตนินทิกเศรษฐี เสด็จในทางถวายทาน
๔. จิตตคหบดี เสด็จในทางแสดงธรรม

^{๙๙} สุวาระชัยคัน วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๓๒/๑๐๐-๑๓๒, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๒/๑๕๖-๑๘๙.

^{๙๙} อรุ.เอกก. ๑. (บาลี) ๑/๒๔๙-๒๕๗/๓๓๖-๓๕๖, อรุ.เอกก. ๑. (ไทย) ๑/๒/๕๗-๘๑.

๕. หัตถถกอุบาสก เลิศในทางสงเคราะห์บริษัทด้วยปัจจัย ๔
๖. เจ้ามหายานามสากยะ เลิศในทางถวายของประณีต
๗. อุคคคหบดี เลิศในทางถวายของที่ชอบใจ
๘. อุคคคคหบดี เลิศในทางอุปฐากพระสงฆ์
๙. สุรัมพะภูริ เลิศในทางมีความเลื่อมใสไม่หวั่นไหว
๑๐. ชิวโกภมารภจ เลิศในทางเป็นที่เลื่อมใสของประชาชน
๑๑. นกุลปิตาคหบดี เลิศในทางคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้า

หมอชิวโกภมารภจ ได้สร้างวัดถวายในที่ดินของเขาที่เคยเป็นสวนมะม่วงที่ได้รับพระราชทานจากพระเจ้าพิมพิสาร เขาได้ถวายวัดนี้แด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ทั้งหลายด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังได้ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรูให้มาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จนพระเจ้าอชาตศัตรูสามารถกลับตัวกลับใจจากการเป็นคนบาป ที่ทำปิตุฆาต คือฆ่าพระเจ้าพิมพิสาร ให้ทรงหันมาเป็นผู้นำวงพระพุทธศาสนาเป็นพุทธมามกะที่ดี และพระองค์ยังได้อุปถัมภ์การทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกที่ถ้ำสัตตบพริตด้วย ซึ่งนับว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญมากเหตุการณ์หนึ่งในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ จากการที่หมอชิวโกภมารภจได้ทูลถามพระพุทธองค์เกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ และทั้งยังได้ทูลขอพรบางประการในอันที่เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา มาจนปัจจุบันนี้ เช่นการขอพรเรื่องให้พระภิกษุสงฆ์รีบผ้าจากคฤหัสถ์ได้ ทำให้เกิดความสะดวกแก่ภิกษุสงฆ์มาจนปัจจุบัน ปัญหาบางเรื่องที่เขาได้ทูลถามพระพุทธองค์ ก็ยังเป็นที่ยังสงสัยกันมาจนปัจจุบัน เช่นเรื่องการฉันทะ แต่เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงตอบแล้ว ก็ทำให้ผู้ได้ฟังมีความเข้าใจ และเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากขึ้น

ในการขอพรห้ามไม่ให้คนเป็นโรค ๕ อย่างบวชนั้น ก็ได้แสดงถึงความรอบคอบและความห่วงใยในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะในสมัยพุทธกาลนั้น โรคทั้ง ๕ อย่างนั้นยังไม่มีการรักษาให้หายได้โดยง่ายเช่นในปัจจุบันนี้ และถ้าคนป่วยเหล่านี้เข้ามาบวชกันมาก ก็อาจทำให้เกิดการติดต่อกันในหมู่ภิกษุสงฆ์ เช่น โรคเรื้อน ทำให้ภิกษุสงฆ์ไม่สามารถบำเพ็ญเพียรและสั่งสอนประชาชนได้ เนื่องจากตนเองก็ป่วยมากต้องยุ่งวุ่นวายกับการรักษาตัวเอง หรือรักษาเพื่อนภิกษุสงฆ์ที่ป่วยด้วยกัน จะเห็นได้ว่า หมอชิวโกภมารภจได้ขออนุญาตให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามภิกษุสงฆ์ในบางข้อที่เห็นว่าไม่เหมาะสมนี้

และสมควรจักได้ทรงห้ามเพื่อป้องกันความเศร้าหมองและความเสื่อมที่จะเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนา^{๖๑} ก็ด้วยปวราณาที่จะให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง และแต่ละเรื่องที่หมอชิวโกมารักได้กราบทูลขอ แล้วพุทธเจ้าทรงอนุญาต และทรงห้ามไว้ ก็ยังถือปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้ นับว่าหมอชิวโกมารักเป็นอุบาสกที่ดีของพระพุทธศาสนา และได้นำเพียรตนเองตามหน้าที่ของอุบาสกที่ดีไว้อย่างมากผู้หนึ่งทีเดียว

จากการที่ได้ศึกษาประวัติของหมอชิวโกมารัก ทำให้เห็นว่าเขาไม่มีความดีมาตลอด ตั้งแต่เด็ก แม้เขาจะทราบว่า มารดาไม่ต้องการให้เขามาที่ท้องพระ ขาก็ยังมิอุทิศหาวิธีระงับทางเล่าเรียนจนจบวิชาแพทย์ เขาต้องการมีวิชาติดตัว และเมื่อสำเร็จการศึกษา ได้รับค่าตอบแทนจากการรักษาคนป่วยรายแรกเขาก็มีความกตัญญูคนแรกที่นำเงินทองที่ได้รับมาถวายแด่พระอภัยราชมาร บิดาบุญธรรม ซึ่งถ้าเป็นเด็กอื่น เช่นเด็กในสมัยนี้ อาจจะกลายเป็นเด็กอันธพาล มีปัญหาทางสังคม ทั้งติดยาเสพติด และทำมาหากินในทางทุจริต เช่น ขโมย หรือทำงานผิดกฎหมาย แต่เขาไม่เป็นเช่นนั้น กลับเป็นในทางตรงกันข้าม

เขาเป็นแพทย์ที่มีคุณธรรมมีคุณสมบัติของแพทย์สมบูรณ์ทุกประการ เขาได้ใช้วิชาชีพช่วยเหลือผู้ป่วยอย่างเต็มที่ทั้งความรู้ความสามารถ มีผลให้ผู้ป่วยทุเลาและหายจากโรค เป็นส่วนมาก ดังที่กล่าวถึงข้างต้น เขาจึงมีความเจริญในอาชีพ และประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างยิ่ง มีผู้สรรเสริญเขาว่า เป็นหมอที่เลิศกว่าหมออื่น เพราะทรงคุณวุฒิทั้งความรู้ และทั้งความสามารถอย่างยอดเยี่ยม จนมีชื่อเสียงทั่วไปในแคว้นแคว้น บ้านเมืองต่าง ๆ ในครั้งนั้น

เขาวิพากษ์พระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ อย่างเห็นเด่นชัด ไม่มีคำตอบแทน แต่ก็ยินดีด้วยการรักษาลดลด ปวราณาตัวเป็นแพทย์ประจำพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ คงจะหาแพทย์ที่ดีเช่นนี้ในสมัยปัจจุบันได้ยาก ชื่อเสียงเกียรติคุณของเขาได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมาจนปัจจุบัน เขาเป็นคนที่สำคัญผู้หนึ่งในพระพุทธศาสนา ได้รับการยกย่องให้เป็นบรมครูของวงการแพทย์แผนโบราณมาจนปัจจุบัน ซึ่งมีการทำพิธียกครูบูชาครูเป็นประจำ เชื่อกันว่า เขาได้แสดงตำราทางการแพทย์แผนโบราณไว้มากมาย เช่น ตำราพระคัมภีร์อติสาร ตำราพระคัมภีร์ปฐมจินดา^{๖๒} วงการแพทย์แผนปัจจุบัน ทั่วประเทศซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา มีความเคารพนับถือเขา ในฐานะบรมครูทางการแพทย์

^{๖๑} รายละเอียดของตำราทั้งสองเล่ม ศึกษาได้ในภาคผนวก หน้า ๑๕๔-๑๕๘

จรรยาแพทย์นั้น ในตำราเวชศึกษาของพระยาพิศณุประสาทเวช ได้กล่าวว่า แพทย์ที่ดีต้องประกอบด้วยคุณธรรม ดังนี้

๑. มีเมตตาจิตแก่คนไข้	๒. ไม่เห็นแก่ลาภ
๓. ไม่เป็นคนโอ้อวด	๔. ไม่ปิดบังความเขลาของตนไว้
๕. ไม่ปิดบังความดีของผู้อื่น	๖. ไม่หวังลาภผู้อื่น
๗. ไม่ลู่แก่อำนาจยศศักดิ์ทั้ง ๔ คือ จันทาคติ โทสาคติ ภยาคติ และโมหาคติ	
๘. ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม	๙. มีหิริโอตตปละ
๑๐. ไม่เกียจคร้านและมักง่าย	๑๑. มีโยนิโสมนสิการ
๑๒. ไม่เป็นคนมีสันดานอันประกอบด้วยความมัวเมา	

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเหตุแห่งความเสียหายที่ไม่ควรกระทำว่า

๑. ไม่ละอายต่อความทุจริต	๒. ไม่มีความรู้ในการนั้น
๓. สงสัยแล้วчинทำ	๔. เข้าใจในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร
๕. เข้าใจในสิ่งที่ไม่ควรว่าควร	๖. ปล่อยสดีเสีย

จริยธรรมของแพทย์หรือจรรยาแพทย์ข้างต้นนี้ ส่วนเกิดมาจากประสบการณ์ของผู้ที่อยู่ในวงการแพทย์ด้วยกัน แล้วพยายามออกกฎเกณฑ์มาเพื่อจะได้เป็นบรรทัดฐานให้แพทย์ด้วยกันได้ปฏิบัติคล้าย ๆ กัน แม้มิใช่ในเชิงของกฎหมาย แต่ถ้ามีจิตสำนึกสูงในด้านจริยธรรม ผู้ป่วยก็จะปลอดภัย เมื่อพิจารณาดูทั้งหมดจะพบว่า ทุกข้อล้วนมาจากหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่ผู้ร่างจรรยาแพทย์ในสมัยนั้นนำมาผสมผสานกันอย่างชาญฉลาด ให้เหมาะสมแก่ผู้ที่จะเป็นแพทย์ที่ดีที่จะเป็นที่พึ่งในยามยากของประชาชนต่อไป ด้วยความฉลาดและมีความสามารถ มีสายตายาวไกลของบรรพบุรุษแพทย์แต่กาลก่อน หลักจริยธรรมของแพทย์เหล่านี้ยังคงใช้ได้ต่อไปอย่างทันสมัยและหาكمองถึงสถานการณ์ปัจจุบันในวงการแพทย์ไทยแล้ว คุณธรรมเหล่านี้ยังคงมีความสำคัญและจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องนำมาศึกษาปฏิบัติ เพื่อช่วยกันสร้างแพทย์ที่มีคุณธรรมให้มีความอบอุ่นใจและมั่นใจแก่ประชาชนผู้ตกอยู่ในความทุกข์จากการเจ็บป่วย

๔.๕ วิเคราะห์เรื่องปฏิเสธการรักษาผู้ป่วยมีจรรยาบรรณแพทย์หรือไม่

หมอชิวโกมารักได้ปฏิเสธการรักษาพยาบาลผู้ป่วยเป็นโรค ๕ อย่าง คือ โรคเรื้อน โรคผี โรคกลากเกลื้อน โรคมองคร่อ โรคลมบ้าหมู จนทำให้คนเหล่านั้นเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุแล้วให้หมอชิวโกมารักรักษา โดยเขาไม่ทราบว่าเป็นพวกที่เขาปฏิเสธการรักษาไป พอคนเหล่านั้นหายจากโรคก็สึกออกไป^{๑๖} การที่หมอชิวโกมารักกระทำอย่างนั้นเป็นการมีจรรยาบรรณแพทย์หรือไม่ ต้องวิเคราะห์ดู เพราะยังไม่มีการกล่าวถึงสิทธิของผู้ป่วยในสมัยนั้น

ในปัจจุบันได้มีการกล่าวถึงเรื่องสิทธิของผู้ป่วยกันมาก จนดูเหมือนจะเป็นเรื่องน่าสมัยในสังคมไทย ประชาชนชาวบ้านธรรมดาเดิมไม่เคยจะคิดถึงเรื่องนี้เลย มักจะมองดูแพทย์ว่า มีความรู้มีคุณธรรมและมีพระคุณที่ช่วยให้พวกเขาพ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ การตัดสินใจเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลทั้งหมดจึงอยู่ที่แพทย์เป็นผู้วินิจฉัย ชาวบ้านไม่คิดเลยว่าเขาจะมีสิทธิอย่างไร ในฐานะผู้ป่วยหรือร่วมตัดสินใจในวิธีการรักษา

ผู้เป็นแพทย์นั้น มีจริยธรรมแห่งวิชาชีพที่ได้รับการอบรมสั่งสอนกันมา เป็นสิ่งกำหนดให้ตระหนักอยู่เสมอว่า การรักษาพยาบาลให้ผู้ป่วยหายจากโรคเป็นภาระงานที่ต้องทำ ในลักษณะของการช่วยเหลือเป็นงานที่ต้องอุทิศตัวเองให้กับสังคม ความเข้าใจบทบาทแห่งวิชาชีพนี้ ทำให้การประกอบวิชาชีพของแพทย์เป็นไปในแนวทางที่เหมาะสม ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยจึงอยู่บนพื้นฐานที่ดี ซึ่งเกิดจากความนับถือและไว้วางใจซึ่งกันและกัน ในภาษาอังกฤษเรียกความสัมพันธ์ลักษณะนี้ว่า Fiduciary relationship แต่ในระยะหลัง จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ขั้นตอนการรักษาซับซ้อนกว่าแต่ก่อน ซึ่งก่อให้เกิดทั้งผลดีและผลเสียในเวลาเดียวกัน ในขณะเดียวกันการรักษาพยาบาลโดยภาคเอกชนบางส่วนมีลักษณะมีการแสวงหากำไรในเชิงธุรกิจมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์และความรู้สึกอันดีระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยแปรเปลี่ยนไป จึงมีคำถามตามมาว่า สิทธิของผู้ป่วยควรจะมีเพียงใด สังคมสมัยใหม่ถือกันว่า สิทธิของผู้ป่วยเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนเลยทีเดียว

สิทธิ หมายความว่าความชอบธรรมที่บุคคลอาจใช้ยืนยันกับผู้อื่น เพื่อคุ้มครองหรือรักษาผลประโยชน์ส่วนที่พึงมีพึงได้ของบุคคลนั้น^{๑๗} การกล่าวถึง “สิทธิของผู้ป่วย” จึงหมายถึงถึงความชอบธรรมที่ผู้ป่วยพึงได้รับจากบริการทางการแพทย์ เพื่อคุ้มครองหรือรักษา

^{๑๖} ตำนานกรมโยธาธิการ ร.๓. (ปารีส) ๔/๑๙๗/๑๐๒, ร.๓. (กรุงเทพฯ) ๔/๑๙๗/๑๐๔.

^{๑๗} ปรีดี พนมยงค์, กฎหมายแห่ง : หลักนิติปรัชญา, (กรุงเทพฯ : เจริญวิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๕), หน้า ๘๓.

ผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ของผู้ป่วย และผู้ป่วยในความหมายที่กล่าวนี้ นอกจากผู้ที่เจ็บป่วยแล้ว ยังรวมถึงผู้ที่ไปรับบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขในทุกประเภทอีกด้วย

ในสังคมสมัยใหม่ถือว่าสิทธิของผู้ป่วยเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้บัญญัติรับรองว่า มนุษย์ทุกคนมีเกียรติศักดิ์และสิทธิ (dignity and rights) และถือว่า บุคคลมีสิทธิในมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอสำหรับการรักษาพยาบาล ฯลฯ^{๓๙}

(๑) บุคคลมีสิทธิที่จะได้มีมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอสำหรับสุขภาพและความอยู่ดีของตนและครอบครัว รวมทั้งอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย การรักษาพยาบาลและบริการสังคมที่จำเป็น และมีสิทธิที่จะได้รับความมั่นคงในการว่างงาน

นอกจากนี้ในหลักการที่เอื้อปฏิบัติขององค์การอนามัยโลก (The World Health Organization : W.H.O.)^{๔๐} ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับสิทธิของผู้ป่วย โดยเห็นว่า ผู้ป่วยควรจะมีสิทธิที่จะได้รับบริการเพื่อสุขภาพ (the right to health care) อันถือว่าเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่ประชาชนทุกคนควรจะได้รับ นอกจากนี้ผู้ป่วยควรมีสิทธิที่จะได้รับข้อมูลข่าวสารจากแพทย์ผู้รักษา (the right to information) เพื่อการมีส่วนร่วมตัดสินใจในขบวนการรักษา รวมทั้งสิทธิที่จะปฏิเสธการรักษา (the patient's right to refuse treatment) และมีสิทธิส่วนบุคคล (Privacy right) ในอันที่จะไม่ถูกเปิดเผยข้อมูลอันเกี่ยวกับความเจ็บป่วยของเขาด้วย ซึ่งแพทย์มีหน้าที่ที่จะรักษาไว้เป็นความลับ

สิทธิที่จะได้รับบริการเพื่อสุขภาพ (the right to health care) สุขภาพนับเป็นเรื่องสำคัญในชีวิตรมนุษย์ เมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้น การรักษาพยาบาลโดยมาตรฐานแห่งวิชาชีพ จึงเป็นหนทางที่จะช่วยให้ผู้ป่วยหายจากโรคภัยไข้เจ็บที่เป็นอยู่ หน้าที่นี้จึงเป็นการสำคัญของผู้ประกอบการวิชาชีพทางการแพทย์และสาธารณสุขที่พึงปฏิบัติต่อผู้ป่วย และการกิจนี้ก็เป็นที่เข้าใจกันเป็นอย่างดีนับตั้งแต่มีโรงเรียนแพทย์เกิดขึ้น ดังปรากฏในคำสาบานของสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนแพทย์ของกรีก ที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า คำสาบานของฮิปปอกเรติส (Hippocratic Oath) ส่วนหนึ่งของคำสาบานนี้ได้กล่าวถึงหน้าที่ของแพทย์ที่พึงปฏิบัติโดยคำนึงถึงสิทธิของผู้ป่วยไว้ว่า

^{๓๙} มาตรา ๒๕ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) ๑๙๔๘.

^{๔๐} United Nation, World Health Organization, Health Aspects of Human Rights with Special Reference to Developments in Biology and Medicine, 1976.

"I will carry out that regimen, which according to my power and discernment, shall be for the benefit of the sick and will keep them from harm and wrong."^{๕๖}

"ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม ต้องรักษามาตรฐานของการประกอบวิชาชีพเวชกรรมในระดับที่ดีที่สุดและเต็มกำลังความสามารถของตน โดยพยายามให้ผู้ป่วยพ้นจากอาการทรมานจากโรคและภัยอันตรายต่าง ๆ โดยต้องคำนึงถึงความปลอดภัย และต้องไม่ใช้หรือสนับสนุนให้มีการประกอบวิชาชีพเวชกรรม หรือการประกอบโรคศิลปะโดยผิดกฎหมาย"

การได้รับการรักษาพยาบาลตามมาตรฐานแห่งวิชาชีพ ถือว่าเป็นสิทธิของผู้ป่วยประการหนึ่งที่พึงได้รับการปฏิบัติและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย ดังที่ได้บัญญัติไว้ในข้อบังคับของแพทยสภาว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. ๒๕๒๖ (ซึ่งยังใช้อยู่ในปัจจุบัน) ในหมวดที่ ๓ ว่าด้วยการประกอบวิชาชีพเวชกรรม^{๕๗} ข้อ ๑๐ การปฏิบัติ

^{๕๖} วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์, **ฉันทิเวศสาคร ฉันทิฉิษฐีปิธ**, (โครงการจัดพิมพ์ฉบับที่ ๒, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

^{๕๗} ข้อบังคับแพทยสภา ว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. ๒๕๒๖ หมวด ๓ การประกอบวิชาชีพเวชกรรม

ข้อ ๑ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องรักษามาตรฐานของการประกอบวิชาชีพเวชกรรมในระดับที่ดีที่สุด และพยายามให้ผู้ป่วยพ้นจากอาการทรมานจากโรคและความพิการต่าง ๆ โดยไม่เรียกร้องเงินจากราวัดพิเศษนอกเหนือจากค่าบริการที่ควรได้รับตามกฎหมาย

ข้อ ๒ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่มุ่งสิ่งหรือชักชวนผู้อื่นอื่นมารับบริการทางวิชาชีพเวชกรรมเพื่อผลประโยชน์ของตน

ข้อ ๓ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่ให้หรือรับผลประโยชน์เป็นค่าตอบแทน เนื่องจากการรับหรือส่งผู้ป่วยเพื่อรับบริการทางวิชาชีพเวชกรรม

ข้อ ๔ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องปฏิบัติต่อผู้ป่วยโดยสุภาพและปราศจากการบังคับขู่เข็ญ

ข้อ ๕ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่หลอกลวงผู้ป่วยให้หลงเข้าใจผิดเพื่อประโยชน์ของตน

ข้อ ๖ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่ประกอบวิชาชีพโดยไม่คำนึงถึงความปลอดภัยและความเปลี่ยนแปลงของผู้ป่วย

ข้อ ๗ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่สั่ง ให้หรือสนับสนุนการใช้อาหารอันเป็นพิษ รวมทั้งใช้อุปกรณ์การแพทย์อันไม่เป็นมาตรฐานประกอบ

ข้อ ๘ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่เอาใจใ้บริการอันเป็นความเท็จโดยตั้งใจ หรือให้ความเห็นโดยไม่สุจริตในเรื่องใด ๆ อันเกี่ยวข้องกับวิชาชีพของตน

ข้อ ๙ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่เปิดเผยความลับของผู้ป่วยซึ่งทราบมาเนื่องจากการประกอบวิชาชีพ เว้นแต่ด้วยความยินยอมของผู้ป่วย หรือเมื่อต้องปฏิบัติตามกฎหมายหรือตามกฎหมายอื่น

ข้อ ๑๐ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่ปฏิเสธการช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในระยะอันตรายจากการเจ็บป่วยเมื่อได้รับคำขอและตนเองอยู่ในฐานะที่จะทำได้

ข้อ ๑๑ ผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรมต้องไม่ใช้หรือสนับสนุนให้มีการประกอบวิชาชีพเวชกรรม หรือการประกอบโรคศิลปะโดยผิดกฎหมาย

เบี่ยงเบนไปจากมาตรฐานแห่งวิชาชีพ ไม่ว่าจะเป็นใจหรือประมาทเลินเล่อ ถือว่าเป็นทิวเวชปฏิบัติ (medical malpractice)^{๔๓} เป็นการกระทำผิดกฎหมายและข้อบังคับของแพทยสภา การได้รับบริการที่ได้มาตรฐานแห่งวิชาชีพนี้แม้จะเป็นสิทธิที่พึงมีพึงได้รับของประชาชน บางครั้งก็เป็นเรื่องที่ประชาชนไม่อาจจะเข้าใจได้ง่ายนัก การถูกละเลยในสิทธิประการนี้จึงมีอยู่เสมอ ซึ่งคงต้องเป็นหน้าที่ของรัฐ โดยองค์กรที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ กระทรวงสาธารณสุข และแพทยสภา จะต้องเข้ามามีบทบาทอย่างมากในการพิทักษ์สิทธิของประชาชนในส่วนนี้

กรณีที่หมอซึกโกมารภักปฏิเสธการรักษาผู้ป่วยจำนวนมากที่เป็นโรคระบาดในขณะนั้น ถ้าจะพิจารณาถึงจรรยาบรรณแพทย์และเรื่องสิทธิของผู้ป่วยแล้ว ก็จะสามารถหาได้ว่า หมอซึกโกมารภักทำผิด แต่ผู้วิจัยคิดว่าเขาคงจะมีเหตุผลในการปฏิเสธการรักษาคนไข้เหล่านั้นด้วย คือ ในกรณีที่เขาประเมินกำลังของตนแล้วว่า ไม่สามารถจะดูแลรักษาคนไข้ทั้งหมดในเวลาเดียวกันมากมายได้ ซึ่งถ้ารับรักษาทั้งหมดก็อาจทำให้เกิดผลเสียแก่คนไข้ เนื่องจากให้การดูแลไม่ทันและอาจเกิดโรคแทรกซ้อนจนเป็นอันตรายแก่คนไข้ได้ เขาอาจแนะนำให้คนไข้ไปรักษากับแพทย์ท่านอื่น ที่ว่างอยู่ในขณะนั้นจะดีกว่าก็เป็นได้ การรักษาคคนไข้เหล่านั้นย่อมจะได้รับคำรักษาพยาบาลเป็นเงินทอง แต่เขาก็ไม่รับรักษา ดังใจจะรักษาพระพุทธรูปเจ้าและภิกษุสงฆ์มากกว่า เขาไม่ได้หวังคำรักษาเป็นการตอบแทนเลย

เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ การที่เขาปฏิเสธคนไข้เหล่านั้น อาจแนะนำให้ไปรักษากับแพทย์ท่านอื่น ก็สามารรถทำได้ เพราะผู้ป่วยเหล่านั้นไม่ได้เป็นโรคร้ายแรงฉุกเฉินที่ต้องได้รับการรักษาในทันที ถ้าเป็นผู้ป่วยฉุกเฉินแพทย์ต้องรับไว้รักษาไม่ว่าจะมีเหตุผลประการใด ในสภาพปัจจุบันแม้มีเรื่องที่เป็นชาวอยู่เสมอคือ การที่สถานพยาบาลปฏิเสธที่จะรับผู้ป่วยและไม่ใช้ปัญหาโดยตรงของเตียงเต็มหรือไม่อาจจะรับไว้ได้ด้วยเหตุผลที่เหมาะสม แต่เป็นปัญหาทางด้านการเงิน ทั้งที่เป็นผู้ป่วยฉุกเฉิน การกระทำเช่นนี้ถือว่าเป็นความผิดกฎหมายอาญา เป็นความผิดต่อการอยู่ร่วมกัน^{๔๔} โรงพยาบาลของรัฐจะปฏิเสธการรักษาไม่ได้เพราะเป็นบริการสาธารณะ แม้เตียงจะเต็ม หรือขาดเครื่องมือก็ต้องปฐมพยาบาลในเบื้องต้นก่อนที่จะส่งต่อ

^{๔๓} ทิวเวชปฏิบัติ (medical malpractice) ตามคำอธิบายเป็นภาษากรณศัพท์ในพิธีของสมาคมนิติเวชกรุงลอนดอน ให้คำนิยามไว้ว่า การขาดทักษะหรือความพิถีพิถันอย่างสมควรแก่สมรรถนะ ในฐานะเป็นแพทย์และการขาดความเอาใจใส่ต่อคนไข้ จนทำให้เกิดอันตรายแก่สุขภาพและชีวิตของคนไข้.

^{๔๔} ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๑๙ "ผู้ใดตั้งตนอยู่เป็นกลางในอันตรงแห่งชีวิตซึ่งตนอาจช่วยเหลือโดยมิได้ความกลัวอันตรายแก่ตนเองหรือผู้อื่น แต่ไม่ช่วยตามความจำเป็น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ".

การทำงานของแพทย์ ถ้าแพทย์ผู้นั้นไม่สามารถจะดูแลผู้ป่วยได้ เช่นเป็นโรคที่ตนเองไม่มีความชำนาญพอ ถ้ารักษาให้อาจทำให้เกิดผลเสียแก่คนไข้ เช่น ทำให้การวินิจฉัยล่าช้า การรักษาที่ให้อาจไม่เหมาะสม สิ้นเปลืองเกินไปจนเป็นการแก่ผู้ป่วย หรืออาจทำให้เกิดผลแทรกซ้อนหรือความเจ็บปวดทุกข์ทรมานแก่คนไข้มากกว่าที่จะให้แพทย์เฉพาะทางด้านนั้นรักษาโดยตรง (เช่น การผ่าตัดที่ตนเองไม่มีความชำนาญโดยตรง) แพทย์ผู้นั้นควรจะอธิบายแก่คนไข้และเขียนจดหมายส่งต่อไปยังผู้ป่วยไปปรึกษากับแพทย์เฉพาะทางนั้นต่อไป (Refer) การกระทำเช่นนี้ก็ถือว่าไม่ผิดจริยธรรมแพทย์

๔.๖ วิเคราะห์เรื่องจริยธรรมของแพทย์

คุณธรรม (Moral) หมายถึง คุณงามความดีที่วิญญูชนพึงสำนึกในใจของคนในด้านความจริง ความดี ความงาม และใช้เป็นหลักในการดำรงชีวิต

จริยธรรม (Ethics) คำว่า จริยธรรม นั้นเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) กล่าวว่า จริยธรรม เป็นศัพท์หนึ่งที่มีปัญหากันว่า จะให้ความหมายว่าอย่างไร เช่น อาจจะให้ความหมายว่าเป็นหลักของความประพฤติ เพราะแปล จริย ว่าความประพฤติ และแปล ธรรม ว่าหลัก จึงแปลรวมกันว่า หลักของความประพฤติ ความหมายเดิมของคำว่า จริยะ มาจากคำว่า จร แปลว่า เที่ยวไป หรือเดินทาง เมื่อนำมาใช้กับชีวิตในทางนามธรรม ก็หมายถึง เดินทางชีวิต คือ ดำเนินชีวิตนั่นเอง และจริยธรรมก็แปลได้ว่า หลักการดำเนินชีวิต

ในการสัมมนาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเรื่อง จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ ได้สรุปนิยามไว้ว่า จริยธรรมคือแนวทางประพฤติปฏิบัติตนเพื่อการบรรลุถึงสภาพชีวิตอันทรงคุณค่าพึงประสงค์

นพ. ทองจันทร์ หงษ์ลดารมภ์ ได้ใ้แสงเล็บคำว่า ethical code หลังคำว่า จริยธรรม และให้นิยามคำ จริยธรรม ว่า ระเบียบข้อปฏิบัติที่กำหนดให้ผู้ที่อยู่ในสังคมปฏิบัติ

พระเมธีธรรมภรณ์ ได้สรุปความหมายของคำว่า “จริยธรรม” คือแนวทางของการประพฤติตน ให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม

โดยทั่วไปจริยธรรมมักอิงอยู่กับศาสนา ทั้งนี้เพราะคำสอนทางศาสนามีส่วนสร้างระบบจริยธรรมให้สังคม แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า จริยธรรมอิงอยู่กับหลักคำสอนทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แท้ที่จริงจริยธรรมยังหยั่งรากอยู่บนขนบธรรมเนียมประเพณี และ

โดยนัยนี้ บางท่านจึงเรียกหลักแห่งความประพฤติอันเนื่องมาจากคำสอนทางศาสนาว่า ศีลธรรม และเรียกหลักแห่งความประพฤติอันพัฒนามาจากแหล่งอื่นว่า จริยธรรม

ศีลธรรม ศีล หมายถึง ข้อบัญญัติที่กำหนดทางปฏิบัติกายและวาจา ทางพระพุทธศาสนา เช่น ศีล ๕ ศีล ๘

ศีลธรรม ความหมายตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ หมายถึงความประพฤติดี ประพฤติชอบ ธรรมในระดับศีล แต่ถ้าจะให้ได้ความหมายชัดเจน จึงควรสรุปว่า ศีลธรรมหมายถึง หลักแห่งความประพฤติดีประพฤติดชอบอันเนื่องมาจากคำสอนทางศาสนา และเป็นคำบัญญัติที่ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า morals หรือ morality

จรรยา ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติในหมู่คณะ นิยมใช้ในทางที่ดี เช่น จรรยาแพทย์ นพ.วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์ ได้กล่าวว่า จรรยาแพทย์นั้น บางทีเรียกว่า มรรยาทแพทย์ ตามรูปศัพท์หมายถึง แนวทางการปฏิบัติงานและความประพฤติตามครรลองธรรมของแพทย์ ตลอดจนถึงคุณธรรมในตัวแพทย์เองด้วย ปัจจุบันคำว่า จรรยาแพทย์นิยมใช้ศัพท์ว่า จริยธรรมทางการแพทย์ ในกฎหมายใช้ว่า จริยธรรมแห่งวิชาชีพแพทย์

จรรยาบรรณ (Code of Medical Ethics) พจนานุกรมราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายว่า ประมวลความประพฤติที่ผู้ประกอบอาชีพแต่ละอย่างกำหนดขึ้น เพื่อรักษาและส่งเสริมเกียรติคุณชื่อเสียงและฐานะของสมาชิก อาจเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ได้ อาจารย์สิวลี ศรีวิไล ได้วงเล็บคำว่า Code of Ethics หลังคำว่าจรรยาบรรณ และได้ให้ความหมายของจรรยาบรรณวิชาชีพ (Professional Code of Ethics) ว่าในยุคแรก มุ่งเน้นความเป็นผู้มีมีความรู้ความสามารถให้บริการแก่สังคมอย่างมีมาตรฐานและเป็นระบบ มีกรอบความประพฤติที่สอดคล้องกับศีลธรรมและหลักการของวิชาชีพ และมีอุดมการณ์ที่มุ่งประโยชน์ที่บังเกิดแก่ผู้รับบริการเป็นสำคัญ ซึ่งคำว่าจรรยาบรรณวิชาชีพนี้ ถ้าใช้กับวิชาชีพแพทย์ก็คงมีความหมายเช่นเดียวกับ จริยธรรมแห่งวิชาชีพแพทย์

ความสำคัญของจรรยาบรรณ

ความสำคัญของจรรยาบรรณมีดังต่อไปนี้ คือ

๑. ช่วยควบคุมมาตรฐานและประกันคุณภาพและปริมาณที่ถูกต้องในการผลิตและการค้า ผลิตภัณฑ์ และบริการจากการประกอบอาชีพนั้น

๒. ช่วยควบคุมจริยธรรมของผู้ประกอบอาชีพและผู้ผลิต ผู้ค้า เช่น ให้มีความซื่อสัตย์ ยุติธรรม ฯลฯ

๓. ช่วยส่งเสริมมาตรฐานคุณภาพ และปริมาณที่มีคุณค่าและเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก เป็นที่นิยม เชื้อถือ

๔. ช่วยส่งเสริมจริยธรรมของผู้ประกอบอาชีพและผู้ผลิต เช่น ให้มีเมตตา กรุณาปรองดองเห็นอกเห็นใจ สามัคคีกัน

๕. ช่วยลดปัญหาอาชญากรรม ลดปัญหาคดีโกง จ้อฉล เอาเปรียบ หลอกลวง ปลอมปน เห็นแก่ตัวและเห็นแก่ได้ ตลอดจนความมักได้มักง่าย ความใจแคบ ไม่ยอมเสียสละ

๖. ช่วยเน้นให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นในภาพพจน์ที่ดีของผู้มีจริยธรรม เช่น ในการเสียสละ ในการเห็นประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ในการรับผิดชอบ ในหน้าที่การงานและหน้าที่อย่างแท้จริง

๗. ช่วยทำหน้าที่พิทักษ์สิทธิทางกฎหมาย สำหรับผู้ประกอบอาชีพให้เป็นไปถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ตัวอย่างจรรยาบรรณสำหรับแพทย์ขณะปฏิบัติหน้าที่ในโรงพยาบาล

จรรยาบรรณสำหรับแพทย์ได้มีการปรับปรุงและพัฒนามาเป็นลำดับนับตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ จนถึงปัจจุบัน ในปี ค.ศ. ๑๘๐๓ นายแพทย์โทมัส เพอร์ชีวาล (Thomas Percival) ได้เขียนจรรยาบรรณสำหรับแพทย์ลงในหนังสือ (Medical Ethics) มีสาระสำคัญบางตอนสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. แพทย์และศิษย์แพทย์พึงปฏิบัติต่อผู้ป่วยตามระเบียบข้อกำหนดของโรงพยาบาล พึงระลึกเสมอว่า ความสะดวกสบาย สุขภาพที่ดีและชีวิตของผู้ป่วยนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถความตั้งใจและความซื่อตรงของตน แพทย์พึงศึกษาและปฏิบัติในหน่วยงานของตนด้วยความสุภาพ มั่นคง และทำตามอำนาจหน้าที่ที่มีความเมตตาต่อผู้ป่วย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความมั่นใจ เชื้อถือ และไว้วางใจอย่างสำนึกในความช่วยเหลือของแพทย์

๒. ไม่พึงอนุญาตให้ผู้ป่วยเลือกหรือเรียกแพทย์ผู้ที่จะทำการรักษาดูแลตามที่ตนต้องการ พึงปฏิบัติไปตามกฎระเบียบข้อบังคับของโรงพยาบาล และในกรณีที่ต้องปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อความมั่นใจ ผู้ป่วยที่ยากจนและฐานะด้อยควรมีสิทธิ

เท่าเทียมกัน แพทย์พึงตระหนักด้วยปัญญาและศีลธรรมว่า บางครั้งผู้ป่วยอาจเรียกร้องสิทธิพิเศษโดยไม่จำเป็น ซึ่งการยอมให้เกิดกรณีเช่นนี้เป็นการเสียเวลาในการรักษาพยาบาล อาจก่อให้เกิดความยุ่งยากที่ไม่จำเป็น และเป็นสิ่งที่ไม่สมควรทำ

๓. อารมณ์ความรู้สึกของผู้ป่วยในภาวะวิกฤตเป็นสิ่งที่แพทย์พึงให้ความสนใจ และให้การรักษาพยาบาล เช่นเดียวกับอาการของโรคที่ปรากฏ ความรู้สึกชลาศัยหรือแม้แต่อคติของผู้ป่วยบางรายเป็นสิ่งที่ไม่ควรดำเนินหรือโต้ตอบด้วยความแข็งกร้าว แม้ว่าแพทย์จะมีอำนาจหน้าที่ แต่การปฏิบัติเช่นนั้นจะก่อให้เกิดความวิตกกังวล ความหวาดกลัว และความระแวงมากขึ้นในจิตใจของผู้ป่วย

๔. เนื่องจากการรับรู้และความเข้าใจผิดอาจก่อให้เกิดผลร้ายอย่างมาก หรืออาจก่อให้เกิดจินตนาการในทางที่ผิด การปรึกษาหารือเกี่ยวกับสภาพของผู้ป่วยต่อหน้าผู้ป่วยเป็นสิ่งที่ไม่พึงกระทำ ไม่ว่าจะปรึกษาแก่ศิษย์แพทย์ นักศึกษาแพทย์ หรือบุคลากรทางการแพทย์คนอื่นที่อยู่ในห้องผู้ป่วยขณะนั้น

๕. พึงระมัดระวังน้ำเสียงที่ซักถามผู้ป่วย เช่นเดียวกันพึงระวังเมื่อจำเป็นต้องซักถามเรื่องส่วนตัว พึงซักถามผู้ป่วยสตรีด้วยความละเอียดย่อนและสุภาพ การละเลยหรือเพิกเฉยต่อเรื่องเหล่านี้เป็นสิ่งที่โหดร้ายและทารุณต่อจิตใจของผู้ป่วย และถือเป็นการดูถูกขาดความรับผิดชอบต่อคุณธรรมและความสุภาพอ่อนโยน นักศึกษาแพทย์พึงได้รับการปลูกฝังและกระตุ้นถึงความสำคัญของเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง

๖. ศีลธรรมและศาสนาเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับความเจ็บป่วยและเป็นเรื่องที่ได้ได้รับความสนใจอย่างยิ่งจากบุคคลและสังคม จึงเป็นเรื่องที่โรงพยาบาลทุกแห่งพึงให้ความสนใจและเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้มีโอกาสร่วมพิธีทางศาสนาในโอกาสที่สำคัญและเท่าที่จะสามารถทำได้

๗. ผู้ป่วยที่หมดหวังและอยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิต ควรได้รับการเตือนให้เตรียมตัวทำหน้าที่ครั้งสุดท้ายของตนเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวและทรัพย์สินอย่างนุ่มนวล บุคคลที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการทำหน้าที่นี้ คือ แพทย์ผู้ให้การรักษาพยาบาล ผู้ป่วยจะเกิดความมั่นใจและตระหนักว่าเป็นหน้าที่และข้อผูกพันที่ตนจะต้องกระทำด้วยตนเอง ไม่มีใครสามารถทำแทนได้

๘. แพทย์ไม่พึงลังเลใจในการที่จะใช้ยาซึ่งมีประสิทธิภาพสูง แม้ว่าจะราคาแพง สำหรับผู้ป่วยที่มีอาการผิดปกติร้ายแรง และต้องการความรวดเร็วในการรักษา เพราะการ

ใช้ยาที่มีประสิทธิภาพดีกว่าและราคาถูกกว่าอาจต้องใช้เวลารักษานาน และอาจไม่ทันการ นอกจากกรณีดังกล่าวถึงพิจารณาตามความเหมาะสม

๙. แพทย์พึงเคารพ และให้เกียรติซึ่งกันและกัน ไม่พึงกระทำการใด ๆ ที่เป็นผลเสียต่อชื่อเสียงของผู้อื่น เว้นไว้แต่กรณีที่เป็นข้อกำหนดบัญญัติไว้

๑๐. แพทย์ไม่พึงโจมตี ค่อด่านหรือฟ้องร้องกันภายในวิชาชีพหรือต่อสมาคมอื่น ทั้งในทางส่วนตัว หรือเปิดเผยต่อสาธารณะ ในกรณีที่มีปัญหาเกิดขึ้นควรดำเนินการตามลำดับขั้นที่เหมาะสม

การประเมินคุณค่าทางจริยธรรม (Moral Judgement)

หมายถึง การประเมินคุณค่าทางจริยธรรม จะนำมาใช้ประเมินคุณค่าทางจริยธรรมที่เกิดขึ้น เมื่อปัญหาทางจริยธรรมมองจากบริบทของสัมพันธภาพ หรือความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การประเมินคุณค่าทางจริยธรรมว่า ใครดี ใครชั่ว การกระทำอย่างใดถูก การกระทำอย่างใดผิด จึงไม่อาจชี้ชัดลงไปได้ เพราะมีเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ที่ต้องพิจารณาประกอบอีกมาก การประเมินคุณค่าทางจริยธรรม จึงใช้หลักการอนุมานโดยใช้เหตุผลประกอบว่า การกระทำนั้นควรหรือไม่สมควรจะทำ หรือสมเหตุสมผลหรือไม่

พระคำรัสของพระบิดาแห่งการแพทย์ไทย (สมเด็จพระบรมราชชนก)

“ในขณะที่ท่านประกอบกิจแห่งแพทย์ อย่างนี้กว่าท่านตัวคนเดียว จงนึกว่าท่านเป็นสมาชิกของ “สังคม” คณะหนึ่ง คือ คณะแพทย์ ท่านทำดีหรือร้าย ได้ความเชื่อถือหรือความดูถูก เพื่อนแพทย์อื่น ๆ จะพลอยยินดี หรือเจ็บร้อนอับอายด้วย นึกถึงความรับผิดชอบต่อผู้ที่เป็นแพทย์ด้วยกัน

แพทย์ทุกคนมีกิจที่จะแสดงความกลมเกลียวในคณะแพทย์ต่อสาธารณชน เมื่อเกิดความเสื่อมใสในคณะแพทย์ขึ้นในหมู่ประชาชนแล้ว ผู้ที่จะตั้งต้นทำการแพทย์ถึงจะยังไม่ได้มีโอกาสตั้งตัวในความไวใจของตน ก็จะได้ส่วนความไวใจเพราะเป็นสมาชิกของคณะที่มีผู้นับถือ เราเห็นพระบวชใหม่ที่ยังไม่เป็นสมภารเราก็ก้มมือไหว้ เพราะเรามีความนับถือในลัทธิของพระสงฆ์ฉันใดก็ดี แพทย์หมู่เราก็ได้รับความไวใจเพราะคณะของเขาเป็นที่น่าไวใจ ฉะนั้นความประพฤติของแพทย์ บุคคลนำมาซึ่งประโยชน์แก่แพทย์ใหม่ และเราก็อยากจะช่วยผู้ที่ตั้งต้นในทางอาชีพของเราเสมอไป”

คำปฏิญาณของผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม ของแพทยสภา

ข้าพระพุทธเจ้า ในฐานะผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม ขอให้สัตย์ปฏิญาณว่า

ข้าฯ จักปฏิบัติตามข้อบังคับแพทยสภา ว่าด้วยการรักษาจริยธรรมแห่งวิชาชีพเวชกรรมโดยเคร่งครัดทุกประการ

ข้าฯ จักปรับปรุงตนเพื่อเพิ่มพูนความรู้ความชำนาญในวิชาชีพ ตามควรอยู่เป็นนิจ

ข้าฯ จักถือเป็นการกีดกันบำรุงความรักความสามัคคีของมวลสมาชิกผู้ร่วมอาชีพเหมือนเครือญาติ

ข้าฯ จักประพฤติปฏิบัติเพื่อแผ่ขยายเกียรติคุณแห่งวิชาชีพและผดุงเกียรติศักดิ์แห่งวิชาชีพมิเสื่อมคลาย

ข้าฯ จักรักษาสัตย์ปฏิญาณทั้งหลายนี้เสมอด้วยชีวิตตลอดไป^{๕๕}

คุณธรรมและจริยธรรมที่เหมาะสมต่อการประกอบวิชาชีพเวชกรรม

คุณธรรม หมายถึง คุณงามความดีที่วิญญาณพึงสำนึกในจิตใจของตนในด้านความจริง ความดี และความงาม และ ใช้เป็นหลักในการดำรงชีวิต

จริยธรรม เป็นแนวทางแห่งความประพฤติที่ยึดหลักคุณธรรม จริยธรรมที่พึงปรารถนา ได้แก่

๑. การไม่ลืจรรยา ซึ่งเป็นความจริงแท้แน่นอนที่เป็นไปตามธรรมชาติ จะช่วยให้เกิดปัญญาที่ถูกต้องและสมบูรณ์ วิชาปญญคุณโทษ คลายความเห็นแก่ตัว สร้างสรรค์สันติสุข

๒. การใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาโดยใช้ข้อมูล เหตุผล และการพินิจพิจารณา โดยต้องแท้ รอบคอบทั้งทางกว้างและทางลึก ไม่ใช่อารมณ์ ความเชื่อถือแบบอย่างที่เคยปฏิบัติกันมา ลางสังหรณ์ หรือ การลองผิดลองถูก

๓. เมตตากรุณา ได้แก่ ความปรารถนาดีอยากให้คนมีความสุข สงสารเห็นใจ อยากช่วยเหลือ ปลดปล่อยทุกข์ให้ผู้อื่น

^{๕๕} เกณฑ์มาตรฐานผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. ๒๕๓๖, หน้า ๑๘-๒๓.

๔. สติสัมปชัญญะ ได้แก่ ความรู้ตัวอยู่เสมอ รู้ทันความคิด อารมณ์และ อิริยาบถ สามารถควบคุมความรู้ตึกนึกคิดตลอดจนการทำงานของตัวเองไว้ได้

๕. ความไม่ประมาท ได้แก่ การระมัดระวังให้รอบคอบ ไม่ให้เกิดความ ผิดพลาดได้ เพราะการกระทำใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ เป็นสิ่งละเอียดอ่อนและ สำคัญมาก หากพลาดพลั้งแล้วไม่สามารถแก้กลับคืนได้

๖. ความซื่อสัตย์ สุจริต สำนึกและทำแต่ความดี ความถูกต้องเปิดเผยและ จริใจ วางตัวอยู่เหนือความไม่เที่ยงทั้งหลาย เป็นหลักการที่จะทำให้ชีวิตส่วนตัว และ การงานดำเนินไปด้วยดีไม่ต่างพร้อยหรือเกิดอุปสรรค

๗. ความอดกลั้นและสำรวม ได้แก่ การมีจิตใจหนักแน่น อดทน เมื่อมีสิ่ง ไม่พอใจมากระทบกระทั่ง ก็สามารถสงบใจรักษาความดีให้คงที่ไว้ได้ ไม่ผันแปรวิปริต จะเพิ่มพูนความดีให้แผ่ไพศาลทวีขึ้น ย่อมมีแต่คนรักใคร่สรรเสริญ

๘. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ปิยาจา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น และ วางตนโดยสมควรเป็นหลักธรรมที่มนุษย์ทั้งหลายต้องกระทำ เพื่อความสงบสุข และเจริญ พัฒนาในกลุ่มมนุษย์ที่ร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน เป็นสิ่งจำเป็นยิ่งขึ้นสำหรับแพทย์ซึ่ง มีหน้าที่ต้องบำบัดการเจ็บและการตายของมนุษย์

๙. ความขยันหมั่นเพียรและความมัธยัสถ์ ความเพียรพยายาม เป็นคุณธรรม อันสูงสุดในพระพุทธศาสนา ที่จะทำให้นักพ้นทุกข์ ความพยายามค้นคว้า และทำงานโดย ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

๑๐. ความละอายต่อบาป และ ความเกรงกลัวต่อบาป ไม่ยอมทำบาป ด้วย เห็นบาปหรือการกระทำที่ไม่เหมาะสมเป็นของสกปรก จะทำให้ใจเศร้าหมอง และกลัวว่า เมื่อทำไปแล้วจะส่งผลเป็นความทุกข์ทรมานใจแก่ตัวเอง จะส่งเสริมให้เกิดความบริสุทธิ์และ ถูกต้อง ทั้งทางจิตใจและการกระทำ

๑๑. ความสามัคคีและความเสียสละ คือ จริยธรรมที่ผูกพันระหว่างบุคคลกับ หมู่คณะหรือส่วนรวม ก่อให้เกิดความสุขและความเจริญก้าวหน้า การรวมพลังร่วมมือ ระหว่างแพทย์ด้วยกันเอง ระหว่างแพทย์กับผู้ร่วมวิชาชีพ แพทย์กับสาธารณสุขและสังคม ทั่วไป จะก่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติ

๑๒. ความรับผิดชอบต่อสังคม แพทย์เป็นอาชีพหนึ่งที่มีฐานะทางสังคมสูง จึงหลักเลี่ยนฐานของการเป็นผู้นำในสังคมมิได้ นอกจากแพทย์จะต้องพัฒนาตนเองในด้าน

วิชาการให้ทันสมัยอยู่เสมอแล้ว แพทย์ยังต้องทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีทางด้านพฤติกรรมของสังคมด้วย

แพทย์กับปัญหาจริยธรรมในปัจจุบัน

มีปัญหาที่จะมองได้ ๒ แง่ใหญ่ ๆ คือ

๑. ปัญหาจริยธรรมที่ตัวแพทย์เองว่า แพทย์นั้นเป็นผู้มีจริยธรรมหรือไม่ แพทย์ประพฤติผิดจากจริยธรรมอย่างไร

๒. ปัญหาจริยธรรมที่แพทย์ต้องไปประสบมา และคิดแก้ไขตัดสินใจได้ยาก ทั้งนี้เพราะบางปัญหาไม่อาจหาข้อยุติได้จากเพียงข้อเท็จจริงที่ประจักษ์ (empirical data) แต่เพียงอย่างเดียว หรือบางครั้งเป็นปัญหาที่มีความซับซ้อนจนยากที่จะกำหนดได้แน่ชัดว่า จะใช้ข้อเท็จจริงและข้อมูลอย่างไรในการตัดสินใจ หรือแม้กระทั่งปัญหาเหล่านั้นบางครั้ง การตัดสินใจของแพทย์ ผลของปัญหาจริยธรรมที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่กระทบต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าในปัจจุบันเท่านั้น แต่มีผลกระทบเชื่อมโยงต่อไปภายหน้าด้วย

ตัวอย่างเช่น ผู้ป่วยเป็นโรคมะเร็งลำไส้ใหญ่รายหนึ่ง มีอาการลุกลามถึงขั้นที่แพทย์มีความเห็นว่า ต้องนำระบบขับถ่ายออกทางหน้าท้อง (colostomy) เมื่อแพทย์และญาติตกลงกันบอกเรื่องนี้แก่ผู้ป่วย ผู้ป่วยไม่ยอมทำ ถึงแม้แพทย์จะอธิบายผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้ป่วย ผู้ป่วยก็ยังยืนยันการปฏิเสธ ญาติผู้ป่วยได้บอกแก่แพทย์ว่าให้ใช้วิธีหลอกผู้ป่วยว่านำออกชั่วคราวแล้วจะนำเก็บเข้าระบบตามเดิมภายหลัง

ประเด็นของปัญหาจริยธรรมของกรณีนี้มีดังต่อไปนี้

๑. แพทย์ควรทำตามที่ญาติผู้ป่วยแนะนำหรือไม่
๒. ควรปฏิบัติตามขั้นตอนการรักษาโดยไม่ต้องบอกรายละเอียดแก่ผู้ป่วยหรือไม่
๓. ระหว่างการมุ่งประสิทธิภาพของกระบวนการรักษากับสภาพทางจิตใจของผู้ป่วยที่ไม่ยอมรับวิธีการรักษา ควรให้ความสำคัญด้านใดมากกว่ากัน
๔. ใครควรเป็นผู้ตัดสินใจเลือกวิธีการรักษาพยาบาล
๕. ผู้ป่วยควรมีสิทธิรับรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ตนหรือไม่อย่างไร

๖. ถ้ามีการทำวิจัยเกี่ยวกับการนำระบบขับถ่ายออกทางหน้าท้องของผู้ป่วย มะเร็งลำไส้ใหญ่ ควรให้ผู้ป่วยรายนี้เป็นตัวอย่างหรือไม่ โดยไม่ต้องบอกรายละเอียดแก่ผู้ป่วย

๗. คนเราควรมีสิทธิตัดสินใจเลือกการกระทำแทนผู้อื่นหรือไม่

๘. ถ้าผู้ป่วยยืนยันปฏิเสธวิธีการรักษา แต่ฝ่ายแพทย์และพยาบาลใช้วิธีหลอก ให้เชื่อว่าจะนำกลับเข้าเหมือนเดิมได้ โดยมุ่งผลดีจากการรักษาที่จะเกิดแก่ผู้ป่วย เมื่อผู้ป่วยทราบภายหลังอาจฟ้องร้องทางคดีความได้หรือไม่ว่า เป็นการละเมิดสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคล และหลอกให้ยินยอมโดยไม่สมัครใจ

จากกรณีตัวอย่างที่ยกมา จะเห็นได้ว่า จะต้องพิจารณาใคร่ครวญอย่างรอบคอบ การให้การรักษายาบาลแก่ผู้ป่วย แม้จะมีความปรารถนาดีและช่วยเหลือผู้ป่วยเป็นหลักสำคัญ แต่การเคารพต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ป่วย โดยเฉพาะการคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของบุคคล ก็จะเป็นสิ่งที่ละเลยไม่ได้ การลงมือปฏิบัติไปโดยที่ผู้ป่วยไม่ยินยอม ไม่เต็มใจ แม้จะเกิดผลดีต่อสภาพอาการทางกาย แต่ความขมขื่นทางใจ การหม่นหมอง ต่อสภาพที่ตนเองไม่ยอมรับของผู้ป่วยก็น่าจะมีความสำคัญที่ต้องคำนึงถึงควบคู่กันไป วิธีการรักษาดังกล่าวอาจช่วยยืดชีวิตของผู้ป่วยออกไปได้อีกระยะหนึ่ง แต่ระยะหนึ่งของการมีชีวิตอยู่อย่างขมขื่น หม่นหมอง และยึดติดต่อสภาพที่ตนต้องเผชิญก็ไม่อาจกล่าวได้เต็มที่ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องและชอบธรรม เรื่องของชีวิต อารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์มีความละเอียดอ่อน ซับซ้อน และเฉพาะตัว ยากแก่การที่จะจำกัดการมองอยู่ในกรอบใดกรอบหนึ่งตายตัว โดยเฉพาะการอาจถูกฟ้องร้องทางคดีความเป็นประเด็นที่ระมัดระวังมิได้ ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันการฟ้องร้องแพทย์เป็นคดีความเริ่มปรากฏในสังคมไทยและมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะทัศนคติและค่านิยมของคนในสังคมไทยที่มีต่อบริการทางสุขภาพเริ่มเปลี่ยนแปลง การมีท่าทีที่พร้อมจะช่วยเหลือของแพทย์พยาบาล การใช้คำพูดชี้แจงที่อ่อนโยนปลอดภัย อาจทำให้ผู้ป่วยเปลี่ยนใจยินยอมได้เมื่อรู้สึกอบอุ่นใจ

ในสมัยโบราณ สังคมไทยมีความเคารพนับถือแพทย์มาก ถือว่าเป็นผู้มีพระคุณแก่ชีวิต และคนไทยจำนวนมากหรือคนทั่วไปก็ต้องเคยได้รับการช่วยเหลือดูแลรักษาจากแพทย์ไม่มากก็น้อย ก็ย่อมมีความระลึกถึงคุณความดีของแพทย์ทั้งหลาย ซึ่งแพทย์จำนวนมากในสมัยก่อนนั้นก็เป็นผู้ที่มีคุณธรรม มีเมตตากรุณา ก็ยังทำให้เกิดความประทับใจ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ เราจะได้ยินได้ฟังคำวิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องความประพฤติของแพทย์หนาหูมากขึ้น ซึ่งเป็นแนวโน้มในทางที่ไม่ดี ทั้งในแง่ของความประมาทในการดูแลผู้ป่วย

หรือมุ่งแต่จะหาเงินทองจากความเจ็บไข้ของผู้ป่วยโดยขาดความเมตตากรุณา ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันเป็นยุคที่มนุษย์นิยมวัตถุ เพราะคนมีค่านิยมบริโภคหรือค่านิยมในทางวัตถุ สูงมาก และต้องการความมีสถานะในทางสังคมต่าง ๆ ทำให้คนเรามีความเห็นแก่ตัวกันมากขึ้น บุคลากรแพทย์พร้อมทางวัตถุ มุ่งแต่จะหาผลประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว รวมทั้งแพทย์ด้วย สภาพเช่นนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การรักษาวจยธรรมเป็นไปได้ยาก เพราะจริยธรรมนั้นเป็นคุณค่าทางจิตใจและบางทีก็เป็นเรื่องตรงข้ามกับการมีทรัพย์สินเงินทองมาก จนบางครั้งเรียกได้ว่าเป็นการเดินสวนทางกันได้ทีเดียว ทำอย่างไรจึงจะทำให้สถาบันแพทย์คงอยู่ในฐานะที่เป็นที่เคารพนับถือต่อไป

จากการสังเกตปัญหาที่กล่าวมาแล้ว จะสรุปปัญหาที่ขัดขวางจริยธรรมของแพทย์ในปัจจุบันได้เป็น ๒ ประการ คือ

ปัญหาที่ ๑ วัฒนธรรมความมีน้ำใจขาดหายไป และ

ปัญหาที่ ๒ แรงจูงใจในการทำงานเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น

ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยที่เข้ามามีบทอนจริยธรรม คือ

๑. ปัจจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมธุรกิจ คือมองกิจการต่าง ๆ หรือมองความหมายของการทำงานโดยมุ่งไปที่การหารายได้ ซึ่งจะเข้ามาเสริมกับค่านิยมบริโภค

๒. ปัจจัยที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมอุตสาหกรรม ซึ่งเข้ามาพร้อมกับวัฒนธรรมธุรกิจ คือ เข้ามากับระบบการศึกษาแบบตะวันตกและมากับกิจการแทบทุกอย่างที่มาจากตะวันตก วัฒนธรรมอุตสาหกรรมนี้มองชีวิตอย่างเป็นชิ้นเป็นส่วนเหมือนเครื่องจักร ไม่ได้มองว่าเป็นชีวิตจิตใจ คล้าย ๆ กับมองคนอย่างเป็นวัตถุ ไม่ใช่มองคนเป็นคน ขาดการสัมผัสกับชีวิตหรือไม่มีความสัมพันธ์ทางจิตใจต่อกัน เรียกว่าเป็นการมองชีวิตอย่างเป็นเครื่องจักรกลและเป็นชิ้นเป็นส่วนที่แยกย่อยไว้ชีวิตชีวา และไม่คำนึงถึงจิตใจ เวลารักษาก็รักษาอวัยวะแยกเป็นแต่ละชิ้นไป สนิมนี้กับชีวิตคนที่เป็นคนซึ่งมีจิตใจอยู่ด้วย ฉะนั้นการเกิดการตายของคนไข้ก็เลยเป็นสิ่งที่ไม่ค่อยมีความหมาย การมองด้วยสายตาแบบวัฒนธรรมอุตสาหกรรมตะวันตกนี้ ทำให้มีความเฉยเมยต่อชีวิตและคุณค่าทางจิตใจ

สถานะของแพทย์ในสังคมไทยปัจจุบัน

เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในสังคมไทยโดยเฉพาะการแพทย์สมัยใหม่จากตะวันตก ซึ่งได้เข้ามาพร้อมกับวัฒนธรรมธุรกิจและวัฒนธรรมอุตสาหกรรม การเข้ามาได้

เข้ามาในลักษณะที่กลายเป็นผลประโยชน์แก่แพทย์ ทำให้แพทย์กลายเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากวัฒนธรรมทั้ง ๒ สาย ทั้งสายวัฒนธรรมน้ำใจของคนไทยที่มีมาแต่ก่อน และทั้งวัฒนธรรมธุรกิจที่มาจากต่างประเทศอีกด้วย ในแง่วัฒนธรรมน้ำใจ แพทย์ก็ได้รับความเคารพนับถือ คนไข้มองแพทย์ด้วยสายตาวาฬถึงคุณค่าความดี ไม่อยากทำอะไรที่จะกระทบกระเทือนน้ำใจ แต่ในเวลาเดียวกันวัฒนธรรมธุรกิจก็ทำให้แพทย์มีรายได้ดี เป็นอาชีพที่มีรายได้สูงมากเป็นพิเศษ

วัฒนธรรม ๒ สายที่ทำให้เกิดเป็นผลดีต่อแพทย์ก็คือว่า วัฒนธรรมธุรกิจทำให้แพทย์สามารถประกอบอาชีพมีรายได้สูงมาก แต่ในเวลาเดียวกัน อาศัยวัฒนธรรมน้ำใจ แพทย์ก็ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนด้วย ตรงกันข้ามกับในสังคมตะวันตก ซึ่งเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมธุรกิจและวัฒนธรรมอุตสาหกรรมอยู่ด้วยกันด้านเดียว ด้านวัฒนธรรมน้ำใจแทบจะไม่มีเลย คนไข้จะมองแพทย์เป็นเพียงผู้ที่มาประกอบอาชีพอย่างหนึ่งเหมือนกับอาชีพอื่น อาจจะเรียกได้ว่าเป็นการรับจ้างรักษา ซึ่งจะมีเพียงการให้ค่าตอบแทนต่อกัน และกัน และคนไข้ก็มักจะคอยจ้องดู ถ้าแพทย์ทำผิดหรือทำพลาด ก็จะมีการเรียกร้องค่าเสียหาย เพราะฉะนั้นในสังคมตะวันตก คำว่า “sue” (เรียกร้องค่าเสียหาย) จึงเป็นคำที่ใช้กันอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ในสังคมตะวันตก แม้ว่าในด้านหนึ่งแพทย์จะมีรายได้ดี แต่ก็จะต้องระวังตัวกลัวอยู่เสมอว่าเขาจะ sue แต่เมื่อมาในสังคมไทย แพทย์ได้ทั้งผลประโยชน์จากวัฒนธรรมธุรกิจทำให้มีรายได้สูง และในขณะเดียวกันก็อยู่ในวัฒนธรรมน้ำใจ ซึ่งทำให้ไม่ต้องกลัวว่าชาวบ้านจะ sue แต่มองยังมีเกียรติได้รับความเคารพนับถืออย่างสูงอีกด้วย อย่างไรก็ตาม หากแพทย์ไม่สามารถรักษากิจวัตรนี้ได้ ไม่เข้ากันกับความรู้สึกเคารพนับถือ แพทย์ก็อาจจะลดลงไปเรื่อย ๆ และเมื่อนั้นวิถีทางในสังคมเองก็จะเปลี่ยนไป การ sue ก็คงจะเกิดขึ้นในสังคมไทย

เหตุใดแพทย์จึงต้องมีจริยธรรม

วัตถุประสงค์ของอาชีพแพทย์นั้นได้กล่าวมาแล้วว่า การแพทย์มีไว้เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยปลอดภัยหายจากโรค มีสุขภาพดี ซึ่งเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม การมีความมุ่งหมายเช่นนี้ก็คือจริยธรรม ทั้งนี้จริยธรรมนั้นไม่ได้เป็นเรื่องต่างหากออกไปจากชีวิตความเป็นอยู่หรือการประกอบอาชีพการงาน จริยธรรมก็คือการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ซึ่งจะทำให้เกิดผลดีต่อชีวิตและสังคมของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้นการมีจริยธรรมของแพทย์จึงเป็นการสนับสนุนส่งเสริมอาชีพของแพทย์ ถ้ามองในแง่ความหมายพื้นฐานนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดาที่ว่าแพทย์จะต้องมีจริยธรรม ถ้าแพทย์ไม่มีจริยธรรม

ก็หมายความว่า แพทย์ไม่ปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของวิชาชีพของตน ถ้าจะมองถึงเหตุผลอื่น ๆ แยกย่อยออกไปอีก ก็สามารถวิเคราะห์ออกไปได้อีกมากมายหลายประการที่แพทย์จะต้องมีจริยธรรม

ในทางพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าจะทรงวางวินัยสำหรับพระสงฆ์ ก็ทรงแสดงถึงเหตุผลในการที่ต้องบัญญัติวินัยหรือวางกฎเกณฑ์ข้อบังคับไว้ ดังปรากฏว่า ในวินัยของพระนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่ามีเหตุผลถึง ๑๐ ประการ ที่จะต้องให้มีบทบัญญัติทางพระวินัย

ในด้านการแพทย์ ก็เช่นเดียวกัน มีกฎเกณฑ์ข้อบังคับสำหรับปฏิบัติ ซึ่งเรียกว่า จริยธรรม พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงจริยธรรมของแพทย์ พอสรุปได้ดังนี้

แพทย์ต้องมีความรับผิดชอบในฐานะผู้นำทางสังคม แพทย์นั้นถือว่าเป็นบุคคลชั้นนำของสังคม และเป็นทรัพยากรที่มีค่าสูง ทั้งนี้เพราะในสภาพปัจจุบันนี้ คนที่มาเป็นแพทย์ เรียกว่า เป็นคนชั้นหัวกะทิของสังคม คือ เป็นคนที่มีสมองดีในชั้นสูงสุด และคนที่มีสมองดีนั้นนับว่าเป็นทรัพยากรที่เยี่ยมยอดของสังคม ธรรมชาติคนในสังคมที่เรียกว่าเป็นสมาชิกของสังคมนี้ ทุกคนย่อมมีหน้าที่อยู่แล้วในการที่จะรับผิดชอบ ช่วยกันสร้างสรรค์พัฒนาสังคมให้เจริญ ให้มีความสุข ถ้าคนที่เป็นคนที่ย่อมยอดเป็นหัวกะทิ ซึ่งมีความสามารถมาก ไม่รับผิดชอบ ไม่ทำตนเองให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ก็เป็นเรื่องที่น่าเสียดาย สังคมก็จะสูญเสียทรัพยากรที่มีคุณค่าไปเสียเปล่า ๆ เพราะฉะนั้นในฐานะที่แพทย์เป็นในระดับนำหน้าของสังคม จะต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อให้มากกว่าคนอื่น ๆ ในสังคมเดียวกันไม่ว่าการที่จะช่วยสร้างสรรค์พัฒนาสังคมที่ตนอยู่

แพทย์ต้องมีความเป็นผู้นำ ในฐานะที่เป็นบุคคลที่ได้รับการศึกษาอย่างดีแล้ว การเรียนแพทย์ก็เป็นการศึกษาในระดับอุดมศึกษา คนที่เรียนจบในระดับอุดมศึกษามีฐานะ ๒ อย่าง คือ ฐานะที่หนึ่งเกี่ยวกับวิชาชีพของตน เช่น ผู้เรียนแพทย์ก็มีฐานะเป็นแพทย์ และอีกฐานะหนึ่ง คือ ความเป็นบัณฑิต

ความเป็นบัณฑิตนั้นหมายถึง ความเป็นชนชั้นนำของสังคม เป็นคนมีปัญญา เป็นคนมีความสามารถที่จะช่วยแก้ปัญหาของสังคมนี้ได้ดี ในฐานะที่เป็นคนชั้นนำคือเป็นบัณฑิต จึงน่าจะมี ความรับผิดชอบ ในการช่วยสร้างสรรค์พัฒนาสังคมให้มาก และจึงเป็นกลุ่มแรกที่จะต้องมียจริยธรรม ถ้าแม้แต่คนในระดับที่เป็นผู้นำหรือคนชั้นนำของสังคม ยังไม่ใส่ใจในจริยธรรมแล้ว เราจะหวังให้ใครมาใส่ใจได้ และถ้าเราไม่ใส่ใจจริยธรรมของ

สังคมกันแล้วสังคมจะอยู่รอดได้อย่างไร นี่ก็เป็นเหตุผลสำหรับเตือนจิตสำนึกของแพทย์ทั้งหลาย ในฐานะผู้นำของสังคมที่จะต้องมีความรับผิดชอบในทางจริยธรรม

แพทย์ต้องมีความรับผิดชอบในฐานะผู้ได้เปรียบ สำหรับแพทย์ไทย เหตุผลส่วนนี้จะเห็นว่าเด่นมาก โดยเหตุว่า

แพทย์นั้นอยู่ในวงอาชีพชั้นสูง มีรายได้ดี มีฐานะสูง ประกอบเข้ากับวัฒนธรรมไทยที่ได้รับความเคารพนับถือจากประชาชน จึงเรียกได้ว่าเป็นผู้มีโอกาสเหนือกว่าคนส่วนมากในสังคม ทั้งโดยฐานะทางเศรษฐกิจและความเคารพนับถือ ไม่ถูกบิดเบือนในด้านความเป็นอยู่ เป็นต้น เมื่อเป็นผู้มีโอกาสมากอย่างนี้แล้ว ก็ควรใช้โอกาสนั้นมาช่วยเหลือสังคมให้มากที่สุดด้วย ต่างจากคนอื่นจำนวนไม่น้อยที่ต้องถูกบีบรัดในด้านความเป็นอยู่เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจบ้าง ไม่อยู่ในฐานะที่คนเชื่อถือ จึงทำอะไรไม่ได้มากนัก ถ้าแพทย์ใช้โอกาสของตนที่มีอยู่ให้เป็นไปตามหลักจริยธรรมแล้ว ก็จะช่วยเหลือสังคมได้มาก ข้อนี้เป็นความรับผิดชอบอย่างหนึ่ง ในแง่ที่ว่าเป็นคนที่อยู่ในฐานะที่ได้เปรียบในสังคม คือความได้เปรียบโดยการลงทุนของสังคม การผลิตแพทย์นี้ต้องใช้เงินลงทุนสูงมาก และเงินลงทุนนั้นก็มาจากภาษีอากรของประชาชน หมายความว่า สังคมนี้ต้องลงทุนมากในการผลิตแพทย์เพื่อที่จะให้แพทย์นั้นมาช่วยพัฒนาสังคม มาช่วยให้สังคมนี้ปลอดภัยไร้โรค มีสุขภาพดี เมื่อเป็นผู้ได้จากสังคมมากที่สุด ก็ควรจะหักลบแก่สังคมให้มากที่สุดเช่นเดียวกัน ข้อนี้เป็นหลักทางจริยธรรมอย่างหนึ่ง ฉะนั้นในแง่ของความได้เปรียบ แพทย์ไทยก็ควรจะมี ความรับผิดชอบในทางจริยธรรมที่สูงที่สุดเช่นเดียวกัน

๔.๗ วิเคราะห์สารธรรมจากบทบาทของหมอชีวโกมารักในแง่ของการเป็นบุคคลธรรมดา เป็นข้าราชการ เป็นพุทธมามกะ และเป็นแพทย์

๑. ในฐานะเป็นบุคคลธรรมดา

หมอชีวโกมารัก ในฐานะบุคคลธรรมดาคนหนึ่ง ที่มีได้เกิดในครอบครัวที่อบอุ่น มีมารดาเป็นหญิงงามเมือง ถูกนำไปทั้งตั้งแต่คลอดวันแรก แต่สามารถพัฒนาตนเองจนมีความรุ่งเรืองก้าวหน้าเป็นแพทย์ชั้นแนวหน้าของยุคนั้น ชีวิตของเขา จึงเป็นแบบอย่างที่น่าศึกษา หากประมวลคุณสมบัติพิเศษ ตามประวัติหน้าที่ผู้วิจัยค้นพบได้ พบว่า

๑. หมอชีวโกมารัก เป็นผู้มีความสติปัญญา ที่เรียกว่า สติปัญญา หรือ ไอ.คิว. (Intelligence quotient) ระดับอัจฉริยะ ความรู้นี้ทำให้เขาประสบผลสำเร็จในการ

ศึกษาวิชาการที่เรียนได้ยาก การเรียนของเขาจึงไม่ดับตันอยู่เพียงการจำจากตำรา (ชั้น สังขยานุรักษ์) หรือชั้นรู้และทำได้ตามแบบ หรือทฤษฎีที่เรียนมา (สังขยานุโพธะ) เท่านั้น แต่เขาสามารถ เข้าถึงศาสตร์ (ความจริง) สามารถคิดค้นวิชาการใหม่ ๆ ในสาขาที่เรียน มาใช้ (สังขยานุปัตติ) เป็นผลให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชา ตรงตามแนวทางและขั้นตอน การเรียน ตามแนวพระพุทธศาสนา^{๕๖}

๒. หมอชีวกโกมารภัก มีกรอบความคิด มีกระบวนการคิด ที่ศาสนาพุทธ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ^{๕๗} คือคิดถูกริธี คิดเป็น รู้จักสืบสาวหาเหตุผล เช่นคิดจะ เรียนแพทย์ก็นำเป้าหมายแท้ คือการให้การช่วยเหลือประชาชน ให้ปราศจากโรคเป็นหลัก ต่อแต่นั้น จึงคิดถึงลาภสักการะ ชื่อเสียง ซึ่งเป็นเป้าหมายเทียม หรือเป้าหมายรอง เมื่อคิดจะหนีไปเรียนวิชาการแพทย์ที่คักสิลา ก็คิดเป็นกระบวนการว่า ตนยังเป็นเด็ก ขอพระบรมราชานุญาตคงไม่ได้รับ หากไปคนเดียว คงไปไม่ถูก ต้องอาศัยผู้ชำนาญทาง ชาวเมืองนั้น ไปถึงแล้วจะได้ขอให้เขาแนะนำฝากหัวหน้าคณะวิชา(ทิศาปาโมกข์)ไปด้วย

๓. หมอชีวกโกมารภัก เป็นคนรู้จักตัวเอง(Self-Reliance) แม้จะอยู่ใน ราชตระกูลในฐานะบุตรบุญธรรมของเจ้าชายอภัยราชกุมาร ก็ไม่หลงระเหิร รู้ตัวว่าตนเป็นใคร และเห็นว่า การอยู่ด้วยการพึ่งผู้มีบุญมีศักดิ์ หากผู้นั้นจากไป หรือไม่พอใจขึ้นมา ตนก็จะ หมดที่พึ่งพิง จำต้องหาความรู้ที่เป็นแก่นสารไว้เลี้ยงตน

๔. ในการเลือกวิชาที่ศึกษา ซึ่งมีสาขาใหญ่ ๆ ที่ให้เลือกอยู่สองสาขา คือ (๑) อาตมวิทยา กลุ่มความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาตนทางจิตใจ เพื่อเข้าถึงความจริงสากล เป็นความรู้ที่ผู้ต้องการหนีโลกพิงแสวงหา และ (๒) มนตราวิทยา ความรู้ที่เรียนหนักไป ทางศิลปศาสตร์เพื่อประกอบอาชีพ หมอชีวกโกมารภัก รู้ว่าตนเป็นคนเกิดมาลำบาก จำต้อง ศึกษาความรู้ประกอบการทำมาหากิน และช่วยเหลือผู้อื่นทางวัตถุ ซึ่งเป็นวิชาที่คนทั่วไป ต้องการ เขาจึงเลือกเรียนแพทย์อยู่ในกลุ่มวิชาศิลปศาสตร์ (Liberal Arts)^{๕๘} ของยุค

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๗/๔๒๔-๔๓๕/๔๑๗-๔๒๓, ม.ม. (ไทย) ๑๗/๔๒๔-๔๓๕/ ๔๓๔-๔๔๗.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๔๔๒/๔๐๓, ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๑, อ.จ.พุทธ. (บาลี) ๒๐/๑๒๐/๔๓, อ.จ.พุทธ. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๔๕.

^{๕๘} S.T. Taraporevala Heritage of Vedic Culture, (Bombay : หน้า xxx-xxx).

พระเวท คตินิยมนี้ดูเหมือนจะตรงกันทั้งตะวันออก และตะวันตก ประเทศตะวันตก ยุคกรีก-โรมัน เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาพวกผู้ดีจะเรียนศาสตร์สากล (Universal Science) เช่น ศาสนา ดรรชนี ปรัชญา ในกลุ่มมนุษยศาสตร์ เป็นความรู้เพื่อรู้ (Knowledge for knowledge's sake) ส่วนคนยากจน ยังต้องการความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จะเรียนวิชาชีพ (professional knowledge)^{๔๔}

๕. ในขณะศึกษา หมอชีวกโกมารภัจ สนใจค้นคว้าทดลอง ทั้งความรู้เรื่องโรคนิทาน (สมุฏฐานของโรค) และวิธีการบำบัด จนแม้แต่หัวหน้าคณะวิชา (ทศปาโมกข์) ก็ทราบดีว่า หมอชีวกโกมารภัจ เรียนจบแล้วตามหลักสูตรของเขาแล้ว แต่มองมีความรู้ นอกเหนือจากหลักสูตร เพราะคนสมัยนั้นไม่รู้จักคำว่า เขาวนปัญญาสูง จึงคิดว่า เป็นเพราะ “เทวานุภาพ” ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า “พรสวรรค์” (gift) หมอชีวกโกมารภัจมีพรสวรรค์ทาง การแพทย์ ซึ่งผู้คนนิยมเรียกว่า “หมอเทวดา” เพราะมีความสามารถพิเศษกว่าหมอธรรมดา

๖. การทดสอบ หรือ การสอบไล่ ของมหาวิทยาลัยดักกลา ไม่ใช้วิธี วัดความจำ แต่ใช้วิธีการทางปฏิบัติ เช่น การให้หมอชีวกโกมารภัจไปหาหญ้าและต้นไม้ที่ ไม่อาจใช้เป็นยาได้ มาให้อาจารย์ ซึ่งถ้าคนไม่จริง เช่น ไม่รู้จักของหญ้า และต้นไม้ ไม่รู้จัก สรรพคุณของมัน ไม่รู้ความสัมพันธ์ระหว่างหญ้าและต้นไม้บ้าง ยากที่จะผ่านการสอบได้ แต่หมอชีวกโกมารภัจ วัตรบกระบวนกร การสอบไล่ของดักกลา จึงเป็นวิธีการล้าสมัยเป็น วิธีการที่นักการศึกษาปัจจุบันต้องการ

๗. หมอชีวกโกมารภัจ เป็นผู้มีความดี คือ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ มีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่ใช้วิชาชีพแสวงหาประโยชน์แก่ตน ไม่มีประวัติว่าเขาเรียกเงินจาก คนไข้ เป็นหน้าที่ของผู้ป่วยที่จะต้องตัดสินใจ ให้คำรักษาพยาบาล ทั้งที่งานของเขาบางครั้ง ต้องใช้ความสามารถสูง เช่น การผ่าตัดสมอง ผ่าตัดลำไส้ บางครั้งแม้ต้องเสี่ยงตาย แต่ เพื่อเห็นแก่มนุษยธรรม เขาก็ยอมเสี่ยง

๘. ดูเหมือนจะเป็นครั้งแรกที่แพทย์นำวิชาจิตวิทยามาใช้กับผู้ป่วย เช่น กรณี ผ่าตัดสมองเศรษฐีคนหนึ่ง เขาบอกเศรษฐีว่า ต้องนอนตะแคงแต่ละข้าง ๆ ละ ๗ เดือน ทั้งที่เขารู้ว่า ๗ วันก็พลิกร่างได้ตามปกติแล้ว นอกจากเป็นแพทย์ที่ดีแล้ว ยังเป็น ผู้มีคุณสมบัติของความเป็นพยาบาลครบถ้วนด้วยคือ (๑) มีความสามารถในการจัดยา

^{๔๔} E.B. Casle, Ancient Education and Today, (Published by Penguin Book, 1993).

(๒) รู้สิ่งควรและไม่ควรสำหรับผู้ป่วย (๓) มีจิตเมตตาไม่มุ่งอาฆัง (สิ่งตอบแทน) (๔) มีจิตวิทยาปลูกปลอบบึงผู้ป่วย และ (๕) ไม่รังเกียจต่อสิ่งปฏิกูลในตัวผู้ป่วย เช่น อุจจาระ^{๔๐}

๙. หมอชีวกโกมารภัจ ไม่หวังตำแหน่งหน้าที่ มุ่งแต่งานทางวิชาการ คิดค้นหาตัวยา และสมุฏฐานของโรค และเชื่อมั่นว่า มีตำราแพทย์แผนโบราณ ที่เขาคิดค้นไว้นอกจากนี้ เขายังนำพุทธศาสนามาประกอบการรักษาตามวิธีการแพทย์ เช่น การนำบัตโรคทางใจ แก่พระเจ้าอชาตศัตรู โดยการนำเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แทนการใช้ยาธรรมดารักษา เขาเห็นว่าโรคดังกล่าวต้องใช้ธรรมโอสถเท่านั้น

๑๐. หมอชีวกโกมารภัจ เป็นผู้มีความรู้รอบรู้ประกอบด้วยปัญญา ขณะที่ยังราชอำมาตย์แวดล้อมพระเจ้าอชาตศัตรูเกือบสี่ศตวรรษ มีเขาผู้เดียวที่รู้จักบิดของครูเหล่านั้นว่า เป็นผู้ไม่เท็จจริง ไม่รู้จัก เขาเสียมิใช่ศรัทธาพระพุทธเจ้าแสดงถึงความมีเหตุผล สัมกับเป็นแพทย์

๒. ในฐานะข้าราชการ

เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ของบ้านเมือง

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงตั้งท่านชีวกโกมารภัจเป็นแพทย์หลวงประจำพระองค์ และมีหน้าที่สำคัญอื่นอีก เขาได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสามารถ และเอาใจใส่ มีความดีความชอบมาก นับว่าเขาได้มีความรับผิดชอบที่สำคัญยิ่งในบ้านเมือง

๒. ช่วยส่งเสริมสัมพันธไมตรีกับประเทศเพื่อนบ้าน

ความรู้ความสามารถของท่านชีวกโกมารภัจ ได้แพร่กระจายออกไปถึงประเทศใกล้เคียง พระเจ้าจันดพบัสโซต แห่งอุชเชนีนคร ต้องส่งทูตมาขอตัวไปรักษาโรคของพระองค์ ท่านชีวกโกมารภัจก็ได้รักษาให้หายสนิทรวดเร็ว อีกครั้งหนึ่งเศรษฐีใหญ่ผู้มีอิทธิพลในกรุงพาราณสีได้เดินทางไปขอยืมตัวท่านชีวกโกมารภัจ ต่อพระเจ้าพิมพิสารเพื่อให้ไปรักษาลูก พระเจ้าพิมพิสารทรงอนุญาต แล้วท่านชีวกโกมารภัจก็ได้รักษาให้หายขาดอย่างน่าพิศวง ความสำเร็จทั้งสองรายนี้ นอกจากจะเป็นการเชิดชูพระเกียรติของพระเจ้าพิมพิสารว่า ทรงมีหมอวิเศษอยู่ในราชสำนัก ยังเป็นการส่งเสริมสัมพันธไมตรีระหว่าง

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน อร.ปัญญาภ. (บาลี) ๒๒/๑๒๔/๑๓๕, อร.ปัญญาภ. (ไทย) ๒๒/๑๒๔/๒๐๔-๒๐๕.

หมอซิวโกมารักง เอาใจใส่ดูแลรักษาสุขภาพของพระภิกษุและสามเณรทั่วไป มิได้จำกัดแต่พระพุทธรองค์หรือพระสาวกผู้ใหญ่ เขาเอาใจใส่รักษาภิกษุสงฆ์ จนหาเห็นคนไข้ ที่เป็นศฤง์จนถึงกับมีคนที่เป็นโรคต่าง ๆ จำนวนมากเข้ามาบวช เพื่อให้หมอซิวโกมารักง รักษา หมอซิวโกมารักงมีศรัทธาในพระรัตนตรัยแรงกล้า

๒. เป็นผู้กระทำประโยชน์พิเศษต่อพระพุทธรศาสนา

นอกจากถวายเสนาสนะและดูแลรักษาสุขภาพของพระพุทธรองค์และพระสาวกทั่วไป ท่านซิวโกมารักงยังได้ประกอบกิจที่มีความสำคัญเป็นพิเศษหลายประการ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

๑. ได้รักษาอาการหื้อพระโลหิต ที่พระบาทของพระพุทธรเจ้า ซึ่งถูกสะเก็ดหิน ที่พระเทวทัตกลิ้ง เพื่อให้เกิดกลองมาทับพระองค์ จนหายสนิท

๒. เมื่อได้รับผ้าสีไวยกะ เป็นรางวัลจากพระเจ้าจันทรปัชโชต ก็นำขึ้นถวาย พระพุทธรเจ้าที่ซิวโกมาราม และทูลขอให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับผ้าที่ทากทาอีกา ถวายได้ แทนการใช้ผ้าบังสุกุล พระพุทธรเจ้าทรงอนุญาตตามที่ขอ ข้อนี้สำคัญมาก จะเห็น ได้ว่า ในปัจจุบันนี้จะหาผ้าบังสุกุลที่ใช้ห่อศพได้ที่ไหนบ้าง จะมีพอเพียงกับจำนวนภิกษุสงฆ์ หรือไม่

๓. หมอซิวโกมารักง พิจารณาเห็นว่า ผู้ที่เข้ามาบวช บางคนเป็นโรคเรื้อรัง ที่น่ารังเกียจ หรือรักษาไม่หาย หากปล่อยให้เข้ามาโดยอิสระ นานไปคณะสงฆ์จะมีแต่คน ไม่สมประกอบ จึงได้กราบทูลพระพุทธรเจ้า ขอให้ทรงบัญญัติห้ามบุคคลที่เป็นโรคทำอย่าง คือ โรคเรื้อน มีคณฺหสุต ซักลาก โรคมองคร่อ และลมบ้าหมูเข้ามาบวช พระพุทธรองค์ ทรงเห็นชอบ จึงทรงบัญญัติห้าม ตั้งแต่นั้นมา ก็มีการถามอันธวากิธรมผู้ประสงค์จะบวช ตราบเท่าทุกวันนี้

การที่หมอซิวโกมารักงกราบทูลขอห้ามคนเป็นโรค ๕ อย่างบวช ก็เพราะเป็น โรคที่รักษาไม่หายและอาจติดต่อกัน ถ้ายอมให้บวช พวกที่เป็นโรคก็จะมั่วแต่รักษาตัว ไม่ได้ ปฏิบัติธรรม

อนึ่ง โรคเรื้อนเป็นโรคติดต่อดรักษาไม่หาย และคนทั่วไปรังเกียจ ถ้ารับเข้ามา คณะสงฆ์ก็จะถูกรังเกียจไปด้วย โรคมองคร่อ (ทอลคลมโปงพอง) มีไข้โรคติดต่อดแต่ทำให้ คนไข้โอบอย่างรุนแรงเป็นระยะ ในตอนดึกและเช้ามืด การไอนี้จะขัดขวางการปฏิบัติภาวนาของ ภิกษุสงฆ์ เพราะทวนทวู โรคลมบ้าหมูแม้มิใช่โรคติดต่อดแต่ผู้เป็นโรคอาจเกิดชักขึ้นมา

เมื่อไรก็ได้ เช่น ขณะบิณฑบาตหรือขณะทำพิธีสงฆ์ ซึ่งจะเป็นเรื่องไกลหลวมมาก โรคกลาก นำเกลียด และรักษายาก ติดต่อกันง่าย อาจขยายไปทั่วคณะสงฆ์โดยเร็ววัน เพราะติดต่อทางสบงจีวร เครื่องอัฐบริขาร หรือเสนาสนะ โรคคันทรีสุด ก็เป็นโรคเรื้อรังที่ทรมาณคนใช้มาก ทำให้มีเลือดมีหนองออกมาจากแผลตลอดเวลา และต้องมีคนคอยปรนนิบัติทำแผลให้ ทำเองไม่ถนัด ผู้ที่เป็นโรคนี้ ย่อมเป็นที่รบกวนและที่รังเกียจของผู้อื่นอย่างมาก

การที่ในอุปสมบทวิธียมีการห้ามบวช โดยสอบถามอันตรายิกธรรมผู้บวช นี่เป็นผลแห่งสติปัญญาของหมอชีวกโกมารภัจจ์นั่นเอง

ในฐานะแพทย์

๑. เป็นนักศึกษาที่ยอดเยี่ยม

หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้ศึกษาวิชาแพทย์ด้วยความสนใจของเขาเอง โดยทำงานรับใช้อาจารย์เป็นคำศึกษา เขาก็ศึกษาจนภายใน ๗ ปี เขาได้พิสูจน์ความรู้เรื่องสรรพคุณยา เขาพบว่าต้นไม้ทุกอย่างที่ใช้เป็นยาได้ทั้งหมด อาจารย์พอใจจึงได้สอนวิชาพิเศษให้ เขาจึงมีความรู้ความสามารถเหนือกว่าแพทย์คนอื่น ในสมัยเดียวกัน

หมอชีวกโกมารภัจจ์สำรวจต้นไม้ที่เป็นยา ไม่พบต้นไม้สักต้นเดียวที่ใช้เป็นยาไม่ได้ นั่น ตรงกับที่มีการค้นคว้าในปัจจุบัน ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ต้นไม้ทุกต้น (ที่มีสีเขียว) มีเอนไซม์คลอโรฟิลล์ ซึ่งมีสรรพคุณในการดูดหรือทำลายกลิ่น พิษทุกอย่างมีเซลล์โลส และเอมิเซลล์โลส มีสรรพคุณดูดซับสารพิษ (เช่น ยาเขียว) และกระตุ้นการเคลื่อนไหวของลำไส้ (ใช้แก้อาการท้องผูก) ที่ว่า “ต้นไม้ทุกอย่างใช้เป็นยาได้” จึงเป็นความจริง ไม่มีต้นไม้ที่ใช้เป็นยาไม่ได้ มีแต่ว่าจะใช้หรือไม่เท่านั้น

๒. มีความสามารถในการปรุงยา

หมอชีวกโกมารภัจจ์ มีความรู้ในสรรพคุณยาและเรื่องการรักษาโรค จึงสามารถจัดยาได้เหมาะสมกับคนไข้และโรค เช่น การใช้กานบวบยาที่มีฤทธิ์ร้าย โดยใช้สุดุดม และทำให้หยุดถ่ายโดยสรงน้ำอุ่น เขาสามารถแปลงรูปเนยจนพระเจ้าจันดปาบิซโตทรงสั่งเกิดไม่ได้ สามารถแทรกยาถ่ายเข้าไปในผลมะขามป้อม ให้นายกากะเทิน

๓. รอบรู้สรรพคุณยาและวิธีใช้ยา

หมอซึกโกมารภักจ รอบรู้สรรพคุณยาและวิธีใช้ยา เขาประกอบยาให้รักษาโรคของคนไข้ โดยวางยาครั้งเดียวก็หายสนิท เช่น ประกอบยารักษาโรคของภรรยาเศรษฐีเมืองสาเกต ประกอบยาดวยการรักษาอาการประชวรโรควิเศษของพระเจ้าพิมพิสาร ประกอบยาดวยการรักษาอาการหือพระโลหิตของพระพุทธเจ้า

๔. สามารถในการสังเคราะห์(ผ่าตัด)

หมอซึกโกมารภักจ ได้กระทำการรักษาคนไข้ที่น่าอัศจรรย์ คือ การเปิดกะโหลกศีรษะเศรษฐีเมืองราชคฤห์ รักษาอาการปวดศีรษะ โดยพบหนองสองตัวแล้วนำออก อาการปวดศีรษะจึงหาย เขาได้รักษาลูกชายเศรษฐีเมืองพาราณสีเป็นโรคผอมเหลือง โดยวินิจฉัยว่า เป็นฝีในลำไส้ ได้ทำการผ่าตัดนำลำไส้ออกมาแล้วตัดส่วนที่เป็นโรคออกทิ้งแล้วเย็บลำไส้ต่อกันนำใส่เข้าในท้อง ปิดหนังหน้าท้องแล้วเย็บปิดอย่างเดิม

๕. มีลักษณะของแพทย์ที่สมบูรณ์

การที่จะเป็นแพทย์ที่ดีเป็นเรื่องยากยิ่ง แต่หมอซึกโกมารภักจ เป็นแพทย์ที่พึงจะมีใช้แต่เป็นแพทย์ที่เก่ง เขามีศีลธรรมเต็มเปี่ยมอยู่ในจิตใจ เช่น รู้สึกรับผิดชอบต่อความปลอดภัยของคนไข้ ไม่ถือใครของคนไข้ เช่น ภรรยาเศรษฐีได้ออกจากบ้าน ตั้งใจช่วยคนไข้ แม้จะต้องเสี่ยงอันตราย เช่น ดวยการรักษาพระเจ้าจันทรปัชโชต เห็นคนไข้ทุกคนสำคัญ ตั้งใจรักษา เช่น ดวยการรักษาอาการประชวรหือพระโลหิตของพระพุทธเจ้าแล้วต้องกลับไปดูคนไข้ในเมืองราชคฤห์ เขาไม่ทำอันตรายใคร เช่น ไม่วางยานายกาะที่ตามจับตัวให้ตาย ไม่รีดนาทาเร้นคนไข้ เช่น เศรษฐีกรุงราชคฤห์สัญญาจะยอมตัวเป็นทาสพร้อมครอบครัว เขาอดหย่อนให้รับเพียงเงินจำนวนหนึ่ง มักให้ความรู้แก่คนไข้และญาติคนไข้ พร้อมกันไปกับการรักษา เช่น ผ่าตัดลำไส้ลูกชายเศรษฐีเมืองพาราณสี เขาใช้จิตวิทยาในการรักษาคนไข้ เช่น ผ่าตัดกะโหลกศีรษะเศรษฐีเมืองราชคฤห์ โดยใช้จิตวิทยายกให้คนอื่นในทำเดียว ทำละ ๗ เดือน แต่ความจริงนอนทำละ ๗ วันก็พอ^{๕๖}

^{๕๖} สรุปย่อและเรียบเรียงจาก กติกาพยาบาลฉบับ ๓, หน้า ๗๕-๗๗.

๔.๔ วิเคราะห์ลักษณะอุปาสกของหมอชิวโกมารัก

หมอชิวโกมารัก เป็นผู้บรรลุนิสาปัดติผล เข้าถึงพระรัตนตรัยประกาศตนเป็นอุปาสก ทั้งยังได้เข้ากราบทูลถามเรื่องคุณธรรมของอุปาสก ลักษณะ^{๔๓} ของอุปาสก ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา อุปาสกมีลักษณะ ๒ ด้าน คือ

๑. เป็นผู้เข้าไปนุ่งโกส คือ

โกสคือพระรัตน ๒ (พระพุทธเจ้า พระธรรม) ประกาศตนเป็นอุปาสก แล้วขอถึงพระพุทธเจ้าพระธรรมเป็นที่พึ่งจนตลอดชีวิต^{๔๔}

เข้าไปโกสพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ด้วยการถึงเป็นที่พึ่งและการแสดงความเคารพ^{๔๕}

๒. เป็นไวยาวัจกรและอุปัฏฐากพระสงฆ์

อุปาสก หมายถึง ผู้เป็นศิษย์รับใช้พระรัตนตรัย ดังข้อความว่า “ชีวิตของข้าพระองค์ยังเป็นอยู่ตราบไต่ ขอพระองค์โปรดทรงจำ คือ ทรงทราบข้าพระองค์นั้นเกิดว่าเข้าถึงแล้ว ไม่มีผู้อื่นเป็นศาสดา ถึงสระด้วยสระคมน้ำทั้งสาม เป็นอุปาสก ผู้เป็นศิษย์รับใช้”^{๔๖}

บุคคลผู้จะเป็นอุปาสก จะต้องผ่านกระบวนการเหล่านี้ คือ เมื่อเกิดศรัทธา ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้ว จะต้องประกาศตนนับถือพระรัตนตรัย เพื่อเป็นการแสดงว่า ตนเองจะยึดปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาและยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

^{๔๓} ลักษณะ (ภกฺขณานิ) คือสิ่งที่เป็นเครื่องกำหนดบุคคล สุวณฺณเยยคฺคิน ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๔๖/๒๑๘, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๖/๒๑๘, อ.อ.ค. (บาลี) ๒๐/๓๒๗, อ.อ.ค. (ไทย) ๒๐/๓๒๗-๑๔๖, ม.อ.อ. (บาลี) ๓๖/๒๖๖, ม.อ.อ. (ไทย) ๓๖/๒๖๖.

^{๔๔} สุวณฺณเยยคฺคิน วิ.ม. (บาลี) ๔/๖/๖, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖/๖๐, อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๒/๘๔, อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒/๘๔๓๓, วิ.ม. (บาลี) ๔/๖/๖๐๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๓/๖๔, อ.อ.อ.อ.อ. (บาลี) ๒๓/๒๔-๒๖/๒๔๐,๑๔๖, อ.อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๒๔-๒๖/๒๔๐-๒๔๖.

^{๔๕} สุวณฺณเยยคฺคิน สารคฺค.ฐิติ (บาลี) ๑/๔๒๔.

^{๔๖} เช่น เรื่องที่ผู้ภริยาส่งเงินมาทำบุญเป็นทุนซื้อจิวรดาอพระอุปนันทากอบุตร ขอให้ท่านช่วยแนะนำคนที่จักจัดการซื้อจิวรดาอ ซึ่งท่านพระอุปนันทากอบุตรก็ได้แนะนำอุปาสกคนหนึ่งที่จะจัดการแทนภิกษุทั้งหลาย (ดูใน วิ.ม.พ. (บาลี) ๒/๔๓/๒๔-๒๖, วิ.ม.พ. (ไทย) ๒/๔๓/๒๓-๒๔), ที.อี.อ. (บาลี) ๑/๒๑๒-๒๑๓, ที.อี.อ. (ไทย) ๑/๒๑๓).

ลักษณะของอุบาสก หมายถึง คฤหัสถ์ผู้ชายผู้เข้าไปนุ่งโกศพระรัตนตรัย โดยประกาศนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง และบุคคลผู้จะเข้ามาประกาศตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนานั้น ต้องมีศรัทธาเลื่อมใสพระรัตนตรัยมีความบริสุทธิ์ใจที่จะประพฤติปฏิบัติ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาและนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งไปตลอดชีวิต

หมอชีวกโกมารภัจ เป็นผู้ถึงสรณะครบทั้ง ๓ เพราะเขาได้พบพระพุทธเจ้าและถึงสรณะ หลังจากที่มิพระสงฆ์แล้ว มีบทบาทตรงกับลักษณะทั้ง ๒ ด้าน คือ เขาปฏิบัติตนแบบผู้รับใช้ ถวายการรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์และปฏิบัติในด้านถวายทานแก่พระสงฆ์ ถือว่า เป็นทั้งอุบาสกผู้รับใช้ เป็นอุบาสกผู้ถวายทาน

คุณธรรมที่สำคัญของอุบาสก

อุบาสก นอกจากจะประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยแล้วยังมีคุณธรรมสำคัญประจำใจ ทำให้เป็นอุบาสกได้สมบูรณ์ แบ่งเป็น ๕ บ้าง ๗ บ้าง ๑๐ ประการบ้าง ที่แบ่ง ๕ คือ

๑. มีศรัทธา คือ มีความเชื่อ หมายถึงเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อในพระรัตนตรัย เชื่อในเรื่องกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน จะได้รับผลแห่งกรรมนั้น

๒. มีศีล คือ มีความประพฤติทางกาย ทางวาจาที่เรียบร้อย เป็นไปเพื่อให้ได้สมาธิและปัญญา

ศีลที่อุบาสกจะต้องปฏิบัติคือ ศีล ๕ ศีล ๘ แต่ถ้าประสงค์จะปฏิบัติให้เคร่งครัดก็สามารถปฏิบัติศีล ๑๐ ได้

๓. ไม่ถือมงคลต้นข้าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อบงกต คือ ไม่เชื่อเรื่องมงคลต่าง ๆ ที่ไม่มีมูลความจริง แต่มีความเชื่อในเรื่องกรรม คือ มุ่งหวังผลจากการกระทำ และการทำงาน มิใช่จากโชคกลางและสิ่งที่ตนยกว่าเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความงมงายและกลายเป็นความหลงใหลในที่สุด

๔. ไม่แสวงหาทักษิณียบุคคลภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเซตแห่งบุญภายนอกหลักพระพุทธศาสนา ที่ผู้อื่นต่างศาสนากระทำกัน เช่น การบวชบาลสาลงกล่าวขอพรจากเทวดา ถึงศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งอื่น ๆ ที่เข้าใจว่าเป็นที่พึ่งได้ แต่จะต้องมีความยึดมั่นในหลักความเชื่อในศาสนาพุทธเท่านั้น

๕. ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา คือ ให้การสนับสนุนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น หมายถึงให้ความสำคัญเป็นขั้นต้น ๆ คือมีความชวนช่วยที่

จะให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอยู่เสมอไม่ขาด เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

อุบาสกผู้ประกอบธรรม ๕ นี้ ท่านเรียกว่า อุบาสกวัณฺโณ หรืออุบาสกแก้ว มีความประพฤติดีงามมีคุณธรรมประจำจิตใจเสมอ^{๕๗} ที่แบ่งเป็น ๗ คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพบปะพระภิกษุ
๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม
๓. ศึกษาในอธิศีล คือ มีกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลให้สูงขึ้น
๔. มีความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลายทั้งที่เป็น เถระ นวกะ และมัลลนิมะ
๕. ไม่พึงธรรมด้วยดีจึงจะคอยจ้องจับผิดหาช่องที่จะติเตียน
๖. ไม่แสวงหาทักษิณะบุคคลนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเซตูปญนอก

หลักพระพุทธศาสนา

๗. ให้การสนับสนุนพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา

อุบาสกผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ๗ ประการนี้ เรียกว่า สัมปทาอุบาสก^{๕๘} มีธรรมดังกล่าวมาครบบริบูรณ์ ที่แบ่งเป็น ๑๐ คือ

๑. เป็นผู้มิมีสุขมีทุกข์ร่วมกับภิกษุสงฆ์
๒. ระวังกษาศาความประพฤติทางกายและวาจาไว้เป็นอย่างดี
๓. ยึดหลักธรรมาธิปไตย คือ ถือธรรมเป็นใหญ่
๔. ยินดีในการเสียสละแจกจ่ายให้ทานตามความเหมาะสมกับกำลังของตน
๕. พยายามแสวงหาความรู้ และเวียนรู้คำสอนของพระพุทธเจ้า
๖. เป็นสัมมาทิฐิ มีความเห็นที่ถูกต้อง
๗. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว

^{๕๗} อ.ปยุตฺต. (บาลี) ๒๒/๑๑๕/๑๔๕, อ.ปยุตฺต. (ไทย) ๒๒/๑๑๕/๑๔๕.

^{๕๘} อ.สุสุตฺต. (บาลี) ๒๓/๑๑๕/๒๓,๓๐-๓๑/๑๔, อ.สุสุตฺต. (ไทย) ๒๓/๑๑๕/๔-๕๖,๓๐-๓๑/๕๖-๕๘.

๘. ถึงแม้จะต้องเสียชีวิตก็ไม่ยอมเปลี่ยนใจไปนับถือศาสนาและศาสดาองค์อื่น

๙. มีความชื่นชมยินดีในการสมควรสามัคคี และสนับสนุนความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ

๑๐. ไม่ประพฤติปฏิบัติในพระศาสนาด้วยการล่อลวง เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะด้วยความจริงใจ^{๔๙}

นอกจากนี้ หมอชิวโกมารักยังมีคุณสมบัติของอุบาสกครบทั้ง ๘ ประการ คือ

๑. มีศรัทธา ชักชวนให้ผู้อื่นมีศรัทธา

๒. มีศีล ชักชวนให้ผู้อื่นมีศีล

๓. มีจาคะ ชักชวนให้ผู้อื่นมีจาคะ

๔. ไครเพื่อเห็นพระภิกษุ ชักชวนให้ผู้อื่นไครเพื่อเห็นภิกษุ

๕. ทรงจำธรรม ชักชวนให้ผู้อื่นทรงจำธรรม

๖. พิจารณาอรรถแห่งธรรมที่ฟังชักชวนให้ผู้อื่นให้พิจารณาอรรถแห่งธรรม

๗. รู้ทั่วแห่งธรรมที่พิจารณา ชักชวนผู้อื่นให้รู้ทั่วถึงธรรมที่พิจารณา

๘. รู้แล้วปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม^{๕๐}

๔.๙ วิเคราะห์หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของหมอชิวโกมารัก

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นข้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานของอุบาสกอุบาสิกา เมื่อกล่าวโดยสรุป ก็มี ๓ ประการ คือ หลักปฏิบัติเกี่ยวกับทาน หลักปฏิบัติเกี่ยวกับศีล หลักปฏิบัติเกี่ยวกับภาวนา

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงบุญกิริยาวัตถุ คือ ที่ตั้งแห่งการทำบุญ ๓ ประการ ดังนี้

^{๔๙} มิสันุท. (บาลี) ๑๐๙-๑๐๘, มิสันทปิฎกฯ ฉบับแปลสันนิบาตมหากรรมกฐาขริกยาธิ, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหากรรมกฐาขริกยาธิ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๙.

^{๕๐} สุวตถุสเถรใน อ. อ. อ. (บาลี) ๒๓๖/๖๔๓, อ. อ. อ. (ไทย) ๒๓๖/๖๔๓-๒๓๗.

๑. ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
๒. สีลมัย บุญกิริยาวัตถุ ทำบุญด้วยการรักษาศีล
๓. ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา^{๒๑}

หมอชีวกโกมารภัจจ์สมบูรณด้วยทาน ศีล และภาวนา ท่านบำเพ็ญทาน รักษา ศีล ๕ มีได้ขาด เจริญภาวนาอนุสสติเป็นประจำ

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับทานบริจาค

พระพุทธเจ้า ได้ทรงแสดง การให้ การบริจาค การบูชา การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ การรับรองไว้อย่างละ ๒ คือ

๑. การให้การบริจาสสิ่งของ การบูชาด้วยสิ่งของ การสงเคราะห์การอนุเคราะห์ ด้วยสิ่งของ การรับรองด้วยสิ่งของ
๒. การให้การบริจาคธรรม การบูชาด้วยธรรม การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ ด้วยธรรม การรับรองด้วยธรรม^{๒๒}

หมอชีวกโกมารภัจจ์ ได้ให้ บริจาค บูชา สงเคราะห์ อนุเคราะห์ รับรอง ทั้งด้วย สิ่งของ เช่น ที่กระทำแก่พระพุทธศาสนา และด้วยธรรม เช่น ที่กล่าวกับคนไข้ที่เขารักษาด้วยจิตวิทยา และที่กล่าวพรรณนาคุณพระรัตนตรัยให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงสดับ

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับศีล

ศีล ๕ หรือ เบญจศีล ความประพฤติชอบทางกายและวาจา รักษากาย วาจาให้เรียบร้อย เป็นปกติตามระเบียบวินัย ปฏิบัติเว้นจากความชั่ว ควบคุมตนให้ตั้งอยู่ใน ความไม่เบียดเบียน

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต จากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ จากการ ลักโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

^{๒๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙, อ.สุ.อภ. (บาลี) ๒๓/๓๖/๑๙๘, อ.สุ.อภ. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๕.

^{๒๒} อ.สุ.ทก. (บาลี) ๒๐/๑๔๖-๑๕๖/๘๗-๘๘, อ.สุ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๔๖-๑๕๖/๙๒๐-๙๒๓.

๓. กาเมศุมิจจาจาวา เวมณี เว้นจากการประพาศิตตในกาม จากการ
 ส่วนละเมิดสิ่งที่ผู้ยักรักใคร่หวงแหน

๔. มุสาวาทา เวมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๕. สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา เวมณี เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัย
 อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ^{๒๓}

ศีล ๘ หรือ อัฐศีล การรักษาระเบียบทางกายวาจา ปฏิบัติฝึกหัด
 กายวาจาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๑. ปาณาติปาสา เวมณี เว้นจากการปลงชีวิต จากการฆ่าการประทุษร้ายกัน

๒. อทินนทานา เวมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ จากการ
 ลักโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

๓. อพฺรหฺมจริยา เวมณี เว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, เว้นจากการ
 ประพาศิตตพรหมจรรย์ คือร่วมประเวณี

๔. มุสาวาทา เวมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง

๕. สุราเมรยมชฺชปมาทญฺจานา เวมณี เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัย
 อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

๖. วิกาลโภชนา เวมณี เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่
 เที่ยงแล้วไปจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่

๗. นจฺจคิตฺวาทิตฺตวิสุทฺทสุสฺสนมาลาคนฺธุวิเลปนธารณมณฺเฑนวิภูสณญฺจานา
 เวมณี เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์
 การทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง

๘. อุจฺจาสมณมหาสยนา เวมณี เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หยาบหยาบเพียง

ศีล ๘ นี้ สมาทานรักษาศีลพิเศษในวันอุโบสถ เรียกว่า อุโบสถ หรือ อุโบสถศีล^{๒๔}

^{๒๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓, อ.ป.ญจน. (บาลี) ๒๒/
 ๑๑๗/๑๗๙, อ.ป.ญจน. (ไทย) ๒๒/๑๗๙/๒๗๑.

^{๒๔} อ.อ.อุฏฺฐก. (บาลี) ๒๗/๔๗/๒๐๔-๒๐๕, อ.อ.อุฏฺฐก. (ไทย) ๒๗/๔๗/๓๐๑-๓๐๕.

หมอซิวโกมารักจ ปกติรักาศิล ๕ โสดาบันบุคคลมีศีลด้วยสมุจเฉท-
วิวัติ ถึงวันอุโบสถก็จะสมาทานอุโบสถศีล โสดาบันบุคคลจะรักษาศีลอุโบสถในวันอุโบสถ

หลักปฏิบัติเกี่ยวกับภาวนา

ภาวนา คือ การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น ตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึงการ
ฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจตามเป็นจริง และการฝึกอบรมจิตให้เจริญ
งอกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็ง เบิกบาน สงบสุขผ่องใส การฝึกอบรมนั้น ต้องใช้
หลักธรรมเป็นเครื่องมือในการฝึกอบรม ในที่นี้ ขอนำเสนออนุสติ ๑๐ ประการ

อนุสติ คือ ความระลึกถึง, อารมณอันควรระลึกถึงเนื่อง ๆ มี ๑๐ ประการ คือ

๑. พุทธานุสติ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระพุทธเจ้า
๒. ธัมมานุสติ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระธรรม
๓. สังฆานุสติ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระสงฆ์
๔. สีลानุสติ น้อมจิตว่าลึกพิจารณาศีลของตน
๕. จาคานุสติ น้อมจิตระลึกถึงทานที่ได้บริจาคแล้ว
๖. เทวदानุสติ น้อมจิตระลึกถึงเทวดาทั้งหลายที่ตนเคยรู้
๗. มรณสติ ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา
๘. กายคาสติ กำหนดพิจารณากาย
๙. อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก
๑๐. อุปสมานุสติ ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ^{๒๕}

ในการเจริญภาวนาอนุสติ ๑๐ ประการนี้ หมอซิวโกมารักจะเจริญข้อ ๑-๖ มาก
จิตใจของท่านแนบสนิทอยู่กับพระรัตนตรัย รักษาศีลเป็นปกติ เช่นเดียวกับพระเจ้าพิมพิสาร
พระเจ้าศากยมหามาระ และอนาถปิณฑิกเศรษฐี

^{๒๕} อฐ.เถกถ. (บาลี) ๒๐/๒๙๗/๓๒, ๔๗๒-๔๘๖/๔๓, อฐ.เถกถ. (ไทย) ๒๐/๒๙๗/๓๒, ๔๗๒-๔๘๖/๔๐.

ผู้ที่ระลึกถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จิตของเขาจะไม่ถูกรณะ โทสะ โมหะ เข้ากลุ่มรวม จิตย่อมมุ่งตรงปรารถนาพระรัตนตรัย ได้ความปลงเปลี่ยน อังวรตองธรรม เกิดความปราโมทย์ประกอบด้วยธรรม เกิดปีติ กายสงบ มีความสุข จิตตั้งมั่น เป็นผู้สงบอยู่ในกลุ่มคนที่ไม่สงบ เป็นผู้ไม่พยายาบทอยู่ในกลุ่มคนที่พยายาบท เข้าถึงกระแสธรรมระลึกถึงพระรัตนตรัย^{๒๖}

หมอชีวกโกมารภัจเป็นโสดาบัน จิตใจแนบแน่นอยู่กับพระรัตนตรัย ย่อมได้รับคุณธรรมดังที่กล่าวนี้

๔.๙ วิเคราะห์คุณธรรมที่หมอชีวกโกมารภัจบรรลุ

ผู้ที่บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล ละสังโยชน์ คือ กิเลสอันผูกใจสัตว์ มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล ๑๐ อย่าง แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ

ก. โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สังโยชน์เบื้องต้น เป็นอย่างหยาบ เป็นไปในภพอันต่ำ

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญาณเป็นตน

๒. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ เช่นความกังขาเรื่องตายแล้วเกิด

๓. สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร

๔. กามราคะ ความกำหนัดในกาม ตัดใจในกามคุณ

๕. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ หงุดหงิดขัดเคือง

ข. อุทัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สังโยชน์เบื้องสูง เป็นอย่างละเอียด เป็นไปแม้ในภพอันสูง

๖. รูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน หรือในรูปธรรมอันประณีตปรารถนาในรูปภพ

^{๒๖} อภ.๑๑๓. (บาลี) ๒๒/๑๐/๓๗๕-๓๗๗, อภ.๑๑๓. (ไทย) ๒๒/๑๐/๕๓๑-๕๓๓, อภ.๓๕๓. (บาลี) ๒๕/๑๑/๓๗๕-๓๗๕, อภ.๓๕๓. (ไทย) ๒๕/๑๑/๕๑๑-๕๑๓.

๗. อรูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน หรือในอรูปธรรม ความปรารถนาในอรูปภพ

๘. มานะ ความสำคัญตน คือ ถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่

๙. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน

๑๐. อวิชชา ความไม่รู้จริง, ความหลง^{๒๗}

อริยบุคคลผู้บรรลุผลพิเศษ เป็นอารยชนในความหมายแห่งพระพุทธศาสนา แบ่งเป็น ๔ กลุ่ม คือ

๑) บุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เรียกว่า โสดาบัน (ผู้ถึงกระแส) ละสังโยชนได้ ๓ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมพัทธปรามาส ยังมีราคะและโทสะอยู่

๒) บุคคลผู้บรรลุสกทาคามีผลแล้ว เรียกว่า สกทาคามี (ผู้กลับมาอีกครั้งเดียว) ละสังโยชนได้ ๓ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมพัทธปรามาส มีราคะและโทสะเบาบาง

๓) บุคคลผู้บรรลุอนาคามีผลแล้ว เรียกว่า อนาคามี (ผู้ไม่เวียนกลับมาอีก) ละอรัมภาคิยสังโยชน์ คือ ละลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมพัทธปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ ได้แล้ว

๔) บุคคลผู้บรรลุอรหัตตผลแล้ว เรียกว่า อรหันต์ (ผู้หักงำแห่งสงสารแล้ว) ละสังโยชนได้ทั้ง ๑๐ ข้อ คือ ละลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมพัทธปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

หมอช็อกโกมารกัจ เป็นโสดาบันละสังโยชนข้อ ๑-๒-๓ ได้แล้ว ผู้ที่สำเร็จโสดาปัตติผล เป็นบุคคลที่ในคัมภีร์เรียกว่า “อวินิปาตมโม นิยโต สมุโพธิปรายโม”^{๒๘} คือ เป็นผู้ไม่ตกต่ำ เป็นผู้แน่นอนที่จะบรรลุสมโพธิ (มรรคผลขั้นสูงขึ้น) ในวันข้างหน้า หมายความว่า จะละสังโยชนได้ทั้ง ๑๐ อย่าง สำเร็จอรหัตตผลเป็นอนาคต^{๒๙}

^{๒๗} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๙๐-๑๙๑/๕๖-๕๗, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๐-๑๙๑/๑๐๖, อ.จุ.พธก. (บาลี) ๒๙/๑๙/๑๔, อ.จุ.พธก. (ไทย) ๒๙/๑๙/๑๑.

^{๒๘} วิ.มท. (บาลี) ๑/๒๑/๑๒, วิ.มท. (ไทย) ๑/๒๑/๑๔, ที.สี. (บาลี) ๙/๓๗/๑๕๖, ที.สี. (ไทย) ๙/๓๗/๑๕๖, ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๖๙/๔๔, ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๖๙/๔๔.

^{๒๙} อ.ฉฉ. วัณโณ สุทนต์, การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอานาปิณฑิกอุปัชฌาย, วิทยาลัยพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๕-๑๓๕.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนา และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เท่าที่ค้นคว้ารวบรวมมา ผู้วิจัยได้พบว่า

๑. หมอชีวกโกมารภัจ เป็นบุคคลที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า ให้เป็นอุบาสกที่ได้ตำแหน่งเอกทศคະသည်เป็นที่เลื่อมใสของประชาชน เป็นผู้ที่มีศรัทธาปสาทะในพระรัตนตรัย เขาได้ทำความดีไว้อย่างมากมาย เช่น เป็นแพทย์ที่ดี ดูแลรักษาพยาบาลพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ รวมทั้งพระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการสำนัก ตลอดจนดูแลรักษาให้การสงครามภัยอันตราย รวมทั้งประชาชนทั่วไปทั้งกรุงราชคฤห์และเมืองอื่น เขายังได้ชักชวนบุคคลสำคัญให้เข้ามานับถือพระพุทธศาสนา คือ พระเจ้าอชาตศัตรู จนทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูได้อุปถัมภ์การทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก

๒. หมอชีวกโกมารภัจ เป็นพุทธบริษัทที่ดี ที่ได้ร่วมทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สมกับเป็นพุทธมามกะที่ดีเลิศ ทั้งเรื่องการให้ทาน ได้แก่การถวายที่ดินของท่านสร้างวัดชีวกัมพวันาราม ถวายการรักษาแก่พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ตลอดช่วงชีวิต และเป็นผู้ทูลขออนุญาตจากพระพุทธเจ้าให้ภิกษุสงฆ์รับผ้าจากผู้ฆาตกรได้ ทำให้มีความสะดวกแก่ภิกษุสงฆ์มาจนปัจจุบันนี้

เขายังได้ช่วยเหลือเอาใจใส่ในพระพุทธศาสนา เช่น การทูลขอพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติห้ามบุคคลที่มีโรค ๔ อย่างมาบวช จนทำให้พระพุทธศาสนายังยืนมั่นคงต่อมาจนในปัจจุบันนี้ เป็นคุณสมบัติที่ดีของพุทธบริษัทที่จะต้องช่วยกันเอาใจใส่ดูแลแก้ไขสิ่งไม่ดีไม่งามที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ เมื่อเวลาเกิดความเสียหายในหมู่สงฆ์ พุทธบริษัทที่ดีก็ควรช่วยกันชำระสะสางอิทธิกรณ ไม่ควรปล่อยปละละเลยดูตาย ควรรีบเข้าปรึกษาหาทางชำระสะสางหาทางออกที่ดีและถูกต้องต่อไป เช่นท่านชีวกโกมารภัจ

๓. จริยธรรมของความเป็นแพทย์ที่ดีได้มีอยู่ในตัวของหมอชีวกโกมารภัจอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ สมควรที่แพทย์ทุกคน ในยุคปัจจุบันและในอนาคตควรจะได้ศึกษาและเอาเป็นแบบอย่าง เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติต่อไป

๔. พุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับเรื่องการรักษาสุขภาพ ทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต ถ้าได้ศึกษาหลักธรรมในพระไตรปิฎกตามความสามารถและกำลังแล้วจะเห็นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงหลักธรรมที่มนุษย์ทุกคนสามารถนำมาใช้ในการรักษาสุขภาพของตนเองได้อย่างวิเศษสุด เป็นหลักการของการดำรงชีวิตที่ถูกต้อง ไม่มองเพียงแต่ว่าชีวิตมีความสำคัญ แต่เพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง แต่ชีวิตเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่อิงอาศัยกันอย่างเหมาะสมแล้วก่อเกิดเป็นชีวิตอันประกอบด้วยส่วนสำคัญ คือกายกับจิต หรือนามกับรูป การดูแลสุขภาพโดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นพื้นฐานก็ต้องดูแลหรือรักษาสุขภาพโดยคำนึงถึงทั้งสองส่วน กิจกรรมหรือกระบวนการสุขภาพใด ๆ ที่จะสร้างขึ้นมามองต้องสร้างขึ้นมาเพื่อให้เอื้อเพื่อส่งเสริมในสองส่วนอย่างสมดุล ไม่เน้นแต่เพียงส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือแยกส่วนไปเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง

๕. หมอชิวโกมารภัก เป็นนายแพทย์ที่มีความรู้ความชำนาญอย่างยิ่งทั้งในการรักษาทางยา การผ่าตัด การปรุงยาต่าง ๆ ทั้งที่ในสมัยพุทธกาลเครื่องมือเครื่องใช้และการแพทย์ยังไม่เจริญเท่าในปัจจุบัน แต่ท่านก็สามารถทำการผ่าตัดสมองและลำไส้ให้คนไข้จนหายขาดได้ ในการปรุงยาของท่านก็มีความแม่นยำและใช้ได้ตรงกับโรคโดยไม่มีผลแทรกซ้อนใดเลย ตัวอย่าง การให้ยาที่นำทั้ง อันหนึ่ง ที่ในปัจจุบันยังไม่สามารถหาวิธีการได้ คือ การที่หมอชิวโกมารภักได้ถวายยารบายแด่พระพุทธเจ้าโดยการให้สุดคมจากก้านบัวที่ปรุงเป็นยา ซึ่งการแพทย์ในปัจจุบัน ก็ยังไม่สามารถทราบวิธีการออกฤทธิ์และการปรุงยานั้นเลย

๖. ยาที่ใช้ในการรักษาโรคในครั้งพุทธกาล ทั้งที่พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้ในพระไตรปิฎก คือ เกลีส ๕ ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย* ซึ่งถือเป็นยาหลักที่พระภิกษุจะนำมาฉันหรือประกอบยาได้โดยไม่จำกัดเวลา และยังมียาอื่น ๆ ซึ่งพระไตรปิฎกได้จัดหมวดหมู่ไว้ค่อนข้างดี แต่ที่น่าเสียดายไม่ได้ระบุสรรพคุณหรือประโยชน์เอาไว้ คงระบุเพียงแต่ว่าเป็นเกลีสหรือยาเท่านั้น เช่น น้ำมันเปตว ราก เหง้า หรือหัวพืช น้ำผาด ใบไม้ ผลไม้บางอย่าง เช่น มะขามป้อม ขางไม้ เกลือ

ส่วนยาที่บอกทั้งตัวยาสรรพคุณก็มีอยู่ไม่กี่ประเภท เช่น ไม้จันทน์ กฤษณา กลัมพัก ใบเมี่ยง หัวหมู เป็นยาหยอดตาซึ่งระบุไว้ไว้อย่างปลอดภัยจากฝุ่นหรือสิ่งที่จะเจือปนแล้วให้เกิดอันตราย แต่ไม่ได้ระบุว่า นำมาผสมกันอย่างไรหรือใช้อย่างเดียว

* วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๖๐-๒๖๑/๓๑-๓๔, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๐-๒๖๑/๔๔.

คงบอกไว้แต่การเก็บให้ตี หรือยามหาวิภัก ๔ อย่างคือ คูณ มุตร แก้ว ดิน สามารถแก้พิษงูเวลาถูกกัดได้^๖ หรือน้ำละลายจากดินรอยไถแก่ยาแผ่นดิน^๗ หรือน้ำค้างดิบสามารถแก้โรคพรตักได้^๘ เป็นต้น

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของหมอชีวกโกมารภัจ ผู้วิจัยคิดว่า ได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้และยังได้รับประโยชน์จากการศึกษานี้มากกว่าที่ตั้งใจไว้ด้วย ผู้วิจัยได้เรียนรู้ถึงคุณธรรมที่ควรถือเป็นตัวอย่างของการแพทย์ที่สมบูรณ์แบบท่านชีวกโกมารภัจ ได้เรียนรู้การรักษายาบาลในสมัยพุทธกาลและการแพทย์แผนโบราณ ได้ทราบถึงการดูแลคนไข้แบบองค์รวม ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่าจากวิทยานิพนธ์เรื่องนี้สามารถนำไปศึกษาทำวิทยานิพนธ์ต่อยอดต่อจากเรื่องนี้ ซึ่งจะมีประโยชน์ทั้งต่อองค์กรชุมชน และในเชิงวิชาการ ดังนี้

๑. ควรมีการศึกษาวินัยธรรมในการศึกษาของแพทย์แผนปัจจุบัน โดยยึดตัวอย่างการปฏิบัติตัวของท่านชีวกโกมารภัจ และลักษณะของแพทย์และผู้พยาบาลที่ดีในพระไตรปิฎก เนื่องจากในปัจจุบันเราได้รับแค่อารยธรรมจากตะวันตก การแพทย์ตะวันตกในปัจจุบันก็เริ่มมีปัญหาด้านจริยธรรมมากขึ้น จนมีการฟ้องร้องกันมากมาย แพทย์ต้องถึงกับมีการประกันเรื่องการป้องกันการถูกฟ้องร้องจากคนไข้ในการทำเวชปฏิบัติ

ผู้วิจัยขอยกคำกล่าวของสมเด็จพระราชบิดา ที่ได้ให้การแพทย์ไทยในอดีตมาไว้ ณ ที่นี้ คือ

"The success is not in the learning, but in its ' application to the mankind."

"ความสำเร็จที่แท้จริงมิได้อยู่ที่การเรียนรู้ แต่อยู่ที่การนำมาใช้เป็นประโยชน์กับมนุษยชาติ"

และคำกล่าวอีกประโยคหนึ่งที่ว่า

"I don't want you to be only a doctor, but I also want you to be a man."

^๖ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๘/๓๖, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๘/๓๐.

^๗ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๘/๓๖-๓๗, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๘/๓๑.

^๘ วิ.ม. (บาลี) ส/๒๖๘/๓๗, วิ.ม. (ไทย) ส/๒๖๘/๓๑.

“ฉันไม่ต้องการจะให้พวกเธอมีความรู้ทางแพทย์อย่างเดียว ฉันต้องการให้พวกเธอเป็นบุคคลที่ถึงพร้อมแล้วด้วย หมายความว่า ฉันต้องการให้พวกเธอเป็นทั้งนายแพทย์ และเป็นผู้ที่อยู่ในสังคมและศีลธรรมอันดี จึงสามารถทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติได้”^๕

จากทั้งหมดที่กล่าวมานั้นก็คือ แพทย์ที่สมบูรณ์ควรจะประกอบด้วยจริยธรรมของการเป็นแพทย์ที่ดีด้วย มิใช่แต่เพียงรักษาเก่งอย่างเดียว

๒. ควรจะมีการศึกษาเรื่องการแพทย์แผนโบราณให้ละเอียด และนำมาผสมผสานกับการแพทย์แผนปัจจุบันอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยยาและสมุนไพรตามที่ปรากฏในการแพทย์แผนโบราณและในพระไตรปิฎก ส่วนมากเป็นยาพื้นบ้าน ซึ่งมักจะเป็นทั้งอาหารและยาที่ชาวบ้านทั่วไปในท้องถิ่นแถบโลกทางตะวันออก ใช้บริโภคเพื่อบำรุงรักษาสุขภาพมาเป็นเวลาช้านานนับพันปี ในอาหารไทยก็มีพืชต่าง ๆ ที่เราสามารถใช้เป็นสมุนไพรได้ในตัว ดังที่ได้นำเสนอไว้ในภาคผนวกที่ ๖ หน้า ๑๕๙ ถึงหน้า ๑๖๒ ถ้าได้มีการศึกษาอย่างแท้จริงและนำมาปรุงเป็นอาหารและยาที่มีประสิทธิภาพและประหยัด ก็จะสามารถช่วยทำให้เศรษฐกิจของประเทศไทยดีขึ้น เนื่องจากไม่ต้องพึ่งยา เวชภัณฑ์ และเครื่องมือแพทย์จากต่างประเทศ ก็จะทำให้คุณภาพชีวิตของคนไทยดียิ่งขึ้นในอนาคต และเป็นการใช้ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตัวเองที่ถูกต้อง

ในปัจจุบันแพทย์ทางแผนปัจจุบัน ก็ยอมรับกันแล้วว่ายาโบราณบางชนิดมีคุณประโยชน์ในการรักษาจริง และได้นำมาใช้หลายชนิดแล้ว เช่น มะเกลือ มะตูม ใบกระท่อม ใบมะขามแขก และสมุนไพรอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งหัวกวาว ซึ่งแต่ก่อนเคยเชื่อว่าเป็นยาอายุวัฒนะก็ได้ ถูกนำมาทดลองใช้ในการรักษาหญิงที่ไม่มีประจำ หรือระดูขาดไปได้ผลดีด้วย ดังนั้นยาสมุนไพรและแพทย์แผนโบราณก็มีประโยชน์เช่นกัน

อนึ่ง แพทย์แผนโบราณมีข้อดีที่ โดยมากมักมีบุคลิกลักษณะดีเพราะโดยมากเป็นพระหรือมีเจณีนี่ก็มักมีอายุอยู่ในวัยกลางคนแล้ว ซึ่งทำให้คนไข้เชื่อมั่นเชื่อถือได้ง่าย แต่แพทย์ในสมัยปัจจุบันนี้ บางคนเมื่อเรียนแพทย์สำเร็จใหม่ ๆ หน้าตาของเด็กอยู่ คนไข้

^๕ พระราชดำรัสของสมเด็จพระปรมอ อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ผู้ใต้พระกรุณาธิคุณพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิภาวดีรังสิต ทรงมีพระราชดำรัสแก่คณะแพทย์ไทยแผนปัจจุบันในยุควีเอ็ม แวกเอ็มก่านได้ทรงศึกษาวิชาสาธารณสุขศาสตร์และต่อมาได้ศึกษาต่อจนได้รับแพทยศาสตรบัณฑิตจากสหรัฐอเมริกา แต่ด้วยพระพลานามัยไม่แข็งแรง ทรงประชวรหนักและสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ เมื่อมีพระชนมายุได้เพียง ๓๙ พรรษา ต่อมาได้รับสถาปนาเป็น สมเด็จพระปิตุลาธิราชวโรดมอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก.

มักจะคิดว่าหมอเด็ก ๆ ไม่น่าเชื่อถือ ในเมื่อแพทย์ทำให้คนไข้เชื่อถือไม่ได้เสียแล้ว ผลของการรักษาที่ย่อมจะด้อยไปเพราะร่างกายกับจิตใจเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนไข้ที่ร่างกายไม่เป็นอะไรเลย แต่เขาเชื่อว่าตัวเขาเป็นโรคนั้นโรคนี้ การรักษาทางจิตใจก็เป็นของที่สำคัญที่สุดสำหรับคนไข้จำพวกนี้ ซึ่งแพทย์แผนโบราณโดยมากทำได้ดีกว่าแพทย์แผนปัจจุบันบางคน

๓. การรักษาด้วยการแพทย์ทางเลือก (Alternative Medicine) ในปัจจุบัน กระแสของการแพทย์ทางเลือกได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากสาเหตุที่สำคัญหลายประการกล่าวคือ ภาวะที่การแพทย์สมัยใหม่พบทางตัน การสื่อความเข้าใจระหว่างแพทย์และผู้ป่วยที่ไม่ตรงกัน ทิศนคติด้านลบที่ผู้ป่วยมีต่อการรักษาแผนปัจจุบัน เช่น การผ่าตัด การฉายแสง การใช้ยาเคมีบำบัด ทิศนคติที่มีต่อแพทย์หรือสถานบริการในเชิงพาณิชย์ จากการสำรวจล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ พบว่าในสหรัฐอเมริกาประชาชนถึง ๔๐ % ของผู้ป่วยที่อย่างน้อยครึ่งหนึ่งหันไปใช้บริการการแพทย์ทางเลือก (Alternative Medicine) ในขณะที่สถิติของประเทศไทยมี ๒๘ % และมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้น ตัวเลขนี้ทำให้เห็นถึงความต่อเนื่องของกระแสการแพทย์ทางเลือก

เมื่อย้อนมองประวัติศาสตร์ จะพบว่าการรักษาของมนุษยชาติเริ่มต้นด้วย Alternative Medicine มาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศักราช โดยมีการจำแนกเป็นกลุ่มย่อยตามความนิยมและความน่าเชื่อถือ ถ้าเป็นความรู้ตามภูมิปัญญาชาวบ้านระดับท้องถิ่นเรียกว่า Folk medicine เมื่อมีการยอมรับกว้างขวางขึ้นจนเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติจึงเรียกว่า Traditional Indigenous medicine เช่น

- การฝังเข็มแผนจีนดั้งเดิม (Traditional Chinese Acupuncture)

- การนวดแผนไทย (Traditional Thai Massage)

จนกระทั่งต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ที่ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว ตัวอย่างที่โดดเด่นคือ ประเทศสหรัฐอเมริกา ทำให้กระแสการแพทย์แผนปัจจุบันเป็นที่นิยมอย่างท่วมท้นจนกระแสของ Alternative Medicine ลดลงไป ต่อมาสหรัฐอเมริกาเกิดการเปิดประเทศเสรีให้ชนชาติจากทุกมุมโลกอพยพเข้ามา สิ่งที่แฝงติดตามมาคือการรักษาตามภูมิปัญญาพื้นบ้านในรูปแบบต่าง ๆ เมื่อประเมินผลลัพธ์โดยอาศัยผู้ป่วยเป็นศูนย์กลาง พบว่าในบางกรณีผลการรักษาดีเป็นที่พึงพอใจ โดยเฉพาะโรคทางด้านสุขภาพจิต โรคเรื้อรังบางโรค เช่น อาการปวดเรื้อรัง โรคเมะเร็ง กระแสความนิยมที่ทวนกลับมาของ Alternative Medicine จึงเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้งในช่วง

ปลายศตวรรษ แต่เนื่องจากความรู้ทางภูมิปัญญาพื้นบ้านเดิมไม่เน้นหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ การแพทย์ทางเลือกหรือ Alternative Medicine จึงเป็นเหมือนไม้เบื่อไม้เมากับการแพทย์แผนปัจจุบันหรือ Scientific medicine (บางแห่งใช้คำว่า Modern Medicine) จนถึงกับระดับที่มีผู้นำประเทศขณะนั้นคือ ประธานาธิบดี Ronald Regan ต้องออกมาประกาศจุดยืนในเรื่อง Alternative Medicine ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าแต่ควรได้รับการศึกษาค้นคว้าหรือพิสูจน์อย่างพอเพียง (worth but verify) เมื่อมีหลักฐานที่ชัดเจนว่ามีประโยชน์ ก็ให้ยกระดับของ Alternative Medicine ขึ้นนั้นมาเป็นการรักษาเสริม หรือ Complementary medicine ซึ่งนำมาใช้ในการรักษาโดยมีวัตถุประสงค์หลัก คือ ลดปริมาณการใช้ยาหรือการรักษาอื่น ลดผลข้างเคียง ตลอดจนเพิ่มหรือปรับปรุงประสิทธิภาพของการรักษาของแพทย์แผนปัจจุบัน ตัวอย่าง Complementary medicine ที่ชัดเจนคือ การฝังเข็มที่ปัจจุบันมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์สนับสนุนถึงผลดีในการรักษาบางโรคหรือบางกลุ่มอาการที่องค์การอนามัยโลกออกมารับรอง

ปัจจุบันนี้มีหลายประเทศนำเอา Complementary medicine เข้ามาผสมผสานกับการแพทย์แผนปัจจุบันเพื่อเติมคุณภาพการรักษามาด้านที่ขาดหายไป เรียกการรักษาว่า Integral medicine สำหรับวงการสาธารณสุขไทยปัจจุบันนอกเหนือจากการฝังเข็ม ยังมีการนำสมุนไพรไทย ได้แก่ พืชทะเลสาบโจร ชมิ้นชัน จิง ชุมเห็ดเทศ เสลดพังพอน ตัวเมียหรือพญาขอ หญ้าหนวดแมว มะระขี้นก น้ำมันโพร และการนวดแผนไทยเข้ามาช่วยรักษาในรูปแบบของการรักษาเสริมในโรงพยาบาลของรัฐหลายแห่ง บางสถาบันมีการแนะนำผู้ป่วยให้มีการออกกำลังกายที่เหมาะสม การเล่นดนตรีในการรักษา การศึกษาทางศาสนา เช่น การสอนเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะทำให้ผลการรักษาดียิ่งขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ ผู้วิจัยคิดว่าควรมีการศึกษาเรื่องการแพทย์ทางเลือกที่เหมาะสมและนำมาประยุกต์ใช้ในการรักษาปัจจุบัน

Complementary and Alternative Medicine (CAM) มีมากมายกว่าร้อยรูปแบบ รวม CAM สามารถจำแนกได้เป็น ๗ หมวดใหญ่ ๆ ตาม The National Center for CAM (NCCAM) ดังนี้

๑. Mind - Body Medicine คือ กลุ่มที่เน้นความสัมพันธ์ของกายกับจิต ตัวอย่างเช่น การทำสมาธิ
๒. Alternative Medicine Systems เช่น การฝังเข็ม การรักษาทางสมุนไพร
๓. Lifestyle and Disease Prevention คือกลุ่มการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

๔. Biological Based Therapies คือ กลุ่มที่ใช้สารชีวภาพธรรมชาติในการบำบัดรักษาและส่งเสริมสุขภาพ

๕. Manipulative and Body Based Systems คือ กลุ่มการบำบัดหรือจัดโครงสร้างและพลังชีวิตให้คืนสู่สมดุล เช่น การนวด ดึง ดัด และจัดโครงสร้างกระดูกกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น

๖. Biofield คือ พลังชีวภาพ

๗. Bioelectromagnetics คือ กลุ่มการสร้างสมดุลของกระแสแม่เหล็กไฟฟ้าชีวภาพในร่างกายเพื่อการรักษาโรคและส่งเสริมสุขภาพ

อย่างไรก็ตามเนื้อหาหลักของ CAM ทุกหมวดหมู่มักจะเหมือนหรือใกล้เคียงกัน คือ เน้นการรักษาแบบองค์รวมของ กาย จิต และธรรมชาติแวดล้อม ตลอดจนจิตวิญญาณจะต่างกันเพียงสิ่งที่นำมาเป็นหัวใจสำคัญของกรรมวิธีว่ามุ่งประเด็นไปที่เรื่องใดเท่านั้น

จุดเด่นของ CAM จะชัดเจนมากขึ้นเมื่อถูกนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่หรือท้องถิ่นของตนสำหรับ เพราะแต่ละซึ่งแบบแผนการดำเนินวิถีชีวิต สังคม เศรษฐกิจ ประเพณี วัฒนธรรม และศาสนา (Psycho - social - economic - traditional - cultural - religious) ของท้องถิ่นนั้น ๆ ทำให้ปฏิบัติได้สะดวก ประกอบกับภาษาที่ใช้ในการสื่อสารวินิจฉัยและรักษาที่เป็นศัพท์ตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน ง่ายต่อการเข้าใจ

อย่างไรก็ตาม ในความเห็นของผู้วิจัย การแพทย์ทางเลือก หรือ Alternative Medicine ยังมีขอบเขตที่จำกัดในประสิทธิภาพและอาจเกิดผลร้ายจากความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องทั้งต่อผู้รับบริการและผู้ให้บริการ จึงควรมีการค้นคว้าศึกษาอย่างละเอียดและพิสูจน์ว่ามีประโยชน์ต่อผู้ป่วยกลุ่มใดบ้าง และที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ แพทย์แผนปัจจุบันทุกท่านไม่ควรสับสนและมองข้าม และควรมีการศึกษาหลักการและเนื้อหาพื้นฐานของ Alternative Medicine ให้ถูกต้อง^๖

๔. ข้อเสนอแนะประการสุดท้าย คือ ให้มีการเผยแพร่หลักธรรมพุทธธรรมในการดูแลสุขภาพมากขึ้นแก่แพทย์ พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่ว ๆ ไป พุทธศาสนา ได้เน้นความสำคัญของทั้งทางร่างกายและจิตใจควบคู่กันไป พุทธศาสนามี

^๖ นพ. ประดิษฐ์ ประทีปวณิช, ภาควิชาเวชศาสตร์ฟื้นฟู คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, Complementary/Alternative Medicine, ในวารสาร เกลียวสันพันธ์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน๒๕๔๔, หน้า ๑๖-๑๗.

ความเกี่ยวข้องกับเรื่องการรักษาสุขภาพทั้งสุขภาพกายและสุขภาพจิต และดูเหมือนว่าการดูแลรักษาจิตใจให้จะมีผลต่อทางร่างกายมากมาย เช่น ถ้าบุคคลนั้นมีจิตใจที่ดี ก็จะไม่มีโรคต่าง ๆ

ยกตัวอย่าง ถ้าบุคคลนั้นมีจิตใจ ๕ บุคคลนั้นก็จะมีสติ ไม่ประมาทจนอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุหรือเกิดการทะเลาะเบาะแว้งจนเกิดการบาดเจ็บจากการเสพยาเมาหรือสิ่งเสพติดทั้งหลาย

ถ้าบุคคลนั้นมีจิตใจ ๓ ที่บริสุทธิ์ ไม่ประพฤติดีความ กังจะไม่มีใครเป็นโรค AIDS

ถ้าได้ศึกษาในพระไตรปิฎกทั้งหมดแล้วจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงกล่าวถึงเรื่องพุทธธรรมที่มนุษย์ทุกคนสามารถนำมาใช้ในการรักษาสุขภาพของตนเองได้อย่างวิเศษสุด นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังทรงเป็นผู้ที่ทรงรู้เรื่องยา หรือเกี่ยวข้องกับยาทุกระดับ

ยาธรรมดาและวัตถุที่ใช้เป็นยา อย่างชาวบ้านใช้กันอยู่กลางบ้านท่านก็รู้ ดังที่ได้กล่าวไว้ในเภสัชชนธกะ ในพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๕

ยาเฉพาะพวกบรรพชิต คือ เภสัชทั้งห้า ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ท่านก็ได้ทรงบัญญัติไว้อย่างชาญฉลาด

ยาที่เป็นเรื่องทางจิตใจ การใช้กำลังของจิตใจ หรือการใช้กำลังของธรรม เช่น การสวดโพชฌงค์ให้ฟังในผู้ที่ป่วยแล้วหายจากโรคได้ ใช้ได้กับผู้ที่มีธรรมะ ผู้ที่มีธรรมะเคยเห็นคุณของธรรมะ

อนึ่ง ยาชั้นเลิศในทางจิตวิญญาณโดยตรงในพระพุทธศาสนา คือ สัมมัตตะ ๑๐ ซึ่งได้แก่ อริยมรรคมีองค์แปด เติมด้วยสัมมาญาณะ, สัมมาวิมุตติ อีกสองประการรวมเป็นสิบ (มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาวายามะ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ แปดประการนี้เป็นส่วนเหตุ แล้วเพิ่มอีก ๒ ประการที่เป็นผล คือ สัมมาญาณะรู้โดยชอบ สัมมาวิมุตติพ้นโดยชอบ เมื่อนำมารวมกันทั้งเหตุและผลจึงเป็นความสมบูรณ์ของพระพุทธศาสนา นั่นคือการรู้ร้อยถึง ก็จะสามารถรักษาโรคทางจิตได้หมดสิ้น)

แพทย์ที่มีคุณธรรมอย่างนี้ วัตรธรรมอย่างนี้จะสามารถทำให้คนไข้สบายใจสามารถถอนและหลุดจากใจคนไข้สบายใจ อยู่เหนือความเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่กลัวความตาย มีความสบายใจก็จะทำให้ผู้ป่วยหายได้เร็วเพราะความสบายใจ เหมือนธรรมบิณฑิ แพทย์จึงควรจะเป็นอัมมิกแพทย์ คือ มีธรรมะ เฝยแผ่ธรรมะ แล้วใช้ธรรมะนั้นให้เกิดแก่ผู้ป่วยให้ที่สุด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **อรรถกถาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๒ - ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๒ - ๒๕๓๕.

_____. **ฎีกาภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕-๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๕-๒๕๔๒.

_____. **ปกรณ์เสสภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕-๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๕-๒๕๔๓.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. **พุทธวงศ์ประวัติพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์**. ๒ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. **พระพุทธศาสนากับการดูแลรักษาสุขภาพแบบองค์รวม**. คณะกรรมการบูรณาการภูมิปัญญาตะวันออก มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จัดพิมพ์, ๒๕๔๓.

คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. **สยามโกษยพดกซ์ ภูมิปัญญาของชาติ "การแพทย์พื้นบ้านไทย"**. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินตึง แอนด์-พับลิชชิง, ๒๕๓๘.

จินตนา ยูนิพันธุ์ และ อรพรรณ ลือบุญธวัชชัย. **กรณีศึกษาเพื่อสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรม
แห่งวิชาชีพการพยาบาล.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย, ๒๕๔๐.

จำเนียร ทรงฤกษ์. **ชีวประวัติพุทธอุบาสิกา เล่ม ๑.** สำนักปฏิบัติสวนแก้ว จัดพิมพ์, ๒๕๔๓.

ดร.นัยพินิจ คชภักดี. **บทบาทของศาสนาต่อผลทางจิตใจ : การวิเคราะห์ในเชิง
วิทยาศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก,
๒๕๓๘.

ท.เปริยอ. **หมอชีวกโณการกัจจ โหมหลวงประจำราชสำนักราชคฤห์.** กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก, (ม.ป.ป.).

เทวี วัฒนา และคณะ. **กรณีศึกษาเพื่อการเรียนการสอนเวชวิทยศาสตร์ เล่มที่ ๕.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ปรีดี เกษมทรัพย์. **กฎหมายแห่ง : หลักทั่วไป.** กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทยการพิมพ์,
๒๕๓๕.

พ. สุวรรณ (นามปากกา). **หมอชีวกโณการกัจจ แพทย์ประจำพระพุทธองค์.** กรุงเทพ-
มหานคร : สำนักพิมพ์สวีย์ทอง, ๒๕๔๒.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **คามทางพุทธกิจ.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์
พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๓๑.

พระพิพัฒน์สังวรคุณ (สาย). **ตำราสมุนไพรแผนโบราณ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๔.

พระมงคลสุทฺธิคุณ (หลวงพ่อลำไย ปิยวณฺโณ). **"แพทยาลังการ" ในหนังสือ เนื่องในงาน
ฉลองสมณศักดิ์ เจริญอายุครบ ๗๒ ปี.** กรุงเทพมหานคร : เพาเวอร์ พรินท์,
๒๕๔๐.

พระราชาธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตนาโณ). **เพียบรรยายเรื่อง หมอชีวก.** จัดทำเพื่อเผยแพร่
ธรรม โดย อ. จุลละจิรดี, (วัน เดือน ปี ที่บันทึก ไม่ปรากฏ).

_____ . **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร :**
โรงพิมพ์พิมพ์ามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร, ด้านสหวิชาการพิมพ์, ๒๕๓๘.

บุกณิจิ์ที่ป็นผู้ส่่งเสริมการแพทยไทยสมัย ๑ , **ตำราการแพทย์ไทยเดิม (แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับพัฒนา**
ตอนที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สืไทย, ๒๕๓๖.

พร้อมจิต ศรีลัมพ์, รุ่งระวี เต็มศิริกุลกุล, วงศ์สถิตย์ จั่วกุล และอาทกร จิวโฬบลย์. **สมุนไพร**
และยาที่ลวรู้. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อาร์ ดี พี, ๒๕๓๗.

พลตรีสุจินต์ อุบลวัตร. **การเปลี่ยนแปลงของจริยธรรมด้านการแพทย์และแนวทางการจัดการ**. ภาควิชาอายุรศาสตร์ กองการศึกษา วิทยาลัยแพทยศาสตร์
พระมงกุฎเกล้า, (เอกสารวิจัยส่วนบุคคล), ๒๕๓๗.

พัริดา อิบราฮิม. **สาระแห่งวิชาชีพการพยาบาล**, คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหิดล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สามเจริญพานิชย์, ๒๕๓๕.

เกสักรหญิง สุนทรี สิงห์บุตร. **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : บริษัท คุณ ๓๔ จำกัด, ๒๕๓๕.

มติปัญหา. ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย, นครปฐม : โรงพิมพ์มหามกุฏราช-
วิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิมอายุรเวทวิทยาลัย (ชีวโกมารภักจ). **ตำราการแพทย์**
ไทยเดิม ฉบับอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามเจริญพานิช, ๒๕๓๖.

รศ. ดร. ภักทพร สิริกาญจน. บทบาทสถาบันสงฆ์กับการดูแลสุขภาพ, **รายงานการจัดงาน**
ทศวรรษ การแพทย์แผนไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์
ทหารผ่านศึก. ๒๕๓๘.

รัตนา ทองสวัสดิ์. **วิชาชีพพยาบาล Professional nurses**. พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพ
มหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.

รุจิณา อรรถสิษฐ, อาทกร จิวโฬบลย์ และ ลักขณา เต็มศิริกุลชัย. **สมุนไพรในงานสาธารณสุข**
มูลฐาน สำหรับบุคลากรสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๓.

- ว. จินประดิษฐ์. **หมอชีวกโกมารภัจจ์**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๔๑.
- วัชรวิพร คงวิลาด, คมสัน หุตแพทย. **"สมุนไพรสามัญประจำบ้าน"**, กองบรรณาธิการวารสารเกษตรกรรมธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : (ม.ป.ป.).
- วิฑูรย์ อึ้งประพันธ์. **นิติเวชสาธก ฉบับสิทธิผู้ป่วย**. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๓๗.
- สนิท ศรีสำแดง. **เอกสารประกอบการบรรยาย วิชาพระพุทธศาสนากับเหตุการณ์ปัจจุบัน**. ชั้นปีที่ ๒ พุทธศาสนดรรมาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวรมานุชิตนิโรธ. **พระปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๓.
- สำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. CD-ROM. BUDSIR/TT for windows พระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.
- สุรีย์ มีผลกิจ - วิเชียร มีผลกิจ. **พระพุทธถึง ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทคอมพิวเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๓.
- สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. **"การแพทย์แผนไทย ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเอง"** โครงการฟื้นฟูการแพทย์ไทย พ.ศ. ๒๕๓๐.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **ชีวิตตัวอย่าง : หมอชีวกโกมารภัจจ์**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓.
- _____. **พุทธสาวก พุทธสาวิกา**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม จัดพิมพ์, ๒๕๔๔.
- เสฐียร พันธะรังษี. **นักศึกษามหาวิทยาลัยศักดิ์สิทธิ์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.
- เสม พริ้งพวงแก้ว. **"พฤติกรรมของประชาชนเมื่อเจ็บป่วย" แด่หมอใหม่**. ของแพทย์สภาแพทยสมาคมแห่งประเทศไทย ชมรมและมูลนิธิแพทย์ชนบท พ.ศ. ๒๕๓๔.
- เสม พริ้งพวงแก้ว. **รายงานการจัดงานทศวรรษ การแพทย์แผนไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๕.
- อุทัย สินธุสาร. **ใครเป็นใครในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๒

(๒) วิธานิพนธ์ :

ปาริชาติ นันทกานันท์. แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา, **วิธานิพนธ์อักษร-
สาส์นมหาบัณฑิต**, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒๕๒๕.

เปรม ติมจันทร์. บทบาทของสตรีอินเดียในวรรณคดีบาลี, **วิธานิพนธ์อักษรสาส์นมหาบัณฑิต**.
ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๑.

พระมหาถวิล เศษะคำ. อุบาสกในพระไตรปิฎก, **วิธานิพนธ์อักษรสาส์นมหาบัณฑิต**.
ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๐.

รังษี สุทนธ์. การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสก, **วิธานิพนธ์ พุทธสาส์น-
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

๒. ภาษาอังกฤษ

E.B. Casile. **Ancient Education and Today**. Published by Penguin Book, 1993.

Malalasekera, G.P. **Dictionary of Pali Proper Names**. Vols. I, II, London :
Pali Text Society 1974.

_____. Editors. **Encyclopaedia of Buddhism**. Vols. I, II, III,
IV, V. Published By the Government of Srilanka, Printed of the State
Printing Corporation Srilanka, 1961 - 1990.

Rhys D. & William S. **Pali-English Dictionary**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1993.

T.W. Rhys Davids. And W. Stede. **Pali - English Dictionary**. Delhi : Reprint
Motilal Banarsidass, 1997.

ภาคผนวก ๑ - ๕

ภาคผนวก ๑

พระพุทธรเจ้า ๒๕ พระองค์

ในคัมภีร์พุทธวงศ์ ได้แสดงประวัติพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ หมอชีวกโกมารภัจเคยเกิดในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตระองค์ที่ ๑๐ แล้วมาเกิดในสมัยพระพุทธเจ้าโคดมองค์ที่ ๒๕ พระพุทธเจ้าทั้ง ๒๕ พระองค์ ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ ดังนี้

๑. พระพุทธเจ้าที่ปึงกร	๒. พระพุทธเจ้าโกณฑัญญะ
๓. พระพุทธเจ้าสุมนังคละ	๔. พระพุทธเจ้าสุมนะ
๕. พระพุทธเจ้าเววตะ	๖. พระพุทธเจ้าโสภิตะ
๗. พระพุทธเจ้าอนิมทัสสี	๘. พระพุทธเจ้าปทุมะ
๙. พระพุทธเจ้านาวระ	๑๐. พระพุทธเจ้าปทุมุตระ
๑๑. พระพุทธเจ้าสุเมณะ	๑๒. พระพุทธเจ้าสุชาตะ
๑๓. พระพุทธเจ้าปิยทัสสี	๑๔. พระพุทธเจ้าอิตถทัสสี
๑๕. พระพุทธเจ้าอัมมทัสสี	๑๖. พระพุทธเจ้าสิทธิติณะ
๑๗. พระพุทธเจ้าติสสะ	๑๘. พระพุทธเจ้าปัสสะ
๑๙. พระพุทธเจ้าวิปัสสี	๒๐. พระพุทธเจ้าสิขี
๒๑. พระพุทธเจ้าเวสสภู	๒๒. พระพุทธเจ้ากุกสันธะ
๒๓. พระพุทธเจ้าโกนาคนนะ	๒๔. พระพุทธเจ้ากัสสปะ
๒๕. พระพุทธเจ้าโคดม (องค์ปัจจุบัน)*	

* ภายหลังจากศาสนาของพระพุทธเจ้าที่ปึงกร จนถึงกาลเวลาที่พระพุทธเจ้าโคดมมาตรัสรู้ รวมเวลา ๔ อสงัทธิ ๑ แสนปี ดูรายละเอียดใน พุ.พุทธ. (บาลี) ๓๓/๖-๕๑/๔๙๗-๕๐๓, พุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๖-๕๑/๕๐๗-๕๑๔, พุ.พุทธ.อ. (บาลี) ๑๙/๒, ๒๔/๙, ๓๔/๙, พุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๔/๒/๓๐๔, ๖/๒๐, พุ.อ.อ. (บาลี) ๑/๔๔'-๔๕', พุ.อ.อ. (ไทย) ๑/๒ /๑/๖๖-๑๑๗.

พระพุทธเจ้าปทุมุตตระ เป็นพระพุทธเจ้าที่พระอรหันตสาวกตะวันตกทิศของพระพุทธเจ้าโคดมเกือบทุกท่านได้เคยเกิดพบมาแล้ว โดยเฉพาะอุบาสกและอุบาสิกาตะวันตกทิศทุกคนของพระพุทธเจ้าโคดมได้เคยเกิดพบมาแล้ว จึงควรที่จะกล่าวประวัติของพระองค์เพื่อความสมบูรณ์แห่งเนื้อหาที่ควรทราบ ประวัติโดยย่อของพระองค์ ดังต่อไปนี้

นับจากศาสนาพระพุทธเจ้าโคดมย้อนไปในอดีต ๑ แสนกัป พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ เสด็จอุบัติในตระกูลกษัตริย์ในกรุงหงสาวดี พระบิดาพระนามว่า อานนท์ พระมารดาพระนามว่าสุชาดา พระองค์มีปราสาทที่พระบิดาโปรดให้สร้างเป็นที่ประทับ ๓ หลัง คือ ปราสาทนาวิ ปราสาทพาทนา ปราสาทยสวดี มีพระมหีสุพระนามว่า วาสลุตตดาเทวี มีพระโอรสพระนามว่า อุตตระ มีพระสนมณารีก้านลิ้น ๔ หมื่น ๓ พันนาง ทรงครองฆราวาสวิสัยอยู่ ๑ หมื่นปี ทรงทอดพระเนตรเห็นเทวทูต ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต แล้วจึงเสด็จออกบวช โดยประทับยสวดีปราสาทเป็นราชยานเสด็จออก ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๗ วันจึงสำเร็จพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ต้นสละ (ต้นข้างน้ำ) หรือต้นสาละ (มีชื่อเรียกทางพฤกษศาสตร์ว่า *Dipterocarpus indecus* หรือ *Pinus longifolia*)

พระพุทธเจ้าปทุมุตตระทรงแสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ณ พระราชอุทยานกรุงมิถิลา ทรงมีการประชุมพระอรหันตสาวกพิจารณาแบบจาตุรงคสันนิบาต ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ มีพระอรหันตสาวกมาประชุม ๑ แสนโกฏิ ครั้งที่ ๒ มีพระอรหันตสาวกมาประชุม ๔ หมื่นโกฏิ ครั้งที่ ๓ มีพระอรหันตสาวกมาประชุม ๔ หมื่นโกฏิ ทรงมีพระเทวีเถระและพระสุชาดาเถระเป็นคู่พระอัครสาวก มีพระสุนทรเถระเป็นพุทธอุปัฏฐาก ทรงมีพระอมิตาเถรีและพระสมาเถรีเป็นคู่อัครสาวิกา มีอมิตอุบาสกและติสสอุบาสกเป็นคู่อัครอุบาสก มีหัตถาอุบาสิกาและสุจิตราอุบาสิกาเป็นคู่อัครอุบาสิกา

พระพุทธเจ้าปทุมุตตระทรงมีพระวรกายสูง ๕๔ ศอก มีพระวัศมีแผ่ฐานออกจากพระวรกายสว่างไสวไปโดยรอบไกลได้ ๑๒ โยชน์ มีพระชนมายุ ๑ แสนปี และเสด็จดับขันธปรินิพพานพร้อมกับพระอรหันตสาวกพิจารณาทั้งหลาย ที่นันทารามวิหาร พระศาสนาของพระองค์ดำรงอยู่ ๑ แสนปีแล้วได้อันตรธานไป

ภาคผนวก ๒

สรุปประเด็นสำคัญในเกสซ์ชันทันธกะ

เกสซ์ชันทันธกะ ตอนว่าด้วยยารักษาโรค แสดงเรื่องต่าง ๆ ขอนำเสนอเฉพาะเรื่อง
ยาซึ่งเกี่ยวข้องกับงานวิจัยฉบับนี้

เรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น เรื่องเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ เรื่องยาตรา เรื่อง
ยานัตถุ์ เรื่องวิธีการรักษาโรค

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเกสซ์ ๕ ในกาลและในเวลาวิกาลเพื่อแก้โรคผอมเหลือง
ในฤดูสารท^๒ ภิกษุสงฆ์เป็นโรคผอมเหลือง (โรคดีซ่าน) กันมาก พระผู้มีพระภาคจึงทรง
อนุญาตให้รับประเคนจันเกสซ์ ๕ ได้ และเพื่อความสะดวกแก่ภิกษุใช้ จึงทรงอนุญาต
ให้จันได้ทั้งในกาลและในเวลาวิกาล^๓ ต้องอยู่ในระยะเวลา ๗ วัน ถ้าให้เกินกำหนด ๗ วัน
ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์^๔

ทรงอนุญาตวิธีการรักษาโรคลม

๑. ภิกษุเป็นโรคลมตามอวัยวะ ทรงอนุญาตให้เส้ากระโจมรมเหงื่อ
๒. ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้รมด้วยใบไม้
๓. ถ้าโรคลมนั้นยังไม่หาย ทรงอนุญาตการรมใหญ่ คือ ขุดหลุม เอาถ่านเพลิง
ใส่จนเต็ม เอาดินร่วนและทรายปิดไว้ ลาดไปไม้ทั้งลงไป เอนน้ำมันทาตัวแล้วนอนบนหลุมนั้น
รมร่างกายโดยการนอนพลิกไปมา^๕
๔. ภิกษุเป็นโรคลมขัดยอกตามข้อ ทรงอนุญาตให้ระบายโลหิตออก

^๒ ยาพาธในฤดูสารท คือ ไร่หรือ (หรือโรคดีซ่าน) ที่เกิดขึ้นในฤดูสารท (ฤดูใบไม้ร่วง) เพราะในฤดู
สารทนี้ ภิกษุทั้งหลายนิยมกินด้วยน้ำมันบ้าง เน้นยำโคลนบ้าง แลนมดนมสดกลับ้าง ทำให้น้ำดีของภิกษุทั้งหลายขังอยู่
แต่ในอุรณาดิ (ดูใน วิ.ธ. ๓/๒๒๐/๑๓๓).

^๓ กาล หมายถึงเวลาตั้งแต่รุ่งอรุณไปจนถึงเที่ยงวัน เวลาวิกาล หมายถึงเวลาเมื่อเที่ยงวันล่วงไป
จนถึงอรุณขึ้น ความเป็นอันหนึ่ง วิ.มพา. (ไทย) ๒/๒๔๘/๔๐๕.

^๔ ดูรายละเอียดใน วิ.มพา. (ไทย) ๒/๒๒๒/๑๔๓.

^๕ วิ.ธ. ๓/๒๒๗/๑๒๕-๑๒๕.

๕. ถ้าโรคสมชัลดอกตามข้อยังไม่หาย ทรงอนุญาตให้ใช้เซาสัตว์กอก^๖ ระบายโลหิตออกเสีย

ทรงอนุญาตมันเหลวที่เป็นยาและเครื่องยาสมุนไพรชนิดต่าง ๆ

ภิกษุสงฆ์อาพาธเป็นโรคแตกต่างกันไป เพื่อให้ภิกษุสงฆ์มีเครื่องยาไว้บรรเทาโรคที่รุมเร้า พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตเครื่องยารชนิดต่าง ๆ ดังนี้

๑. มันเหลว คือ มันเหลวหมี มันเหลวปลา มันเหลวปลาดงลาม^๗ มันเหลวหมู มันเหลวลาที่รับประทานในกาลเจ็บในกาล กรองในกาล โดยให้บริโภคน้ำมัน ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๒. รากไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ขมิ้น ขิงสด ร่วน้ำ ร่วนพร้าว อุดพิศ ข่า แฝก หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยารชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๓. น้ำผัดต่าง ๆ คือ น้ำผัดสะเดา น้ำผัดโมกมัน น้ำผัดขี้กา น้ำผัดบรเพ็ด น้ำผัดกระถินพิมาน หรือน้ำผัดที่เป็นยารชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๔. ใบไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ที่เป็นยารชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๕. ผลไม้ชนิดต่าง ๆ คือ ลูกพลีลึงคะ ดีปลี พริก สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยารชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๖. ยางไม้ชนิดต่าง ๆ คือ หิงคุ ยางเคี้ยวจากหิงคุ ยางเคี้ยวจากเปลือก หิงคุ ยางจากยอดต้นดกะ ยางจากใบต้นดกะ ยางจากก้านต้นดกะ หรือยางที่เป็นยารชนิดอื่น ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

๗. เกลีสชนิดต่าง ๆ คือ เกลีสสมุทร เกลีสดำ เกลีสสินเธาว์ เกลีสดินโป่ง เกลีสหุง หรือเกลีสที่เป็นยารชนิดอื่น ๆ ทรงอนุญาตให้ฉันแก้ไข้

^๖ กอก คือ การอุดเลือด หนอง หรือหนองจากร่างกาย หรืออุดเข้าน้ำหนองจากภายนอก โดยใช้ด้วยกระบอง ฯลฯ เป็นเครื่องอุด วิธีอุดให้กดปากด้วย หรือกระบอกแบบครอบลงบนแผล หนองแล้วค่อย ๆ ทำบ่อย ๆ จนอุดเลือดคั่งเสีย หรือหนองออกหมด ในที่นี้ใช้เซาสัตว์กอก.

^๗ บางอาจารย์ว่า จะเข้ (ดูใน สารทศ. ฎีกา (บาลี) ๗๒๖/๒/๗๗) ฉบับ PALI TEXT SOCIETY แปลว่า จะเข้ (Book of the discipline part 4 P. 271) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณฯ แปลว่า “ปลิงโลม”.

๘. ผงยาชนิดต่าง ๆ ทรงอนุญาตให้ใช้ทาแก้มีดาม หิด ตุ่มพุพอง
๙. มูลโค ดินเหนียว กากน้ำย้อม ทรงอนุญาตให้ใช้ทาดับกลิ่นตัว
๑๐. เนื้อมีดและเลือดสด ทรงอนุญาตให้รักษาที่ถูกมีดแทงเข้าถึงเอ็นได้^๔
๑๑. ยาหยอดตาประกอบด้วยเครื่องปรุงหลายอย่าง หวดาลงลิบทอง เชมาไฟ ทรงอนุญาตให้ทาป้ายตาแก้โรคตา
๑๒. ไม่จันทร์ กฤษณา กะลัมพัก ใบเจียง หัวหมู ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นเครื่องยาบด ผสมยาตา
๑๓. น้ำมัน ทรงอนุญาตให้ทาแก้โรคปวดศีรษะ
๑๔. ยานัตถุ^๕ ทรงอนุญาตให้แก้โรคปวดศีรษะหลังจากที่ทายาแล้ว
ไม่หาย
๑๕. การสูดควัน ทรงอนุญาตให้ทำเพื่อแก้โรคปวดศีรษะ หลังจากที่ยานัตถุยา
แล้วไม่หาย
๑๖. น้ำมันหุงเจียน้ำเมาเล็กน้อย ทรงอนุญาตให้ฉนแก้โรคลม
๑๗. น้ำมันหุงเจียน้ำเมาจากเกินขนาด ทรงอนุญาตให้ใช้เป็นยาทา
๑๘. น้ำแป้งมัลล็ดมกภาค ทรงอนุญาตให้ใช้ชะล้างแผลเพื่อแก้คัน
๑๙. คูถ มูตร แก้ว ดิน ทรงอนุญาตให้ใช้เจียน้ำฉนแก้พิษงู
๒๐. คูถ ทรงอนุญาตให้ใช้เจียน้ำฉนแก้พิษยา
๒๑. น้ำละลายจากดินติดผลใด ทรงอนุญาตให้ฉนแก้โรคเสน่ห์ยาแฝด
๒๒. น้ำค้างดิบ ทรงอนุญาตให้ฉนแก้โรคท้องผูก
๒๓. น้ำสมอดองมูตรโค ทรงอนุญาตให้ฉนแก้โรคผอมเหลืองหรือดีซ่าน

^๔ สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเป็นไข้เพราะถูกอมมุนย์เข้าถึง อาจารย์และอุปัชฌาย์ช่วยกันรักษาภิกษุนั้น แต่ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ภิกษุรูปนั้นเดินไปที่ร้านขายยาแล้วกินเนื้อมีด ต้มเลือดสดๆ โรคอมมุนย์เข้าถึงของ ภิกษุนั้นจึงสงบ ภิกษุนั้นเป็นวัชรีน ไม่ได้กินเนื้อมีด ไม่ได้ดื่มเลือดสด แต่อมมุนย์ (ดี) ที่ฝังอยู่ในร่างภิกษุนั้น กับและดื่ม พอกับเนื้อมีดและดื่มเลือดสดแล้ว ก็ออกจากร่างภิกษุนั้นไป (ดูใน วิ.ธ. (ปาถิ) ๗/๒๖๘-๒๗๔).

^๕ การนัตถุ คือ การใช้น้ำมันที่ปรุงเป็นยาหยอดจมูก (ดูใน ที.ที.ธ. (ปาถิ) ๑/๔๑, ม.ม.ธ. (ปาถิ) ๗/๔).

ภาคผนวก ๓

वेशิภาษา

กล่าวถึงกิจของหมอ และความรู้สำหรับรักษาพยาบาลใช้ โดยสังเขป “แพทย์” เป็นคำมาจาก “เวช” คือ (ว) แผลงเป็น (แ) (ว) แผลงเป็น (พ) และ (ช) เป็น (ทย)

จึงเป็นคำว่า “แพทย์” ถ้าจะแปลความหมายเป็นภาษาไทย แปลว่า “หมอ” คำว่า หมอ นั้นย่อมเรียกกันโดยมาก แต่แตกต่างกันโดยความคิดของบุคคล คือ ผู้ที่มีความชำนาญในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ก็เรียกว่า “หมอยา” ผู้มีความเข้าใจในวิธินวด ก็เรียกว่า “หมอนวด” สุดแต่ผู้ชำนาญในวิธีใด ก็คงเรียกกันว่าหมอด้านวิธีนั้น ๆ เช่น :- หมอความ หมออุ หมอช้าง หมอดู หมอผี

หมอที่จะเป็นผู้ชำนาญในการรักษาโรคและไข้ นั้น ต้องรู้จัก ๔ ประการเป็นเบื้องต้นเสียก่อน กิจ ๔ ประการ คือ :-

๑. รู้ที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค
๒. รู้จักชื่อของโรคที่เกิดขึ้น
๓. รู้จักยาสำหรับรักษาโรค
๔. รู้ว่ายาอย่างใดควรจะแก้โรคชนิดใด

การรู้จักที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ได้แก่สมุฏฐาน ๔ ประการ คือ :-

๑. ธาตุสมุฏฐาน
๒. ลุตสมุฏฐาน
๓. อาตุสมุฏฐาน
๔. กาลสมุฏฐาน

สมุฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งที่แรกเกิดของโรคภัยไข้เจ็บ โรคจะบังเกิดขึ้นก็เพราะสมุฏฐานเป็นที่ตั้ง โดยจะจำแนกสมุฏฐานออกเป็นสามตามขั้นตอนต่อไปนี้ :-

ธาตุสมุฏฐาน แปลว่า ที่ตั้งของธาตุ และธาตุแบ่งออกเป็น ๔ กอง คือ

๑. ปถวิสมุฏฐาน ธาตุดินเป็นที่ตั้ง แบ่งออกเป็น ๒๐ อย่าง เช่น ขน ผม เล็บ

๒. **ลาโปสมฤตฐาน** ธาตุน้ำเป็นที่ตั้ง แบ่งออก ๑๒ อย่าง เช่น น้ำดี น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก เลือด เหงื่อ น้ำหนอง

๓. **วาโยสมฤตฐาน** ธาตุลมเป็นที่ตั้ง แบ่งออก ๖ อย่าง เช่น ลมหายใจ

๔. **เลโธสมฤตฐาน** ธาตุไฟเป็นที่ตั้ง แบ่งออก ๔ อย่าง เช่น ไฟสำหรับย่อยอาหาร

รวมเป็นธาตุสมฤตฐาน ๔๒ อย่าง หรือจะเรียกว่า สมฤตฐานทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ก็ได้

ออุตสมฤตฐาน แปลว่า ฤดูเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ฤดูเป็นของมีอยู่สำหรับโลกใน ๑ ปี ย่อมแปรไปตามปกติของเดือนวัน อันโลกสมมุติ เรียกสืบต่อกันมาดราบเท่าทุกวันนี้ ท่านกล่าวว่า ออุตปริณามชาอาพาธา การเจ็บไข้เกิดขึ้นเพราะฤดูแปรไป ฉะนั้นจึงจัดเอาฤดูเข้าเป็นสมฤตฐานของโรค

ฤดูในคัมภีร์แพทย์ ท่านแบ่งออก ๓ อย่างคือ :-

๑. แบ่งเป็นฤดู ๓ ฤดูละ ๔ เดือน คือ **กิมหันตฤดู** (ฤดูร้อน) นับตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ เดือน ๕ เดือน ๖ เดือน ๗ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ **วสันตฤดู** (ฤดูฝน) นับตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เดือน ๙ เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ จนถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ และ **เหมันตฤดู** (ฤดูหนาว) นับตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ เดือน ๑ เดือน ๒ เดือน ๓ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔

เมื่อฤดูทั้งสาม หมุนเวียนเปลี่ยนไปในระหว่างปี มีอากาศร้อน เย็น หนาว เจือปนกันอยู่เช่นนี้ การสัมผัสของธาตุภายนอกกับธาตุภายในร่างกายมนุษย์ไม่เสมอกัน ระหว่างฤดูเปลี่ยนติดต่อกัน ย่อมมีอากาศผสม ทำให้ไม่เป็นไปตามปกติ ธาตุแห่งร่างกายของมนุษย์อาจเปลี่ยนแปลงตามไม่ทัน เมื่อกระทบกับอากาศผิดฤดูจึงบังเกิดการเจ็บไข้ขึ้นได้

๒. แบ่งเป็นฤดู ๔ ฤดูละ ๓ เดือน

๓. แบ่งเป็นฤดู ๖ ฤดูละ ๒ เดือน

อายุสมฤตฐาน แปลว่า อายุเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค แบ่งออกเป็น ๓ คือ :-

๑. ปฐมวัย (วัยแรกเกิด หรือ อายุตอนต้น) ตั้งแต่อายุแรกเกิด ถึง ๑๖ ปี

๒. มัชฌิมวัย (วัยกลางหรืออายุตอนกลาง) นับจากอายุ ๑๖ ถึง ๓๒ ปี

๓. ปัจฉิมวัย (วัยปลายหรืออายุตอนปลาย) นับจากอายุ ๓๒ ถึง ๖๔ ปี

พัน ๖๔ ปีล่วงไปแล้วจนสิ้นอายุขัย สมุฏฐานวาโยธาตุเป็นเจ้าเรือน อาโปธาตุแทรก พิกัดเสมหะและหระ

กาลสมุฏฐาน แปลว่า เวลาเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค กาลสมุฏฐานแบ่งเป็น กลางวัน ๔ ตอน กลางคืน ๔ ตอน ดังนี้ :-

เวลากลางวัน

๑. นับแต่ย่ำรุ่งถึง ๓ โมงเช้า (๐๖.๐๐ น. ถึง ๐๙.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุ พิกัดเสมหะ

๒. นับแต่ ๓ โมงเช้าถึงเที่ยง (๐๙.๐๐ น. ถึง ๑๒.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุ พิกัดโลหิต

๓. นับแต่เที่ยงถึงบ่าย ๓ โมง (๑๒.๐๐ น. ถึง ๑๕.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุ พิกัดดี

๔. นับแต่บ่าย ๓ โมงถึงย่ำค่ำ (๑๕.๐๐ น. ถึง ๑๘.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานวาโยธาตุ

เวลากลางคืน

๑. ย่ำค่ำ ถึง ๑ ยาม (๑๘.๐๐ น. ถึง ๒๑.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุ พิกัดเสมหะ

๒. ๑ ยาม ถึง ๒ ยาม (๒๑.๐๐ น. ถึง ๒๔.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุ พิกัดโลหิต

๓. ๒ ยาม ถึง ๓ ยาม (๒๔.๐๐ น. ถึง ๐๓.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานอาโปธาตุ พิกัดดี

๔. ๓ ยาม ถึง ๔ ยาม (๐๓.๐๐ น. ถึง ๐๖.๐๐ น.) เป็นสมุฏฐานวาโยธาตุ พิกัดลม

ประเทศสมุฏฐาน แปลว่า สถานที่อยู่เป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรค ประเทศที่อยู่ ย่อมเป็นที่ตั้งที่แรกเกิดของโรคได้อย่างหนึ่งเหมือนกัน บุคคลที่เคຍอยู่ในประเทศร้อนหรือ ประเทศหนาวก็ดี เคຍอยู่ประเทศใด ธาตุสมุฏฐานอันมีอยู่ในร่างกาย ก็คั่นเคຍกับอากาศ ประเทศนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่ ก็อาจมีความเจ็บไข้ที่เรียกว่า ไข้ป่า หรือ

ใช้ผิดอากาศ ทั้งนี้ก็เพราะตนไม่คุ้นเคยกับประเทศนั่นเอง ประเทศสมมุติฐานท่านจัดไว้ ๔ ประการ เพื่อให้เป็นที่สังเกตว่าในประเทศหนึ่ง ๆ มีสมมุติฐานโรคต่างกันอย่างไร ได้กำหนดไว้ดังนี้ :-

๑. **คนเกิดในประเทศที่สูง** เช่น ชาวเขา เรียกว่าประเทศร้อน ที่ตั้งแห่งโรคของคนประเทศนี้ เป็นสมมุติฐาน เดโซ

๒. **คนเกิดในประเทศที่เป็นน้ำกรวดทราย** เรียกว่า ประเทศอุ่น ที่ตั้งแห่งโรคของคนประเทศนี้ เป็นสมมุติฐาน อาโป ดี โลทิด

๓. **คนเกิดในประเทศที่เป็นน้ำฝนเปือกถม** เรียกว่า ประเทศเย็น ที่ตั้งแห่งโรคของคนประเทศนี้เป็นสมมุติฐาน วาโย

๔. **คนเกิดในประเทศที่เป็นน้ำเห็บเปือกถม** เรียกว่า ประเทศหนาว ที่ตั้งแห่งโรคของคนประเทศนี้เป็นสมมุติฐาน ปกวี

การรู้จักชื่อของโรคที่เกิดขึ้น

ผู้เป็นแพทย์จะต้องรู้จักชื่อของโรค การเจ็บป่วยเป็นไข้แต่ละอย่างนั้นสมมุติเรียกชื่อโรคอย่างไรบ้าง การสมมุติเรียกชื่อโรคนั้น พอดีแบ่งออกได้ ๓ ประการ คือ :-

๑. **เรียกชื่อตามธาตุทั้ง ๔ พิการ** เช่น ในคัมภีร์โรคนิทานนั้น ท่านมิได้กล่าวชื่อโรคเลยว่าชื่ออะไร ท่านกล่าวแต่ชื่อของธาตุ ธาตุนั้นชื่อนั้นพิการหรือวิการหรือแตกต่างกันไปแต่ละอย่างแต่ละสิ่ง ซึ่งมีอาการและประเภทต่าง ๆ ให้มนุษย์ได้เจ็บป่วย ฉะนั้นความเจ็บ คือ ธาตุทั้ง ๔ พิการ ซึ่งได้แยกออกเป็นธาตุดิน ๒๐ ธาตุน้ำ ๑๒ ธาตุลม ๖ ธาตุไฟ ๔ รวมเป็น ๔๒ ประการ เมื่อพิการหรือแตกไป จึงทำให้มนุษย์มีความเจ็บป่วย หากจะเรียกชื่อโรคให้ตรงกับความเป็นจริงแล้ว ก็ต้องเรียกชื่อของธาตุ ๔๒ ประการ นั้นมาเป็นชื่อของโรค ว่าเป็นโรคเกสาพิการ โรคกันสาพิการ โรคเสมหะพิการ เพราะคำว่าโรคนั้น ก็คือ ธาตุพิการ หรือ ธาตุวิการ

๒. เรียกชื่อตามเบญจอินทรี

๑) **จักขุโรโร** คือ โรคเกิดขึ้นที่ตา เช่น สมมุติเรียกว่าเป็นโรคตาแดง ตาจะ ตาต้อ ตาวิดสีดวง เป็นต้น

๒) **โสทรโรโร** คือ โรคที่เกิดขึ้นที่หู เช่น สมมุติเรียกว่า เป็นโรคหูหนวก หูติง ฝืนหู หูเป็นน้ำหนวก เป็นต้น

๓) **มานโรโร** คือ โรคเกิดขึ้นที่โมจุมก เช่น :- สมมุติเรียกว่า เป็นโรคสีดวงจุมก เป็นต้น

๔) **ชีวหาโรโร** คือ โรคที่เกิดขึ้นที่ลิ้น เช่น สมมุติเรียกว่า เป็นโรคซาง (ขึ้นที่ลิ้น) ลิ้นแตก ลิ้นเนื่อย เป็นเม็ดที่ลิ้น

๕) **กายโรโร** คือ โรคเกิดขึ้นที่กาย แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง

ก. พหิตธาโรโร (โรคเกิดขึ้นภายนอกกาย) เช่น สมมุติเรียกว่า โรคเกลื้อน กลาก มะเร็ง คุดทะราด โรคเรื้อน หรือเป็นแผลต่าง ๆ ปรากฏอยู่นอกกาย

ข. อันตโรโร (โรคเกิดขึ้นภายในกาย) เช่น :- สมมุติเรียกว่าเป็นโรคลม โรคเถาตาน จุกเสียด บิด ป่วง วัณโรค

๓. **เรียกตามทมสมมุติสืบต่อกันมา** หรือเรียกตามตำราที่มีแจ้ง อยู่ในคัมภีร์ แพทย์ศาสตร์ทั้งปวง ท่านได้กำหนดบัญญัติตั้งชื่อของโรคไว้แล้ว เช่น :- โรคหวัด ไอ ไข้ ลมกระษัย ประตง

รู้จักยาสำหรับแก้โรคแก้ไข หมอจะต้องรู้จักสรรพคุณของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะนำมาปรุงเป็นยารักษาโรคและไข้ จะต้องเรียนรู้หลักของวิชาเภสัช หลักของวิชาเภสัชนั้น แบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. เภสัชวัตถุ (ตัวยา)
๒. สรรพคุณเภสัช (สรรพคุณยา)
๓. คณาเภสัช (ฝึกชยา)
๔. เภสัชกรรม (การปรุงยา)

จรรยาเภสัชกร

จรรยา หมายถึงการประพฤติปฏิบัติหรือกิจที่ควรประพฤติ เภสัชกรหมายถึงผู้ทำการปรุงยารักษาโรคและไข้ ฉะนั้น จรรยาเภสัชกร จึงหมายถึงคุณธรรมที่ผู้เป็นเภสัชกรควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งจะกล่าวโดยย่อต่อไปนี้

๑. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต เอาใจใส่ในการศึกษาวิชาแพทย์เพิ่มเติมให้เหมาะสมกับกาลเวลา และทันสมัยอยู่เสมอ ไม่เป็นผู้มีความเกียจคร้าน

๒. ต้องเป็นผู้พิจารณาหาเหตุผล ในการปฏิบัติงานโดยความละเอียดรอบคอบ และมีความประณีต ไม่เป็นผู้ประมาทมักง่าย

๓. ต้องมีความซื่อสัตย์สุจริต และความเมตตาจิตแก่ชีวิตผู้เสีย ไม่เป็นผู้ที่ โลกเห็นแก่ลาภ โดยหวังกำไรเกินควร

๔. ต้องมีความละเอียดรอบคอบ โดยไม่กล่าวความเท็จโอ้อวดให้ผู้อื่นหลง เชื่อใน ความรู้ความสามารถของตน

๕. ต้องปรึกษาหารือผู้มีความรู้ความชำนาญ เมื่อเกิดการสงสัยในปัญหาใด ๆ เกี่ยวกับตัวยาหรือวิธีปรุงยา โดยไม่ปิดบังความเสลาของตน

ความสำคัญของจรรยาเภสัช มีเพื่อเป็นจรรยาธรรม สำหรับเหนี่ยวนำจิตใจ ผู้เป็นเภสัชกรให้ประพฤติ ปฏิบัติ ในทางที่ถูกต้อง และที่ควร เปรียบเสมือนศีลห้า ซึ่ง กำหนดให้ผู้เป็นเภสัชกรปฏิบัติตาม จะได้มีความเจริญก้าวหน้าในวิชาชีพของตน

ภาคผนวก ๔

การแพทย์พื้นบ้าน

การแพทย์พื้นบ้านเกิดมาพร้อมกับการเกิดของมนุษยชาติ มนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่มีภูมิปัญญาสูงกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ได้พยายามที่จะหาทางที่จะเกิดมาและดำรงชีวิตอยู่ในบ้านที่สุด มนุษย์จึงพยายามค้นหาหลักการต่อไปนี้ คือ :-

๑. การส่งเสริมสุขภาพ
๒. การป้องกันโรค
๓. การรักษาโรค
๔. การฟื้นฟูสภาพที่ชำรุดไป
๕. การเฝ้าระวังมิให้เกิดการเจ็บป่วยอีก

มนุษย์ในสมัยหินเก่าอันได้แก่ มนุษย์ชาวและมนุษย์ปักกิ่ง เมื่อห้าแสนปีมาแล้ว ก็รู้จักหลัก ๕ ประการนี้ ในกาลต่อมาได้มีคำจารของจีนที่มีชื่อว่า “เส้นทองเป็นลาว” กล่าวว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งตี้ เมื่อ ๔,๕๐๐ ปีมาแล้ว ได้นำทฤษฎี “หยาง และหยิน” ซึ่งกล่าวว่า เป็นพลังอยู่ในมนุษย์ซึ่งต้องมีความสมดุลกัน และทุกอย่างในโลกนี้มีคู่กันทั้งสิ้น มีสุกก็มีทุกข์ (ป่วย) มีพระจันทร์ก็มีพระอาทิตย์ มีกลางวันก็มีกลางคืน เป็นต้น

คำว่า “Nie Ching” (เนี่ย จิง) ของสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งตี้ก็ได้กล่าวถึงระบบการไหลวนของกระแสเลือดในมนุษย์ว่าเป็นวงจร ซึ่งทางตะวันตกวิลเลียม ฮาเวย์ก็เพิ่งค้นพบเมื่อทฤษฎีนี้เมื่อ ค.ศ. ๑๖๑๔ หลังจากการค้นพบครั้งแรกหลายพันปี นอกจากนี้คำวรายังยืนยันว่ามนุษย์ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๕ ประการ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และแร่ธาตุ (Metal) ความสมดุลของธาตุทั้ง ๕ ก็คือการมีสุขภาพดีนั่นเอง นอกจากนี้ยังได้บันทึกการออกฤทธิ์ของผืน โกรฐน้ำเต้า แอคไดโนท์ และสลอด พร้อมทั้งอธิบายทฤษฎีวัฏดุ เช่น เหล็ก กำมะถันและสารหนู

นายแพทย์ฮัวโต (Hua Tuo A.D. ๑๑๒-๒๐๕) ศัลยแพทย์แห่งสมัยสามก๊ก ก็ได้นำทฤษฎีขามาใช้เป็นยาจะจับความรู้สึกและเป็นแพทย์ผู้ริเริ่มการจำแนกลักษณะชีพจร ได้กว่า ๒๐๐ ชนิด ซึ่งเป็นที่ประหลาดใจแก่แพทย์แผนปัจจุบันในความสามารถของท่าน ในยุคนั้นว่าท่านทำได้อย่างไร

ในประเทศอินเดีย (๑๕๐๐-๘๐๐ B.C.) เมื่อ ๓,๕๐๐ ปีมาแล้วก็มีพระเวททั้งสี่ในสมัยชาวอารยันเข้ามาอยู่ในแคว้นปัญจาบ คือ

๑. คัมภีร์ฤคเวท (Rigveda) ใช้ในการบวงสรวงสิ่งเวทเทวะ พวกยุโรปถือว่า เป็นวรรณกรรมชั้นสูง แสดงถึงประวัติของพวกอารยันในการปกครอง ความคิด และลัทธิธรรมเนียม มีบทเกี่ยวกับเวชปฏิบัติและหมอผู้รักษาโรคมีบทเกี่ยวกับสรรพคุณของพฤกษชาติในการรักษาโรค การรักษาวันโรคของปอดและโรคเรื้อน มีการแสดงความสำคัญของวัวในการให้ผลผลิตแก่ชีวิต คือ ให้นม ครีမ် เนย เพื่ออาหารส่วนมูลวัวและปัสสาวะในการรักษาโรค

๒. คัมภีร์ยชุรเวท (Yajur Veda) ใช้สวดในพิธีพิธีกรรมต่าง ๆ ดังที่เห็นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นพิธีของพราหมณ์

๓. คัมภีร์สามเวท (Sama Veda) ใช้สวดในพิธีบูชาน้ำโสม ในระยะนี้พราหมณ์ได้แบ่งมนุษย์ในอินเดียออกเป็น ๔ วรรณะตามกฎหมายของพระมนู คือ พราหมณ์ กษัตริย์ ไวศยะ (แพศย์หรือพ่อค้า) และศูทร (กรรมกร, ทาส, คนป่า)

๔. คัมภีร์อถรรพเวท คือ บทสวดเกี่ยวกับเวทมนต์คาถาแก้เสนียดให้เปลี่ยนเป็นสวัสดิมงคล มีบทสะเดาะเคราะห์ขับไล่โรคภัยต่าง ๆ มีบทเกี่ยวกับสรรพคุณยาและสมุนไพรต่าง ๆ ซึ่งกินแล้วจะจับตัวโทษ (Tridosas)^{๑๐}

คัมภีร์อายુรเวท เป็นผลงานของแพทย์ชาวอินเดียสองท่าน คือ

๑. หมอจระกะ เป็นอายุรแพทย์ประจำพระองค์ของกษัตริย์พระเจ้ากนิษกะ แคว้นแคชเมียร์ ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ได้เริ่มใช้กระบอกฉีดยา ซึ่งแสดงว่า ได้มีผู้ใช้กระบอกฉีดยามาพันกว่าปีมาแล้ว

๒. หมอสุสรูต เป็นคัลยแพทย์และแพทย์ทั่วไป ได้บันทึกยาจากพฤกษชาติ ๗๐๐ อย่าง เช่น ยาตำ กัญชา ทุย้าฝิ่น ขมิ้นอ้อย เป็นต้น

คัมภีร์ที่ท่านนายแพทย์ทั้งสองรวบรวมขึ้นเรียกว่า "สัมหิตะ" ในด้านคัลยกรรมก็มีวิธีกาแต่ในหน้า หู จมูก เปลือกตา เป็นต้น

^{๑๐} ดวิโทษ คือ การแสดงออกทางลม (Wind, Vata) น้ำดี (Pitta), เนื้อมะ (Kapha, Phlegm) ที่ปรากฏขึ้นได้ในผู้ป่วย

ในสมัยพุทธกาล เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในแคว้นมคธซึ่งมีกรุงราชคฤห์เป็นเมืองหลวง มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ครองราชย์ หมอชีวกโกมารภัจส์ได้ถือกำเนิดมาในสมัยนี้ ได้รับฉายานามว่า “เภสัชราชา” เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าและพระเจ้าพิมพิสาร และเป็นแพทย์ที่มีความรู้ความสามารถ เป็นเลิศทั้งทางด้านการปรุงยาและการผ่าตัดด้วย ในสมัยพุทธกาลนี้ พระพุทธองค์ยังได้ทรงอนุญาตให้พระภิกษุช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยต่าง ๆ และมีการบัญญัติยาที่เป็นเภสัชในการรักษาโรคไว้เป็นหมวดหมู่ (ต่อมาได้บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก เรียกว่า “เภสัชขันธกะ”) ได้แก่ ชิง ข่า ว่านน้ำ บอระเพ็ด ใบเสเดา กานพลู ดีปลี พริกไทย สมอพิเภก มหาหิงค์ รากบัวหลวง กายาน อบเชย ไม้จันทน์ กำมะถัน ปอทอง เกือบ อาคูปุน อาตุเหล็ก น้ำมันงา ไขมันสัตว์ น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เนยใส พร้อมทั้งแนะนำในด้านสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมอีกด้วย การสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันจึงมีใช้อย่างที่เข้าใจในปัจจุบัน

การแพทย์พื้นบ้านในประเทศไทย

ได้อาศัยแบบอย่างการแพทย์ ทั้งจากประเทศจีน อินเดีย จากพุทธศาสนา และจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยเอง การแพทย์พื้นบ้านจึงเริ่มในบ้านในครอบครัว โดยมีผู้สูงอายุอันได้แก่ บิดา มารดา เป็นอันดับแรกแล้วมีปู่ ย่า ตา ยาย เป็นตัวหลักในการให้บริการทางการแพทย์ตามหลัก ๕ ประการ คือ

๑. การแพทย์พื้นบ้านส่งเสริมสุขภาพ
๒. การแพทย์พื้นบ้านในการป้องกันโรค
๓. การรักษาโรค
๔. การฟื้นฟูสภาพที่ชำรุด
๕. การเฝ้าระวังโรค

ตัวอย่างการแพทย์พื้นบ้านส่งเสริมสุขภาพ เริ่มต้นด้วยการให้อาหารจากน้ำมันของมารดาเองตั้งแต่ทารกแรกเกิด การให้อาหารเสริมตามวัยเมื่อโตขึ้นโดยเฉพาะกล้วยน้ำว้าบด การจัดหาอาหารให้ครบ ๕ หมู่มีอาหารแป้ง อาหารเนื้อ ไขมัน พืชผัก ผลไม้ เกือบแรม และวิตามิน

ตัวอย่างการแพทย์พื้นบ้านในการป้องกันโรค พ่อ แม่ และผู้สูงอายุในบ้านจะเป็นผู้ออกก่ส้วให้ลูกหลานรู้จักการรักษาสภาพอนามัย รู้จักการรักษาความสะอาดของ

บ้านเรือน และของตัวเอง ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า การสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมและการรักษา
สุขอนามัยของตนเอง

ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้มีบันทึกของชาวต่างชาติที่ได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทย
โดยผ่านบ้านในจังหวัดเชียงรายเพื่อจะเดินทางในสู่ยูนนานทางตอนใต้ของประเทศจีน ได้บันทึก
ไว้ว่า ถ้าพบบ้านใดมีใต้ถุนสูงและสะอาดก็รู้ว่าเป็นบ้านนั้น ๆ เป็นบ้านของพวกชาวไทย ไม่ใช่
ชาวจีนหรือชาวไทยใหญ่ แสดงว่าคนไทยรู้จักการสุขาภิบาลสิ่งแวดล้อมมานานแล้ว

ประวัติการแพทย์แผนไทยโดยสังเขปและตัวอย่างการแพทย์พื้นบ้านใน การรักษาโรค

มีการพบหินบดยามาก่อนสมัยสุโขทัย คือ ในสมัยทวารวดี และในศิลาจารึก
ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็ได้มีบันทึกไว้ว่าทรงสร้างสวนสมุนไพรขนาดใหญ่ไว้บนเขาหลวง
หรือเขาสุรพยา ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ประชาชนได้เก็บสมุนไพร
ไปใช้รักษาพยาบาลกันในยามเจ็บป่วย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การแพทย์พื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมซึ่งสืบทอด
กันมาจากรุ่น แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลงมาเรื่อย ๆ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปตามความรู้
ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น พร้อมทั้งการอนุรักษ์สิ่งดั้งเดิมไว้ คือ มีทั้งจากประเทศอินเดียที่เรียกว่า
อายุเวทและการแพทย์จากจีน ร่วมกับการแพทย์แผนไทยเดิมตามท้องถิ่น หลักฐานที่มีใน
ประวัติศาสตร์ คือ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงประชวรก็มีการเชิญแพทย์มอญ
แพทย์จีน แพทย์ฝรั่ง ในสมัยนั้น พร้อมทั้งแพทย์หลวงมาถวายการรักษา มีการรวบรวม
ตำราแพทย์ไทยขึ้นเรียกว่า ตำราพระโอสถพระนารายณ์ มีระบบการจัดหายาที่ชัดเจน
มีแหล่งจำหน่ายยาสมุนไพรหลายแห่งทั้งในและนอกกำแพงเมือง ในสวนราชสำนักมี
พระโอสถอยู่ในพระราชวัง นอกจากนี้ปรากฏว่าหมอฝรั่งได้นำยาจากยุโรปมาใส่ไว้ในตำรา
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชด้วย

การเย็บแผลด้วยเข็มและด้ายก็เริ่มขึ้นในประเทศไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชโดยทหารฝรั่งเศส เซวารีเอ เดอ ฟอบง ที่มากับคณะทูต

การแพทย์พื้นบ้านในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ พ.ศ.
๒๓๒๕-๒๓๕๒ (๒๘ ปี) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรง
ปฏิสังขรณ์วัดโพธารามขึ้นเป็นพระอารามหลวง ทรงโปรดให้รวบรวมและจารึกตำรายาและ
รูปปั้นฤๅษีคัตตนไว้ในบริเวณวัด มีการรื้อฟื้นกรมหม่อมวังพระโอสถขึ้นมาใหม่อีก มีหมอสอง
ประเภท คือ หมอหลวงหรือหมอในวัง กับหมอเขลยศักดิ์สำหรับประชาชนทั่วไป

สมัยรัชกาลที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗ (๑๕ ปี) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงโปรดให้รวบรวมคัมภีร์แพทย์ที่กระจัดกระจายไว้ ณ พระอุโบสถ โดยโปรดเกล้าฯ เชิญผู้ชำนาญโรคและสรรพคุณยาชนิดต่าง ๆ มารวมไว้ ผู้ใดมีตำรายาดี ที่บรรพบุรุษได้เก็บตกทอดไว้ให้นำมาถวายเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวม ในพ.ศ. ๒๓๕๔ มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตรากฎหมายชื่อ กฎหมายพนักงานพระโอสถเสวย ซึ่งให้อำนาจพนักงานมีอำนาจออกไปค้นหาพระโอสถ คือ สมุนไพรที่ปรากฏมีอยู่ในแผ่นดิน ผู้ใดจะคัดค้านมิได้ พนักงานพระโอสถจึงมีอำนาจค้นหา และมักจะเป็นผู้ที่อยู่ในตระกูลสืบทอดกันมาเท่านั้น

สมัยรัชกาลที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔ (๒๗ ปี) สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ทรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ได้ปฏิสังขรณ์ วัดจอมทอง ถวายเป็นพระอารามหลวง วัดราชโอรส ได้ทรงให้จารึกตำรายา ตำราหมอนวด รูปปั้นฤๅษีคัตตนไว้ในกำแพงแก้วของพระวิหาร และพระอุโบสถด้วย ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ฯ อีกครั้ง โปรดเกล้าฯ ให้จารึกตำรายาไว้บนแผ่นหินอ่อนประดับไว้ตามผนังโบสถ์และศาลารายในบริเวณวัด มีตำราบอกสมุฏฐานของโรคและวิธีบำบัด ทรงให้นำต้นสมุนไพรที่ใช้ในการปรุงยาที่หาได้ยากมาปลูกไว้ เพื่อให้ราษฎรได้ศึกษาและนำไปใช้ในการรักษาคน โดยมีทรงห้ามไว้ในตระกูล นับได้ว่าเป็น “มหาวิทยาลัยเปิด” แห่งแรกในประเทศไทย ในรัชกาลของพระองค์ก็ได้ปรากฏมีหมอฝรั่งจากคณะมิชชันนารีนำการแพทย์แบบตะวันตกเข้ามาสู่ราชอาณาจักรไทย โดยการนำของนายแพทย์แดนนิช บริดเลย์ คณะมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเป็นผู้นำวิธีการแพทย์แบบตะวันตกมาใช้ การปลูกมิป้องกันไข้ทรพิษ การผ่าตัดโดยยังไม่มีการรับความรู้สึก การนำยาเม็ดควินินมารักษาโรคไข้จับสั่นหรือมาเลเรีย การถอนฟันโดยการใช้น้ำมัน การออกหนังสือพิมพ์ คอมามินายแพทย์เฮาส์ มิชชันนารีอเมริกันอีกท่านหนึ่งนำยาอีเธอร์มาใช้เป็นยาระงับความรู้สึกในการผ่าตัด เป็นการประสมประสานการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แบบตะวันตก

สมัยรัชกาลที่ ๔ พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑ (๑๗ ปี) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยของพระองค์ได้ทรงเปิดประเทศให้มีการค้าขายจากต่างประเทศ และมีการสนับสนุนการแพทย์ตะวันตกเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ทรงโปรดให้นายแพทย์ แซมมอล เวย์โนลด์ เฮาส์ หรือหมอเหา ตามภาษาไทยเรียกกัน ได้นำวิธีการแพทย์ทางตะวันตกเข้ามาในวังและนอกวังเป็นครั้งแรก แม้กระนั้น ประชาชนก็คงนิยมแพทย์พื้นบ้านแบบไทย ซึ่งเป็นวัฒนธรรมและจารีตประเพณีเดิมสืบเนื่องกันมา อันเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมากกว่า

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓ (๔๒ ปี) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์แรกที่เสด็จประพาสเมืองสิงคโปร์ เมืองชวา และเมืองอินเดีย ทรงตระหนักถึงความสำคัญในการที่รัฐจะจัดให้มีสถานพยาบาลเพื่อประชาชน

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ จึงทรงจัดตั้งศิริราชพยาบาลเพื่อให้มีการรักษาผู้ป่วยทั้งแบบไทยและแบบตะวันตก

ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ เนื่องจากการขาดแคลนแพทย์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนแพทยากรขึ้นที่ศิริราชพยาบาล มีหลักสูตรการเรียนแผนตะวันตกและแผนไทยในเวลา ๓ ปี

พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้มีการพิมพ์ตำราแพทย์สำหรับใช้ในการเรียนเล่มแรก ชื่อ แพทยศาสตร์สังเคราะห์ เนื้อหาทั้งการแพทย์แผนไทย และการแพทย์แผนตะวันตก พิมพ์ออกได้เพียง ๓ เล่ม

พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้พิมพ์ตำราแพทย์เล่มใหม่ขึ้น โดยใช้ชื่อเดิม คือ แพทยศาสตร์สังเคราะห์ แต่เนื้อหากล่าวถึงวิธีและตำราของแพทย์แผนตะวันตกเกือบทั้งสิ้น พิมพ์ออกได้ ๔ เล่ม

พ.ศ. ๒๔๕๐ มีการพิมพ์ตำราออกมา ๒ เล่ม คือ

๑. ตำราเวชศาสตร์พรรณนา เนื้อหากล่าวถึงคัมภีร์แพทย์ไทยต่าง ๆ

๒. แพทยศาสตร์สังเคราะห์ ๒ เล่ม ประกอบด้วยคัมภีร์ไทย ๑๐ คัมภีร์ เป็นตำราแห่งชาติฉบับแรก

พ.ศ. ๒๔๕๑ พระยาพิษณุประสาทเวช (หมอดัง) เห็นว่าตำราที่พิมพ์ไว้แล้วยากแก่การเข้าใจ จึงพิมพ์ตำราขึ้นมาใหม่ โดยคัดที่จำเป็นและเขียนอธิบายให้เข้าใจง่ายชื่อว่า เวชศึกษา หรือ ตำราแพทยศาสตร์สังเขป มี ๓ เล่มด้วยกัน ประกาศให้เป็นตำราหลวงรวมกับตำราหลวง พ.ศ. ๒๔๕๐ อีก ๒ เล่ม เป็นตำราหลวงทั้งสิ้น ๕ เล่ม

กรมพระโสภณเป็นหน่วยงานรับผิดชอบมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มาเปลี่ยนแปลงจัดตั้ง กรมพยาบาล สังกัดกระทรวงธรรมการ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ มีหน้าที่รักษาพยาบาลผู้ป่วย ปฎิบัติป้องกันไข้ทรพิษ จัดการดูแลโรงพยาบาลต่าง ๆ รวมทั้งโรงพยาบาลศิริราช และโรงเรียนแพทยากรด้วย

การยกเลิกการศึกษาแพทย์แผนไทย ในพ.ศ. ๒๔๕๖ ในพระนิพนธ์ของกรมพระยาชัยนาทนเรนทร พระราชทานแก่สารคดีราชฉบับพิเศษ ฉลอง ๖๐ ปีศิริราช พฤษภาคม ๒๔๙๓ มีความตอนหนึ่งว่า

“..... นอกจากนักเรียนแพทย์จะเรียนรู้การแพทย์แบบฝรั่ง ซึ่งเรียกต่อมาว่าแผนปัจจุบัน ยังมีวิชาแพทย์แผนโบราณ คือ สอนแบบไทยให้รู้จักใช้ยาไทยด้วย เหตุที่ทำดังนี้เพราะตามหัวเมืองหายาฝรั่งได้ยาก ยาสมุนไพรของไทยยังพอจะหาซื้อได้ และสามารถเข้าค้นหาเองในป่าในดงได้บ้าง”

แต่แล้วในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ขณะดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียนราชแพทยาลัย ทรงกล่าวว่า

“..... การสอนวิชาแพทย์ตามแบบไทยนั้นไม่เข้ากับแบบฝรั่ง ทำให้กับนักเรียนงและเสียเวลา ยาไทยนั้นเป็นยาส่วนตัวของแพทย์ผู้ใช้นั้นเอง โดยมากมีการปิดบังหวงตำราเครื่องยาที่เป็นสมุนไพรก็มีต่าง ๆ กัน ยานั้นแท้หรือไม่แท้ ดีหรือไม่ดี ก็เหลือผู้ไม่ชำนาญจะรู้ได้ และการให้แพทย์ออกไปหาสมุนไพรเอง จึงให้เลิกการสอนวิชาแพทย์อย่างไทยเสียทีเดียว”

พ.ศ. ๒๔๖๑ สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมสาธารณสุขขึ้น ในสังกัดกระทรวงมหาดไทย เพื่อรับผิดชอบงานสาธารณสุขทั้งหมดของประเทศ

พ.ศ. ๒๔๖๖ ในสมัยรัชกาลที่ ๖ มีประกาศพระราชบัญญัติการแพทย์เพื่อการควบคุมการประกอบโรคศิลปะ มีวัตถุประสงค์เพื่อไม่ให้เกิดอันตรายแก่ประชาชน

พ.ศ. ๒๔๖๖ มุสลิอิร็อคกีเฟลเลอร์ เข้ามาปรับปรุงการเรียนแพทย์ปริญญาขึ้นในประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๗๒ สมัยรัชกาลที่ ๗ มีกฎเสนาบดีแบ่งการประกอบโรคศิลปะเป็นแผนปัจจุบันและแผนโบราณ ซึ่งเป็นการปิดกั้นการพัฒนาแพทย์แผนไทยในโอกาสต่อ ๆ มา

พ.ศ. ๒๔๘๓ สมัยรัชกาลที่ ๘ ซึ่งเป็นเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ทางรัฐบาลเห็นความสำคัญของยาจากสมุนไพร จึงจัดตั้งโรงงานเภสัชกรรมขึ้น เพื่อการพัฒนาสมุนไพร

พ.ศ. ๒๔๘๕ สมัยรัชกาลที่ ๘ฯ พณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี รัฐบาลได้จัดตั้งกระทรวงสาธารณสุขขึ้น เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๘๕ มีนโยบายเกี่ยวกับสมุนไพรว่า

- ไปโรงพยาบาล ๑๕ %
- ไปหาสมุนไพรเพื่อการรักษา ๑๐ %

ในพ.ศ. ๒๕๒๒ ได้มีการเริ่มต้นของการสาธารณสุขมูลฐาน โดยให้เริ่มโครงการสาธารณสุขมูลฐานเข้าในแผนพัฒนาการสาธารณสุข ตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๕) และคงมีมาในทุกแผนเรื่อยมาจนปัจจุบัน และให้ตั้งคณะกรรมการใช้สมุนไพรแห่งชาติเป็นผู้ควบคุมนโยบาย

พ.ศ. ๒๕๒๕ ศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ได้ก่อตั้งมูลนิธิส่งเสริมฟื้นฟูการแพทย์แผนไทยเดิมขึ้น มูลนิธิ ฯ ได้ก่อตั้ง आयurvedicวิทยาลัย (ชีวโกมารภักจี) เพื่อรับผู้สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมปีที่ ๖ เข้าศึกษาโดยใช้เวลาเรียน ๓ ปี

พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๒๘ กระทรวงสาธารณสุข โดยการสนับสนุนขององค์การยูนิเซฟได้มีการให้ทุนวิจัย การกระจายสมุนไพร การจัดทำยาสามัญประจำบ้านแผนไทย การจัดทำข้อมูลในพื้นที่ ๒๕ จังหวัด ๆ ละ ๑ อำเภอ รวม ๑,๐๐๐ หมู่บ้าน

พ.ศ. ๒๕๒๘ ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน คือ โครงการสมุนไพร GTZ ช่วยให้การสนับสนุนต่อไปจากโครงการของยูนิเซฟ โรงพยาบาลวังน้ำเย็น จังหวัดปราจีนบุรีซึ่งเป็นโรงพยาบาลชุมชนอันดับแรก ๆ ในการเริ่มกิจกรรมทางสมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน การใช้สมุนไพรจำนวน ๕ ชนิด คือ

- ขมิ้นชัน (Turmeric)
- พื้ทะลายโจร (Andrographis Paniculata)
- ชุมเห็ดเทศ (Cassia Alata L.)
- ว่านหางจระเข้ (Aloe) และ
- พญาขอ (Clinacanthus Nutans)

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะ โดยแบ่งการประกอบโรคศิลปะแผนโบราณออกเป็น ๒ ประเภท คือ

- ผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณทั่วไป และ
- ผู้ประกอบโรคศิลปะแผนโบราณประยุกต์ คือ แพทย์อายุรเวท

กระทรวงสาธารณสุขได้จัดพิมพ์หนังสือ จากการระดมความคิดเห็นในการพัฒนาการแพทย์แผนไทย คือ “หนังสือการแพทย์แผนไทย ภูมิปัญญาแห่งการพึ่งตนเอง” ซึ่งมีนายแพทย์

สุวิทย์ วิบุลย์ผลประเสริฐ และนายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เป็นบรรณาธิการ และมีศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นประธานอนุกรรมการจัดการประชุมปฏิบัติการ ฯ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๙ ผลการประชุมได้นำเสนอการสัมมนา ระดับชาติ เรื่อง การพัฒนาการแพทย์แผนไทย ในพ.ศ. ๒๕๓๐

ข้อเสนอเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๙ มี ๖ ข้อ คือ

๑. ภาพรวมและสถานการณ์การแพทย์แผนไทย
๒. ปัญหาและแนวทางการพัฒนาเวชกรรมไทย
๓. ปัญหาและแนวทางการพัฒนากลัษกรรมไทย
๔. ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการนวดไทย
๕. ปัญหาและแนวทางการพัฒนาหัตถการไทย
๖. สถานภาพหมอแผนโบราณที่รักษาโรคกระดูกและข้อ

ในพ.ศ. ๒๕๓๒ คณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงสาธารณสุข ตั้งศูนย์ประสานงาน การพัฒนาการแพทย์และกลัษกรรมแผนไทยขึ้น ซึ่งมีหน้าที่กำหนดนโยบายและประสานงาน ให้เกิดการพัฒนาและส่งเสริมให้ประชาชนและยังมีศูนย์อยู่จนถึงปัจจุบัน

ตัวอย่างการฟื้นฟูสภาพที่ขำรุคไป วิธีฟื้นฟูแบบหมอพื้นบ้านมีมาพร้อมกับ ประวัติของมนุษยชาติแล้ว เช่น

- **การฟื้นฟูแบบฤาษีคัตถน** มีท่าต่าง ๆ หลายสิบท่า คนเป็นผู้ฟื้นฟูด้วย ตนเองมีการเขียนรูปท่าต่าง ๆ ไว้หลายสิบท่า

- **การนวดไทย** ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีการจารึกคำขวัญ และคำราชฤาษีคัตถนไว้ตามศาลาราย ณ วัดพระเชตุพน ฯ มาตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ ๑ และได้รับการบูรณะเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ ๓ จนกล่าวได้ว่าประเทศไทย มีวิทยาลัยเปิดมาสองร้อยกว่าปีแล้ว และในสมัยรัชกาลที่ ๓ ดำรงตำแหน่งพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ วัดจอมทองคือ วัดราชโอรส เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๓ ก็ได้ทรงให้จารึกคำราชา คำรหมอนวด ในแผ่นหิน ตามกำแพง พระวิหารและ พระอุโบสถเพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาด้วยตนเอง

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการวาดภาพฤาษีคัตถนไว้ ๔๐ ท่า เป็นจิตรกรรมฝาผนัง ณ ศาลาโถงวัดกลาง อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา และใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้เกิด "คำรา

แผนนวดฉบับหลวง” เพื่อศึกษาและใช้โดยแพทย์หลวงเท่านั้น สิ่งสำคัญที่รวบรวมไว้ในตำราหมอนวดในอดีต คือ แผนภาพที่สำคัญของวิชาการนวดไทย ซึ่งเรียกกันสั้น ๆ ว่า “เส้นสิบ” ซึ่งท่านบรมครูนายแพทย์ชีวกโกมารภัจ เป็นผู้บันทึกเส้นสิบไว้เมื่อ ๒,๕๐๐ กว่าปีมาแล้ว

ต่อมา อาจารย์สำลี ใจดี และคณะ ได้สร้างคุณประโยชน์ในการส่งเสริมโครงการฟื้นฟูการนวดไทย ซึ่งเป็นการสร้างคุณประโยชน์ในการช่วยรักษาตนเองของคนไข้ ในการปลดปล่อยอาการปวดเมื่อยโดยตนเองแทนการรับประทานยาแก้ปวดเมื่อย เป็นก้าวสำคัญในการสาธารณสุขมูลฐานของประเทศไทย

เครื่องมือของหมอนวดก็คือ มือในการประกอบอาชีพ เครื่องมือช่วยการนวด คือ นมไม้ กะลา เบ้า ไม้กดหลัง ซึ่งก็ทำขึ้นใช้กันเอง ถูกประคบและอบสมุนไพร โดยใช้ความร้อนจากไอน้ำร้อนอย่างเดียว หรือผสมด้วยสมุนไพร ด้วยเกลือ ด้วยข้าว

นอกจากจะนวดด้วยมือแล้ว ยังใช้ส่วนอื่น ๆ ของร่างกายนวดให้อีกด้วย เช่น ข้อศอก หัวเข่า และแม้แต่เท้า สำหรับการใช้นิ้วนั้น มักจะมีน้ำมันร้อน ๆ และที่เท้าแล้วใช้เหยียบนวด

ตัวอย่างการเฝ้าระวังโรค การเฝ้าระวังโรคที่เกิดขึ้นในครอบครัว โดยผู้เป็นบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย นั้นเป็นนิสัยอันดีงามมาแต่โบราณกาลแล้ว เช่น อย่าตากแดด ตากลม จะเจ็บป่วยง่าย อย่ากินพร้าเพื่ออาหารจะไม่ย่อย อย่านอนนอกมุ้ง ยุงจะกัด ถ้อยคำเหล่านี้ที่ได้ยินได้ฟังเป็นประจำ เพื่อเฝ้าระวังมิให้โรคเกิดขึ้นเป็นการป้องกันดีกว่าการแก้ การแพทย์พื้นบ้านมักจะเฝ้าระวังโรคด้วยการเน้นเรื่องธาตุทั้ง ๔ คือ

๑. ธาตุดิน ปถวิธาตุ
๒. ธาตุน้ำ อาโปธาตุ
๓. ธาตุลม วาโยธาตุ
๔. ธาตุไฟ เตโชธาตุ

โดยการให้เฝ้าระวังว่า ธาตุทั้งสี่นั้นยังปกติอยู่หรือกำเริบ หรือหย่อน หรือพิการ โดยการให้เฝ้าระวังตามสถานที่อยู่ (สิ่งแวดล้อม) เวลา เวลา ฤดู อายุ อาหาร ผิวพรรณ

๗๘
อาจารย์ชวาทโกมารทัต

ภาคผนวก ๕

พระคัมภีร์อติสาร

ผู้แต่ง นายแพทย์ชิวโกมารวัจ

เนื้อเรื่อง กล่าวถึงอชินโรคธาตุอติสาร อติสารโรคและยารักษา

๑. อชินโรคอติสาร - อชินธาตุ - อชินโรค

อชินโรคธาตุอติสาร ว่าด้วยลักษณะลงเป็นเพื่อสำแดง มี ๒ ประการคือ

- ก. อชินธาตุ เป็นด้วยบริโภคอาหารมิได้ควรแก่ธาตุ ธาตุนั้น
มีอาการทรุดไป เรียกว่า อชินธาตุ
- ข. อชินโรค เป็นด้วยบริโภคน้ำมิได้ควรแก่โรค โรคนั้นกำเริบขึ้น
เรียกว่า อชินโรค

ประเภทของอชิน ๔ ประการและยารักษา

- เสมหะอชิน และยารักษา
- ปิตตะอชิน และยารักษา
- วาตอชิน และยารักษา
- สันนิปาตะอชิน และยารักษา

๒. ปัจจุบันกรรมอติสาร ๖ ของยารักษา

- อุทรวาตอติสาร และยารักษา
- สุนทรวาตอติสาร และยารักษา
- ปัสสยวาทอติสาร และยารักษา
- โภฏฐาสยวาทอติสาร และยารักษา

พิเศษ - ปักวาทอติสารและยารักษา

๓. โบราณอติสาร ๕ ประการและยารักษา

- อนุธาตุอติสาร และยารักษา
- ปัจฉินธาตุอติสาร และยารักษา

- จัดหาคู่มือติสสาร และยารักษา
- มุศิกายธาดูติสสาร และยารักษา
- กาลธาดูติสสาร และยารักษา

กัมภีร์ปฐมจินดา

ผู้แต่ง นายแพทย์ซึกโกมารภัก

เนื้อเรื่อง พระคัมภีร์นี้มีหลายผูก แต่ละผูกก็มีหลายปริเฉท^{๓๓}

(ก) ผูก ๑ ปริเฉทที่ ๑

- ว่าด้วยพรหมปไวกิตเป็นลักษณะพรหมจติ
- ว่าด้วยกำเนิดโลกหิตระดู
- ว่าด้วยกุมารออกจากครรภ์
- ว่าด้วยชาติทุกข์

ปริเฉทที่ ๒

- ว่าด้วยครรภ์วาระกำเนิด
- ว่าด้วยครรภ์รักษา
- ว่าด้วยครรภ์วิปลาส
- ว่าด้วยครรภ์ปริมณฑล
- ว่าด้วยครรภ์ประสูติ

ปริเฉทที่ ๓

- ว่าด้วยลักษณะกุมารทั้งหลาย
- ว่าด้วยกุมารคลอออกจากครรภ์

^{๓๓} คำว่า ผูก = ลักษณะนามที่เรียกหนังสือโบราณ ที่ร้อยผูกไว้มีคหนึ่ง ๆ

คำว่า ปริเฉท = ชื่อความที่รวบรวมที่เอามาจัดเป็นตอน ๆ หรือข้อความที่จัดไว้เป็นหมวด

- ว่าด้วยวิธีฝังรอกแห่งกุมาร
- ว่าด้วยกุมารอยู่ในเรือนเพลิง

ปริเฉทที่ ๔

- ว่าด้วยสังโยชน์ลักษณะสตรีดีและชั่ว และรสน้ำนมดีและชั่ว ซึ่งจะให้กุมารบริโภคมีโทษ และคุณรวม ๖ จำพวก
- กล่าวด้วยยาประสะน้ำนมและยารักษากุมาร

(๒) ผูก ๒ ปริเฉทที่ ๑

- ว่าด้วยลักษณะรูปสตรีภาพและรูปกุมาร
- ว่าด้วยปักขีและปิศาจกระทำโทษกุมาร
- ว่าด้วยลักษณะน้ำนมมีโทษ ๓ ประการ
- ว่าด้วยลักษณะดวงซางแดงซางโจรซางเหลืองมาเกิด
- ว่าด้วยลักษณะซางนิลปิด นิลหละมาเกิด

(๓) ผูก ๓ ปริเฉทที่ ๓

- ว่าด้วยเด็กเกิดวันอาทิตย์เป็นลักษณะแห่งซางเพลิงเป็นซางเจ้าเรือน ซางกลายเป็นซางจร หละอุทัยกาล ละอองเปลวไฟฟ้า สมประวาคะคุณและยารักษา

ปริเฉทที่ ๒

- ว่าด้วยเด็กที่เกิดวันจันทร์ เป็นลักษณะแห่งซางน้ำ เป็นซางเจ้าเรือน ซางฝ้ายเป็นซางจร หละแสงพระจันทร์ ละอองแก้ววิเชียรและยารักษา

ปริเฉทที่ ๓

- ว่าด้วยลักษณะเด็กที่เกิดวันอังคาร เป็นลักษณะแห่งซางแดง เจ้าเรือน ซางกระแหนะเป็นซางจร หละอุทัยกาล ละอองแก้วมรกต ลมอุทรวาต พร้อมยารักษา

ปริเฉทที่ ๔

- ว่าด้วยลักษณะเด็กเกิดวันพุธ เป็นลักษณะแห่งซางสะกอบเป็นซางเจ้าเรือน ซางกระดังเป็นซางจร หละเนียรกันดีหรือเนียรเพลิง ละอองแสงเพลิงลมสุทรวาต พร้อมยารักษา

ปริเฉทที่ ๕

- ว่าด้วยลักษณะเด็กเกิดวันพฤหัสบดี เป็นลักษณะแห่งชาวโค
เป็นชาวเจ้าเรือน ชาวข้าวเปลือกเป็นชาวจร หละนิลกาฬ ละอองมหาเมฆลมหัดคินี พร้อม
ยารักษา

ปริเฉทที่ ๖

- ว่าด้วยลักษณะเด็กเกิดวันศุกร์ เป็นลักษณะชาวเจ้าเรือน
ชาวกระตูก ชาวจร หละแสงพระจันทร์ ละอองเนียรกันดี ลมอริศ พร้อมยารักษา

ปริเฉทที่ ๗

- ว่าด้วยลักษณะเด็กเกิดวันเสาร์ เป็นลักษณะชาวโจรเจ้าเรือน
ชางนางลิ้นเป็นชาวจร หละมหานิลกาฬ ละอองเปลวไฟฟ้าทับทิม ลมกุมภณชยักษ์
ลมบาทยักษ์และลมจำปวน พร้อมยารักษา

(ง) ผูก ๔ กล่าวด้วยเหตุ ๖ ประการ

- กล่าวด้วยภัยอันตราย
- กล่าวด้วยชาวเจ้าเรือน ๗ จำพวก
- กล่าวด้วยชาวโจรชาวเพลิง
- กล่าวด้วยต้อชาวโจร
- กล่าวด้วยไข้ประจำชาวเจ้าเรือน
- กล่าวด้วยเมื่อยอดชาวเจ้าเรือน ชาวจรแทรก

(จ) ผูก ๕ กล่าวด้วยเหตุ ๖ ประการ

- กล่าวด้วยลักษณะตานโจรเป็นกำหนด
- กล่าวด้วยลักษณะชาวเจ้าเรือนและชาวจร
- กล่าวด้วยลักษณะกำลังไม้ของชาวเจ้าเรือน
- กล่าวด้วยกิมิชาติประจำกาย
- กล่าวด้วยถิ่นชาวเจ้าเรือนและชาวจร
- กล่าวด้วยลักษณะชาวโจรเพื่อพยาวิ

(ឈ) ផ្នែក ៦ កសាងដោយគេ ៦ ប្រការ

- កសាងដោយលក្ខណៈតានតឹង
- កសាងដោយលក្ខណៈច្របូកច្របល់
- កសាងដោយលក្ខណៈច្របូកច្របល់
- កសាងដោយច្របូកច្របល់
- កសាងដោយច្របូកច្របល់
- កសាងដោយច្របូកច្របល់

ภาคผนวก ๖
สมุณไพโรบางตัวที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

นกยูง

กฤษณา*

ชื่อพฤกษศาสตร์ : Photinia davidsoniae Rehder.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Eagle, Wood

ส่วนที่ใช้ : เนื้อไม้ แก่น และชัน

สรรพคุณ

เนื้อไม้

- รสขม หอม เป็นยาบำรุงหัวใจ (คือ มีอาการหน้าเขียวตาเขียว)
- ทำให้ตับ ปอด เป็นปกติ แพทย์ตามชนบทใช้ปรุงเป็นยาหอมแก้ลม หน้ามืดวิงเวียน ผสมเครื่องหอมทุกชนิด ใช้ในอุตสาหกรรมเครื่องหอม เช่น ธูปหอม น้ำอบไทย

* เกษตรกรหญิง สุนทรี สิงบุตร, สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คุณ ๓๙ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๘,

- สุมศิระะ แก้มทรวง สำหรับเด็ก รับประทานให้ชุ่มชื่นหัวใจ
กฤษณาชนิด *Aquilaria agallocha* ใช้เนื้อไม้เป็นยารักษาโรคปวดข้อ

น้ำมันจากเมล็ด

- รักษาโรคเรื้อน และโรคผิวหนังได้

วิธีใช้

เข้ายาหอมบำรุงหัวใจ รวมกับสมุนไพรอื่นๆ เช่น เกสรทั้งห้า และอื่น ๆ

ขิง

ขิง^๒

ชื่อพฤกษศาสตร์ : Zingiber officinale Roscoe.

วงศ์ : Zingiberaceae

ชื่อภาษาอังกฤษ : Ginger

ชื่อท้องถิ่น : ขิงเผือก (เชียงใหม่), ขิงแกลง, ขิงแดง (จันทบุรี), สะเอ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะของพืช : ขิงเป็นพืชล้มลุก มีเหง้าใต้ดิน เหง้าจะแตกแขนงคล้ายนิ้วมือ เนื้อในสีเหลืองแกมเขียว ลำต้นที่อยู่เหนือดินนอกจากง่ตั้งตรงยาวราว

^๒ รุจนาถ อรรถสิทธิ์, อักษร วิวัฒพงษ์ และ อัครณา เดิมศิริกุลชัย, **สมุนไพรในวรรณคดีของประเทศไทย** สำหรับบุคลากรสาธารณสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๖๓), หน้า ๖๒-๖๓.

เภสัชกรหญิง สุภาวี สิงหบุตร, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๓-๑๑๕.

๒-๓ คอก ใบสีเขียว เรียวแคบ ปลายใบแหลม ดอกเป็นช่อขนาดเล็ก
ก้านดอกสั้น ดอกสีเหลืองและจะบานจากโคนไปหาส่วนปลาย

ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ : เเหงมีน้ำมันหอมระเหยประมาณ ๐.๒-๓ % ทั้งนี้ปริมาณ
เปลี่ยนแปลงได้ขึ้นอยู่กับวิธีปลูกและช่วงเวลาเก็บ ใบน้ำมันมีสาร
เคมีหลายชนิด ที่สำคัญมี Zingiberine, Zingiberol, Citral,
Zingiol เป็นต้น นอกจากน้ำมันหอมระเหยยังมีสารชื่อ Oleo-
resin อยู่ในปริมาณสูงเป็นสารที่ทำให้จึงมีรสเผ็ดและกลิ่นหอม

น้ำมันหอมระเหยที่มีอยู่ในขิงมีฤทธิ์ต่อต้านเชื้อแบคทีเรีย
ที่ทำให้เกิดหนองและมีฤทธิ์ขับลม ช่วยกระตุ้นการบีบตัวของ
กระเพาะอาหารและลำไส้ ยังมีการศึกษาวิจัยพบว่า สารสกัดของขิง
ป้องกันการคลื่นไส้อาเจียนในสัตว์ทดลองและในอาสาสมัครได้

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่สด ต้น ใบ ดอก ผล

สรรพคุณ

เหง้าแก่สด

- ยาแก้อาเจียน
- ยาขับลม
- ยาแก้ท้องขึ้น ท้องอืดเพื่อ ขับลม
- แก้ไอ ขับเสมหะ บำรุงธาตุ
- สามารถลดการเกิดแผลในกระเพาะอาหาร ลดอาการจุกเสียดได้ดี
- มีฤทธิ์ในการขับน้ำดี เพื่อช่วยย่อยอาหาร
- แก้ปากคอเปื่อย แก้ท้องผูก
- ลดความดันโลหิต

ต้น

- ขับผายลม แก้จุกเสียดแน่นเพื่อ แก้ท้องอืด บำรุงไฟธาตุ แก้คอเปื่อย
ช่วยย่อยอาหาร ฆ่าพยาธิ แก้โรคลำไส้ แก้บิด แก้ลมวิง แก้ท้องร่วง
อย่างแรง แก้อาเจียน

ใบ

- แก้โรคลำไส้ ขับผายลม แก้ท้องอืด แก้คอเปื่อย บำรุงไฟธาตุ
ช่วยย่อยอาหาร ฆ่าพยาธิ แก้โรคลำไส้ ขับลมในลำไส้

ดอก - ทำให้ชุ่มชื้น แก้วโรคตาและ น้ำพยายิ ช่วยย่อยอาหาร แก้วคอเปื่อย น้ำรุงธาตุ แก้วนิ่ว แก้วเบาขัด แก้วบิด

ผล - แก้วใช้

วิธีและปริมาณที่ใช้

๑. **ยานก้อาเจียน** ใช้ชิงแก่สดหรือแห้ง ซึ่งสดขนาดหัวแม่มือ (ประมาณ ๕ กรัม) ทูบให้แตก ถ้ำแห้ง ๕-๗ ชิ้นต้มกับน้ำดื่ม

นำชิงสด ๓ หัว หัวโตยาวประมาณ ๕ นิ้ว ใส่ น้ำ ๑ แก้ว ต้มจนเหลือครึ่งแก้ว แก้ว (ประมาณ ๑๕-๒๐ นาที หลังจากเดือดแล้ว) รินเอาน้ำดื่ม

๒. **ยาขมเจริญอาหาร** ใช้เหง้าสดประมาณ ๑ อดคุลี ถ้ำผลแห้งใช้ครึ่งช้อนโต๊ะ หรือประมาณ ๐.๖ กรัม ผงแห้งชงกับน้ำดื่ม เหง้าสดต้มน้ำ หรือใช้ปรุงอาหารเช่น ผัก หรือรับประทานสด ๆ กับลาบ แพนม หรืออื่นๆ

๓. **แก้อาการท้องอืดเฟ้อ จุกเสียดและปวดท้อง** น้ำกระสายชิง น้ำจิง ๓๐ กรัม มาชง ด้วยน้ำเดือด ๕๐๐ ซีซี. ชงเซไว้วันน ๑ ชั่วโมง กรองรับประทานครั้งละ ๒ ช้อนโต๊ะ หรือใช้ชิงแก่ต้มน้ำดื่ม รินน้ำดื่มแก้วโรคจุกเสียด ทำให้หลับสบาย ใช้ชิงแก่ยาว ๒ นิ้ว ทูบให้พอแหลก เทน้ำเดือดลงไปครึ่งแก้ว บิดผ้า ตั้งทิ้งไว้วันน ๕ นาที รินเอาแต่น้ำ มาดื่มระหว่างอาหารแต่ละมื้อ หรืออาจใช้ชิงแห้ง ๑ ช้อนโต๊ะปาด ๆ หรือ ๐.๖ กรัม ถ้ำชิงแก่สดยาวประมาณ ๑ อดคุลีหรือประมาณ ๕ กรัมต้มน้ำดื่ม เติมน้ำตาลดื่ม ทุก ๆ วัน ถ้ำเป็นผงชิงแห้ง ให้ชงน้ำร้อน เติมน้ำตาลดื่ม

๔. **แก้ไอและขับเสมหะ** ใช้ชิงสดฝนกับน้ำมะนาว แทรกเกลือใช้กวาดคอหรือจิบบ่อย ๆ

๕. **ลดความดันโลหิต** ใช้ชิงสดเอามาผ่านต้มน้ำดื่มรับประทาน

ขมิ้น

ขมิ้น

ชื่อพฤษศาสตร์ : *Alpinia galanga* Swartz.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Galanga

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่สด

สารเคมี : ๑ - acetoxychavicol acetate น้ำมันหอมระเหย ซึ่งประกอบ
ด้วย monoterpene :

๒ - terpineol, terpinen ๔ - ol, cineole, camphor, linalool,
eugenol

สรรพคุณ : ๑. เป็นยาแก้ท้องขึ้น ท้องอืดเฟ้อ ขับลม

๒. แก้อาหารเป็นพิษ

^๑ เกษตรกรหญิง สุภาวดี สิงห์บุตร, สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ ๓๙ จำกัด, ๒๕๓๕, หน้า ๑๐๘.

๓. เป็นยาแก้ลมพิษ

๔. เป็นยารักษากลากเกลื้อน โรคผิวหนัง ติดเชื้อแบคทีเรีย เชื้อรา

วิธีและปริมาณที่ใช้ :

๑. **รักษาท้องขึ้น ท้องอืดเฟ้อ ขับลม แก้อืดเกร็ง** (ที่เรียกว่าโรคป่วง) แก้อืด เหวียน
ปวดท้อง ให้ใช้เหง้าชำแ่งสดยาวประมาณ ๑-๑ ๑/๒ นิ้วหุ้ด (หรือประมาณ ๒ อนุชี่)
ตำให้ละเอียดเติมน้ำปูนใส ใช้น้ำยาต้ม ครั้งละ ๑๒ ถ้วยแก้ว วันละ ๓ เวลา หลังอาหาร
๒. **รักษาลมพิษ** ใช้เหง้าชำแ่ง ๆ ที่สด ๑ แ่ง ตำให้ละเอียด เติมห่อโรงพอให้แฉะ ๆ
ใช้ทั้งเนื้อและน้ำ ทาบริเวณที่เป็นลมพิษบ่อย ๆ จนกว่าจะดีขึ้น
๓. **รักษากลากเกลื้อน โรคผิวหนัง** ใช้เหง้าชำแ่ง เจ่าหัวแม่มือ ตำให้ละเอียดผสมเหล้าโรง
ทาที่เป็นโรคผิวหนัง หลาย ๆ ครั้งจนกว่าจะหายขาด

ว่านน้ำ^๔

ว่านน้ำ^๔

ชื่อพฤกษศาสตร์ : Acorus calamus L.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Myrtle Grass, Sweet Flag

ส่วนที่ใช้ : ราก เหง้า น้ำมันหอมระเหยจากต้น

สารเคมี : มีน้ำมันหอมระเหย (Calamus oil) ๒-๔% ในน้ำมันประกอบด้วย Sesquiterpene เช่น asarone, Betasalone (มี ๗๐ - ๘๐%) และตัวอื่น ๆ ยังมี Glucoside รสขมชื่อ acorin

สรรพคุณ

- ราก**
- ขับปัสสาวะมากทำให้อาเจียน แต่มีกลิ่นหอม ขับปัสสาวะน้อย เป็นยาแก้ปวดท้อง ธาตุเสีย บำรุงธาตุ แก้จุก ขับลมในลำไส้ ประลงในยาหอมต่าง ๆ ทำให้ระงับอาการปวดท้องได้ดี
 - ในว่านน้ำมีสารชนิดหนึ่งเรียกว่า อาโกรีน (acorine) มีรสขมและแอลกอฮอล์ คาลาไมท์ อยู่ในนี้เป็นยาแก้บิด เป็นยารักษาโรคบิดของเด็ก (คือ มูกเลือด) และหวัดลงคอ (หลอดลมอักเสบ)

^๔ เกษตรกรรม สุขุมวิท อิงตปฐวา, สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ ๔๔ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๗๔-๗๕.

ได้อย่างดี เป็นยาขับเสมหะอย่างดี ชาวอินเดียใช้จึงออกเป็นชั้น
เล็ก ๆ เคี้ยว ๒ - ๓ นาที แก้วหัดและเจ็บคอ และใช้ปรุงกับยาระบาย
เพื่อเป็นยาธาตุด้วยในตัว

- เป็นยาเบื่อแมลงต่าง ๆ เช่น แมลงวัน
- เป็นยาแก้เส้นกระดูก แก้หืด ขับเสมหะ แก้ปวดศีรษะ แก้ Hysteria
และ Neuralgia แก้ปวดกล้ามเนื้อและข้อ แก้โรคผิวหนัง

เหง้า

- ใช้ขับลม แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ แก้โรคผิวหนัง เป็นยาหอม

น้ำมันหอมระเหยจากลำต้น - แก้ชัก เป็นยาหอม ขับแก้ลมท้อง

- ทำให้เจริญอาหาร ช่วยการย่อย

วิธีและปริมาณที่ใช้

น้ำรากชากู ใช้เหง้าสด ๔ - ๑๒ กรัม หรือแห้ง ๓ - ๖ กรัม ชงด้วยน้ำร้อน ๒
ถ้วยแก้ว ต้มครั้งละ ๑ ถ้วยแก้วก่อนอาหารเย็น ดื่มต่อกันจนกว่าธาตุจะปกติ

แก้ปวดท้องและจุดแน่น ใช้รากชากูแห้ง น้ำหนัก ๖๐ กรัม โขลกให้ละเอียด
ชงลงน้ำเดือด ๔๒๐ ซีซี. รับประทานครั้งละ ๒ ช้อนโต๊ะ วันละ ๓ ครั้ง

เป็นธาตุคุดพิษ แก้การอักเสบของหลอดลมและปอด ใช้รากชากูกับสุรา
เจือมน้ำเล็กน้อย ทาหน้าอกเด็ก

เป็นธาตุแก้ไอ ใช้ชิ้นเล็ก ๆ ของรากชากูแห้ง อมเป็นยาแก้ไอมีกลิ่นหอม
ระเหยทางลมหายใจ

เป็นธาตุแก้พิษ ต้องรับประทาน ๑.๐ ถึง ๑.๕ คอไปลดลงรับประทานเพียง ๐.๕
ทุก ๒ - ๓ ชั่วโมง จนอาการทุเลา

เป็นธาตุถอนพิษของสลอด และแก้โรคของท้องปวดท้องของเด็ก ใช้รากชากูน้ำ
เผาไฟจนเป็นถ่าน ทำผงรับประทานมื้อละ ๐.๕ - ๑.๕ กรัม ใช้ใบชากูน้ำสดคั่วละเอียด
ผสมน้ำสุกคั้นระเหยแก้ปวดศีรษะได้ ตำพอกแก้ปวดกล้ามเนื้อและข้อ ตำรวมกับขุมเหง้าเทศ แก้โรค
ผิวหนัง

เป็นยาขับลม เจริญอาหาร ขับแก้ลม ช่วยย่อยอาหาร ในน้ำมันหอมระเหย
มีวิตามินซีชื่อ ascorin และมีเบ็นและแทนนินอยู่ด้วย ทำเป็นยาชง (๑ ใน ๑๐) รับประทาน
๑๕ - ๓๐ ซีซี. หรือทิงเจอร์ (๑ ใน ๕) รับประทาน ๒ - ๔ ซีซี. ขนาดที่ใช้ ๑ - ๔ กรัม

ติปดี

ติปดี^๕

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Piper retrofractum* Vahl.

วงศ์ : Piperaceae

ชื่อภาษาอังกฤษ : Long pepper

ชื่ออื่น : ประดงข้อ ปานนุ พินพญาไฟ ตีปดีเชือก

เป็นไม้เลื้อย ลำต้นแตกกิ่งก้านสาขามาก ใบเดี่ยว ดอกเป็นช่อ ลักษณะเป็นแท่ง รูปทรงกระบอก ออกที่ซอกใบ ผลขนาดเล็กกลมฝังตัวอยู่ในแกนช่อดอก ซึ่งอวบน้ำ สีเขียวเข้มแก่จัดจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลและแดงตามลำดับ แต่นิยมเก็บตั้งแต่เริ่มเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล

ส่วนที่ใช้ : ผลที่แก่จัด อาจใช้ช่อดอกซึ่งมีลักษณะเป็นแท่งปลายมนยาว ประมาณ ๓ - ๔ ซม. มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๔ มม. สีน้ำตาลดำ มีกลิ่นหอมและมีรสเผ็ด

^๕ พรมจิต ศรีจันทร์, ฟูระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, วงศ์ปิยะ จีวรกุล และอาทพร วิไลบุญย์, สมุนไพรและยาพื้นบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อาร์ท ดี พี, ๒๕๖๑), หน้า ๑๑๙, ๑๖๔.

สารสำคัญ : ในผลที่แก่จะมีน้ำมันหอมระเหยอยู่ประมาณ ๑ % ซึ่งมีสาร alpha-thujene, terpinolene, p-cymene, dihydrocarveol และสารอื่น ๆ มีฤทธิ์ขับลม เข้าใจว่าน้ำมันหอมระเหยไปกระตุ้นลำไส้

ขนาดและวิธีใช้ : ใช้ผลที่แก่จัด (แต่ยังไม่สุก) ๓ - ๔ ผลชงน้ำดื่ม จากรายงานการวิจัยพบว่าในขนาดที่รับประทานกันอยู่นั้นไม่มีอาการที่เป็นพิษ สำหรับการไอมีเสมหะ ควรใช้ทีปี่ประมาณครึ่งผล ตำละเอียด เติมน้ำมะนาวและเกลือเล็กน้อยกวาดคอ หรือจิบบ่อย ๆ

ขมิ้น

ขมิ้น^๖

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Curcuma longa* Linn.

วงศ์ : Zingiberaceae

ชื่อภาษาอังกฤษ : Turmeric

ชื่อท้องถิ่น : ขมิ้น (ทั่วไป) ขมิ้นแกง ขมิ้นหยวก ขมิ้นหัว (เชียงใหม่) ขมิ้นหมื่น (ภาคใต้) ตายอ (กะเหรี่ยง - กำแพงเพชร) สะยอ (กะเหรี่ยง - แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะของพืช : เป็นพืชล้มลุกที่มีเหง้าอยู่ใต้ดิน ลงหัวในฤดูแล้ง เนื้อในของเหง้าขมิ้นสีเหลืองเข้มจนถึงสีแดง มีกลิ่นหอมเฉพาะตัว ใบรูปเรียวยาว

^๖ มาลีฮอมเรือง สุนทรี อิตกบุตร, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ ๑๙ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๘๔.

รู้ขนาด อรรถสิทธิ์, อาทร วิไลบุญ และ อัครา เดิมศิริกุลชัย, **สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน สำหรับบุคลากรสาธารณสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การสื่อสารการแพทย์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๓), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

ปลายแหลมคล้ายใบพุทธรักษา ดอกออกเป็นช่อ มีก้านช่อแทงจากเหง้าโดยตรง ดอกสีขาวอมเหลือง มีกลิ่นประดังสีเขียวมขมพู ใช้เหง้าปลูก ปลูกได้ทั่วไป

ส่วนที่ใช้ : ใช้เหง้าสด ล้างน้ำ ปอกเปลือก บดหรือตำให้ละเอียด เติมน้ำเล็กน้อย คั้นกรองจะได้น้ำสีเหลืองเข้ม (สาร Curcumin) นำไปแต่งสีอาหารคาว เช่น แกงกะหรี่ ข้าวหมกไก่ แกงเหลือง อาหารหวานเช่น ข้าวเหนียวเหลือง ทำให้มีสีเหลือง น่ากิน

ส่วนที่ใช้ : เหง้าแก่สด และแห้ง

สารเคมี : รากและเหง้า มี turmerone, zingerene bisabolone, zingiberene, sabinene, alpha-phellandrene, cucumone, curcumin

สรรพคุณ

๑. เป็นยาภายใน

- แก้กท้องอืด
- แก้กท้องร่วง ท้องเดิน (ไม่ใช่บิด หรือหิวาตกโรค)
- แก้กโรคกระเพาะ

๒. เป็นยาภายนอก

- ทาแก้ผื่นคัน โรคผิวหนังพุพอง
- ยารักษาชันษะและหนังศีรษะเป็นเม็ดผื่นคัน

วิธีและปริมาณที่ใช้

๑. ใช้เป็นยาภายใน

- เหง้าแก่สดยาวประมาณ ๒ นิ้ว เขามาขูดเปลือก ล้างน้ำให้สะอาด ตำให้ละเอียด เติมน้ำ คั้นเอาแต่น้ำ รับประทานครั้งละ ๒ ช้อนโต๊ะ วันละ ๓ - ๔ ครั้ง

๒. ใช้เป็นยาภายนอก

- เหง้าแก่แห้งไม่จำกัดจำนวน ปั่นให้เป็นผงละเอียด ใช้ทาตามบริเวณที่เป็นเม็ดผื่นคัน โดยเฉพาะในเด็กนิยมใช้กันมาก
- เหง้าแก่ ๑ หัวแม่มือ ล้างสะอาดบดละเอียด เติมน้ำส้มเล็กน้อย และน้ำมันมะพร้าวพอแฉะ ๆ ใช้ทาบริเวณที่เป็นแผลพุพองที่หนังศีรษะ

มะขามป้อม

มะขามป้อม^๑

ชื่อพฤกษศาสตร์ : *Phyllanthus emblica* linn.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Emblic Myrobalan , Malacca Tree

ส่วนที่ใช้ : ผลสด น้ำจากผล

สารเคมี : มะขามป้อมสดมีวิตามินซีประมาณ ๑ - ๒ % มะขามป้อม ๑ ผล มีปริมาณวิตามินซีเท่ากับที่มีในส้ม ๒ ผล นอกจากนี้พบ nicotinic acid, mucic acid ellagic acid และ phyllemblic acid.

สรรพคุณ

ผลสด - แก้อาเจียน ขับเสมหะ ทำให้ชุ่มคอ แก้อาการปวดศีรษะ เป็นผลไม้ที่มีวิตามินซีสูง

^๑ เกษตรกรหญิง ศูนย์ ศึกษาศึกษา, สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ จำกัด, ๒๕๒๕), หน้า ๑๓๓.

น้ำจากผล - แก้วท้องเสีย ขับปัสสาวะ

วิธีและปริมาณที่ใช้ : ใช้ผลโตเต็มที่ผ่าจกจัดจำนวน กัดเนื้อเคี้ยวอมบ่อย ๆ แก้วไอ หรือ
ใช้ผลสด ๑๐ - ๓๐ ผล ตำคั้นน้ำรับประทาน แก้วท้องเสีย
ขับปัสสาวะ

แห้วหนู

แห้วหนู^๔

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Cyperus rotundus* Linn.

วงศ์ : Cyperaceae

ชื่อท้องถิ่น : หญ้าขนหนู (แม่ฮ่องสอน)

ลักษณะของพืช - แห้วหนูเป็นไม้ล้มลุกขนาดเล็ก มีหัวอยู่ใต้ดิน มีก้านดอกยาว ดอกเป็นสีน้ำตาล

การปลูก - แห้วหนูเป็นหญ้าที่พบเห็นทั่วไป ปลูกโดยใช้หัวหรือไหล เป็นวัชพืชที่ไม่ส่งเสริมให้มีการปลูก

ส่วนที่ใช้เป็นยา - เก็บหัวแก่

^๔ รุจิณาด อรรถสิทธิ์, อักษร วีระภุชงค์ และ ลักขณา เต็มศิริกุลชัย, **สมุนไพรในทางสาธารณสุขมูลฐาน สำหรับบุคลากรสาธารณสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสมเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

ช่วงเวลาที่ไม่เกินยา - เก็บหัวแก่

รสและสรรพคุณยาไทย - รสเผ็ดขมเล็กน้อย ขับลม

ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์

หัวหญ้าแห้วหมูมีน้ำมันหอมระเหย (Essential oil) และสารประกอบทางเคมีอีกหลายชนิด จากรายงานพบว่า มีฤทธิ์คลายอาการเกร็งตัวของกล้ามเนื้อเรียบ และสลายกัณฑ์ด้วยแอลกอฮอล์จากรากแห้วหมู ทำให้มีการขับปัสสาวะเพิ่มขึ้น

จากการที่มีน้ำมันหอมระเหยและลดการเกร็งตัวของกล้ามเนื้อเรียบ ทำให้สามารถลดอาการท้องอืดเฟ้อ แน่นจุกเสียดได้ กองวิจัยทางแพทย์ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ รายงานว่าไม่มีพิษเฉียบพลัน

วิธีใช้ : หัวหญ้าแห้วหมูใช้ปั่นยาแก้อาการท้องอืด ท้องเฟ้อและแน่นจุกเสียด โดยใช้หัวหญ้าแห้วหมู ๑ กำมือ (๖๐ - ๗๐ หัวหรือหนัก ๑๕ กรัม) ทูบให้แตก ต้มเอาน้ำดื่มหรือใช้หัวสดครึ่งละ ๕ หัว โขลกให้ละเอียด ผสมกับน้ำผึ้งรับประทาน

สมอไทย

สมอไทย*

ชื่อพฤกษศาสตร์ : Terminalia chebula Retz.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Myrobalan Tree

ส่วนที่ใช้ : ผลอ่อน ผลแก่ ผล ใบ

สรรพคุณ

ผลอ่อน - มีฤทธิ์เป็นยาระบาย ถ่ายเสมหะ ลดไข้ ขับลมในลำไส้

ผลแก่ - มีฤทธิ์เป็นยาฝาดสมาน แก้ท้องเดิน

ผล - ใช้ในอุตสาหกรรม ฟอกหนัง มี Tannin มาก ใช้ทำหมึก

ใบ - เป็นยาสมาณแผล เป็นยารักษาโรคผิวหนัง

วิธีและปริมาณที่ใช้ : ใช้ผลอ่อน ๕ - ๖ ผล หรือ ๓๐ กรัม ต้มกับน้ำ ๑ ถ้วยแก้ว ใส่เกลือเล็กน้อย รับประทานครั้งเดียว จะถ่ายท้องให้ยาประมาณ ๒ ชั่วโมง

* เกษียณหญิง สุบทวี สิงหบุตร, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ จส. จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๖๖-๖๗.

สมอพิเภก

สมอพิเภก^{๑๐}

ชื่อพฤกษศาสตร์ : *Fernalisia belerica* , Rox Var Typica.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Bastard Myrobalan

ส่วนที่ใช้ : ผลอ่อน ผลแก่ เมล็ดใน ใบ ดอก เปลือก แก่น ราก

สรรพคุณ

- ผลอ่อน - มีรสเปรี้ยว แก้ไข้ แก้ลม เป็นยาระบาย ยาดำย
- ผลแก่ - มีรสฝาด แก้โรคลิ้นคอ บำรุงธาตุ แก้ไข้ แก้วิดสีดวงทวารหนัก เป็นยาแก้ท้องร่วง ท้องเดิน
- เมล็ดใน - แก้บิด บิดมูกเลือด

^{๑๐} เกษีกรหญิง สุภาวี สิงห์บุตร, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คุณ ๗ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๑.

บอระเพ็ด

บอระเพ็ด^{๓๓}

ชื่อวิทยาศาสตร์ : *Tinospora crispa* (L.) Miers ex Hook , F & Thoms.

วงศ์ : Menispermaceae

ชื่อท้องถิ่น : เครือเขาสอ จุ่งจิง (ภาคเหนือ) , เจตมูลหนาม (หนองคาย), ทางหนู (อุบลราชธานี สระบุรี), ตัวเจตมูลยาน เถาหัวด้วน (สระบุรี), เจ็ดหมื่นปลูก (ภาคใต้)

ลักษณะของพืช : บอระเพ็ดเป็นไม้เลื้อย มีปมตามลำต้นกระจายทั่วไป ใบรูปเหมือนใบโพธิ์ ดอกออกเป็นช่อขนาดเล็กมาก - สีเหลืองอมเขียว

^{๓๓} ภูจินดา ยวธอสิงห์, อภพร วิวิธบุษย์ และ ลักขณา เติมศิริกุลชัย, **สมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐานสำหรับบุคลากรสาธารณสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๔๓), หน้า ๘๒-๘๓.

เภสัชกรหญิง สุนทรี สิทธิบุศรา, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท คูณ ๓๕ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๘๕-๘๖.

การปลูก : ใช้เถาปักชำ ขึ้นได้ในดินทั่วไปแต่ชอบดินร่วนซุย ควรปลูกในฤดูฝน วิธีปลูกทำได้โดยตัดเถาแก่ให้ยาวประมาณ ๑ คืบ ฝังลงในดินให้เอียงเล็กน้อย รดน้ำให้ชุ่มจนกว่าจะแตกใบใหม่ จึงย้ายไปปลูก ต้องทำค้างให้เลื้อยด้วย

ส่วนที่ใช้เป็นยา : เถาหรือลำต้นสด

ช่วงเวลาที่เหมาะสม : เก็บเถาแก่

รสและสรรพคุณชาวไทย : รสขมจัด เย็น มีสรรพคุณระงับความร้อน แก้ไข้ทุกชนิด ช่วยเจริญอาหาร

ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ : ต้นบอระเพ็ดมีสารเคมีชื่อ N-trans-feruloyltyramine, N-cis-feruloyltyramine, tinotuberide, phytosterol และ Picroresin ยังไม่มีการศึกษาฤทธิ์แก้ไข้ของบอระเพ็ด ปัจจุบันองค์การเภสัชกรรมได้ใช้บอระเพ็ดแทน Gentian เพื่อใช้เป็นยาเจริญอาหาร เนื่องจากความขมของบอระเพ็ด

- ราก**
- แก้ไข้เหนือ ใช้สันนิบาต แก้ไข้พิษ ใช้จับสัน
 - ดับพิษร้อน ถอนพิษไข้
 - เจริญอาหาร

- ต้น**
- แก้ไข้ แก้ไข้พิษ แก้ไข้กาฬ แก้ไข้เหนือ
 - บำรุงกำลัง บำรุงธาตุ
 - แก้อาการแทรกซ้อน ขณะที่เป็นไข้รพิษ
 - แก้ไข้เพื่อโลหิต แก้เลือดพิการ
 - แก้วร้อนในกระหายน้ำ แก้สะอึก แก้พิษฝีดาษ
 - เป็นยาขมเจริญอาหาร
 - เป็นยาอายุวัฒนะ

- ใบ**
- แก้ไข้ แก้ไข้พิษ แก้ไข้กาฬ แก้ไข้จับสัน
 - ขับพยาธิ แก้ปวดฝี

- บำรุงธาตุ
- ยาลดความร้อน
- ทำให้ผิวพรรณผ่องใส หน้าตาสดชื่น
- รักษาโรคผิวหนังผื่นคันตามร่างกาย
- ช่วยให้เสียงไพเราะ
- แก้โลหิตคั่งในสมอง
- เป็นยาอายุวัฒนะ

ดอก - ฆ่าพยาธิในท้อง ในฟัน ในหู

ผล - แก้เสมหะเป็นพิษ แก้ไข้พิษ
- แก้สะอึก และสมุฏฐานกำเิบ

ส่วนทั้ง ๕ - บำบัดรักษาโรค ดังนี้คือ

- เป็นยาอายุวัฒนะ แก้ปวดเมื่อย แก้ไข้ ปวดศีรษะ รักษาฟัน รักษาโรควิเศษคางทูม ช่วยให้อาหารเจริญอาหาร แก้มีมดลูก ฝืนตึงตัว แก้ร้อนใน รักษาโรคเบาหวาน ลดความร้อน แก้ดีพิการ แก้เสมหะ เลือดลม แก้ไข้จับสั่น

วิธีใช้ : ใช้เป็นยารักษาอาการ ดังนี้

๑. อาการไข้ ใช้เถาหรือต้นสด ครั้งละ ๒ ศืบครึ่ง (๓๐ - ๔๐ กรัม) ตำคั้นเอาแต่น้ำ หรือคั้นกับน้ำ โดยใช้น้ำ ๓ ส่วน ต้มเคี่ยวให้เหลือ ๑ ส่วน ต้มก่อนอาหารวันละ ๒ ครั้ง เช้าและเย็น หรือเวลามีอาการ

หรือใช้เถาสดคองเหล้า ความแรง ๑ ใน ๑๐ รับประทานครั้งละ ๑ ช้อนชาของยาที่เตรียมแล้ว

๒. อาการเบื่ออาหาร เป็นยาช่วยเจริญอาหาร โดยใช้ขนาดและวิธีการเช่นเดียวกับใช้แก้ไข้

พริกไทย

พริกไทย^{๑๒}

ชื่อพฤกษศาสตร์ : Piper nigrum Linn.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Pepper

สารเคมี : มีน้ำมันหอมระเหย ๒ - ๔ % มีแอลคาลอยด์หลัก คือ piperine ๕ - ๙ % ซึ่งเป็นตัวทำให้มีความเผ็ด นอกจากนี้ยังพบ piperidine, piperanine เป็นตัวทำให้มีกลิ่นจุนและระสเผ็ด (ซึ่งเดิมคิดว่าเป็น chavicine) พริกไทยอ่อนนั้นมีน้ำมันหอมระเหยต่ำกว่าพริกไทยดำ และมีโปรตีน ๑๑ % คาร์โบไฮเดรต ๖๕ %

ส่วนที่ใช้ : ใบ ผล เมล็ด ดอก

สรรพคุณ

ใบ - แก้ลมจุกเสียดแน่น ท้องอืดเพื่อ

^{๑๒} เกษตรทฤษฎี ชุมพร อิงทฤษฎา, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑-๑๒.

ผล - ผลที่ยังไม่สุก นำมาเป็นเครื่องเทศ แต่งกลิ่นอาหาร

เมล็ด - ขับลม ขับเสมหะ ขับเหงื่อ ขับปัสสาวะ

- บำรุงธาตุ อาหารไม่ย่อย

ดอก - แก้กาแดง

- ถนอมอาหารหลายชนิด เช่น มะม่วงดอง

วิธีและปริมาณที่ใช้

ใช้เมล็ด ๐.๕ - ๑ กรัม ประมาณ ๑๕ - ๒๐ เมล็ด บดเป็นผง ชงน้ำ
รับประทาน

ชะเคา

ชะเคา^{๔๓}

ชื่อพฤกษศาสตร์ : *Antelaea azadirachta* , Adelb, var. *siamensis* Val.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Nim , Margosa , Quinine

สารเคมี :

ผล - มีสารเคมีชื่อ Bakayanin

เปลือก - มีสารพวกไกลโคไซด์ ชื่อ nimbasterin ๐.๐๐๕% และน้ำมันหอมระเหยที่มีรสเผ็ดจัดอยู่ ๐.๕% นอกนั้นพบ nimbecetin, nimbesterol, กรดไขมัน และสารที่มีรสขม

เมล็ด - มีน้ำมันชื่อ margosic acid ๔๕% หรือบางทีเรียก Nim oil และสารเคมีชื่อ nimbin, nimbidin Nim oil

- มี nimbidin เป็นส่วนมากและเป็นตัวออกฤทธิ์ มีกัมมันตอยู่ด้วย

^{๔๓} เกษกรหญิง สุภาวี สิงหนุตวรา, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศูนย์ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

ส่วนที่ใช้ : ดอก ช่อดอก ชนอ่อน ยอด เปลือก ก้านใบ กระพี้ ยาง แก่น ราก ใบ ผล ต้น เปลือกราก น้ำมันจากเมล็ด

สรรพคุณ

ใบ ผล - ใช้เป็นยาฆ่าแมลง บำรุงธาตุ

ก้านใบ - แก้ไข้ ทำยารักษาไข้มาเลเรีย

ผล มีสารรสขม - ใช้เป็นยาถ่ายพยาธิ และยาระบาย แก้โรคหัวใจเต้นผิดปกติ

ดอก ยอดอ่อน - แก้พิษโลหิต กำเอา แก้ริดสีดวงในลำคอ ขับจุกมีตัวไต่อยู่ บำรุงธาตุ ขับลม ใช้เป็นอาหารผักได้ดี

ชนอ่อน - ถ่ายพยาธิ แก้ริดสีดวง และปัสสาวะพิการ

กระพี้ - แก้ท้องน้ำดีอักเสบ

ยาง - ดับพิษร้อน

แก่น - แก้อาเจียน ขับเสมหะ

ราก - แก้โรคผิวหนัง แก้เสมหะ ซึ่งเกาะแน่นอยู่ในทรวงอก

เปลือกราก - เป็นยาฝาดสมาน แก้ไข้ ทำให้อาเจียน แก้โรคผิวหนัง

เปลือกต้น - แก้ไข้ เจริญอาหาร แก้ท้องเดิน บิดมูกเลือด

น้ำมันจากเมล็ด - ใช้รักษาโรคผิวหนัง และใช้ทำยาฆ่าแมลง

วิธีและปริมาณที่ใช้

๑. **เป็นยาขับเจริญอาหาร** ใช้ช่อดอกไม่จำกัด ลวกน้ำร้อน จุ่มน้ำปลาหวานหรือน้ำพริก หรือใช้เปลือกสดประมาณ ๑ กำมือ ต้มน้ำ ๒ ถ้วยแก้ว รับประทานครั้งละครึ่งถ้วยแก้ว

๒. **ใช้เป็นยาฆ่าแมลง** เนื่องจากสะเดาให้สารสกัดชื่อ Azadirachin ใช้ทำยาฆ่าแมลง โดยใช้สูตร สะเดาสด ๔ กิโลกรัม

ฆ่าแก่ ๔ กิโลกรัม

ตะไคร้หอม ๔ กิโลกรัม

น้ำแต่ละอย่างมาบดหรือตำให้ละเอียด หมักกับน้ำ ๒๐ ลิตร เป็นเวลา ๑ คืน นำน้ำยาที่กรองได้มา ๑ ลิตร ผสมกับน้ำ ๒๐๐ ลิตร ใช้ฉีดฆ่าแมลงในสวนผลไม้และสวนผักได้ดี โดยไม่เป็นพิษและอันตรายต่อมนุษย์และสัตว์เลี้ยง

สะเดาอินเดีย

สะเดาอินเดีย^{๑๔}

ชื่อพฤกษศาสตร์ : Azadirachta , indica A. Juss.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Quinine

ส่วนที่ใช้ : เปลือกต้น ใบสด

สรรพคุณ : เป็นยารักษาไข้มาเลเรีย หรือไข้จับสั่น ใช้ประจำฤดูได้ดี

วิธีและปริมาณที่ใช้

ใช้เปลือกสด ๑ ฝ่ามือ หรือใบสด ๒ กำมือ ต้มกับน้ำ ๔ ถ้วยแก้ว
เคี่ยวให้เหลือ ๒ ถ้วยแก้ว รับประทานครั้งละครึ่งถ้วยแก้ว วันละ ๒ ครั้งหลังอาหาร
เช้า - เย็น จนกว่าจะหายไข้

^{๑๔} เกษตรกรรม สุขภาพ สอนวิธี สืบค้นจาก สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ มข จักรก, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๖.

ตีนตุ๊กตะ

ตีนตุ๊กตะ^{๑๕}

ชื่อพฤกษศาสตร์ : *Croton tiglium* Linn.

วงศ์ : Euphorbiaceae

ชื่อภาษาอังกฤษ : Croton Oil Plant

ลักษณะของพืช : เป็นไม้ยืนต้น ตั้งตรงสูง ๕ - ๒๕ เมตร ใบเดี่ยว รูปไข่ เมื่อใบแก่จัดจะเปลี่ยนเป็นสีส้มแดง ดอกตัวเมียอยู่โคนช่อดอก ดอกตัวผู้อยู่ปลายช่อ ผลกลมยาว มี ๓ พู ภายในมี ๓ เมล็ด

ส่วนที่เป็นพิษ : เมล็ด มีสารพิษชื่อ Curcin

^{๑๕} พวอนจิต ศรีอินทร์, รุ่งระวี เต็มศิริคุณกุล, วงศ์อติชัย ชีวกุล และภภาพ รุ่งไถบุญ, **สมุนไพรและยาพื้นบ้าน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อาริ ดิ. ที. ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๖.

โมกมัน

โมกมัน^{๑๖}

ชื่อพฤกษศาสตร์	: Wrightia tomentosa Roem. & Schult.
ชื่อภาษาอังกฤษ	: -
ส่วนที่ใช้	: ใบ ดอก ผล เปลือก แก่น ราก กระพี้
สรรพคุณ ผล	- แก้โรคร่วมขนาด
ใบ	- ขับเหงื่อ
ดอก	- เป็นยาระบาย
เปลือก	- แก้โรคคุดทะราด
กระพี้	- บำรุงอุ้งน้ำดี
แก่น	- ขับโลหิตเสีย
ราก	- ขับลม

^{๑๖} มาลีการเวียง สุทนต์ สิงหนุตตรา, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ ๑๙ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๘๘.

โมกหลวง

โมกหลวง^{๑๑๑}

ชื่อพฤกษศาสตร์ : *Halarrhena antidysenterica* Wall.

ชื่อภาษาอังกฤษ : -

ส่วนที่ใช้ : เปลือกต้น ใบ ผล เมล็ดใน กระพี้ แก่น ราก

สรรพคุณ

เปลือกต้น - แก้บิด แก้ไข้พิษ

ผล - ขับไล่หิด

เมล็ดใน - แก้ไข้

ใบ - ขับไล่เดือนในท้อง

กระพี้ - ฟอกไล่หิด

แก่น - แก้โรคกลาก

ราก - ขับไล่หิด

^{๑๑๑} เกษีกรหญิง ศูนย์ ธิงพุดรา, **สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ ๓๙ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๘๘.

ขนาดและวิธีใช้

แก๊ส ไนโตรเจน

ใช้เปลี่ยนคันโมกหลวง ครึ่งกำมือ (๖-๑๐ กรัม) ผสมกับผลมะตูมแห้ง อย่างละเท่า ๆ กัน รวมกับเปลือกกรากทับทิมครึ่งส่วน ตำให้เป็นผง ผสมกับน้ำผึ้ง ทำเป็น ลูกกลอน รับประทานครั้งละ ๑ - ๒ กรัม (ของยาที่ผสมแล้ว) ประมาณ ๓ - ๕ เมล็ดพุทรา หรือ ใช้คั้นกับน้ำ ๑ ถ้วยแก้ว รับประทานวันละ ๒ ครั้ง

มะขามแขก

มะขามแขก^{๑๔}

ชื่อพฤกษศาสตร์ : *Cassia angustifolia* Vahl.

ชื่อภาษาอังกฤษ : Indian Senna

ส่วนที่ใช้ : ใบแห้ง และฝักแห้ง ช่วงอายุ ๑ เดือนครึ่ง (หรือก่อนออกดอก)

สารเคมี : ใบและฝักพบสารประกอบพวก anthraquinones เช่น sensoside A.B.C.D. also emodin, emodin, rhein, physcion , และสาร anthrones dianthrones

สรรพคุณ

ใบและฝัก - ใช้เป็นยาถ่ายที่ดี ใบใช้ต้องมากกว่าฝัก

^{๑๔} เกษตรกรรม สุขุมวิท สิงหนุตตรา, สรรพคุณสมุนไพร ๒๐๐ ชนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศูนย์ ๓๘ จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๖๔-๖๕.

วิธีและปริมาณที่ใช้

ใบมะขามแขกหนัก ๒ กรัมหรือ ๒ หยิบมือ หรือใช้ฝัก ๑๐ - ๑๕ ฝัก ต้มกับน้ำ ๑ ถ้วยแก้ว นาน ๕ นาที ใส่เกลือเล็กน้อยเพื่อกลบรสเผื่อน รับประทานครั้งเดียว หรือใช้วิธีต้มน้ำแห้งเป็นผงชงน้ำดื่ม บางคนดื่มแล้วเกิดอาการไอท้อง แก้อาการได้โดย ดื่มน้ำรวมกับยาขับลมจำนวนเล็กน้อย (เช่น กระวาน กานพลู อบเชย) เพื่อแก้รสและบรรเทาอาการไอท้อง

มะขามแขก เหมาะกับคนสูงอายุ ที่ท้องผูกเป็นประจำ แต่ควรใช้เป็นครั้งคราว

ข้อห้าม : ผู้หญิงมีครรภ์ หรือมีประจำเดือน ห้ามรับประทาน

ฟ้าทะลาย

ฟ้าทะลาย^{๑๑}

ชื่อพฤกษศาสตร์ : *Andrographis paniculata* Wall . ex Nees

วงศ์ : Acanthaceae

ชื่ออื่น ๆ : ฟ้าทะลายโจร ยากันงู น้ำลายพังพอน

ชื่อภาษาอังกฤษ : -

ลักษณะของพืช : เป็นไม้ล้มลุก ลำต้นและกิ่งย่อยเป็นสี่เหลี่ยม ใบเดี่ยว ออกตรงกันข้าม โคนใบและปลายใบแหลมขอบใบเรียบ ผิวใบเรียบเป็นมันสีเขียวเข้ม ดอกช่อออกที่ปลายยอดและซอกใบ โคนก้านดอกติดกันเป็นหลอดสีขาว ปลายแยกเป็น ๒ ปาก ปากบนด้านในมีสีน้ำตาลแดงพาดตามยาว ผลเป็นฝักรูปทรงกระบอกหัวท้ายเรียวแหลม คล้ายฝักตั๊กแตน เมื่อแก่จะแตกออก

ส่วนที่ใช้ : ทั้งต้น (ต้ดรากทั้ง)

^{๑๑} หรือเมล็ด คาร์บอน, รังไข่, เมล็ดที่ถูกกัด, วงศ์พืช, ผิวลูก และอาหาร วิชาพฤกษศาสตร์, สมุนไพรและยาที่ควรระวัง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: ทานตะวัน, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

เภสัชกรรม, ศูนย์ วิชาพฤกษศาสตร์, สารพฤกษศาสตร์ ๒๐๐ ชนิด, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ: ทานตะวัน, ๒๕๓๕), หน้า ๘๕.

สารสำคัญ : สารสำคัญที่คาดว่าจะออกฤทธิ์ต่อเชื้อแบคทีเรีย คือ andrographolide, neo- andrographolide และ deoxyandrographolide ในใบฟ้าทะลายที่มีสารเคมีประกอบอยู่หลายประเภท แต่ที่เป็นสารสำคัญในการออกฤทธิ์ คือ สารกลุ่ม Lactone คือ

๑. สารแอนโดรกราโฟไลด์ (andrographolide)
๒. สารนีโอแอนโดรกราโฟไลด์ (neo - andrographolide)
๓. ๑๔' - ดีออกซีแอนโดรกราโฟไลด์ (๑๔' - deoxy - andrographolide)

ในประเทศอินเดียมีการทดลองใช้น้ำสกัดของใบ พบว่าสามารถยับยั้งแบคทีเรียที่ทำให้เกิดหนอง และแบคทีเรียที่ทำให้ท้องเสีย

ในประเทศจีน ได้ทำการทดลองรักษาโรคบิดจากแบคทีเรียจำนวน ๑๘๑ ราย ได้ผลในการรักษาคิดเป็น ๘๘.๓ %

ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ โสภิต ธรรมจวีและคณะทดลองกับลำไส้เล็กของหนูตะเภา โดยให้น้ำยาสกัดฟ้าทะลายก่อนแล้วให้ด้วยที่กระตุ้นให้ลำไส้บีบตัว พบว่าน้ำยาสกัดฟ้าทะลายมีฤทธิ์ด้านการบีบตัวของลำไส้เล็กดังกล่าว

ในปีเดียวกัน พญ. ปัญจงค์ ธนังกุลและคณะ ได้วิจัยในผู้ป่วยท้องร่วงจำนวน ๒๐๐ คน โดยใช้ฟ้าทะลายทั้งต้นตากแห้งบดเป็นผงใส่แคปซูล พบว่าการให้ผู้ป่วยรับประทานยาครั้งละ ๑ กรัม เข้า-เย็น เป็นเวลา ๒ วัน ให้ผลในการรักษาดี ผู้ป่วยสามารถกลับบ้านได้หลังจากนอนรักษาในโรงพยาบาลเป็นเวลาประมาณ ๓ วัน ซึ่งให้ผลการรักษาใกล้เคียงกับการใช้ยาแผนปัจจุบันเดควาซัยคลิน และการทดลองนี้ยังระบุว่าฟ้าทะลายมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อฮิเกลล่าได้ดีกว่ายาเดควาซัยคลิน

สรรพคุณและวิธีใช้ : มี ๔ ประการ คือ

๑. แก้ไข้ทั่ว ๆ ไป เช่น ไข้หวัด ไข้หวัดใหญ่
๒. รับประทานอีกเสบ พวกโอ เจ็บคอ คออักเสบ ต่อมทอลซิลและหลอดลมอักเสบ ขับเสมหะ รักษาโรคผิวหนัง
๓. แก่ติดเชื้อ พวกทำให้ปวดท้อง ท้องเสีย บิด และแก้กระเพาะลำไส้อักเสบ
๔. เป็นยาชมเจริญอาหาร

และการที่ฟ้าทะลายมหัศจรรย์ ๔ ประการนี้ จึงชวนให้เห็นว่าตัวยาดันนี้ เป็นยาที่สามารถนำไปใช้กว้างขวางมาก จากเหตุผลที่ฟ้าทะลายมหัศจรรย์ได้รับการติดเชืหรือ ะรับการเจริญเติบโตของเชื้อโรคได้

ขนาดและวิธีใช้ :

๑. **ถ้าใช้แก๊สเป็นขวด ปวดหัวร้อน** ใช้ใบและกิ่ง ๑ กำมือ (แห้งหนัก ๓ กรัม สดหนัก ๒๕ กรัม) ต้มน้ำดื่มก่อนอาหาร วันละ ๒ ครั้ง เช้า-เย็นหรือเวลามีอาการ

๒. **แก๊สในมด** ใช้ทั้งต้น (ตัดรากทิ้ง) ผึ่งให้แห้งบดเป็นผงให้รับประทาน ครั้งละ ๑ กรัม เช้า - เย็น เป็นเวลา ๒ วัน

แก๊สทั้งต้นใช้ขนาดเดียวกัน หยุดยาเมื่อหยุดถ่าย อาจใช้ใบรูปผลละลายน้ำ หรือปั่นเป็นลูกกลอนก็ได้ โดยคำนวณจำนวนเม็ดให้ได้ปริมาณยาตามที่กำหนด หากใช้สด ใช้ครั้งละประมาณ ๑๐ กรัม ต้มน้ำดื่ม

ตำรับยาและวิธีการใช้ :

๑. ยาชง มีวิธีทำดังนี้

- เอาใบสดหรือแห้งก็ได้ ประมาณ ๕ - ๗ ใบ แต่ใบสดจะดีกว่า
- เดมน้ำเดือดลงจนเกือบเต็มแก้ว
- ปิดฝาทิ้งไว้ประมาณครึ่งชั่วโมง หรือพอรยาอุ่น แล้วรินเอามาต้ม ขนาดรับประทานครั้งละ ๑ แก้ว วันละ ๓ - ๔ ครั้งก่อนอาหาร, ก่อนนอน

๒. ยาเม็ด (ลูกกลอน) มีวิธีทำดังนี้

- เด็ดใบสดมาล้างให้สะอาด ผึ่งในที่ร่ม ห้ามตากแดด ควรผึ่งในที่ที่มีลมโกรก ใบจะได้แห้งเร็ว
- บดเป็นผงให้ละเอียด
- ปั่นกับน้ำผึ้ง หรือน้ำเชื่อม เป็นเม็ดขนาดเท่าเม็ดถั่วเหลือง (หนัก ๒๕๐ มิลลิกรัม) แล้วผึ่งลมให้แห้ง เพราะถ้าปั้นรับประทานขณะที่ยังเปียกอยู่จะชุมมาก ขนาดรับประทานครั้งละ ๔ - ๑๐ เม็ด วันละ ๓ - ๔ ครั้ง ก่อนอาหาร ก่อนนอน

๓. แอลกอฮอล์ มีวิธีทำ คือ

แทนที่ผงยาที่ได้จะปั่นเป็นยาเม็ด กลับเอามาใส่ในแอลกอฮอล์ เพื่อช่วยกลม
รสมของยา แอลกอฮอล์ที่ใช้ขนาดเบอร์ ๒ (ผงยา ๒๕๐ มิลลิกรัม) ขนาดรับประทานครั้งละ
๓ - ๔ ครั้ง ก่อนอาหาร ก่อนนอน

๔. ยาทั้งเจอร์ หรือยาหลงเหล้า

เอาผงแห้งใส่ขวด แอลกอฮอล์ที่แรง ๆ เช่น สุราโรง ๔๐ ดีกรี ถ้ามี alcohol
ที่รับประทานได้ (Ethyl alcohol) จะดีกว่าเหล้า แอลกอฮอล์ให้พรมยาขึ้นมาเล็กน้อย ปิดฝา
ให้แน่น เขย่าขวดวันละ ๑ ครั้ง พอสบ ๗ วันจึงกรองเอาแต่น้ำ เก็บไว้ในขวดสะอาด
ปิดสนิท รับประทานครั้งละ ๑ - ๒ ช้อนโต๊ะ (รสมขมมาก) วันละ ๓ - ๔ ครั้งก่อนอาหาร

๕. ยาผงใช้สูดดม

คือ เอาผงยาที่บดละเอียด มาใส่ขวดหรือกล่องยา ปิดฝาเขย่าแล้ว
เปิดฝาดูดผงยาจะเป็นควันลอยออกมา สูดดมควันนั้นเข้าไป ผงยาจะติดที่คอทำให้ยาไป
ออกฤทธิ์ที่คอโดยตรง ช่วยลดเสมหะและแก้เจ็บคอได้ดี วิธีนี้ดีกว่าวิธีเป่าคอ กวาดคอ
หรือรับประทานยาขม ตรงที่คอจะรู้สึกขมน้อยมาก ไม่ทำให้ขาดเวลาใช้ ใช้สะดวกและ
ง่ายมาก ประโยชน์ที่น่าจะได้รับเพิ่มก็คือ ผงยาที่เข้าไปทางจมูก อาจจะช่วยลดน้ำมูก และ
ช่วยฆ่าเชื้อที่จมูกด้วย ใช้สูดดมบ่อย ๆ วันละหลาย ๆ ครั้ง ถ้ารู้สึกกลิ่นใส่ให้หยุดยาไปสักพัก
จนความรู้สึกนี้หายไป จึงค่อยสูดใหม่

อาการข้างเคียง บางคนรับประทานยาฟ้าทะลาย จะเกิดมีอาการ
ปวดท้อง ท้องเสีย ปวดเอว เวียนหัว แสดงว่าแพ้ยาให้หยุดยา และเปลี่ยนไปใช้ยาอื่น
หรือลดขนาดรับประทานลง แต่ถ้าเป็นมากให้หยุดยา

ข้อควรระวังเกี่ยวกับตำรับยา สารแอนโดรกราฟีโฟไลด์ (andrographolide)
สารในต้นฟ้าทะลาย ละลายในแอลกอฮอล์ได้ดีมาก ละลายในน้ำได้น้อย ดังนั้นยาทั้งเจอร์
หรือยาหลงเหล้าฟ้าทะลาย จึงมีฤทธิ์แรงที่สุด ยาขมมีฤทธิ์แรงรองลงมา ยาเม็ดมีฤทธิ์
อ่อนที่สุด

ภาคผนวก ๗

โรค ๕ อย่างที่ห้ามบวช

๑. **ภุจฺฉ :** โรคเรื้อน (Leprosy) เป็นโรคติดต่อเรื้อรังที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย *Mycobacterium leprae* ทำให้เกิดอาการที่ผิวหนัง เยื่อจมูก และเส้นประสาทส่วนปลาย จากรายงานขององค์การอนามัยโลกในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ คาดคะเนว่ามีผู้ป่วยโรคเรื้อนอยู่ทั่วโลกทั้งสิ้น ๒.๔ ล้านราย สำหรับจำนวนผู้ป่วยโรคเรื้อนในประเทศไทยนั้น จากการสำรวจเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ มีผู้ป่วยทั้งสิ้นประมาณ ๑๔๐,๐๐๐ ราย คิดเป็นอัตราความชุกของโรค ๕๐ รายต่อประชากร ๑๐,๐๐๐ คน และจากรายงานประจำปีงบประมาณ ๒๕๓๗ ของกองโรคเรื้อนระบุว่า ณ วันสิ้นปีงบประมาณ (๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๗) มีผู้ป่วยโรคเรื้อนที่ขึ้นทะเบียนรักษาอยู่ทั้งหมด ๔,๘๘๓ ราย มีผู้ป่วยรายใหม่ ๑,๑๖๑ ราย คิดเป็นอัตราการตรวจพบผู้ป่วยใหม่ ๑.๔ ราย ต่อประชากร ๑๐๐,๐๐๐ ราย

อาการของโรค จะมีรอยโรคทางผิวหนัง มีลักษณะตั้งแต่เป็นวงด่างสีขาว ขอบไม่ชัด อาจมีอาการชาเล็กน้อย ซึ่งยากต่อการวินิจฉัย หยิกไม่เจ็บ ผิวหนังมักแห้ง มีขนร่วง และสีของรอยด่างขาวนั้นอาจเปลี่ยนเป็นสีชมพูหรือแดงในที่สุด ระยะที่โรครุนแรงขึ้น ผิวหนังจะเป็นมันและชุ่ม อาจมีผื่นลักษณะเป็นแผ่น หรือเป็นปื้นสีแดง บางรายอาจมีลักษณะเป็นวงแหวน ถ้าหากภูมิคุ้มกันของผู้ป่วยไม่มีเลย ผู้ป่วยจะมีตุ่มตั้งแต่ขนาดเล็ก หรือตุ่มขนาดใหญ่กระจายทั่วตัวได้ ผู้ป่วยจะมีอาการสูญเสียความรู้สึกต่อการสัมผัสเบา ๆ จนถึงเสียความรู้สึกร้อนและเย็น หรือเสียความรู้สึกต่อความเจ็บ (Pain) ในที่สุดถ้ามีการทำลายเส้นประสาทจนทำให้เสียหน้าที่ (Function) ด้วยก็จะทำให้กล้ามเนื้ออ่อนกำลัง และลีบได้ ถ้าไม่ได้รับการรักษาที่ถูกต้อง

ภาพลักษณะของผู้ป่วยมีมือที่ผิดปกติ สาเหตุเนื่องจากการทำลายเส้นประสาทต่าง ๆ ที่มาเลี้ยงกล้ามเนื้อและแขนมีการทำลาย ทำให้มีนิ้วนางและนิ้วก้อยหงิกงอ หรืออาจมีนิ้วมือทั้ง ๔ นิ้วหงิกงอตั้งแต่นิ้วชี้ถึงนิ้วก้อยก็ได้ บางรายมีข้อมือคดร่วมด้วย ถ้ามีการทำลายเส้นประสาทที่ขาจะมีนิ้วถ่างและเดินอ้ากคก และถ้าผู้ป่วยไม่ได้รับการดูแลหรือรักษาที่ถูกต้อง ก็อาจทำให้เกิดความพิการมากยิ่งขึ้น จนทำให้นิ้วมือและนิ้วเท้าหลุดสิ้นลงในที่สุดได้

ลักษณะอื่น ๆ คือมีขนคิ้วร่วง มีความผิดปกติทางตาร่วมด้วยได้ เช่น มีม่านตาอักเสบทั้งชนิดเฉียบพลัน เกิดต้อหินตามมาทำให้ตาบอดได้ บางรายมีม่านตาทึบเรื้อรัง

ตาหลักไม่สนิท แก้วตาเป็นแผลและตามัวลง ถ้าทิ้งไว้ไม่ได้รักษาจะเป็นมากขึ้นเรื่อย ๆ จนตาบอดได้

ผลกระทบต่อผู้ป่วยและสังคม จะเห็นว่าเป็นโรคที่นำกลั้วมาก ติดต่อกันได้ รักษายากทำให้เป็นที่รังเกียจต่อบุคคลอื่นในสังคม และสิ้นเปลืองงบประมาณในการรักษาสูงมากเนื่องจากต้องใช้เวลาเป็นระยะเวลานาน และยังต้องติดตามการรักษาอย่างต่อเนื่องด้วย ผู้ป่วยส่วนใหญ่ก็มักมีความพิการตามมาทำให้ไม่สามารถประกอบอาชีพการงานได้ เป็นภาระในการดูแลของประเทศไทย

อนึ่ง เชื่อว่าในสมัยพุทธกาลยังไม่สามารถรักษาโรคเรื้อนให้หายขาดได้ เนื่องจากยังไม่พบยาที่จำเพาะต่อเชื้อนี้ และในสมัยนั้นการสาธารณสุขมูลฐาน (Sanitation) อาจจะยังไม่ดีนัก ทำให้โรคนี้อาจแพร่ระบาดไปได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่อยู่กันมาก ๆ เช่นในคณะสงฆ์ หมอชีวกโกมารภัจจึงเห็นความสำคัญของการทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามบุคคลที่เป็นโรคนี้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เนื่องจากท่านมองเห็นการฉ้อโกงว่า โรคนี้เป็นโรคที่คนทั่วไปรังเกียจ ถ้ารับเข้ามาบวชในคณะสงฆ์ คณะสงฆ์ก็จะถูกรังเกียจไปด้วย และบุคคลที่เป็นโรคนี้ก็จะมัวแต่รักษาตัว ทำให้ไม่ได้ปฏิบัติธรรม

๒. ฝีในทวารหนัก : โรคฝีคัณฑสูตร (Anal Abscess) คือฝีที่ปรากฏบริเวณทวารหนัก อาจมีต้นตอมาจากการอักเสบของรูขุมขน หรือจากต่อมเหงื่อของผิวหนัง หรือจากการอักเสบของต่อมทวารหนัก (Anal gland) เอง ซึ่งการอักเสบของต่อมทวารหนักในรูทวารหนักนี้เองอาจเกิดภาวะแทรกซ้อนกลายมาเป็น Fistula - in - Ano คือเป็นโรคที่มีช่องทางเชื่อมต่อกันระหว่างพื้นผิวหนังที่มีเนื้อเยื่อปกคลุมของทวารหนักกับผิวหนัง เกือบทั้งหมดเป็นผลจากการอักเสบที่ต่อมทวารหนัก (Anal gland) ที่กลายเป็นหนองและในที่สุดเป็นช่องทางติดต่อโรคนี้อีกขึ้น โรคนี้เป็นโรคที่หายยาก การรักษาก็ทำได้ยากเนื่องจากบริเวณทวารหนักมักจะมีอุจจาระมาปนเปื้อนอยู่ตลอดเวลา ฝีที่ทวารหนัก อาจมีสาเหตุอื่น ๆ ได้แก่ วัณโรคที่ทวารหนัก มะเร็งบางชนิดที่ทวารหนักและลำไส้ใหญ่ส่วนปลาย หรืออาจเกิดจากมีสิ่งแปลกปลอมที่ทะลุของทวารหนักออกมา เช่น ก้างปลา หรืออาจเกิดจากอุบัติเหตุภายนอกที่ทะลุเข้าช่องทวารหนัก

อาการของโรค จะเห็นรอยเปิดที่ผิวหนังใกล้ปากทวารหนัก และมีเนื้อเยื่อที่อักเสบหนาตัวขึ้น (granulation tissue) หนองและมูกน้ำเหลืองหรือหนองไหลซึมออกมา บางรายมีกลิ่นเหม็นของน้ำเหลืองและน้ำหนองเหล่านี้มาก ทำให้เป็นที่รังเกียจของบุคคลรอบข้าง ผู้ป่วยโรคนี้จะมีการอักเสบเป็นพัก ๆ ทำให้ปวดบวมและมีหนองออกก็สลายขึ้น

คล้ำได้เป็นแนวแข็งขรุขระได้ผิวหนังเข้าไปหาช่องทวารหนัก ถ้าเป็นมีที่มีขนาดใหญ่ อาจทำให้มีไข้ด้วย บางรายการอักเสบอาจลุกลามต่อไปทำให้มีเนื้อเน่าตายและผู้ป่วยอาจเสียชีวิตจากการติดเชื้อรุนแรงทั่วตัวได้โดยเฉพาะในผู้ป่วยที่มีร่างกายอ่อนแอ เช่นเป็นเบาหวาน เป็นมะเร็งเม็ดเลือดขาวร่วมด้วย หรือมีภาวะไตวาย

การรักษาคือ การผ่าตัดเอาหนองออกให้หมด และถ้ามี Fistula - in - Ano ก็ต้องผ่าตัดเปิดช่องทางที่ติดอันนี้แล้วอุดเอาหนอง เนื้อที่ตายและเนื้อเยื่อที่อักเสบ (granulation tissue) ออกให้หมด แล้วปล่อยให้แผลหายเองโดยไม่ต้องเย็บปิด แต่ในระหว่างนี้ก็ยังคงคอยรักษาความสะอาดของแผลและระวังไม่ให้มีการเป็นซ้ำใหม่ ถ้าการทำแผลไม่เพียงพอให้มีการอักเสบเรื้อรังตามมาและไม่หายขาด การทำแผลก็ต้องให้ผู้อื่นทำให้เนื่องจากอยู่ในตำแหน่งที่ทำด้วยตนเองไม่สะดวก

ผลกระทบต่อสังคม โรคนี้เป็นโรคที่ทรมานคนไข้มาก เพราะจะมีเลือดและหนองออกมาจากแผลตลอดเวลา และต้องมีคนคอยปรนนิบัติทำแผลให้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะทำเองไม่ถนัด ดังนั้นผู้ที่เป็นโรคนี้น่าจะเป็นที่รบกวนและที่รังเกียจของผู้เป็นอย่างมาก

ถ้าบุคคลที่เป็นโรคนี้นี้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ก็จะเป็นภาระต่อพระภิกษุรูปอื่นที่ต้องมาคอยปรนนิบัติ คอยทำแผลและดูแลรักษาอยู่ตลอดเวลา ทำให้ทั้งผู้ป่วยและผู้ดูแลไม่พ้นอันปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกัน หมอชีวโกมารักจึงได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไม่ให้บุคคลเหล่านี้บวช

๓. กิลาสี : โรคกลากเกลื้อน (Tinea infection) เป็นโรคที่เกิดจากเชื้อรา มีทั้งชนิดที่เกิดพยาธิที่เนื้อเยื่อชั้นหนังกำพร้า รวมทั้งเส้นผม เส้น และอาจมีการติดเชื้อลึกลงไปในชั้นใต้ผิวหนังได้ด้วย ได้แก่

Tinea versicolor (เกลื้อนหรือเกลื้อนดอกหมาก)

Dermatophytosis (เกิดจากเชื้อราในกลุ่ม Dermatophytes)

Tinea nigra และ Piedra (เป็นเชื้อราที่เส้นผมและหนังศีรษะ)

โรคเชื้อรานี้เป็นได้ทั่วโลก และจะพบมากหรือน้อยแล้วแต่ชนิดของเชื้อรา อุณหภูมิ ความชื้นชื้นของอากาศ สุภาพ สุขนิสัย และความสะอาด และเป็นได้ทุกเพศทุกวัย ผู้ป่วยมักมีอาการเรื้อรัง โรคเกลื้อนจะเริ่มจากเป็นผื่นราบที่บริเวณรูขุมขน ต่อมาจะลามเป็นปื้นขนาดใหญ่ได้ มีรูปร่างเป็นวงกลม ๆ หลายวงหรือรูปร่างไม่แน่นอน โดยจะมีขุยละเอียดและมีสีต่าง ๆ กัน คือ สีจางหรือขาว สีดำหรือน้ำตาล สีแดง ผื่นมักพบบริเวณลำตัว เช่น

หน้าอก ท้อง หลัง ไหล่ คอ แขน ขา และหน้า ปัจจุบันโรคเชื้อราผิวหนังเป็นโรคผิวหนังที่พบบ่อยเป็นอันดับ ๒ รองลงมาจากโรคผิวหนังที่เกิดจากการแพ้ทั่วไป คือ ภาวะผื่นแพ้ภูมิแพ้ของผิวหนังของผู้ป่วยโรคผิวหนังทั้งหมดที่มารับการตรวจที่สถาบันโรคผิวหนัง (จากข้อมูลของสถาบันโรคผิวหนัง พ.ศ. ๒๕๖๓)

โรคนี้ติดต่อกันได้ง่ายโดยการสัมผัสหรือใช้สิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวร่วมกับผู้ป่วย และเป็นโรคที่หายขาดได้ยาก เพราะเชื้อราเหล่านี้สามารถแบ่งตัวและอยู่ได้นาน ๆ ถึงแม้จะให้ยาทาและยารับประทานฆ่าเชื้อราแล้วก็ตาม

ผลกระทบต่สังคมและประเทศชาติ เนื่องจากในปีหนึ่ง ๆ จะมีผู้ที่เป็นโรคนี้ถึงประมาณปีละ ๓ ล้านคน หรือเทียบเป็นอัตรา ๕๐ คนต่อประชากร ๑,๐๐๐ คน จึงจัดว่าเป็นปัญหาสาธารณสุขที่พบบ่อยปัญหาหนึ่ง เป็นการเปลี่ยนแปลงงบประมาณในการดูแลรักษา นอกจากนี้ยังมีผลกระทบทางด้านตัวผู้ป่วยเอง แม้ว่าโรคกลากเกลื้อนอาจหายได้ แม้ได้รับการรักษาในปัจจุบันก็ตาม แต่อาจต้องรักษานานเป็นปี ผู้ป่วยมักประสบปัญหาด้านความสวยงาม และเป็นทั้งกังวลแก่บุคคลรอบข้างและสังคม

๔. โสโส : โรคหลอดลมโป่งพอง (Bronchiectasis) เป็นโรคที่มีลักษณะสำคัญโดยที่หลอดลมทั้งใหญ่และหลอดลมเล็ก มีลักษณะโตขึ้นผิดปกติและมีรูปร่างผิดไป การเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนเฉพาะที่บางส่วนของหลอดลม และเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ถาวร

อาการสำคัญของโรค คือ อาการไอเรื้อรัง มีเสมหะและมักเป็นตลอดทั้งปี อาการจะรุนแรงขึ้นเมื่อมีการอักเสบติดเชื้อในทางหายใจและจะมีเสมหะเพิ่มมากขึ้นด้วย บางรายมีอาการไอเป็นเลือดพบประมาณร้อยละ ๕๐ ของผู้ป่วย ที่พบเป็นประจำมักเป็นเลือดปนเสมหะ แต่บางรายอาจรุนแรงมากโดยเฉพาะภาวะหลอดลมพองของปอดกลีบกลาง ผู้ป่วยที่เป็นมาก ๆ อาจมีอาการหอบเหนื่อยร่วมด้วย ผู้ป่วยมักมีอาการแทรกซ้อนอื่น ๆ เช่น เป็นปอดอักเสบหรือนิวโมเนียบ่อย ๆ ตรงบริเวณปอดส่วนที่โป่งพองเดิม อาจเกิดการติดเชื้อจนเป็นฝีในปอด หรือการติดเชื้ออาจลุกลามไปทางเส้นเลือดดำเกิดเป็นฝีในสมองหรืออวัยวะสำคัญอื่น ๆ ได้เช่นกัน

หลักการรักษาคือ การกำจัดเสมหะไม่ให้คั่งค้างในหลอดลม และต้องให้ยาปฏิชีวนะที่เหมาะสมกับเชื้อถ้ามีการติดเชื้อร่วมด้วย การให้ยาปฏิชีวนะเพื่อกำจัดการติดเชื้อจะเป็นการลดเสมหะอีกทางหนึ่ง บางครั้งการให้ยาปฏิชีวนะติดต่อกันเป็นเวลานาน อาจทำให้เชื้ออื่นมาแทรกและเกิดการดื้อยาได้ ทำให้เป็นปัญหาในการรักษาโรคติดเชื้ออื่น ๆ

ในสังคมต่อไป ยาที่จะใช้ก็จะต้องเป็นยาที่แพงขึ้นและจำนวนมากขึ้นด้วยในรายที่มีภาวะดื้อยาเกิดขึ้น ทำให้มีผลกระทบต่อกันเป็นลูกโซ่ อันนี้ในรายที่รักษาทางยาและการระบายเสมหะอย่างเต็มที่แต่ไม่ได้ผล ก็อาจต้องพิจารณาตัดปอดที่เกิตรอยโรคนั้น ๆ ออก ผู้ป่วยเหล่านี้มักมีปัญหาหอบเหนื่อยทำงานไม่ได้เต็มที่ ดังนั้นจึงเป็นภาระแก่ครอบครัวและสังคมในการจะให้การดูแลผู้ป่วยในระยะยาว

ผลกระทบต่อสังคม จะเห็นว่าโรคนี้รักษาหายยากมาก ยิ่งในสมัยพุทธกาลที่ยังไม่มีการใช้ยาปฏิชีวนะมากมายเช่นในปัจจุบันนี้ ก็คงแทบจะเรียกว่ารักษาไม่หาย ถ้าบุคคลที่เป็นโรคนี้อยู่ในสังคมก็จะทำให้รบกวนคนในสังคมอื่นได้จากการไออย่างรุนแรงเป็นระยะ ๆ และยังทำให้มีการติดเชื้อแพร่กระจายไปยังผู้อื่น หรือเกิดการดื้อยาได้จำเริญในกรณีที่มีการใช้ยาปฏิชีวนะเป็นเวลานาน ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ถ้าเป็นพระสงฆ์อาการไอก็จะขัดขวางการปฏิบัติธรรมของพระอื่น ๆ ได้เพราะหนาวหูก

๔. อีpilepsy : โรคลมชักหรือโรคลมชัก (Epilepsy) เป็นโรคที่มีความผิดปกติในหน้าที่ของสมอง ซึ่งเกิดขึ้นเป็นพัก และเป็นเพียงชั่วคราว ความผิดปกติดังกล่าวนี้มักเกิดขึ้นทันที หยุตไปได้เอง และมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นซ้ำอีกถ้าไม่ได้รับการป้องกัน และรักษาอย่างถูกต้อง มีสาเหตุจากความผิดปกติของสมองเอง เช่น มีเนื้องอกในสมอง มีในสมอง หรือโรคอื่นนอกสมอง เช่น ภาวะขาดออกซิเจน มีการแพ้พิษจากสารภายนอก และบางครั้งก็ไม่ทราบสาเหตุชัดเจน

อาการแสดงของโรค ผู้ป่วยมักจะมีอาการหมดสติทันทีภายหลังจากระยะนำ ทำให้ผู้ป่วยล้มลงกับพื้น ในบางรายอาจจะมีอาการร้องเสียงดังนำมาก่อนอาการหมดสติ การล้มลงอาจทำให้มีภยันตรายต่อตัวเอง เช่น มีแผลบาดเจ็บ มีกระดูกหัก หลังจากนั้นผู้ป่วยจะมีอาการเกร็งของกล้ามเนื้อทั่วร่างกาย (Tonic Phase) ซึ่งมักจะเป็นอยู่ ๒-๓ วินาที หรืออาจนานกว่านั้น แขนทั้งสองข้างของผู้ป่วยมักจะหุบที่บริเวณไหล่และงอที่บริเวณข้อศอกและมือ นิ้วมือของผู้ป่วยงอที่บริเวณข้อ ขาทั้งสองข้างมักจะเหยียดตรงและเท้าหันเข้าข้างใน กล้ามเนื้อของลำตัวโดยทั่วไปและกล้ามเนื้อของการหายใจมีการเกร็งเช่นเดียวกัน ทำให้ผู้ป่วยหยุดหายใจ ระยะที่มีการเกร็งของกล้ามเนื้อนี้อาจจะรุนแรงมากจนอาจทำให้มีกระดูกหัก (Fracture) เกิดขึ้นได้เช่นที่กระดูกสันหลัง เป็นต้น เมื่อสิ้นสุดการเกร็งนี้แล้วผู้ป่วยจะเข้าสู่ระยะกระตุก (Clonic Phase) ซึ่งจะทำให้มีการกระตุกอย่างรุนแรงของกล้ามเนื้อทุก ๆ ส่วนของร่างกายพร้อม ๆ กัน การกระตุกที่เกิดขึ้นในระยะแรก ๆ มักจะถี่ แล้วค่อย ๆ ลดลงตามลำดับจนกระทั่งหยุดกระตุก ในระยะนี้ผู้ป่วยอาจจะกัดลิ้น

ปัสสาวะรด อุจจาระรด มีน้ำลายฟูมปากและเลือดออกเนื่องจากริมฝีปากหรือลิ้นถูกกัด เมื่อสิ้นสุดระยะกระตุกแล้วผู้ป่วยจะซึมหมดสติและร่างกายอ่อนเพลีย อาการเขียวคล้ำมักเกิดขึ้นภายหลังระยะเกร็งเนื่องจากหยุดการหายใจและทุเลาลงหรือหายไปเมื่อผู้ป่วยเริ่มมีการหายใจบ้างในระยะเวลากระตุก มีบางรายอาจเสียชีวิตจากภาวะสมองขาดออกซิเจนอยู่นาน หรือมีปัญหาสำคัญสิ่งแปลกปลอมเข้าหลอดลม

ผลกระทบต่อนักดนตรี จะเห็นว่าโรคนี้มีความรุนแรงมาก มีผลกระทบทั้งทางร่างกายและจิตใจของผู้ป่วย ถ้าผู้ป่วยที่เป็นโรคลมบ้าหมูมีการชักถี่ขึ้น อาจมีสภาพทางจิตใจแปรปรวนหรือสภาพสังคมและเศรษฐกิจด้วย เนื่องจากต้องเสียเงินในการรักษาแทบตลอดชีวิต และการประกอบอาชีพก็ถูกรบกวนด้วย บางรายต้องแนะนำให้ประกอบอาชีพที่ไม่มียอันตรายและไม่ทำให้เกิดความเครียด นอกจากนี้อันตรายที่เกิดจากการชักอาจทำให้เกิดอันตรายเกิดขึ้นแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องหลีกเลี่ยงอันตรายอันอาจเกิดขึ้นจากการชัก เช่น การขับรถยนต์หรือจักรยานยนต์ การว่ายน้ำ การขึ้นต้นไม้สูง ๆ หรือการทำงานเกี่ยวกับเครื่องจักร เป็นต้น ซึ่งในต่างประเทศหลาย ๆ ประเทศได้มีกฎหมายควบคุมไว้อย่างชัดเจน ไม่ให้บุคคลที่เป็นโรคลมบ้าหมูทำงานเกี่ยวกับเครื่องจักรกล

อนึ่งในการที่หมอชีวโกมารภักขุสขอพรจากพระพุทธรองค์ เพื่อมิให้บุคคลที่เป็นโรคลมบ้าหมูนี้บวช เนื่องจากท่านเห็นว่า โรคนี้แม้จะมีเชื้อโรคติดต่อ แต่ผู้ที่เป็นโรคนี้ อาจเกิดอาการชักขึ้นมาเมื่อไรก็ได้ เช่น ขณะเดินบิณฑบาตหรือขณะทำพิธีสงฆ์อยู่ ซึ่งจะก่อให้เกิดเรื่องโกลาหลมาก และทำให้การปฏิบัติธรรมทั้งของตัวผู้ป่วยเองและคณะสงฆ์ถูกกระทบไปด้วย

ประวัติผู้วิจัย

น.ส.เกศินี มีบุญสืบสาย เกิดเมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ ณ โรงพยาบาลวชิระ อำเภอสามแสนใน กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรนายชื่อผ้อ แซ่เอี้ยง และนางพุ่ม้อย แซ่หว่าง สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรี สาขาวิทยาศาสตร์บัณฑิต จากมหาวิทยาลัยมหิดล เมื่อปีการศึกษา ๒๕๖๑ และสำเร็จการศึกษาแพทยศาสตรบัณฑิต ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดลเมื่อปีการศึกษา ๒๕๖๓

ต่อมาได้ศึกษาเป็นแพทย์เฉพาะทางที่โรงพยาบาลรามธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ได้รับวุฒิบัตรสาขากุมารแพทย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้ศึกษาต่อยอดแพทย์ทางระบบประสาทวิทยาในเด็กที่รพ.รามธิบดี เมื่อพ.ศ. ๒๕๖๓ เป็นเวลา ๑ ปี

ได้ไปศึกษาดูงานต่อที่ประเทศอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เรื่องการควบคุมและป้องกันโรคภูมิคุ้มกันบกพร่อง (AIDS) เป็นเวลา ๓ เดือน

ได้เข้าศึกษาที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา ๒๕๕๖ เป็นนิสิตศฤงคารรุ่นที่ ๑ โดยศึกษาในภาคเช้า (๐๘.๓๐ ถึง ๑๒.๐๐ น.) ระหว่างศึกษาและเขียนวิทยานิพนธ์นี้ กำลังทำงานเป็นข้าราชการที่โรงพยาบาลเจริญกรุงประชารักษ์ สังกัดสำนักการแพทย์ กรุงเทพมหานคร

ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ ๒๖ ถนน จักรพรรดิพงษ์ ตำบลวัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร